

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

**KAMU HİZMETLERİNİN YÜRÜTÜLMESİNDE
ENGELLİ HAKLARI**

Serkan ÇINARLI

Danışman

Doç. Dr. Oğuz SANCAKDAR

2008

Yemin Metni

Doktora Tezi olarak sunduğum “Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesinde Engelli Hakları” adlı çalışmamın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Serkan ÇINARLI

İmza

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı :
Anabilim Dalı :
Programı :
Tez Konusu :
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ..... tarih ve ..... Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini .... dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	O	OY BİRLİĞİ	O
DÜZELTİLMESİNE	O*	OY ÇOKLUĞU	O
REDDİNE	O**		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 6 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

	Evet
Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	O
Tez, mevcut hali ile basılabilir.	O
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir.	O
Tezin, basımı gerekliliği yoktur.	O

JÜRİ ÜYELERİ

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....

İMZA

ÖZET

Doktora Tezi

Kamu Hizmetlerinin Yürütülmesinde Engelli Hakları

Serkan ÇINARLI

**Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Kamu Hukuku Programı**

Bireyin bedensel fonksiyonlarındaki hasarlar nedeniyle meydana gelen kayıpların yarattığı dezavantajlar engellilik olarak tanımlanır. İşte bu sosyal dezavantajların ortadan kaldırılması, engelli bireylerin de diğer bireylerle fırsat eşitliği içersinde toplumsal yaşama katılımlarının sağlanması, devletin en önemli sosyal hizmetlerinden biridir. Yapılan araştırmalar bugün ülkemizde sekiz milyon civarında engelli birey yaşadığını göstermektedir. Bu rakam Avrupa Birliği ülkelerinde üç yüz milyonunun üzerindedir. Engelli bireylerin sosyal dezavantajlarını ortadan kaldırmak ve onlara insanlık onuruna yakışan bir yaşam sürdürmek için gerekli hizmetleri sunmak; herkes için insanca yaşamı garanti altına alan, fertler arası refah farklılıklarını azaltmakla görevli olan devletin ödevidir. Şu da bir gerçektir ki; yapılan tüm hizmet ve çabalar, ancak toplumun genelinin engelli bireylerin ihtiyaçlarına duyarlı hale gelmesi ile anlam ifade edebilecektir. Bu da toplumun engellilerin sorunları konusunda bilgilendirilmesi ile mümkün olabilecektir.

Avrupa Birliği içersinde yapılan araştırmalar; engelli bireylerin engel durumları nedeniyle zorunlu olmadığı sürece büyük bakım evlerinde tutulmalarının, onların toplumdan tamamen kopmalarına neden olduğunu, sosyalleşmelerini engellediğini göstermektedir. Oysa engelli bireylerin sosyal dezavantajlarını ortadan kaldıracak hizmetlerin maliyetleri ile bakım evlerinde kalmalarının maliyetleri arasında fazla fark bulunmamaktadır. Bu nedenle engelli bireylere yönelik hizmetler, bu gün Avrupa Birliği tarafından da benimsenen politikalarda olduğu gibi onların hem sosyal yaşamlarını kolaylaştırıcı hem de sosyal hayata katılımlarını sağlayıcı olmak durumundadır. Bu çalışma kapsamında Türkiye’de ve Avrupa Birliği’nde engellilerin topluma katılımını sağlamaya yönelik hizmetler incelenerek mevcut yapı ve eksiklikler ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Engelli Hakları, Engellilere Yönelik Hizmetler, Engelli Sorunları, Engellilik ve Fırsat Eşitliği

ABSTRACT
Doctoral Thesis

Disability in Public Service Administration

Serkan Çınarlı
Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Civil Law
Civil Law Program

Disability is defined as the social disadvantages in consequence of losses caused by functional damages on body. Eliminating this social disadvantages and enabling participation of disabled people with equal opportunities into social life like other members of society is the most important social duty of a social government. Recent researches show that eight million disabled people are living in Turkey. This figure is over three hundred million in European Union. Governments are responsible for eliminating of wealth level distinctions in the society. Removing the social disadvantages, offering essential services that enable its citizens to have a life suitable with human dignity and to provide guarantee for everybody to live as a human are the duties of government. This is also another fact that; all services offered and efforts would be meaningful if the whole society becomes responsive to the needs of disabled people. The only way to make it possible is increasing the public information on the difficulties of disabled people.

Recent researches held in European Union show that, large institutions used for rehabilitation of disabled people, cause their isolation from society and are barriers for entering to social life. But there is no big gap between the cost of eliminating social disadvantages of disabled people and accommodating them in an institution. Therefore today, disabled oriented services, like the policies which were already adopted in European Union, should be focused on both easing their social life and enabling to include in society. In this study, the services which are focused on the inclusion of disabled people in society are examined in both European Union and Turkey with the actual structure and deficiencies.

Key words: Disabled, Disabled Rights, Services for Disabled People, Difficulties related with Disability, Disability and Equal Opportunity.

KAMU HİZMETLERİNİN YÜRÜTÜLMESİNDE ENGELLİ HAKLARI

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK KAVRAMI, TARİHİ GELİŞİMİ VE TEMEL İLKELER

1.1 ENGELLİLİĞİN TANIMLANMASI	3
1.1.1 Engelliğin Tanımında Hastalık ve Sağlık Kavramı	3
1.1.2 Dar Anlamda Engellilik	4
1.1.3 Geniş Anlamda Engellilik	7
1.1.4 “Sosyal Model”in Engellilik Kavramındaki Önemi	13
1.2 ENGELLİ HAKLARI VE TARİHİ GELİŞİMİ	14
1.2.1 Tarihi Gelişim	14
1.2.1.1 Sosyal Devlet Kavramı ve Engelli Hakları	14
1.2.1.2 Türkiye’de Engelli Haklarının Gelişimi	20
1.2.1.3 Avrupa Birliği’nde Engelli Haklarının Gelişimi	23
1.3 ENGELLİ HAKLARINA İLİŞKİN TEMEL İLKELER	25
1.3.1 Ayrımcılık Yasağı	25
1.3.2 Çalışma ve Meslek Edinme Hakkı	32
1.3.2.1 Avrupa Birliği Belgeleri’nde	32
1.3.2.2 Türkiye’de	37
1.3.3 Eğitim Görme Hakkı	43
1.3.4 Temsil Edilme Hakkı	49
1.3.5 Rehabilitasyon ve Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Hakkı	51
1.3.6 Tatil ve Seyahat Hakkı	54
1.3.7 Spor Yapma Hakkı	56
1.3.8 Korunma Talep Edebilme Hakkı	58
1.3.9 İletişim Kurma Hakkı	60
1.4 KAMU HİZMETİ İLKELERİ BAĞLAMINDA ENGELLİLİK	62
1.4.1 Kamu Hizmetinde Süreklilik İlkesi ve Engellilik	62
1.4.2 Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi ve Engellilik	64
1.4.3 Kamu Hizmetinde Değişkenlik (Uyarlanma) İlkesi ve Engellilik	67

1.4.4 Kamu Hizmetinde Karşılıksızlık (Bedelsizlik) İlkesi ve Engellilik	68
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ENGELLİ HAKLARI

2.1 AVRUPA BİRLİĞİ	70
2.1.1 Avrupa Birliği Hukuku'nda Bir Engelden Kaynaklanan Ayrımcılık Yasağı	70
2.1.1.1 Genel Olarak Ayrımcılık Yasağı	70
2.1.1.2 Avrupa Birliği'nin Ayrımcılık İle Mücadele Önlemleri	72
2.1.1.3 Ayrımcılığa ilişkin Yasal Düzenlemelerin Uygulanması	76
2.1.2 Engelden Kaynaklanan Ayrımcılık Yasağı	78
2.1.2.1 İrlanda	80
2.1.2.2 İngiltere	82
2.1.2.3 İsveç	83
2.1.2.4 Norveç	85
2.1.2.5 Fransa	87
2.1.3 Avrupa Birliği'nde Engellilerin Topluma Tam Katılımının Sağlanmasına İlişkin Hizmet ve Uygulamalar	89
2.1.3.1 Avrupa Birliği'nde Hareketlilik ve Engellilik	90
2.1.3.2 Engellilerin Hareketliliğinin Artırılması	92
2.1.3.3 Engellilerin Bilgiye Ulaşımının Sağlanması	94
2.1.4 Avrupa Birliği Engelli Eylem Planı	98
2.1.4.1 Avrupa Birliği'nde Engelli Bireylerin Mevcut Durumu	99
2.1.4.2 İstihdamı Arttırmak	100
2.1.4.3 Engellilerin Topluma Entegrasyonu	102
2.1.4.4 Engellilere Yönelik Destek ve Bakım Hizmetleri	103
2.1.4.5 Ürün ve Hizmetlerin Ulaşılabilirliği	105
2.1.5 AB Engellilik Eylemler Planı 2006–2007:Eylemler	108
2.1.5.1 Uygulamada Engellilik ile İlişkili Konuların Yönlendirilmesi	110
2.1.5.1.1 Eşitliği Teşvik Edici Bir Araç ve Hedef Olarak Yönlendirme	110
2.1.5.1.2 İstihdamın Arttırılması	111
2.1.5.1.3 İş Gücü Piyasasına ve Sosyal Hayata Engelli Bireylerin Dâhil Olması ile İlgili Örnekler	111
2.1.6 Avrupa Komisyonu Tarafından Desteklenen Topluma Entegrasyon Projesi	118
2.1.6.1 Engelli Bireylere Yönelik İnsan Hakları Uygulamaları	122
2.1.6.2 Hakların Evrenselliği ve Engelli Bireyler	125
2.1.6.3 Kurumsal Bakım ve İnsan Hakları	125
2.1.6.4 İnsan Hakları ve Bakım Evleri	127
2.1.6.5 Avrupa'da Büyük Çaplı Bakımevleri(Fransa, Macaristan, Polonya ve Romanya'nın İncelemesi)	129

2.2 AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NDE YER ALAN	
KURALLARIN ENGELLİ HAKLARINA UYARLANMASI	133
2.2.1 Engelli Bireylerin İnsan Hakları	133
2.2.1.1 Ulaşılabilirlik ve Kısıtlamalar	133
2.2.1.2 Yaşama Hakkı ve Tıbbi Tedavi İmkânlarına Ulaşma Hakkı	134
2.2.1.3 Aile, Ev ve Özel Yaşam Hakkı	138
2.2.1.4 Adil Yargılanma Hakkı	141
2.2.1.5 Taciz, İşkence, Onur Kırıcı Bir Davranış veya Cezaya Uğramama Hakkı	145
2.2.1.6 Sosyal Yaşam, Dernek Kurma ve İletişim Hakkı	146
2.2.1.7 Ayrımcılık Yasağı	146

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ENGELLİLERE YÖNELİK BAŞLICA KAMU HİZMETLERİ

3.1 ENGELLİLERE YÖNELİK SAĞLIK HİZMETLERİ	148
3.1.1 Genel Olarak	148
3.1.2 Engelli Olma Tehlikesi Altında Olanlara İlişkin Önleyici Hizmetler	151
3.1.2.1. Yetersizlik Olmadan Önleme	152
3.1.2.1.1 Dünya Sağlık Örgütü'nün Tespitleri	152
3.1.2.1.2 Türk Hukuku'nda Düzenleme	153
3.1.2.1.3 Danıştay Kararları	154
3.1.2.2 Özrün Engele Dönüşmesini Önleme	157
3.1.3 Engelli Bireylere İlişkin Engel Azaltma Hizmetleri	158
3.1.3.1 Tıbbi Rehabilitasyon Hizmeti	158
3.1.3.1.1 Genel Olarak	158
3.1.3.1.2 Birleşmiş Milletler'e Göre	159
3.1.3.1.3 Dünya Sağlık Örgütü'ne Göre	161
3.1.3.1.4 Türkiye'deki Düzenleme	162
3.1.3.1.4.1 Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'na Göre	162
3.1.3.1.4.2 Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'na Göre	165
3.2 BAKIM HİZMETLERİ	167
3.2.1 Avrupa Birliği Ülkeleri'nde	167
3.2.2 Avrupa Engelli Bireylere Hizmet Sağlayıcılar Birliği'nin Eylem Planı	169
3.2.3 Türkiye'de	174
3.3 ENGELLİLERE YÖNELİK EĞİTİM KAMU HİZMETİ	177
3.3.1 Özel Eğitim	177

3.3.1.1 Dünya’da	177
3.3.1.1.1 Amerika Birleşik Devletleri’nde	177
3.3.1.1.2 UNESCO’nun Çalışmaları	179
3.3.1.2 Türkiye’de	184
3.3.2 Mesleki Eğitim ve İstihdam Hizmeti	190
3.3.2.1 İş Kanunu’na Göre Engelli Çalıştırılması	190
3.3.2.2 Devlet Memurları Kanunu ve Engelli Çalıştırılması	193
3.2.3 Korumalı İşyerleri	194
3.4 ERİŞEBİLİRLİĞE İLİŞKİN HİZMETLER	196
3.4.1 Genel Olarak	196
3.4.2 İmar Kanunu’ndaki Durum ve Türk Standartları Enstitüsü’nün Ölçütleri	199
3.4.2.1 Konutlar ile ilgili Türk Standardı: TS 9111 Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi	199
3.4.2.2 Kamu Binaları, Açık Alanlar, Toplu Ulaşım	204
3.4.2.2.1 Türk Standardı 12576 Şehir İçi Yollar- Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemenin Tasarım Kuralları	206
3.4.2.2.2 Türk Standardı 12460 Şehir İçi Yollar-Raylı Taşıma Sistemleri-Bölüm 5: Özürlü ve Yaşlılar İçin Tesislerde Tasarım Kuralları	208
3.4.2.2.3 Diğer Standartlar	209
3.5 SOSYAL GÜVENLİK HİZMETİ BAĞLAMINDA ENGELLİLER VE BUNLARIN YAŞLILIK AYLIĞI SORUNU	211
3.5.1 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’ndaki Engellilere Yönelik Düzenlemeler	211
3.5.2 5510 Sayılı Kanun Yürürlüğe Girmeden Önceki Sosyal Sigortalar Kanunu’ndaki Düzenlemelere Göre	214
3.5.3 5510 Sayılı Kanun Yürürlüğe Girmeden Önceki Emekli Sandığı Kanunu’ndaki Düzenlemelere Göre	216
SONUÇ	217
KAYNAKLAR	225

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADA	Amerikan Engelli Yasası
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AP	Avrupa Parlamentosu
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
EASPD	Avrupa Engelli Bireylere Hizmet Sağlayıcılar Birliği
EFA	Herkes İçin Eğitim (UNESCO Projesi)
GSGM	Gençlik Spor Genel Müdürlüğü
ICIDH	Uluslararası Bozukluklar Yetiyitimi ve Engellerin Uluslararası Sınıflandırması
IDEA	Engelli Bireylerin Eğitim Yasası
ILO	Uluslar Arası Çalışma Örgütü
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
s.	Sayfa No
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SHÇEK	Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu
ss.	Sayfa Sıralaması

GİRİŞ

Bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşal veya sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan kişiler engelli olarak tanımlanmaktadır. Engellilik doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu oluşmaktadır. Toplumdaki genel kanının aksine, engelli birey sadece doğuştan yeti eksikliğine sahip olan birey değildir. Yaşamın her evresinde, her birey sağlıklı doğmuş olsa da, kaza veya bir süreğen hastalık sebebiyle engelli olabilmektedir.

Engelli birey, eksik olan yetileri nedeniyle normal yaşamın gereklerine uymak için bir takım hizmetlere ihtiyaç duymaktadır. Anayasamızda devletin engellilere yardım etme ödevi düzenlenmiştir. Anayasamızın 61. maddesinde yer alan “Devlet sakatların korunmaları ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır” şeklindeki düzenleme ile devlete engelli bireylere yönelik onların sosyal hayata intibakları için her türlü düzenlemeyi yapma görevi verilmiştir. Devlet, toplum içersinde engellilerin, gereksinmelerinin giderilmesi söz konusu olduğunda, o alanda bu ihtiyacın kamu hizmeti ile tatmin edilmesini sağlayacaktır. Bunu yaparken de sosyal devlet ilkesinin gereklerine uyacaktır. Sosyal devlet; herkes için insanca yaşamı garanti altına almak, yani herkese ortalama düzeyde bir hayat standardı sağlamakla görevli olan devlettir. Yetileri eksik olan ve bu nedenle normal yaşamın gereklerine uyamayan vatandaşlarına yönelik hizmetler sunmak da elbette sosyal devletin gereğidir. Devlet engelli vatandaşlarına hizmet sunarken isteme hakkı niteliğindeki sosyal hakkı yerine getirmeli, bunu yaparken de insan onuruna ve haysiyetine uygun hareket etmelidir.

Dolayısıyla engelli bireyler, engellerinden dolayı ihtiyaçları olan sosyal hakları devletten adeta bir alacak hakkı olarak isteyeceklerdir. Yoksa bu hizmetler, devletin engelliye zayıflığından dolayı yaptığı bir yardım olarak nitelendirilmemelidir.

Elbette engellilerin yaşam koşullarında olumlu değişikler yaratılabilmesi sadece kamu hizmet ağı kurulabilmesi ile değil, engellilerin ihtiyaçları ve duyarlı bir toplumla mümkündür. Ancak, engellilerin bugünkü durumları “sosyal felaket” kavramıyla özetlenmektedir. Eğitim düzeyleri çok düşüktür ve fakirlik çok yaygındır. Birçoğu toplumdan soyutlanmış durumdadır. En fazla yararlandıkları sağlık hizmetinden bile birçoğunun yararlanmadığı 2002 yılında gerçekleştirilen Özürlüler Araştırmasında ortaya konmuştur.

Bu çalışmamızda 14 Nisan 1987 yılında o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu’na, bu günkü adıyla Avrupa Birliği’ne tam üyelik başvurusunda bulunan ve birliğe uyum sağlamak için ulusal mevzuatında değişiklikler yapan ölkemizdeki engelli haklarını ve engellilere yönelik kamu hizmetlerini bu bakış açısıyla inceledik. Bu nedenle engelli bireylerin pasif ve yardıma muhtaç bireyler olarak değil, toplumda diğer bireylerle eşit haklara sahip ve bu haklar doğrultusunda toplumla bütünleşmek için mücadele eden bir topluluk olarak görüldüğü Avrupa Birliği’deki engelli hakları ve politikalarıyla ölkemizdekileri kıyaslayarak mevcut durumu ve eksiklikleri ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde; engellilik ve engelli hakları kavramını, tarihi gelişimi ve engelli haklarına ilişkin temel ilkeleri ortaya koyduktan sonra, ikinci bölümde; Avrupa Birliği’nde engelden kaynaklanan ayrımcılık yasağına ilişkin düzenlemeleri, Avrupa Birliği’nde topluma tam katılımın sağlanmasıyla ilişkin hizmet ve uygulamaları, Avrupa Birliği’nde engelli bireylerin mevcut durumunu ve bu doğrultuda belirlenen Avrupa Eylem Planını açıkladık. Avrupa Komisyonu Tarafından Desteklenen Topluma Entegrasyon Projesi ve engellilere ilişkin verilmiş Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları da yeri geldiğinde ve ilgili olduğu ölçüde değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise bu veriler ışığında Türkiye’de engellilere yönelik kamu hizmetlerinin mevcut durumu ortaya konmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK KAVRAMI, TARİHİ GELİŞİMİ VE TEMEL İLKELER

1.1 ENGELLİLİĞİN TANIMLANMASI

1.1.1 Engelliğin Tanımında Hastalık ve Sağlık Kavramı

Dünya Sağlık Örgütü; sağlığı, yalnızca hastalığın olmaması değil, aynı zamanda fiziksel mental (zihinsel) ve sosyal anlamda “tam bir iyilik” hali olarak tanımlamıştır.¹ Bu tanımda iyilik kavramını açıklama gücü ve tam iyilik halinin nasıl ölçülebileceğinin net olmamasının yanı sıra, kişinin durağan (statik) bir duruma indirgenmesi söz konusu olmakla birlikte yine de tanımda sosyal iyilik kavramına yer verilmiş olması önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.²

Sağlık kavramı hastalık kavramı ile birlikte tanımlandığında daha fazla anlam kazanmaktadır. O halde, hastalık kavramını da tanımlamakta yarar vardır. Bu kavram üç şekilde tanımlanmaktadır. Birincisi; kişinin vücuttaki şeker seviyesinin standardın üzerinde olması ile şeker hastalığı tanısı alması veya bir iş kazası sonucunda kişinin kolunun kopması gibi vücuttaki çeşitli organlara ilişkin ölçülebilen, objektif bazı belirti ve bulgularla tanımlanabilen bozukluklardır. İkincisi; hiç kimse tarafından ölçülemeyen, ancak kişinin yaşamını olumsuz etkileyip hastalık hali yaratan ağrı gibi bedendeki veya ruhsal durumdaki olağan dışı değişiklik hisleri ve rahatsızlıklarıdır. Üçüncü tanım ise, kendini hasta hissedenen, ya da hekim tarafından hastalık tanısı konmuş kişilerin davranış biçimleridir.³ Örneğin; tıbbi sosyolojide toplum yaşamında

---

¹ Eric Barbotte, Francis Guillemin ve Nearkasen Chau, “Prevalance of Impairments, Disabilites, Handicaps and Quality of Life in the General Population: A Review of Recent Literature”, **Bulletin of the World Health Organization**, Vol.79, 2001, ss. 1047–1055.

² Osman Hayran ve Haydar Sur, **Sağlık ve Hastalık**, Çelik Matbaası, İstanbul, 1998, s. 3; Nusret Fişek H., **Halk Sağlığına Giriş**, Çağ Matbaası, Ankara, 1985 s. 1.

³ Hayran ve Sur, s. 4.

kişinin hastalığının kabulü ve sosyal rollerden sıyrılması için tıbbi bir otoritenin onayına gereksinim vardır. Tıbbi otorite onay verdiği zaman (hastadır dendiğinde) kişinin sosyal rolleri değişir ve sosyal haklardan yararlanma gereksimi de değişir.⁴

Sağlık ve hastalık kavramını tanımladıktan sonra, bu iki kavramla iç içe olan ve bu tezin konusu ile de yakından ilgili olan engellilik kavramı üzerinde durulmasında yarar vardır.

1.1.2 Dar Anlamda Engellilik

Literatürde ve günlük dilde bedensel ve zihinsel engellilik hallerine ilişkin çeşitli terim ve tanımlamalarla karşılaşmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, konuya ilişkin 1980 yılında yaptığı sınıflandırmada özürlülüğü (impairment) fonksiyonel bir hasar, sakatlığı (disability) normal aktivitelerde kısıtlılık ve engelliliği ise (handicap) ise sosyal dezavantaj olarak tanımlamakta idi.⁵

Dünya Sağlık Örgütünün gerçekleştirdiği uluslararası engellilik sınıflandırması çerçevesinde 2001 yılında yeniden yapılan tanımlamada, her türlü özur, faaliyet yoksunluğu veya sosyal hayata katılımdaki kısıtlamayı kapsayacak bir şekilde engellilik terimi (disability) benimsenmiştir.

Bireyin etkin veya engelli olması ile sağlık durumu (hastalıklar, travmalar vb.) ve durumsal faktörler (çevresel, sosyal ve kişisel) arasında dinamik bir etkileşim söz konusudur. Bu bağlamda tıp ve sosyal bilimlerin yardımı ile engellilik olgusuna “Biyo-psikososyal” bakış açısı ile yaklaşmak gereklidir.⁶ 1980 yılında yapılan

---

⁴ GL Weiss ve LE Lonquist, **The Sociology of Health, Healing and Illness**, Prentice Hall, 1994, ss. 110-111.

⁵ Hatice Şahin, “Engellilik: Sağlık Çalışanlarının ve Tıp Eğitiminin Bakış Açısı Nedir?”, **Toplum ve Hekim**, Mayıs-Haziran Sayı 3 2005, ss. 219-228, s 220.

⁶ Joel A. Delisai ve Peter Thomas, “Physicians With Disabilities and the Physician Workforce: a Need to Reassess Our Policies”, **American Journal of Physical Medicine and Rehabilitation**, Jan; 84(1), 2005, ss: 5-11, s.7.

tanımlamada Dünya Sağlık Örgütü “handicap” kelimesini kullanmışken, çağrıştırdığı olumsuz anlamlardan dolayı 2001 yılındaki tanımlamadan çıkararak engelliliği “disability” kelimesi ile tanımlama yoluna gitmiştir.

Özellikle sağlık hizmetlerini ilgilendiren alanlarda çeşitli engellilik hallerinin tıp çevrelerindeki tanımlamalarında salt teknik kaygıların hakim olduğu görülmektedir. Oysa toplumsal yaşamda bu katı yaklaşım yanlış anlaşılmalara ve ilgili kişilerin incinmesine yol açmakta, hatta engelliğe ilişkin sosyal bakış açısının edinilmesine engel olmaktadır. Bu nedenle, özellikle sosyal haklarla ilgili alanlarda tıbbi bakış açısını içeren özürlülük ve sakatlık yerine engellilik kavramının kullanılması yerinde olacaktır⁷. Böylelikle kişide var olan herhangi bir özürlülük durumundan kaynaklanan ve sosyal yaşamda sahip olduğu olası dezavantajı vurgulayan “engellilik” kavramı, toplumsal yaşamda daha ön planda olmalı ve kullanılmalıdır. Bu nedenlerden ötürü, bu çalışmada engellilik terimi benimsenmiştir.

Doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan kişiler engelli olarak tanımlanmaktadır.⁸ Engelliliğin tanımı dışında, çeşitleri de sosyal yaşamdaki gereksinimleri değerlendirmede bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Engellilik çeşitleri ile ilgili kaynaklara bakıldığında farklı sınıflamalar görülmektedir. Ortopedik, görme, konuşma ve işitme ile zihinsel engellilik başlıca örneklerdir. Ortopedik engellilik; kas ve iskelet sisteminde yetersizlik eksiklik ve fonksiyon kaybı, el, kol, ayak, bacak, parmak ve omurgalarında kısıklık, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalığı, serebral palsi, spastikler ve spina bifidayı kapsamaktadır. Görme engellilik; tek veya iki gözde tam veya kısmi görme kaybını ifade etmektedir. Ayrıca görme kaybıyla beraber göz protezi kullanma, renk körlüğü, gece körlüğü de bu gruba girmektedir. Konuşma ve işitme engelliliği herhangi bir nedenle konuşamama veya konuşmanın hızında, akıcılığında, ifadesinde bozukluk ve

---

⁷ Şahin, s. 220.

⁸ Başbakanlık Özürümler İdaresi Başkanlığı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, **Özürümler Araştırması 2002**, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı Matbaası, Ankara, 2004 s. X

ses bozukluğunu kapsamaktadır. Yani işittiği halde konuşamama, gırtlaklı alınanların konuşmak için alet kullanması, kekemelik, afazi, dil-dudak-damak-çene yapısında bozukluk bu gruba girmektedir. Zihinsel engellilik ise; çeşitli derecede zihinsel yetersizliği tanımlamada kullanılır⁹. Bu tanımlar dışında bireyin süreğen bir hastalık nedeniyle çalışma kapasitesi ve yaşam fonksiyonları engelleniyorsa ve bu hastalık sürekli bakım ve tedavi gerektiren bir hastalık ise (kan hastalıkları, kalp damar hastalıkları, solunum sistemi hastalıkları, sindirim sistemi hastalıkları, idrar yolları ve üreme organı hastalıkları, cilt ve deri hastalıkları, kanserler, endokrin ve metabolik hastalıklar, ruhsal davranış bozuklukları, sinir sistemi hastalıkları, HIV) bu birey de engelli tanımı içinde yer almaktadır.¹⁰ Kronik sorunların engellilik kavramının içine alınmasının nedeni engelliliğin yaşamın herhangi bir evresinde kısa veya uzun süreli sağlık sorunlarından kaynaklanabilmesidir.¹¹

18.03.1998 tarihinde yayımlanan “Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik’te “engelli birey”, doğuştan veya edinsel (sonradan kazanılan) nedenlerle; bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan ve korunma, bakım veya rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi olarak tanımlanmıştır.

Görüldüğü üzere toplumdaki genel kanının aksine engelli birey sadece gözle görülen bir fonksiyon yetersizliği olan kişi değil, bir AIDS hastası¹², çocukluk çağında kanser tedavisi olarak hayatta kalmış¹³ ya da ağır bir lenf kanseri olan bir birey gibi veya zaman zaman gerçeği değerlendirmenin ve/veya yargılama ve

---

⁹ Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 , s. XI

¹⁰ Türkiye Özürlüler Araştırması 2002, s.XI

¹¹ P Kersten ve diğerleri, “Generic Health Status Measures are Unsuitable for Measuring Health Status in Severely Disabled People”, **Clinical Rehabilitation**, Vol. 13, 1999, ss.219–228.

¹² SR Christie, “AIDS, Employment, and the Direct Threat Defense: the Burden of Proof and the Circuit Court Split”, **Fordham Law Rev**, Vol.76(1), 2007, ss.235-83.

¹³ A Hjern, F Lindblad ve KK Boman, “Disability in Adult Survivors of Childhood Cancer: A Swedish National Cohort Study”, **J Clin Oncol**, Vol.25(33),2007,ss.5262-5266.

muhakeme yeteneği gibi bilişsel işlevlerin bozulduğu şiddetli major depresyonu, manik depresif bozukluğu veya şizofrenisi olan bireyler gibi toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan kişiler olarak tanımlanmaktadır¹⁴. O halde süregelen hastalıklar yukarıda belirttiğimiz gibi kişinin çalışma kapasitesine ve yaşam fonksiyonlarına etki eder nitelikte ise hem dünya sağlık örgütünün tanımlamasına hem de hukuksal tanımlamalara göre o birey tıpkı zihinsel, işitme, görme veya ortopedik engelli olan bireyler gibi engelli olarak tanımlanacaktır.

1.1.3. Geniş Anlamda Engellilik

Geniş anlamda engelliliğin tanımlanması çeşitli ülke kanunlarında yapılmıştır. Türk Hukukunda 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 7.7.2005 tarihinde yürürlüğe girmiş olup özürlü bireyi “Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi olarak tanımlamıştır.¹⁵ Tanımlamaya baktığımızda, özürlü birey olarak yapılan tanımlamanın aslında Dünya Sağlık Örgütü’nün engelli birey olarak yaptığı tanımlamaya daha uygun olduğu görülmektedir. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi Dünya Sağlık Örgütü, en son yaptığı 2001 tarihli tanımlamada engelliliği (disabilty) her türlü özür, faaliyet yoksunluğu veya sosyal hayata katılımdaki kısıtlamayı kapsayacak (sosyal dezavantaj) şekilde tanımlamaktadır.¹⁶

¹⁴ Gordon Parker ve diğerleri, “Disability Associated With Mood States and Comparator Conditions: Application of the Life Skills Profile Measure of Disability”, **Bipolar Disorders**, Vol. 9, 2007 ss. 11–15; Iris Goetz ve diğerleri, “Functional Impairment in Patients with Mania: Baseline Results of the EMBLEM Study”, **Bipolar Disorders**, Vol. 9, 2007, ss. 45–52.

¹⁵ Resmi Gazete Tarih: 7/7/2005 Sayı: 25868

¹⁶ Margaret Byron, Zoe Brownett Cockshott ve Hilary Tina Ramkalawan, “What Does Disability Mean for Medical Students? An Exploration of the Words Medical Students Associate With the Term Disability” **Medical Education**, Vol. 39, 2005, ss.176-183 s. 177.

Uluslararası Bozukluklar Yetiyitimi ve Engellerin Uluslararası Sınıflandırması'na (ICIDH - International Classification of Impairment, Disability and Handicap) bakıldığında özürllülüğü, bozulma sonucu yetilerin kısıtlanması veya yetilerden tamamen yoksun kalma, engelliliğin ise bozukluk ve özürllülüğten kaynaklanan sosyal dezavantaj olarak tanımladığı görülmektedir.¹⁷

Bunun dışında adı geçen kanun, Özürllülük (Engellilik) ölçütünü Uluslararası temel ölçütler esas alınarak hazırlanan ve gerek duyuldukça revize edilen ölçütler olarak tanımlamaktadır. Hafif özürllü (engelli) bireyi özürllülük ölçütüne göre hafif özürllü, ağır özürllü (engelli) bireyi ise özürllülük ölçütüne göre ağır özürllü kişi olarak tanımlayarak ağır ve hafif özürllü (engelli) ayırımını Özürllülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürllülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik'e bırakmaktadır. Adı geçen yönetmelik, ağır özürllü (engelli) bireyi, özür durumuna göre tüm vücut fonksiyon kayıp oranı %50'nin üzerinde olduğu tespit edilen özürllüler içinden; beslenme, giyinme, yıkanma ve tuvalet ihtiyacını giderme gibi öz bakım becerilerini yerine getirmede, kendi başına hareket etmede veya iletişim kurmada zorluk ya da yoksunluk yaşadığı ve bu becerileri başkalarının yardımı olmaksızın gerçekleştiremeyeceğine tıbbi olarak karar verilen kişi olarak tanımlamaktadır.

Böylece Türk Hukuku'nda ağır engelli, hafif engelli birey ayırımının kanunda tanımlanmak yerine yönetmelikte düzenlendiğini görmekteyiz. Diğer yandan vücut fonksiyonundaki kayıp oranı üzerinden yapılan bu tanımlama ve düzenlemelerde ruhsal ve zihinsel engellilik grubunda değerlendirilen psikiyatrik bozuklukların yeri nispeten belirsiz kalmıştır. Hâlbuki bugün engellilik oluşturan psikiyatrik bozuklukların vücuda ait bir organın, yani beyinin edinsel biyolojik hasarından kaynaklandığı açık olup, tanım gereği bu grubun dışında tutulması mümkün değildir.¹⁸ Ancak diğer taraftan engellilik oluşturan psikiyatrik hastalıkların episodik doğası ve en azından bir kısmında episodlar arası tam ve uzun süren düzelmeler olması itibarıyla, özel bir takım düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin şiddetli major depresyona, manik depresif bozukluğa

¹⁷ Yerel Yönetimler ve Özürllüler Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri, **II. Özürllüler Şurası**, 26-28 Eylül 2005, Ankara, s. 136.

¹⁸ RJ Birnbaum, "Neuroscience And Psychopharmacology Into The Next Millennium", **CNS Spectr**, Vol.4(7), 1999, ss.4(7):36-52).

veya şizofreniye bağlı olarak oluşan engellilik hali sabit kalmayıp artıp azalabilmektedir. Yani manik atak esnasında ağır engelli olan bir birey, atak sonlandığında tamamen normal kapasitesine ulaşabileceği gibi, aynı birey bir sonraki depresif atağında yardımsız hiçbir ihtiyacını goremeyecek kadar bağımlı olabilir. Diğer yandan kısmi ya da tam klinik iyileşme geręekleřtięinde bile, geçirilmiş akıl hastalığının oluşturduğu toplumsal damgalanmaya (stigmatizasyon) bağlı olarak, birey ait olduğu toplumdan tamamen dışlanıp sosyal koşullara bağlı, sũre giden bir engellilik durumu oluşabilir.¹⁹

Çalışmanın bundan sonraki bũlũmlerinde vũcut fonksiyon kayıp oranı %50'in ¼zerinde olan bireyler için ağır engelli, diğerleri için ise hafif engelli tanımları kullanılacaktır. Tũrkiye'de ¼z¼rl¼l¼k ¼l¼t¼, Sınıflandırması ve ¼z¼rl¼lere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Y¼netmelik'e g¼re engellilik sınıflandırması yapılmaktadır. Anılan y¼netmelięin 4. maddesine g¼re ¼z¼r durumuna g¼re vũcut fonksiyon kaybı oranı %50'den fazla olan engellilerden beslenme, giyinme, yıkanma ve tuvalet ihtiyacını giderme gibi ¼z bakım ihtiyaçlarını yerine getirmede, kendi başına hareket etmede veya iletişim kurmada zorluk veya yoksunluk yaşadığına ve bu becerileri başkalarının yardımı olmaksızın yapamayacağına tıbben karar verilenler ağır engellidir.

Avrupa Birliği Hukukunda ne Avrupa Birliği Antlaşmasında, ne de Direktif ve ilke kararlarında engelliğin bir tanımı yapılmamıştır. Bu durumda, başka uluslararası organizasyonların yaptığı tanımlamalar benimsenecektir. Bu nedenle Avrupa Birliği için D¼nya Sağlık ¼rg¼t¼n¼n 1980 yılında ve 2001 yapmış olduğu tanımlamaların geçerli olduğunu belirtmek doğru olacaktır.²⁰ Bu tanıma g¼re; her t¼rl¼ ¼z¼r, faaliyet yoksunluğu veya sosyal hayata katılımdaki kısıtlamayı kapsayacak bir şekilde engellilik terimi (disability) benimsenmiştir.

Avrupa Birliğinde herhangi bir engelli tanımlaması yapılmaması bir eksiklik olarak g¼ze çarpmaktadır. D¼nya Sağlık ¼rg¼t¼n¼n yapmış olduğu tanımlama tıbbi

---

¹⁹ J Ormel ve diğerleri, "Disability And Treatment Of Specific Mental And Physical Disorders Across The World", **Br J Psychiatry**, Vol.192, 2008, ss.368-75.

²⁰ Marlene Schmidt, **Das Arbeitsrecht der Europaischen Gemeninschaft**, Nomos, 2006, s. 189.

bir tanımlama olup, Avrupa birliğince engellilere yönelik olarak çıkarılan tek direktif iş yaşamını düzenlemektedir.²¹

Almanya’da engelliliğin tanımı Sosyal Kanun’da (Sozial Gesetz) yapılmıştır. Sosyal kanunun IX. Bölümü 1. Maddesinde; bedensel fonksiyonlar, akli denge ve ruh sağlığında meydana gelen rahatsızlıkların altı aydan fazla sürmesi ve toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük ihtiyaçları karşılamaya engeli bulunan kişi, engelli olarak tanımlanır. Sosyal Kanunda “behindert” (engelli) kelimesi kullanılmıştır. Sosyal Kanunda yer alan bu tanımlamanın, engelliliği sosyal bir hak olarak belirlediğini söyleyebiliriz. Tanımlamanın Dünya Sağlık Örgütünün yapmış olduğu tanımlamaya uygun yapıldığı görülmektedir.²² Federal Almanya’da engelliğin nedeni ve türü değil, kişinin bu engeli nedeniyle altı aydan az olmamak üzere, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük ihtiyaçları karşılayamama durumunda olması koşulu aranır. Bireyin engeli süregelen bir hastalıktan da ileri gelebilir. Yani süregelen hastalığa sahip olan birey de engelli tanımı içinde yer almaktadır.

Federal Almanya’da tıpkı Türkiye’de olduğu gibi ağır engelli ayırımına gidilmiş vücut fonksiyonlarında %50’den fazla kaybı olanlar ağır engelli olarak tanımlanmıştır.²³

İngiltere’de engellilere yönelik politikalar ve hizmetler uzun yıllardır sürmektedir.²⁴ Ancak 1995 yılında çıkarılan Özürlü Ayrımcılığı Kanunu’na (Disability Discrimination Act) kadar engellilere yönelik hizmetleri bütün yönleri ile ele alan tek bir politika ve ulusal plan bulunmadığından, ancak bu tarihten sonra engelliler konusuna bütüncül bir yaklaşımla bakabilmek mümkün olmuştur.²⁵

---

²¹ Maria Hansajkob, **Vereinbarkeit des Deutschen Behindertenrechts Insbesondere des SGB IX, Mit der Europaischen Rahmenrichtlinie 2000/78/EG**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Berlin, 2005, s.74.

²² Michael Kossens, Michael Maaß ve Brigitte Steck, **Grundzüge des neuen Behindertenrechts**, C.H Beck, München, 2003, s.13.

²³ Weyand Joachim ve Schubert Jens, **Das Neue Schwerbehindertenrecht**, Nomos, Baden, 2001, s.30

²⁴ L Vanhala, “Fighting Discrimination Through Litigation In The UK: The Social Model Of Disability And The EU Anti-Discrimination Directive”, **Disability & Society**, Vol.21(5), 2006, ss.551–565.

²⁵ Nejla Okur, **Özürlülere Yönelik Örgütlenmenin İncelenmesi**, T.C Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 26

Adı geçen kanunda Dünya Sağlık Örgütü'nün 2001 yılında ki son tanımlamasına uygun olarak “disability” kelimesi kullanılmış olup, Özürlü Ayrımcılığı Kanunu'nun 1. Bölümünün 1. maddesinde bedensel veya zihinsel özrü nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan kişi olarak tanımlamıştır. Kanun, bir kişinin engelli olarak tanımlanabilmesi için bu yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimleri karşılama güçlüğü'nün en az 12 ay sürmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁶

İngiliz Hukukuna göre de bir bireyin engellilik sebebi önemli değildir. Yukarıdaki açıklamalara paralel olarak engelli birey sadece gözle görünen bir fonksiyon yetersizliği olan kişi değil, bir AIDS hastası, ağır bir lenf kanseri olan bir birey gibi toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan kişi olarak tanımlanmaktadır. Önemli olan bu engelin yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimleri karşılama güçlüğü yaratması ve 12 aydan uzun sürmesidir. 12 aydan az süren fonksiyon kayıpları bu kanun kapsamında engelli (özürlü) sayılmayı engeller. Ayrıca adı geçen kanunun 1. maddesinin açıklamalar kısmında ağır şekil bozukluklarının da engelli (özürlü) sebepleri arasında sayılması kanunun toplumsal yaşama uyum sağlama problemi olan her bireyi engelli (özürlü) olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Birlik ülkelerinden İtalya'da 5 Şubat 1992'de yürürlüğe giren 104 Sayılı Kanun tarafından “Engelli Birey” tanımlanması yapılmadan önce herhangi bir tanımlama bulunmamaktaydı. Bu yeni kanunla engelli bireyin hakları ve sosyal entegrasyonu, engellilere sağlanacak yardımlar ve engelli bireylerin anne ve babasına sağlanan kolaylıklar tanımlanmıştır. Adı geçen kanuna göre engelli birey bedensel veya zihinsel rahatsızlıkları dolayısıyla bedensel çalışma gücü zayıflayan ve birey olarak bağımsız bir şekilde sosyal hayatını idame ettiremeyen kişi olarak tanımlanmıştır.²⁷

Diğer bir örnek olarak da İsveç'te engelliliği ve engelli haklarını tanımlayan özel bir kanun bulunmamakla birlikte, engellilik ve engelli hakları iki ayrı kanunda

---

²⁶ Disability Discrimination Act 1995 (c. 50), 1995, **CHAPTER 50**, <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1995/1995050.htm#aofs>, (17.02.2007), s.1

²⁷ Edoardo Ales, “**Disability in Italy**”, Legal Concept, 01.07.2007, www.law.uiuc.edu/publications/cll&pi/archive/vol_24/issue_4/AlesArticle24-4.pdf, (17.02.2007), s.1

yer almaktadır. Bunlardan biri 7 Haziran 2001 yılında çıkarılan Sosyal Hizmet Kanunudur (SFS 2001:453). Anılan kanunun 7. Bölümünde engellilik fiziksel, zihinsel veya diğer nedenlerle gerçek yaşamını sürdüremeyen, toplumsal yaşama katılamayan ve diğer bireyler gibi yaşayamayan kişi olarak tanımlanmıştır. 1994 tarihli Engelli Bireylere Hizmet ve Destek Sağlanması ile ilgili kanunda ise normal yaşlanma süreci dışında sürekli bir fiziksel veya zihinsel engeli olup, bu nedenle günlük sosyal yaşamlarını sürdürebilmeleri için geniş kapsamlı destek ve hizmete ihtiyaç duyan kişiler engelli olarak tanımlanmıştır²⁸

Tüm tanımlamalara baktığımızda, engelli (özürlü) birey tanımının geniş tutulduğu görülmektedir. Tüm ülke kanunlarında Engelli birey yukarıda da değindiğimiz gibi sadece gözle görünen bir fonksiyon yetersizliği olan kişi değil, ağır bir lenf kanseri olan bir birey gibi veya bir çocukluk çağı kanseri sonrası hayatta kalmayı başarmış bir birey gibi toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan kişi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalar, ülkelerin engelli bireyleri toplumda oldukça geniş bir kitle olarak düşündüklerine ve hizmet anlayışını da bu noktada geniş tuttuklarına işaret etmektedir. Türkiye’de 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunda; engelli bireyin bu şekilde tanımlanması da ülkemiz açısından engelliliğe bakış ve sunulacak hizmetler açısından sevindiricidir.

Bunun dışında Almanya’da engelli birey tanımlaması yapılırken söz konusu engelin en az 6 ay sürmesi gerekliliği belirtilmiş, İngiltere’de ise bu süre 12 ay olarak belirlenmiştir. Ülkemiz ve diğer örnekler olan İtalya ve İsveç kanunlarında ise süreye ilişkin bir düzenleme yapılmamıştır. Ülkemizde ve Almanya’da ağır engellilik vücut fonksiyonlarında %50’den fazla kaybı olanlar olarak tanımlanmışken, İtalya, İsveç ve İngiltere’de ağır engelli tanımlanması yapılmamıştır.

---

²⁸ Social Services Act, **SFS- 2001:453**, 07.07.2001, www.sweden.gov.se, (17.02.2007), s.15–16

1.1.4. “Sosyal Model”in Engellilik Kavramındaki Önemi

Özellikle 1990’ların ortalarına kadar engellilikle ilgi durumlar daha çok biyomedikal bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Ancak yapılan çalışmalarda, başta sağlık çalışanları olmak üzere toplum tarafından ayrımcı davranışlar ile karşılaşmaları sosyal bilimcileri engelliğe başka bir bakış açısı geliştirmeye yöneltmiştir. Başlarda engelliliğin sosyal yönü olarak adlandırılan bu yaklaşım zaman içinde engellilikte sosyal model olarak adlandırılmıştır. Sosyal Model; kişiyi engelinden bağımsız olarak bir birey olarak tanımlamakta, ancak toplumdaki diğer bireylere göre sosyal haklardan yararlanmada farklı gereksinmelerinin olduğunu ifade etmektedir. Örneğin bu modele göre tekerlekli sandalye kullanan birey, gözlük kullanan herhangi bir kişiden farklı değildir. Ancak ulaşım veya evde serbest dolaşım olanakları bakımından diğer bireylerden farklı gereksinimleri vardır. Kişinin bir birey olarak kabul edilmesi yaklaşımına dayanarak, özellikle engellilerle iletişimde hitap şekilleri yeniden tanımlanmıştır. Örneğin total yerine yürüme engelli birey, kör yerine görme engelli birey, sağır dilsiz yerine işitme ve konuşma engelli birey kavramlarının kullanımı ile engele vurgudan ziyade kişinin birey olmasına dair vurguya dönüşmüştür. Bu aynı zamanda kişiyi engelinden bağımsız ve gereksinimleri farklı olan noktasına taşımaktadır.

Bir diğer deyişle Sosyal model kavramı, genellikle ona tam tersi göndermede bulunan medikal model kavramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Medikal model engellilik halini; bir hastalıktan, sağlık sorunundan veya bir kazadan kaynaklanan kişisel bir sorun olarak ele alır ve rehabilitasyon gibi medikal araçların kullanımı ile iyileştirilebileceğini düşünür. Bunun aksine sosyal model engellilik durumunu; bir kimsenin kendine has niteliği ile özdeşleştirmez. Bunun yerine ayrımcılık yaratanın, sosyal hayat, fiziksel çevre, yapılar, sosyal değerler ve inançların bir ürünü olarak görür²⁹

Bu tanıma yakın olan “Sosyal Refah Modeli” de fiziksel yetersizliğin yarattığı dışlanmanın ve dezavantajlı halin parasal yardımlarla ve çeşitli sosyal refah politikalarıyla çözümlenebileceğini öngörmektedir. Klasik sosyal politika yaklaşımının “Sosyal Refah Modeli” ile yakın ilişki içerisinde olduğu bir gerçektir.

²⁹ European Commission Directorate-General for Employment and Social Affairs, **Definitions Of Disability In Europa, A Comparative Analysis**, (Yayınlanmamış Rapor), 2002, s. 20.

Bu nedenle de engelliliğin medikal yaklaşım merkezli olarak görülmesi bu klasik politikalarda son derece doğaldır. Sosyal model, sosyal politika için pek çok konu başlığını açığa çıkartır. Bu başlıkların ilki ve en önemlisi; engelli kimselerin problemleri yerine, engellilerin topluma tam katılımlarının önünde yer alan engellerin ortadan kaldırılması için gerekli politikaları işaret etmesidir. Bu da politikaların, engelli bireylerin üzerine kurulmasından daha çok, kişileri engelli konumuna getiren durum ve koşulların üzerine odaklanması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımı engellilere yönelik fiziksel engellerin kaldırılması ile ilgili bina tasarım ve ulaştırma altyapısına ilişkin hukuki düzenlemelerin geliştirmesinde görmek mümkündür³⁰

Avrupa Birliğine üye bazı refah hedefli ülkeler tarafından yürütülen çeşitli yardım ve ödenek çalışmalarının yapısı sosyal model perspektifi açısından dikkatle analiz edilmelidir. Bu ülkelerin sosyal modellemelerinin temel değer ve varsayımları Avrupa Birliği refah hedefinin de temel taşlarını oluşturmaktadır. Bu ülkeler özellikle kaynakların kullanımı ile ilgili kategorilerin geliştirilmesiyle alakadar olmaktadır. Zira bu kaynakların aktarımı, ihtiyaçların doğru şekilde ve bu konuda uzman olan kişilerce belirlendikten sonra en uygun noktalara yapılmalıdır. Sosyal modelin amacı medikal standartlar yardımı ile kimlerin engelli kategorisine ait olduğunu belirlemek ve sosyal koşulları bu kategoriler yardımıyla oluşturmaktır.³¹

1.2 ENGELLİ HAKLARI VE TARİHİ GELİŞİMİ

1.2.1 Tarihi Gelişim

1.2.1.1 Sosyal Devlet Kavramı ve Engelli Hakları

Sosyal devlet anlayışından önce ortaya çıkmış olan Liberal devlet anlayışında devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesi nadiren olmakta, devlet iç ve dış güvenlik, adalet dağıtımını gibi görevler üstlenmekteydi. Liberal devlet anlayışında

---

³⁰ Definitions Of Disability In Europa, s.21.

³¹ Definitions Of Disability In Europa, s. 23.

devlet sermayeyi elinde tutanlarla kalabalık ancak zayıf olan emekçi sınıf arasındaki mücadeleye karışmaz.³²

19. Yüzyılda ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal olaylar, demokrasinin gelişebilmesi ve amacına ulaşabilmesi için sosyal hukuk temeline dayanması gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Özellikle II. Dünya savaşından sonra uygar devletler insanların toplum içinde hürliğe ve bağımsızlığa kavuşabilmeleri için sadece klasik hürriyetlerin yeterli olmayacağını, yaşam savaşı veren ve yoksullukla boğuşanların gerçek hürliğe kavuşabilmeleri için birinci şart olarak, onlara yoksulluktan kurtulma hürriyetinin tanınması gerektiğini, bunun için de kişileri klasik hürriyetlerin yanında sosyal ve kültürel haklarla donatmak, öte yandan da devleti yoksulluğu ortadan kaldıracak tedbirleri almak ve herkese insanca yaşama şartlarını sağlamakla görevli kılmak olduğunu kabul etmişlerdir.³³ Vatandaşlarının sosyal durumlarıyla ve refahlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşama düzeyi sağlamayı ödev bilen devlet sosyal devlet diye tanımlanır.³⁴ Bu anlayış içerisinde sosyal devlet; bütün vatandaşlarının yarına güvenle bakmalarını sağlayacak önlemleri, temel bir görev olarak kabul eden devlettir.³⁵

Ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmiş ve sanayileşmesini tamamlamış olan batı toplumlarında fazla olan milli geliri daha iyi paylaşmak ve birtakım sosyal güvenlik önlemleri olarak sosyal adaletin gerçekleşmesi sağlanırken, her gelişmekte olan toplumda olduğu gibi, ülkemizde de sosyal devlet ilkesinin gerçekleşmesi ancak hızlı kalkınmaya önem veren bir politika ile olur. Böyle bir politika ise, iktisadi ve sosyal yapıda gerekli temel değişiklikleri yapmakla gerçekleşebilir.³⁶ Ancak kabul edilmelidir ki ulusal geliri düşük olup da gelişmekte olan ülkemiz gibi devletlerde, sosyal devlet ilkesini gerçekleştirmek için alınması gereken önlemlerde dengeyi sağlamak gerekmektedir. Bir taraftan ulusal geliri arttırmak, diğer taraftan bireylerin

---

³² Bülent Tanör ve Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s.167 ve s.96.

³³ Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, Yedinci Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s.121.

³⁴ A.Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 2. Baskı, Ankara, 1989, s. 150.

³⁵ Fevzi Demir, **Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, 6. Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2005, s. 220.

³⁶ Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1981, s. 154

yaşam düzeylerini yükseltmek ve sınıflar arası uzlaşmayı sağlayarak, herkesin ulusal gelirden adaletli pay alımını sağlamak birbiri ile bağdaşması güç işlerdendir. Devlet bir yandan kalkınıp, bir yandan bireylerin yaşam düzeylerini yükseltmek için özel önlemler alarak, bu iki ana görevi dengeli bir biçimde yürütmek zorundadır.³⁷

Her şeyden önce “sosyal devlet” herkesin tüm haklardan eşit olarak yararlanması için devletin sosyal ve ekonomik hayata müdahalesini meşru ve gerekli görmektedir.³⁸

Bu veriler ışığında sosyal devlet “Fertlere yalnız klasik hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip, aynı zamanda onların insan gibi yaşamaları için zaruri olan maddi ihtiyaçlarını karşılamalarını da kendisine vazife bilen devlet” olarak tanımlanmalıdır.³⁹ Hiç kuşkusuz devletin “sosyal devlet” olma seviyesini Anayasadaki ekonomik ve sosyal hakların gerçekleştirme derecesi belirler.

Sosyal devlet bir toplumdaki güçsüzlerin ezilmesini önlemek, toplumda dengesizlikler yaratılmasını engellemek, ulusal gelirin adalete uygun biçimde dağılmasını sağlamak gibi amaçlar güdüyorsa, bu amaçların gerçekleşmesi, ya da en azından devletin bu amaçlara yönelmesi için, devlet içinde bu gerçekleşmeyi ya da yönelmeyi gerekli kılan güçlerin bulunması da zorunludur.⁴⁰ Öyleyse sosyal devlet, bireyin hak ve özgürlüklerine kendisi müdahale etmeyecek, başkalarının müdahale etmesine de engel olacaktır. Ekonomik ve sosyal haklar konusunda ise devlet bu hakların gerçekleşmesi ve korunması için müdahalede bulunacak, herkesin bu haklardan yararlanması için gerekli önlemleri alacaktır.⁴¹

Devletin sosyal devlet olması; güçsüzlerin gücünü devlet yapısında hissettirecek kurumların, mekanizmaların ve yolların mevcut oluşuna bağlıdır. Sosyal devlet anlayışının, sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla devletin sosyal ve ekonomik hayata aktif bir şekilde müdahalesini meşru ve gerekli gören bir

---

³⁷ Gözübüyük, s.152.

³⁸ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 2.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1992, s. 99.

³⁹ Tanör ve Yüzbaşıoğlu, s. 97.

⁴⁰ Mümtaz Soysal; **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 156.

⁴¹ Demir, s. 220.

devlet anlayışı olduğu açıktır.⁴² Sosyal haklar ister olumlu ister olumsuz edim gerektirsinler, ister toplu ister bireysel olarak kullanılabilirler, sosyal adaleti sağlamaya, toplum içinde ekonomik bakımdan zayıf olan sınıf ve grupları korumaya yönelik haklardır.⁴³ Sosyal devlet; herkes için insanca yaşamı garanti altına almak, fertler arası refah farklılıklarını azaltmak, çalışanların ekonomik bağımlılık ilişkisini kontrol etmek, yani herkese ortalama düzeyde bir hayat standardı sağlamak ve fakirlikten orta seviyeye ilerleme sağlamakla görevlidir. Bu düzende her yetişkin kendisi, eşi ve çocukları için bağımlı veya bağımsız bir çalışma imkânına ve yaşamını sürdürebilme olanağına sahip olmalıdır. Kişi bir işte çalışmadığında veya bir engelinden dolayı çalışmadığında ortaya çıkan sosyal açıklar, sosyal devlet tarafından hukuken ve fiilen telafi edilmek zorundadır. Çünkü sosyal gerilimi önlemek, toplumun refahını tehdit eden durumlardan bireyleri korumak devletin görevidir.⁴⁴

İşte devletin kendilerini korumasına ve diğer bireylerle oluşacak dengesizliklerin giderilmesine ihtiyaç duyan birey gruplarından biri de engelli bireylerdir. Bireyi topluma ve devlete karşı koruyan kişi haklarından farklı olarak, bireyin toplumdan ve onun örgütleniş biçimi olan devletten bazı şeyler ve belirli tutumlar istemesini mümkün kılan haklar sosyal ve ekonomik haklardır. Sosyal ve ekonomik haklar dolayısıyla bireyin, vatandaş olarak, toplumdan ve devletten isteyebilecekleri arasında sosyal güvenlik hakları da yer almaktadır.

Türk hukukunda 1982 Anayasasında yer alan sosyal güvenlik hakları arasında devletin engellilere yardım etme ödevi düzenlenmiştir.⁴⁵ Anayasanın 61. maddesinde “Devlet sakatların korunmaları ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır” şeklindeki düzenleme ile devlete engelli bireylere yönelik, onların sosyal hayata intibakları için her türlü düzenlemeyi yapma görevi verilmiştir. Sosyal devlet olmanın gereği sınıf ve tabakalar arasında ahengi sağlamak ve toplumsal barışı tesis etmeye yönelik olarak, alt gelir gruplarının ekonomik durumlarında iyileştirmeler

---

⁴² Özbudun, s. 25.

⁴³ Bülent Tanör, **Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar**, May Yayınları, İstanbul, 1978, s.13 ve s.109.

⁴⁴ Ali Nazım Sözer; **Sosyal Sigorta İlişkisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları No:0906, İzmir, 1991, s.4.

⁴⁵ Soysal, s.156.

yapılması bir zorunluluktur. Engelli bireylere yönelik yapılan maddi yardımlar ve topluma entegrasyonları için alınan tüm tedbirler sosyal devlet ilkesinin bir sonucudur.

Yalnız unutulmaması gereken en önemli nokta, başlangıçta sosyal haklar maddi güçleri bulunmayan veya zayıf olan ve gereksinmelerini karşılayamayan kişilere devletçe yapılan yardımlar olarak kabul edilmişti. Liberal devlet anlayışı içerisinde bu yardımların hayır dernekleri yoluyla yapılması da mümkündür. Ancak böyle bir yardımlaşmanın zenginlerin merhamet ve cömertlik duygularına dayandırılması ve bunların sınırlı ve yetersiz kalması olasıdır. Kaldı ki; yardım derneklerinden yardım talep etmek ile devletten bir alacak hakkı istemek birbirinden tümden farklıdır. Çünkü yardım edilenin, yardım edene karşı bir manevi eziklik duyma, şükran borcu içinde bulunma durumu olduğundan, insan onurunu ve haysiyetini zedeleyici bir ağırlığı vardır. Bunun en uç noktası “dilenciliktir”. Oysa sosyal hak; topluma karşı bir alacak hakkı olarak kabul edildiğinden, insan onuruna ve haysiyetine daha uygun düşmektedir.⁴⁶ Engelli bireylerin durumu da, engellerinden dolayı ihtiyaçları olan sosyal hakları devletten bir alacak hakkı olarak isteme durumudur. Yoksa devletin engelliye zayıflığından dolayı yaptığı bir yardım olarak yorumlanamaz. Nitekim Anayasamızda, başlangıç kısmında her Türk vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak millî kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddî ve manevî varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu belirtilmektedir.

1982 Anayasasının Sosyal ve Ekonomik Haklar Bölümü Devlet sosyal alanlarda Anayasa ile belirtilen görevlerini ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir şeklinde bitmektedir. Burada kastedilen devletin olumlu edimlerini gerektiren sosyal haklardır. Burada Her şeyden önce söz konusu olan sosyal ve ekonomik ödevlerin yerine getirilip getirilmemesi değildir. Ödevlerin yerine getiriliş ölçüsü, uygulanış derecesi, mali kaynakların yeterliliğine bağlanmıştır. Örneğin devlet “engellilerin toplum hayatına intibakına ilişkin önlemleri almak” bakımından elinden geleni

---

⁴⁶ Demir, s. 221.

yapmaya çalışacak, ama bunu yaparken elindeki mali olanakların sınırları içinde kalacaktır.⁴⁷

Klasik kişi hakları ve özgürlükleri konusunda devlet de, birey de pasif konumdadır. Çünkü devlet sadece bu hakları tanır ve onları koruma görevi üstlenir. Oysa sosyal ve ekonomik haklar söz konusu olduğunda hem birey, hem de devlet aktif durumda olacaktır. Günümüzde bireyin toplum üzerinde sahip olduğunu varsaydığı ve bu nedenle devlete karşı ileri sürdüğü bir çeşit kamusal nitelikli alacak hakkı bulunduğu ve bu hakka sosyal hak denildiği kabul edilmektedir.⁴⁸

Yoksul olarak doğan veya sonradan yoksulluğa düşenlerin devlet tarafından kendi hallerine bırakılmaları düşünülemez. Aksi halde bu durum hem söz konusu kişilerin özellikle engelinden dolayı yoksulluk çeken bireylerin yaşamını, hem de toplumsal yaşamı tehlikeye sokabilecektir. Engelliliğin bu noktada sosyal devlet kazanımlarından yararlanmada belirleyici olduğunun altını çizmek gerekir. Tabii ki her engelli yoksul olmadığı gibi her yoksul da engelli değildir. Öte yandan bu iki durum çoğu zaman bir arada bulunmaktadır. Çünkü engelli bireyler aynı zamanda ekonomik ve sosyal açıdan da yardıma muhtaç kişiler durumundadırlar ve engelli olmayan bireylerin yaşam kalitesine ulaşabilmeleri için mutlaka dışardan bir yardım almak durumundadırlar. İşte sosyal devlet bu noktada gündeme gelir.⁴⁹ Bu nedenle yoksulun korunması, bir bakıma toplumsal düzenin de korunması anlamına gelecektir. Muhtaç, mahalli adetlere göre; aile üyelerinin geçimini kendi gücü ve imkânları ile hiç veya sağlayamayan birey olarak tanımlanmaktadır. Çoğu zaman engelli bireyler muhtaç durumda olan kişilerdir. Muhtaçlığın kendi içinde dereceleri ve türleri bulunmaktadır. Bu nedenle de sağlanacak yardımların çeşitleri olabilecektir. Sosyal yardımlar maddi karakterlidirler; devlet bütçesinden finanse edilirler.⁵⁰ Engellilere yönelik yapılan sosyal yardımlar da devlet bütçesinden finanse

---

⁴⁷ Soysal, s. 160

⁴⁸ Demir, s.221

⁴⁹ Jacobus Tenbroek and Floyd W. Matson, "The Disabled and the Law of Welfare", **California Law Review**, Vol. 54, No. 2, 1966, ss. 809-840. Bu konuda eleştirel bir yaklaşım için bkz: Alexander J Bolla, "Distributive Justice and the Physically Disabled: Myth and Reality", **Missouri. Law. Review**. Vol:48, 1983, ss. 983-990.

⁵⁰ Sözer, s. 30.

edilirler. Bu yardımlara ilişkin temel nokta, bunların engelli birey tarafından talep edilebilen birer alacak hakkı niteliğinde olmalarıdır.

1.2.1.2 Türkiye’de Engelli Haklarının Gelişimi

Türkiye’de daha önceki dönemlerde engelli bireylere yönelik doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili kamusal karar ve uygulamalara rastlanmakla beraber, özellikle engelli bireylerin istihdam edilerek korunmalarına yönelik sosyal politikalar 1960’lı yıllarda ortaya çıkmıştır. 1961 Anayasası'nda engellilere yönelik doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır. 1967 yılında yürürlüğe giren 854 sayılı Deniz İş Kanunu ile engellilerin istihdam edilmesine yönelik kota sistemi Türkiye’de ilk kez mevzuat içinde yerini almıştır. Ancak engelli çalıştırma yükümlülüğü ile ilgili ayrıntılar hazırlanmış, fakat o tarihte henüz kanunlaşmamış olan 931 sayılı İş Kanunu ile bu Kanun'a göre çıkarılacak tüzüğe bırakılmıştır. 1971 yılında 1475 sayılı İş Kanunu kabul edilerek engellilerin istihdamına yönelik olarak kota uygulaması konusunda düzenlemeler yer almıştır. Adı geçen kanun 2003 yılında 4857 sayılı İş Kanunu kabul edilinceye kadar yürürlükte kalmış ve engellilerin istihdamına ilişkin uygulamalar da bu Kanun'da yer alan hükümler çerçevesinde uygulanmıştır.⁵¹

1982 Anayasası 61. Maddede “Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır” ifadesi engelli bireylere yönelik doğrudan bir düzenleme olarak yer almış, bununla birlikte 1982 Anayasasında yer alan Sosyal Güvenlik başlıklı 60. Maddede “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.” Çalışma Şartları ve Dinlenme Hakkı başlıklı 50. maddede “Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar”, Çalışma Hakkı ve Ödevi başlıklı 49. maddede “Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir”, Kanun Önünde Eşitlik başlıklı 10. Maddede “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin

---

⁵¹ II. Özürlüler Şurası, s.55.

kanun önünde eşittir". Düzenlemeleri doğrudan engelli bireylere ilişkin olmamakla birlikte, engellilere yönelik haklar bahşeden düzenlenmelerdir.

Ülkemizde ki kanunlar ile ekonomik ve sosyal hayata ilişkin düzenlemeler incelendiğinde, engelliler açısından fırsat eşitliğinin sağlanması yönünde hükümler ve bunlar yerine getirilmediğinde uygulanacak yaptırımlar belirlenmiştir. Engellilere ilişkin yasal durum incelendiğinde konuya ilişkin dağınık halde pek çok yasal metin ile karşılaşmaktadır. Bu yasal metinlerin ekonomik ve toplumsal yaşama ilişkin yapılması gereken düzenlemeler açısından bağlayıcı olması sosyal hukuk devleti olan ülkemizde kuşkuyla yer bırakmamalıdır.⁵² 01.07.2005 tarihli 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, engelli bireylere yönelik mevzuatın dağınıklığı ve hizmet sunan kurumların fazlalığı konusunda bir çözüm getirmemiştir. Mevcut durumda dağınık mevzuat devam etmektedir. Bu durumda geçmişte olduğu gibi hizmet sunumunun çok çeşitli kurumlar tarafından koordinasyonsuz biçimde yürütülmesine yol açmaktadır. Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 2005 yılından önceki dağınık mevzuatı toplayan bir yapı getirmemiştir. Günümüzde de aynı dağınık mevzuat ve hizmet sunumunun çok çeşitli kurumlar tarafından koordinasyonsuz biçimde yürütülmesine ilişkin sıkıntılar devam etmektedir. Mevzuatın dağınıklığı, hizmet sunumunun çok çeşitli kurumlar eliyle koordinasyonsuz biçimde yürütülmesi, standart uygulamaların olmaması ve engellik konusunda toplumsal bir bilinç yaratılmamış olması, sorunları doğuran başlıca nedenler olarak gözükmemektedir.⁵³

Engellilere yönelik mevzuata bakıldığında ayrı ayrı çok miktarda kanunda düzenleme yapıldığı görülmektedir. Bunlar; Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediyesi Kanunu, Deniz İş Kanunu, Devlet Memurları Kanunu, Emlak Vergisi Kanunu, Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu, Evrensel Hizmetin

---

⁵² Okur, s. 113.

⁵³ Okur, s.114.

Sağlanması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Gelir Vergisi Kanunu, Gümrük Kanunu, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, İl Özel İdaresi Kanunu, İlköğretim ve Eğitim Kanunu, İmar Kanunu, İş Kanunu, Kalıtsal Hastalıklarla Mücadele Kanunu, Karayolları Trafik Kanunu, Kat Mülkiyeti Kanunu, Katma Değer Vergisi Kanunu, Mesleki Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Milli Eğitim Temel Kanunu, Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu, Noterlik Kanunu, Nüfus Hizmetleri Kanunu, Özel Öğretim Kurumları Kanunu, Özel Tüketim Vergisi Kanunu, Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, Sosyal Sigortalar Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Türk Medenî Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu, Ulaştırma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Özürlüler İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. Türkiye’de engelliler açısından bütüncül olmayan yasal durum, 2005 yılında yürürlüğe giren Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanununda bunu sağlamaması üzerine devam etmektedir. Bu kanunların görevlendirdiği kurumların da bu kadar çeşitli olduğu düşünülürse, engellilere yönelik hizmet sunumunun birbirinden ne kadar farklı ve çeşitli olduğu da hemen anlaşılacaktır. Böylesine çok başlı ve dağınık bir yapının sunduğu hizmetin standart ve eşitlikçi olduğu da söylenemeyecektir.⁵⁴

Ülkemizde doğrudan Başbakanlığa bağlı pek çok kurum ile bakanlık düzeyinde örgütlenmelerde engellilikle ilgili görev almış olan pek çok kurum mevcuttur. Engellilere yönelik hizmetleri belirleyen yasal düzenlemelerin çokluğu, buna bağlı görevli hizmet kuruluşlarının fazlalığı, hizmet sunumunu olumsuz açıdan

---

⁵⁴ Okur, s. 114.

etkilemiş ve etkilemektedir. Daha etkin ve verimli hizmet sunulmasını sağlamak için ve kararların tek elden koordine edilmesini sağlamak amacıyla, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Yasal durumun dağınıklığının giderilmesi ve hizmetlerin eşgüdümlü yürütülmesi için kurulmuş olan Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı engellilere yönelik yasal düzenlemelerin fazlalığı, hizmetleri sunmakla yetkili kılınmış kurum ve kuruluşların çokluğu ve dağınık yapıları düşünüldüğünde Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın gerçekleştirmek zorunda olduğu işbirliği, bu kurumlarda yürütülen etkinliklerin izlenmesi ve buna bağlı yeni düzenlemeler karar verilmesi oldukça güç gözükmektedir. Sorun parasal kaynak ve yasal dayanak eksikliği değil, bu dayanak ve kaynakların etkili kullanımının sağlanacağı etkinlik alanları ve biçimlerinin tanımlanması ve bu konuda kararlı ve sürekli eylemin başlatılmasıdır. Sürekli ve kalıcı bir işbirliği kaçınılmaz görülmektedir. Engellilere yönelik düzenlemelerin ülke çapında tek ve bütüncül olması, hizmetlerin standardizasyonu ve eşitliği açısından gereklidir. Bu da, hizmetle yükümlü kurumlar ve bu kurumların sunduğu hizmetlerin etkin, verimli, eşitlikçi olması; tamamının yaptıklarının izlenebilir ve denetlenebilir olmasına bağlıdır.⁵⁵ Ancak bugün dağınık ve kopuk birbirinden bağımsız yapılan hizmetleri 2005 yılında çıkan Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun düzenlemekten ve bir araya toplamaktan çok uzak olması, hali hazırda mevzuatın dağınıklığı, hizmet sunumun çok çeşitli kurumlar eliyle koordinasyonsuz biçimde yürütülmesi sorununu devam ettirmektedir.

1.2.1.3 Avrupa Birliği'nde Engelli Haklarının Gelişimi

Avrupa Birliği'nde son yirmi yıldır engellilik farklı bir biçimde algılanmaya başlanmıştır. Bu yeni yaklaşımda engelli bireyler pasif ve yardıma muhtaç bireyler olarak değil, toplumda diğer bireylerle eşit haklara sahip ve bu haklar doğrultusunda toplumla bütünleşmek için mücadele eden bir topluluk olarak görülmektedir.⁵⁶

---

⁵⁵ Okur, s.116–118.

⁵⁶ Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, **Avrupa Birliği ve Özürlülük Raporlar**, <http://www.ozida.gov.tr/raporlar/uluslararası/abveozurluluk.htm>, (15.02.2008)

Bu yaklaşımın nedeni geçmiş yıllarda Avrupa’da engelli bireylerin çoğunlukla kamuya ait büyük bakımevlerinde yaşamak zorunda kalmasının ardından engellilere yönelik sivil toplum örgütleri başta olmak üzere birçok kurum ve kuruluşun günümüz modern Avrupa toplumlarında bu bakımevlerinin kabul edilebilir olmadığını savunmalarıdır. Bu bakımevlerinde kalan engelli bireyler, toplumdan ve günlük sosyal yaşamdan soyutlanmaktadır. Bu bakımevlerindeki kötü şartlar ve insan hakları ihlalleri hakkında çok sayıda rapor hazırlanmıştır.⁵⁷

Avrupa Birliği’nde engelli haklarının gelişimine baktığımızda ilk olarak 1983–1996 yılları arasındaki Engelli Programları yer alır. Bu yıllar arasında özellikle bilgi alışverişi ve kamuoyunun dikkatini çekmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Daha sonra 20 Aralık 1996 tarihli Engelli bireylere tanınacak fırsat eşitliği (97/C/12/01) Konsey ilke kararı ile engelli bireylerin menfaatlerinin tüm politik alanlarda göz önüne alınması hedeflenmiştir. Son olarak da Ayrımcılıkla Mücadele edilmesidir. Kasım 2000’ de AB tarafından yayımlanan 2000/78/EC No’lu “İstihdamda ve İşte Eşit Muamele Konusunda Genel Çerçeve” (2000/78 EC) Konsey Direktifi ile din, inanç, yaş ve cinsiyet sebebiyle ayrımcılık yapılması yasaklanmıştır.⁵⁸ Avrupa Birliği’nin engelli bireyler ile ilgili en önemli hedeflerinin arasında fırsat eşitliğini sağlamak bulunmaktadır. Bu strateji doğrultusunda atılan adımlar ve alınan önlemler, engelli bireylerin kapasiteleri doğrultusunda, ekonomik ve sosyal açıdan topluma tam anlamıyla katılmalarını sağlamak içindir. Avrupa Birliği’nde ayrımcılık yasağı ve buna ilişkin hukuki düzenlemeler, engelli bireylerin yeteneklerini ve kapasitelerini ortaya koymalarına mani olan tüm çevresel engelleri ortadan kaldırmak, engelli bireylerin topluma aktif olarak katılımını kolaylaştıran Birlik politikaları oluşturmak, Avrupa Birliği’nin bu konudaki stratejilerini ortaya koymaktadır.⁵⁹

---

⁵⁷ Geert Freyhoff ve diğerleri, **Included In Society**, Les Editions Europeenes, 2004, s. 6.

⁵⁸ Hansajkob, s. 74.

⁵⁹ Communication From The Commission To The Council, The European Parliament, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions, “**Equal Opportunities for People with Disabilities: a European Action Plan**”, 30.10.2003, http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0650en01.pdf, (03.12.2007), s.4.

Avrupa Birliği engelli politikaları ve hukuksal düzenlemelerini ayrıntılı olarak çalışmamızın ikinci bölümünde incelenecektir.

1.3 ENGELLİ HAKLARINA İLİŞKİN TEMEL İLKELER

1.3.1 Ayrımcılık Yasağı

Ayırım yapmak sözlük anlamı itibariyle “eşit davranışta bulunmamak, fark gözetmek”, ayırım yaratmak ise “farklılık ortaya çıkarmak, ikilik yaratmak” olarak tanımlanmaktadır.⁶⁰ O halde ayrımcılık, iki birey veya durum arasında belirli bir fark yok iken, onları ayırt etmek, onlara farklı davranmaktır. Genel olarak toplumlarda egemen olan engelli bireylerin kendi sorumluluklarını üstlenemeyeceği veya yerine getiremeyeceği kanısı, engelli bireyin kendi sorunlarını çözmesini, dolayısıyla toplum içerisinde bağımsız davranmasını engellemektedir. Buradan yola çıkarak bireyi engelli duruma getiren engelin kendisi değil, toplumun engelliye tepkisi olduğu ileri sürülebilir. Kaldı ki bu durum, engelli bireylerin bağımsızlığını sebepsiz şekilde reddeden bir adaletsizliğe yol açar.⁶¹ Bu sebeple her türlü ayrımcılığa karşı oluşturulan çeşitli hukuki düzenlemeler, engelli bireyler açısından son derece önemli bir dayanak oluşturacaktır. Engellilik olgusu ile ayrımcılık yasağı arasındaki ilişkinin temelinde şu temel sorular yatar: Engellilik hali insanlar arasında farklılıklar yaratmak için ne gibi bir ölçüt teşkil eder? Engelli insanlar hangi noktaya kadar engelli olmayan insanlarla “aynı” kabul edilebilir? Farklılık ile dezavantajın aynı noktada buluşmasının hukuki sonuçları nelerdir? Eşitlik bütün farklılıkların gözü kapalı bir şekilde saygı görmesi mi? Yoksa bir takım farklılıkların değişikliğe uğraması mı anlamına gelmektedir?⁶²

Uluslararası düzeyde engellilerin ayrımcılığa maruz kalmalarının engellenmesine yönelik talepler, Birleşmiş Milletler Genel Meclisi tarafından kabul edilen çeşitli

⁶⁰ Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992, s. 114.

⁶¹ Mehmet Ergün, “Ayrımcılık ve Özürlüler”, **Öz-Veri**, Sayı 1, Mayıs 2005, ss. 377-388, s.379.

⁶² Aart Hendriks, “Disabled Persons and Their Right to Equal Treatment: Allowing Differentiation while Ending Discrimination”, **Health and Human Rights**, Vol. 1, No. 2, 1995, ss. 152-173.
Engellilerin Medeni Hakları İçin bkz: (Paul Steven, “Disability Civil Rights and a New Paradigm for the Twenty-First Century: The Expansion of Civil Rights beyond Race, Gender, and Age”, **University of Pennsylvania Journal of Labor and Employment Law**, Vol:1, 1997-1998, ss.511- 526).

yönergelerde dile getirilmiştir. Bu yönergeler ile, engelli kişilerin yaşam kalitelerinin artırılmasına yönelik sahip oldukları temel haklar sıralanmakta, daha da önemlisi toplum hayatına eşit bir şekilde katılmalarının önündeki engellerin kaldırılması istenmektedir.⁶³ Birleşmiş Milletler, 1982 yılını “Engelli İnsanlar On Yılı” olarak kabul etmiş ve “Tam katılım ve eşitlik” bu yılın temel ilkesini oluşturmuştur.⁶⁴ BM’nin bu noktada yaptığı tespit ilgi çekicidir: Dünyada 500 milyondan fazla insan engelli olarak yaşamını sürdürmektedir ve bu insanlar sosyal hayattan yalıtılmış bir biçimde ayrımcılığa maruz kalarak yaşamaktadır.⁶⁵

1997 yılında yapılan Amsterdam Antlaşması ile Avrupa Birliği vatandaşlarının temel hakları konusunda önemli gelişme sağlanmıştır. Avrupa Birliği Antlaşmasınının 13. maddesi ile Konsey’in, Komisyon’dan gelen bir öneri üzerine Avrupa Parlamentosu’na danıştıktan sonra, cinsiyet, ırk veya etnik köken, din inanç, engellilik, yaş veya cinsi tercihe dayanan ayrımcılıkla mücadele etmek üzere uygun önlemleri alabileceği belirtilmektedir. Ayrımcılıkla mücadele etmenin amacı, engellilik nedeniyle farklı uygulamalara maruz kalınan durumlarla mücadelede çerçeveyi belirleyerek, üye ülkelerde eşit muamele ilkesini yürürlüğe koymaktır.⁶⁶ Avrupa Birliği Hukuku’nda ayrımcılığa karşı iki yönerge bulunmaktadır. Bu yönergeler doğrudan ve dolaylı ayrımcılığı yasaklamaktadır. Doğrudan ayrımcılık, bir kişinin ırk veya etnik köken gerekçesiyle aynı konumdaki bir başka kişiye göre daha olumsuz muameleye tutulmasıdır.

---

⁶³ Mitchell S Eisenberg, “The Rights of People With Disabilities to a Barrier-Free Environment: U.S Compliance with International Law”, **New York University Journal of International Law & Politics**, Vol.20 ss. 929-966 1987-1988, s. 92; Stanley S Herr, “Rights of Disabled Persons: International Principles and American Experiences”, **Columbia Human Rights Law Revisions**, Vol. 12, 1980-1981, ss.1-55; Lawrence O Gostin ve Gable Lance, “Human Rights of Persons with Mental Disabilities: A Global Perspective on the Application of Human Rights Principles to The Mental Health”, **Maryland Law Review**, Vol.63, 2004, ss.20-121.

⁶⁴ Norman Acton, “Employment of Disabled Persons: Where Are We Going”, **International Labour Review** ,Vol:120, No.1, 1981, ss.1-14

⁶⁵ Aldred H. Neufeldt, “Empirical Dimensions of Discrimination Against Disabled People”, **Health and Human Rights**, Vol. 1, No. 2, 1995, ss. 174-189. Bu bağlamda Engelli İnsanların haklarına ilişkin Uluslar arası Sözleşme, 30 Mart 2007 tarihinde BM tarafından imzaya açılmıştır. Bu konuda bkz: Anna Lawson, “United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: New Era or False Dawn”, **Syracuse Journal of. International Law. & Com**, Vol.34, 2006–2007, ss. 563-620.

⁶⁶ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005, s. 377.

Doğrudan ayrımcılığın saptanmasında “doğru karşılaştırıcı”nın tanımlanması her zaman kolay olmamaktadır. Ayrımcılıktan söz etmek için, kendisinin doğrudan ayrımcılığa maruz kaldığını iddia eden bireyin durumu ile karşılaştırmak için aynı durumda olan bir başka birey bulunması gerekmektedir. Eğer bu iki birey aynı veya benzer durumda ise karşılaştırma yapılabilir. Bazen gerçek bir karşılaştırıcı bulmak mümkün olamamaktadır. Bu durumda varsayıma dayanan bir karşılaştırıcı oluşturulmaktadır.

Ancak, iki bireye aynı veya benzer durum karşısında farklı davranıldığı belirlenirse, bu farklılığa izin verildiğinin gösterilmesi zor olmaktadır. Avrupa Birliği’ndeki yönergelerde, sınırlı ve kesin bir şekilde belirlenmiş istisnalar bulunmaktadır. Bunlar; gerçek mesleki ihtiyaçlar, pozitif eylem, engelli bireylerin uygun konaklama imkânı ve yaş ayrımcılığı için belirlenmiş istisnalardır.

Örneğin, eğer bir işveren çalışanına cinsel eğilimi nedeniyle maaş artışı yapmıyorsa ve aynı durumda bir diğer çalışan bu maaş artışını alıyorsa, bu durumda ayrımcılıktan söz edilebilir. Bu durum 27 Kasım 2000 tarihli İstihdamda ve İşte Eşit Muamele Konusunda Genel Çerçeve Yönergesi’ni (2000/78/EC) ihlal etmektedir.

Bir çalışan yaşı nedeniyle zam alamıyorsa, bu anılan yönergenin 6. maddesi çerçevesinde kabul edilebilir. Madde 6 çerçevesinde devletler kanunlarına bağlı olarak farklı olan uygulamaların ayrımcılık yaratmamasını sağlamak zorundadırlar.

Dolaylı ayrımcılığa örnek olarak cinsiyet ayrımcılığı veya geçirilmiş bir psikiyatrik hastalık nedeniyle maruz kalınan ayrımcılık örnek gösterilebilir. Dolaylı ayrımcılık, tarafsız gibi görünen bir hükmün, kriterin veya uygulamanın belli bir ırk veya etnik kökenden olan kişiler için maruz görülebilecek meşru bir amaç ve bu amaca ulaşmanın uygun ve gerekli araçları olmadıkça diğer kişilerle karşılaştırıldığında dezavantajlı bir konum yaratmasıdır.⁶⁷ Örneğin, yarı zamanlı çalışanlar ile tam zamanlı çalışanlar arasında büyük farklar bulunmaktadır. Yarı zamanlı çalışanların büyük çoğunluğu kadınlardır. Benzer şekilde yaşam boyu prevelansı toplam olarak %10-20 gibi azımsanamayacak bir oranda olan major psikiyatrik hastalıklar da dolaylı ayrımcılıktan nasibini almakta olduğundan, insanlar

---

⁶⁷ Karluk, s. 377.

mecbur kalmadıkça bu tür hastalıklarını saklamak ihtiyacı hissetmektedirler⁶⁸ Saklanamayacak şiddetle psikiyatrik hastalık geçirenler ise eğitim düzeyleri ve üretebildikleri ne olursa olsun iş bulma, yaşarken itibar görme gibi konularda bu ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Gerek her yüz kişiden 10-20'sinin yaşamları boyunca en az bir psikiyatrik bozukluk geçirme olasılıkları, gerekse akıl hastalıklarının belli bir grubunun yaratıcılıkla olan ilişkisi ki, tarih bu konuda Vincent Van Gogh, Mozart, Virginia Woolf, Tolstoy, Ernest Hemingway, Sylvia Plath, John Nash⁶⁹ gibi sayısız örneklerle doludur⁷⁰; zihinsel ve ruhsal bozukluklarda engellik ve ayrımcılığın gözardı edilemez olduğunu işaret etmektedir. Diğer bir örnek ise tarafsız davranma zorunluluğudur. Bir işletmenin iç kuralları ile belirlenen bir giysi kod sistemi varsa ve bu giysi kodları belirli bir bireye veya gruba ayrımcılık yapılmasına neden oluyorsa, dolaylı ayrımcılıktan söz edilebilir.

Avrupa Birliği'ndeki Yönergelere göre taciz de bir ayrımcılıktır biçimidir. Taciz, isteyerek veya istemeyerek bireyin saygınlığını zedelemek ve korkutucu, küçük düşürücü bir anlam yaratan istenmeyen davranışlar bütünüdür. Taciz kapsamı çeşitli istenmeyen davranışları kapsar. Tacizin gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemek için bir karşılaştırıcının tanımlanması gerekmektedir.

Üye ülkeler, eşit davranma prensibi gereği zorla uygulanan bir davranışı şikâyet veya dava ettikleri için karşıt bir eylemle karşılaşan bireyleri korumada gerekli önlemleri almalıdırlar.⁷¹

---

⁶⁸ DC Henderson, Kunkel L ve Goff DC, **Psychosis and Schizophrenia in Massachusetts General Hospital Psychiatry Update and Board Preparation**, (eds.) Stern TA, Herman JB, McGraw-Hill Companies, 2004, s.99; G Schomerus ve MC Angermeyer, "Stigma And Its Impact On Help-Seeking For Mental Disorders: What Do We Know?", **Epidemiol Psichiatr Soc**, Vol.17(1) , 2008, ss.31-37.

⁶⁹ Perlis RH ve Ghaemi SN, **Bipolar Disorder in Massachusetts General Hospital Psychiatry Update and Board Preparation**, (eds.) Stern TA, Herman JB, McGraw-Hill Companies, 2004, s. 113. <http://serendip.brynmawr.edu/bb/neuro/neuro99/web2/Gosselink.html> (15.01.2008).

⁷⁰ Matthews J ve Papakostas G. "Mood Disorders: Depression" **in Massachusetts General Hospital Psychiatry Update and Board Preparation**, (eds.) Stern TA, Herman JB, McGraw-Hill Companies, 2004, s.104.

⁷¹ European Commission, Directorate General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Unit, **Combating Discrimination A Training Manual**, Official Publications of the European Communities, Luxemburg, 2006, ss.13-15.

Ayrımcılık yasağı Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Birleşmiş Milletler Her Türlü Irk Ayrımının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Uluslar Arası Çalışma Örgütü (İLO) 111 No'lu Sözleşmesi'nde düzenlenmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 2. Maddesi “herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal başka bir ayırım gözetilmeksizin, bildiride ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlükten yararlanabilir” şeklinde düzenlenmiştir. Görüldüğü üzere Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 2. maddesi her türlü ayrımcılığa karşı düzenlenmiştir. Elbette engelli bireylerin de özgürlüklerden yararlanmada ayrımcılığa tabi tutulamayacağı açıktır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi hukuki açıdan bağlayıcı bir belge olmamasına karşın, insan haklarını düzenleyen tüm uluslar arası dokümanların, Birleşmiş Milletlerce hazırlanan antlaşmaların kaynağını oluşturması yönünden, ayrımcılık yasağını düzenlemesi de son derece önemlidir.⁷²

Buna ek olarak, genel eşitlik prensibi Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde ve Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmede yer almaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de eşit muameleye (ayrımcılık karşıtı) ilişkin hükümler bulunmaktadır ve bu sözleşmeye 12 No'lu protokol ile yapılan ek ile eşit muamele görme hakkı güçlendirilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesi “Bu sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, özellikle cins, ırk, renk, dil, din, siyasal kanaat veya herhangi bir görüş, milli veya sosyal köken, milli bir azınlığa dahil olma, servet, doğum veya durumdan kaynaklanan herhangi bir ayırım yapılmaksızın herkese sağlanmalıdır”⁷³ şeklinde düzenlenmiştir. Görüldüğü gibi her türlü ayrımcılık yasaklanmış, dolayısıyla engelli bireylere engellerinden dolayı ayrımcılık yapılması da yasaklanmıştır. Böylece engelli bireylerin de sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma konusunda ayrıma uğrayamayacakları karar altına alınmıştır.

Avrupa Birliği 2001 yılında Güney Amerika'nın Durban şehrinde düzenlenen Dünya Irkçılık ve Irk Düşmanlığı (WCAR) konferansında aktif bir yol oynamıştır.

---

⁷² Safa Reisoğlu, **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s. 9.

⁷³ Reisoğlu, s.126.

Avrupa Konseyi ve Avrupa Komisyonu, Irkçılık ve Hoşgörüsüzlük ile ilgili çalışmaları desteklemiştir.

Birleşmiş Milletler bünyesinde engelli bireylerin insan haklarını korumak amacıyla yeni bir sözleşmenin oluşturulması tartışmaları gündeme gelmiştir. Avrupa Komisyonu 2003 yılında onaylanan bildirisinde, engelli bireylerin haklarını ve onurlarını korumaya yönelik bağlayıcı bir Birleşmiş Milletler Sözleşmesini desteklediğini belirtmiştir.

Avrupa Birliğinin ayrımcılık karşıtlığına ilişkin düzenlemeleri dünyada bu konuda en gelişmiş ve etkin model olarak kabul edilmektedir. Avrupa Komisyonu ve 78 Afrika, Karayip ve Pasifik ülkesinin 2000 yılında imzaladığı görünüşte tarafsız bir tutum, kriter ve uygulamanın Cotonon Antlaşması'nda da ayrımcılık yasağı prensibi yer almaktadır.⁷⁴

Türk Hukukunda ise 1982 Anayasası temel ilke olarak her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır. Anayasanın 10. maddesine göre “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir”.

2004 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun da 122. maddesinde Ayrımcılık yasağını aşağıda ifade edildiği gibi düzenlenmiştir.

“Kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, özürlülük, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yaparak; Bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya bir hizmetin icrasını veya hizmetten yararlanılmasını engelleyen veya kişinin işe alınmasını veya alınmamasını yukarıda sayılan hallerden birine bağlayan, Besin maddelerini vermeyen veya kamuya arz edilmiş bir hizmeti yapmayı reddeden, Kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen, kimse hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası verilir.” hükmüne yer verilmiştir.

---

⁷⁴ European Commission, Directorate General for Employment and Social Affairs Unit, **Equality and non Discrimination in an Enlarged European Union**, Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg, 2004, ss.17-18.

01.07.2005 tarih ve 5378 sayılı “Özürllüer ve Bazı Kanun ve Kanun Hükümünde Kararnemelerde Değişik Yapılması Hakkında Kanun”un 41. maddesi ile Türk Ceza Kanunu’nun 122. maddesinin birinci fıkrasında geçen “dil, ırk, renk, cinsiyet” ibaresinden sonra gelmek üzere, “özürllülük” ibaresi eklenmiştir. Söz konusu “engellilik” ibaresinin eklenmesi, Avrupa Birliği Komisyonu’nun ayrımcılık yapılamayacak konuların, hepsinin adının açıkça yazılmasının özellikle gerekli olduğunu belirlemesi açısından da önemlidir.⁷⁵

5378 sayılı Kanun ile engellilere yönelik politikaların temel esasının ayrımcılıkla mücadele olması hedeflenmiştir. 5378 Sayılı Kanun engellileri ilgilendiren bir takım yasal düzenlemelerde değişiklik yapması dışında, yeni bir takım düzenlemeler de getirmiştir. İstihdam başlığını taşıyan madde 14 engellilere yönelik işyerlerinde yapılan ayrımcılığa karşı bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁶ Anılan kanunun 14. maddesine göre, “İşe alımda; iş seçiminden, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan safhaların hiç birinde özürllülerin aleyhine ayrımcı uygulamalarda bulunulamaz. alışan özürllülerin aleyhinde sonuç doğuracak şekilde, özrüyle ilgili olarak diğer kişilerden farklı muamelede bulunulamaz.

alışan veya iş başvurusunda bulunan özürllülerin karşılaşabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinde fiziksel düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile işyerleri tarafından yapılması zorunludur. Özürllülük durumları sebebiyle işgücü piyasasına kazandırılması güç olan özürllülerin istihdamı, öncelikle korumalı işyerleri aracılığıyla sağlanır”.⁷⁷ Görüldüğü üzere kanun öncelikle engelli bireyin işe girmesi sürecinde başvuru formundan, işe girme aşaması ve çalışma koşullarına kadar, engellinden dolayı hiçbir ayrıma tabi tutulmaması için gerekli düzenlemeyi yapmıştır. Buna ilişkin yaptırım ise anılan

---

⁷⁵ Ergün, s. 382.

⁷⁶ II. Özürllüler Şurası , ss. 56–57.

⁷⁷ **Korumalı işyeri**, 5378 sayılı “Özürllüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükümünde Kararnemelerde Değişik Yapılması” Hakkında Kanun” da normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan özürllüler için meslekî rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak amacıyla Devlet tarafından teknik ve malî yönden desteklendiği ve çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği işyeri olarak tanımlanmıştır.

kanununun 39. maddesi ile 22.5.2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanununun 108. Maddesinin birinci fıkrası değiştirilerek sağlanmıştır.

İş Kanununun 108. maddesi “Bu kanunda öngörülen idari para cezaları, 101. maddedeki idari para cezaları hariç, gerekçesi belirtilmek suretiyle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Bölge Müdürünce verilir. 101. Madde kapsamındaki idari para cezaları ise, doğrudan Türkiye İş Kurumu İl Müdürü tarafından verilir.” şeklinde düzenlenmiştir. Bu halde engelli birey işe girmesi, çalışma koşulları gibi konularda engelinden dolayı bir ayrımcılıkla karşılaşır ise, söz konusu işyeri idari para cezasına çarptırılabilir. Bu konuda engelli bireylerin duyarlı olması ve durumu idari para cezası vermeye yetkili kuruluşa bildirmesi, diğer engelli bireyler açısından da ayrımcılığın önlenmesi için oldukça faydalı olacaktır. Bu nedenle ceza alan bir işveren ya da bu durumu öğrenen işverenler daha dikkatli davranmak durumunda kalacaklardır.

1.3.2 Çalışma ve Meslek Edinme Hakkı

1.3.2.1 Avrupa Birliği Belgeleri’nde

Engellilerin, engellerinin ortadan kaldırılması ve bunun mümkün olmadığı hallerde, engellilere yaşamak için gerekli her türlü maddi ve manevi olanakların sağlanması gerekmektedir. Ancak bunlardan daha önemlisi, bu kişilerin çalışma hayatında yer almalarına olanak sağlanmasıdır.⁷⁸ Bu engellilere yardımcı olabilmenin en akılcı yolu olarak karşımıza çıkar. Çünkü engellilikten kaynaklanan maddi ve manevi bir takım sıkıntılar, engelli bireyleri ekonomik açıdan desteğe muhtaç bir hale getirmekte, bu durum da onların çalışma zorunluluklarını ortaya çıkarmaktadır. Engellilerin çalışma yaşamına katılma gereği dört açıdan ortaya çıkar. Bunlar;

---

⁷⁸ P Scullion, “Disabled People As Health Service Employees: How To Break Down The Barriers”, **Nursing Management**, Vol. 7(6), 2000, ss. 8-13. Engelli kişilerin iş bulmada ve iş yerlerinde karşılaştığı sorunlar için bkz.: Susanne M Bruyere, William A Erickson ve Joshua Ferrentino, “Identity and Disability in the Workplace”, **William & Mary Law Review**, Vol.44, 2002–2003, ss.1173–1196.

engellilerin sayısının çok olması, sosyal sebepler, ekonomik nedenler ve birey, toplum ve devlet görüşündeki değişimlerdir.⁷⁹

Engellilerin sayısının her geçen gün hızla artması ve üretime katılmadan sadece tüketmeleri, nüfus ile kaynak dengesini olumsuz yönde etkilemektedir. Sosyal sebeplere gelince, çalışan engelli bireyler başka insanların acıma duygularına maruz kalmak gibi insanlık onuruyla çelişen bir duruma düşmezler ve toplumla sağlam ilişkiler kurmuş olurlar. Engelli bireylerin çalışma yaşamına girmesi sosyal bir olgu olduğu kadar aynı zamanda ekonomik olarak da gereklidir. Çünkü toplumun genel refahının yükselmesi, istihdam düzeyinin yükselmesine bağlıdır. Günümüzde kalkınmışlık ve sosyal açıdan gelişmişlik kriterlerinden en önemlisi hastalara, engellilere ve yaşlılara sunulan hizmetler ve engellilerin istihdam oranlarıdır.⁸⁰

Avrupa Birliği Antlaşmasınının 13. maddesi ile ortaya konmuş olan yaptırımların etkinleştirilmesi için Avrupa Komisyonu önemli adımlar atmıştır. Bu konuya ilişkin 1999 yılının sonunda bir teklif paketi hazırlanmıştır. Avrupa Birliği Konseyi tarafından 2000 yılında çıkarılan iki Yönerge ile tüm Avrupa Birliği vatandaşlarının ayrımcılığa karşı etkin bir hukuksal koruma altına alınması amaçlanmıştır. Yönergelerden ilki olan “İrksal Eşitçilik Yönergesi” dolaylı ve dolaysız olarak herhangi bir ırk veya etnik kökene ayrımcılık yapılmasını yasaklamaktadır. Bu yönerge; istihdam, mesleki eğitim, eğitim, sosyal güvenlik, sağlık, ikamet, mal ve hizmetlere ulaşım ile ilişkin ayrımcılık yasağını kapsamaktadır. İkinci yönerge ise “İstihdam Eşitliği Yönergesidir”. Bu yönerge de; istihdam, meslek edinme ve mesleki eğitim alanında dolaylı ve dolaysız ayrımcılığı yasaklamaktadır. Bu yönergeye göre din, inanç, yaş, engellilik ve cinsiyet ayrımı yapılamaz. Yönerge

---

⁷⁹ Filiz Alkan Meşhur, “Özrümlülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği ve uygulanan İstihdam Programlarının Değerlendirilmesi”, **Öz-Veri**, Sayı 2, Ankara, Aralık 2004, ss. 177-178.

⁸⁰ Meşhur, ss. 179-180. Örneğin İngiltere’de İş yerlerinde belli sayıda engelli çalıştırma yükümlülüğüne yönelik bkz: Rebecca McDonnell ve Albert Weale, “Regulating for Equal Employment Opportunities: The Case of the Disabled Quota”, **Journal of Law and Society**, Vol. 11, No. 1, 1984, ss. 105-114; Brian Doyle, “Disabled Workers’ Rights, the Disability Discrimination Act and the UN Standard Rules”, **Industrial Law Journal**, Vol.25, 1996, ss. 1-14. İngiltere’de yapılan bir araştırmaya göre, engelli olmayan kişilerin %80’i çalışma olanağı bulurken bu oran engellilerde sadece %50 seviyesindedir. Bundan başka engelli kişilerden çalışabilenler ise sadece el işçisi şeklinde düşük konumda çalışma imkânına sahip olmaktadır. (Charlotte Pearson ve Nick Watson, “Tackling Disability Discrimination in the United Kingdom: The British Disability Discrimination Act” , **Washington University of Journal of Law&Policy**, Vol.23-95, 2007, ss. 95-120).

özellikle engelli bireylerin istihdam edilmeleri ve mesleki eğitime ulaşmaları konusunda maddeler içermektedir. Yönergenin engellilere yönelik 5. maddesi “Engellilere yönelik istihdamda ayrımcılığın önlenmesi ilkesi gereğince, işverene aşırı bir külfet getirmemesi şartıyla engelli bir bireyin işe girmesi, çalışması, işte ilerlemesi veya eğitimden geçmesi için gerekli önlemler işveren tarafından alınır. Söz konusu külfet, Üye Devletin engellilere yönelik politikası çerçevesinde aldığı mevcut önlemler yeterli olduğu takdirde ağır olmayacaktır” şeklinde düzenlemiştir.⁸¹

Bu iki yönerge; kadın ve erkek eşitliği alanında ki daha önceki Avrupa Birliğinde yapılan hukuksal düzenlemelerden esinlenmiştir. Kullanılan tanımlar ve hukuki kavramlar cinsiyet eşitliğine ilişkin kanunlardan alınmıştır. Bu iki yönerge Avrupa Birliği genelinde ayrımcılığa karşı korunmada çok önemli olmuştur. Sonuç olarak, dünya genelinde ayrımcılık konusunda Avrupa Birliği en gelişmiş hukuki çerçeveye sahiptir. Bu yönergeler, üye ülkelerin ulusal yasalarında önemli değişiklikler yapmalarını sağlamıştır ve böylece üye ülkelerde, temel haklara dayanan ayrımcılık karşıtı kanun ve politikalar hazırlanmıştır. Birçok üye ülkede ilk defa bu yönergelerle ayrımcılığa karşı korunmada önemli adımlar atılmıştır. Bu ülkelerde yeni tanımlar yapılmış ve hukuksal kavramlar yeniden ele alınmıştır. Üye ülkelerde, ilk yönergeyi (2000/43/EC) kendi hukuk sistemlerine adapte etmek için son tarih 19 Temmuz 2003, ikinci yönergeyi (200/78/EC) ise 2 Aralık 2003 idi. Ancak bazı üye ülkeler yaş ve engellilik ile ilgili düzenlemeleri gerçekleştirmek için 3 yıllık ek süre talebinde bulunmuşlardır. Bu yönergeleri kendi ulusal yasalarına adapte etmek için verilen son tarihler geçmiştir. Birçok üye ülkede bu alanda gecikmeler yaşansa da, olumlu gelişmeler izlenmektedir. Komisyon bu yönergelerin üye ülkelerde yürürlüğe sokulması konusunda gerekli hukuksal girişimde bulunmaktadır.⁸²

Bu konuda olumlu gelişmelere örnek olarak bazı üye ülkelerin, Birlik tarafından konulan minimum hukuki standartların çok üstünde düzenlemeler yapmaları gösterilebilir. Ülkelerin genel eğilimi, yönergelerde belirtilen ayrımcılık çeşitleriyle mücadelenin kurulacak tek bir kurum tarafından yapılması yönündedir. Bu ulusal kurumlar cinsiyet ayrımcılığının yanı sıra Avrupa Birliği Antlaşması

---

⁸¹ Equality and Non-discrimination in an Enlarged European Union, s. 9.

⁸² Equality and Non-discrimination in an Enlarged European Union, s.10–12.

Madde 13’de yer alan diğer ayrımcılık çeşitleriyle de ilgilenmektedir. Komisyon üye ülkelerde ayrımcılık ile ilgili kurumların, bağımsız olmasını ve faaliyetlerini etkin bir şekilde yerine getirebilecek kaynak ve kapasiteye sahip olmasına önem göstermektedir.

Ayrımcılığa karşı kanunların etkin uygulanması, ulusal otoritelerin bu işe verdikleri öneme bağlıdır. Ayrıca sivil toplum örgütlerinin aktif desteği ve katılımı da çok önemlidir. Ayrımcılık ile savaşmak için, bu iki yönergenin uygulanmasına yönelik Birlik Eylem Planı geliştirilmiştir. Konseyin 27 Kasım 2000 yılında aldığı 2000/750/EC sayılı karar ile ayrımcılık ile savaş için Birlik, Eylem Planı oluşturma kararı almıştır. Eylem programı cinsiyet dışında Avrupa Birliği Antlaşması Madde 13’de belirtilen diğer ayrımcılık çeşitlerini kapsamaktadır. Programın temel amaçları; bu konudaki bilgilendirmenin artırılması ve geliştirilmesini sağlamak, politika ve uygulamaların değerlendirilerek ayrımcılık konusunda farkındalık yaratmak, ayrımcılıkla savaşta etkin olabilmek için gerekli kapasiteyi geliştirmek, kurumların faaliyet araçlarını güçlendirmek için Avrupa düzeyinde bilgi ve deneyimin değişimini sağlamak ve bilgi işbirliği ağı kurmaktır. Bu programa 2001–2006 yılları için tahsis edilen bütçe 984 milyon Eurodur.

Eylem programına 2001 yılında başlamasından sonra, geçen 3 yıllık sürede Avrupa Birliği’nin ve üye ülkelerin ayrımcılık konusundaki çabalarına önemli katkılar sağlanmıştır. Program kapsamında yılbaşında ortalama 100 projeye destek verilmiştir. Bu faaliyetlerin birçok paydaşı bulunmaktadır. Paydaşlara örnek olarak ulusal otoriteler, ayrımcılığa maruz kalmış kişileri temsil eden örgütler, ayrımcılık ile mücadele eden kurumlar, karar verme mekanizmaları, politikacılar ve hukukçular gösterilebilir. Bu programla birlikte Avrupa Birliğinin ayrımcılıkla savaşla ilgili faaliyetlerine yönelik kamuoyunun ilgisinde önemli bir artış sağlanmıştır. Bu ilgiyi kanıtlayan en önemli belirleyici, Avrupa Birliğinin ayrımcılıkla ilgili web sitelerine yapılan ziyaretlerdir. En çok ziyaret edilen siteler bunlar olmuştur. Son araştırmalara göre, ayrımcılıkla mücadele Avrupa Birliği istihdam ve sosyal politikaları konusunda en çok bilinen konu haline gelmiştir.

Birlik eylem planı çerçevesinde desteklenen faaliyet örnekleri:

1. Eurobarometer fikir anketine göre (Mayıs 2003), Avrupalıların büyük çoğunluğu etnik köken, din, engellilik veya yaşın iş bulma konusunda engel teşkil edeceğine inanmaktadır. Özellikleri ve nitelikleri eşit bile olsa, anketlere katılan birçok kişi ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

2. Avrupa Komisyonu tarafından, Temmuz 2003 yılında Avrupa Birliği genelinde bir Bilgilendirme Kampanyası başlatılmıştır. Bu kampanyanın amacı Avrupa Birliği vatandaşlarını ayrımcılık konusundaki Avrupa Birliği ve ulusal kanunlarla güvence altına alınmış hak ve yükümlülükler konusunda bilgilendirmektir. İstihdam alanında ayrımcılığa ilişkin projeler; EQUAL Birlik Girişimi ve Avrupa Sosyal Fonu kanalıyla finanse edilmektedir.⁸³

Avrupa Birliği'nin ayrımcılıkla mücadele konusundaki çalışmaları, Aralık 2000 yılında çıkarılan Temel Haklar Beyannamesi ile güçlendirilmiştir. Beyannamenin 20. Maddesinde eşitliğin temel prensipleri ele alınmaktadır. 21. Madde ise ayrımcılık ile ilgilidir. Madde 21'de cinsiyet, ırk, renk, etnik köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, politik görüş, azınlık, engellilik veya cinsel tercih nedeniyle ayrımcılık yapılması kesinlikle yasaklanmıştır.⁸⁴

Avrupa Konseyinin Mart 2000 yılında Lizbon'da yapılan toplantısında, Avrupa Birliği'nin 10 yıllık kapsamlı stratejisi tanımlanmıştır. Bu strateji, uzun dönemde ekonomik büyüme, tam istihdam, sosyal birleşme ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarından oluşmaktadır. Bu strateji, özellikle Avrupa Birliği'nin İstihdam Stratejisi ve Sosyal Katılım süreci ile ilişkilidir. Lizbon stratejisinin en önemli amaçlarından birisi özellikle dezavantajlı grupların 2010 yılına kadar istihdam düzeylerini artırmaktır. Bu dezavantajlı grup; ileri yaşta kadın ve erkekler, engelliler, etnik azınlıklar ve göçmenlerden oluşmaktadır. Belirli grupların düşük istihdam oranlarının nedeni, sosyal ve ekonomik faktörlerdir. Dezavantajlı grupların durumunu iyileştirmek için sosyal katılım ve işgücü piyasası son derece önemlidir. Buna ek olarak, ayrımcılık karşıtı kanunlar ve politikalar Lizbon Stratejisini

---

⁸³ Equality and Non-discrimination in an Enlarged European Union s.12-13.

⁸⁴ Equality and Non-discrimination in an Enlarged European Union s. 14-15.

desteklemektedir. Bu kanun ve politikalar; belirli grupların iş bulma ve mesleki eğitime ulaşmada karşılaştıkları engelleri ortadan kaldırmak amacıyla geliştirilmiştir. Ayrıca ileri yaşta çalışanların, engellilerin, etnik ve dini azınlıkların ve göçmenlerin çalışma kapasiteleri ile ilgili önyargıları kaldırmaya da yardımcı olur.⁸⁵

Avrupa Birliği'nin İstihdam Stratejisi çerçevesinde dezavantajlı grupların entegrasyonu çok önemlidir. Avrupa Birliği stratejisi kapsamında Üye ülkelerin istihdam politikalarına rehber olması amacıyla, Avrupa İstihdam Rehberi hazırlanmıştır. Rehber 2003/578 EC sayılı Konsey kararı ile 22 Temmuz 2003 tarihinde yayımlanmıştır. Rehberin 7. Maddesine göre üye ülkeler okulu erken bırakan kişilerin, niteliksiz işçilerin, engellilerin göçmenlerin ve etnik azınlıkların istihdamını sağlamakla yükümlüdürler. Düzenlemeye göre bu gruplara yönelik iş imkânları artırılmalı ve ayrımcılık engellenmelidir. Aralık 2002 tarihinde Avrupa Konseyinin Kopenhag toplantısında, Avrupa Birliği Sosyal Katılım Sürecinin ortak amaçları onaylanmıştır. Üye ülkelerin göçmen ve etnik azınlıkların karşı karşıya kaldıkları fakirlik ve sosyal dışlanmasyla mücadelede önlem almaları teşvik edilmektedir. Sosyal Katılım süreci ayrıca engelli bireylerin istihdamı, eğitim, mesleki eğitim, sağlık hizmetleri, konaklama ve ulaşım hizmetlerine ulaşmasında stratejiler geliştirilmektedir. Avrupa İstihdam Stratejisi ve Sosyal Katılım Süreci, Avrupa Sosyal Fonu'ndan finanse edilmektedir.⁸⁶

1.3.2.2 Türkiye'de

Türkiye'ye gelince, 1982 Anayasasının 50/I, II maddesinde, "Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar" ifadesi yer almaktadır. Bu madde engellilere yönelik çalışma şartları bakımından özel düzenlemeler yapılmasını öngörmektedir. Yine Anayasamızın 61/I maddesinde yer alan, "Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır" düzenleme Devlete engellilerin korunmaları ve toplum yaşantısına

---

⁸⁵ Equality and Non-discrimination in an Enlarged European Union, s. 15-16.

⁸⁶ Equality and Non-discrimination in an Enlarged European Union, s. 17.

uyumlarının sağlanması konusunda gerekli önlemleri alma görevi vermektedir. Anayasa'da yer alan bazı genel hükümler de engellileri ilgilendirmektedir. Örnek olarak Anayasamızın 49/I maddesinde yer alan “Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir” ifadesi engellilerin de çalışma ve istihdam edilmelerini anayasal bir hak olarak karşımıza çıkarmaktadır. Anayasamızın 60. Maddesinde, “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar” ifadesi ile devlet aynı zamanda engelli bireylerin sosyal güvenliğini de sağlamakla yükümlü kılınmıştır.⁸⁷

4857 sayılı İş Kanunumuzun 30.Maddesinde, “Özürlü, Eski Hükümlü ve Terör Mağduru Çalıştırma Zorunluluğu” başlığı altında, engellilerin istihdam edilmesine ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Bu düzenleme esas itibarıyla engelli bireylerin istihdamında kota uygulamasına yöneliktir. 4857 sayılı İş Kanunu'nda, engelli bireylerin istihdamında kota uygulamasının yanı sıra, işverenlerin engelli birey istihdamını teşvik etmek amacıyla düzenlemeye de yer verilmiştir. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 30/I maddesinin ilk haline göre, “İşverenler elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde her yılın Ocak ayı başından itibaren yürürlüğe girecek şekilde Bakanlar Kurulunca belirlenecek oranlarda engelli işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. Bu kapsamda çalıştırılacak işçilerin toplam oranı %6 idi. Ancak engelliler için belirlenecek oran, toplam oranın yarısından az olamaz” idi. Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek oran %3’ü engelli olmak kaydıyla mutlak değildi. %6 oranın tamamı bile engelli olarak belirlenebilecekti. Örneğin; Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen 08.03.2004 tarihli ve 2004/6976 sayılı Kararnamenin ekli Kararının 2. Maddesinde bu oranlar, özel sektör işyerleri ile kamu işyerleri için farklı belirlenmişti.⁸⁸ Bu karara göre, “4857 sayılı Kanunun 30. Maddesi kapsamına giren işyerlerinde kanunun 2. Maddesine göre oranlar; kamu işyerlerinde özürlüler için %4 (eski hükümlü %2), özel sektör işyerlerinde engelliler için %4, terör mağdurları için %1 olarak belirlenmişti. Özel sektör işyerlerinde kalan %1'lik oran, işverenlerin tercihine göre, engelli veya eski hükümlü çalıştırma yönünde kullanılacaktı. 26 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe giren 5763 sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik

---

⁸⁷ II. Özürlüler Şurası, s. 56.

⁸⁸ Fevzi Demir, **İş Hukuku ve Uygulaması**, 4. Bası, Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2005, s. 76

Yapılması Hakkında Kanun ile 4857 sayılı kanunun 30. Maddesinde değişikler yapılmıştır. İlk değişiklik, engelli alıştırma yükümlülüğü oranında yapılmıştır. Anılan değişiklikle “İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde %3 zrl, kamu işyerlerinde ise %4 zrl ve %2 eski hükümlü işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. Aynı il sınırları içinde birden fazla işyeri bulunan işverenin bu kapsamda çalıştırmakla yükümlü olduğu işçi sayısı, toplam işçi sayısına göre hesaplanır” hükmü ile engelli alıştırma yükümlülüğünü özel sektör için %3 olarak sınırlanmış, %6 oranında sadece engelli alıştırma seçeneği veren düzenlemeyi engelliler aleyhine, eski hükümlüler lehine değiştirmiştir. Burada kanun koyuncunun terör mağdurlarını değişen lke Şartları nedeniyle kapsam dışında tutması anlaşılır bir durumdur. Ancak engelli oranının %3 ile sınırlanması hiç uygun olmamıştır. Çünkü eski hükümlü adedinin fazla olmadığı durumlarda, Bakanlar Kurulu’nun daha çok engelli istihdam edilmesini sağlayabilecek yetkisi sınırlandırılmıştır.

Ayrıca 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 53. Maddesine göre, “Kurum ve kuruluşlar bu Kanun'a göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda %3 oranında engelli çalıştırmak zorundadır. %3 oranının hesaplanmasında ilgili kurum ve kuruluşun (taşra teşkilatı dâhil) toplam dolu kadro sayısı dikkate alınır. Kurum ve kuruluşlar, çalıştırdıkları ve işten ayrılan engelli personel sayısını, üç ayda bir Devlet Personel Başkanlığı'na bildirmekle yükümlüdür.⁸⁹

Kanunun emredici hükmü karşısında, uygulamada işverenler uygun iş yokluğu veya kadro bulunamamasını neden göstererek, engelli alıştırma yükümlülüğünden kurtulamaz. Bununla birlikte işçinin beden ve ruhi durumuna uygun işlerde alıştırılması Şarttır. Bu nedenle Türkiye İş Kurumu’nun özellikle aranan mesleki niteliklere haiz engellileri işyerlerine göndermeleri zorunludur. Aksi halde, işverenin sadece alıştırma yükümlülüğüne dayanarak, işyerlerine engelli bireyleri göndermek, işyerinde bütün gün gazete okuyarak veya boş oturarak para alan işçiler için onur ve haysiyet kırıcı olabileceği gibi işyerini de hayır kurumuna dönüştürür. Bunun da anayasamızda yer alan her Türk vatandaşına tanınan, hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme hak ve yetkisi ile sosyal devlet ilkesine

---

⁸⁹ II. Özürlüler Şurası, s.56.

aykırı düşeceği açıktır. Zira devlet artık ortaçağdan kalan yardım devleti değil, topluma karşı alacak hakkı gibi ileri sürülebilen sosyal ve ekonomik hakların ileri sürülebildiği bir çağdaş sosyal hukuk devletidir. Çünkü sosyal hak sahibi olan birey, onurlu ve haysiyetli bir yaşam sürerek hayatını idame ettirecek gerekli yardımı alma hakkına sahiptir.⁹⁰ Bu kapsamda çıkarılan 24.03.2004 tarihli Özürlü, Eski Hükümlü ve Terör Mağduru İstihdamı Hakkında Yönetmeliğin 13. Maddesine göre; Türk İş Kurumu, işverenlerden gelecek bilgilere ve yapacağı araştırmalara göre, engellilerin hangi işi yapabileceklerini belirleyerek, iş kolu ve meslek için gerekli olan nitelikleri de göz önüne alarak, engelliye mesleğe kazandırma eğitimi ve rehabilitasyon programlarından geçirecektir. Bu eğitim sonunda engelli bireye başarılı olabileceği iş ve meslekleri gösterir belge verilecektir.⁹¹

Anılan yönetmelikte yer alan düzenleme, iş hayatında işverenin sırtında bir yük olarak taşıyacağı ve öyle göreceği engelliler değil, üretime katkı sağlayan, işe yarar ve kendisini faydalı hisseden, böylece asıl amaç olan toplumla bütünleşmesini sağlayan, engelli bireyler yaratılması yönünde son derece önemlidir.

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda yer alan engellilerin istihdamına ilişkin bir düzenleme ise "sakatlık indirimi" uygulamasıdır. Gelir Vergisi Kanunu'nun 31. Maddesinde, 01.01.2004 tarihinde 4842 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikle, çalışma gücünün asgari %80'ini kaybetmiş bulunan hizmet erbabı birinci derecede sakat, asgari %60'ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ikinci derece sakat, asgari %40'ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ise üçüncü derece sakat sayılmaktadır. Sakatlık dereceleri itibarıyla belirlenen aylık tutarlar, hizmet erbabının ücretinden indirilmektedir.

---

⁹⁰ Fevzi Demir, **İş Hukuku ve Uygulaması**, s. 78

⁹¹ Ayrıca anılan Yönetmelikte Kayıtları yapılan, mesleğe kazandırma eğitimi ve rehabilitasyon programlarından geçirilen engellilere, Kurumca sosyal haklar ve mesleki rehabilitasyon eğitimi ve çalışabilecekleri iş ve mesleklerin durumu, çalışma şartları, işe yerleştirilmeleri için yapmaları gereken işlemler, ödenecek ücretler, işyerinin ve çevresinin sosyal ve ekonomik durumu ile işyerinin bulunduğu yerin geçim şartları, ulaşım imkanları, sağlık kuruluşları ve benzeri konularda açıklayıcı bilgiler verileceği düzenlenmiştir.

Sakatlık indirimi, 01.01.1999 tarihine kadar sadece ücretlilere uygulanan bir indirim olmakla birlikte, bu tarihte 4369 sayılı Kanun'la, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda değişiklik yapılmış ve vergi indiriminden bu tarihten sonra;

- Hizmet erbabının bakmakla yükümlü olduğu engelli kişiler,
- Engelli serbest meslek erbabı,
- Serbest meslek erbabının bakmakla yükümlü olduğu engelli kişiler,
- Basit usulde vergilenen bazı (tüccar ve ücretli durumuna girmeksizin, imalat, tamirat ve küçük sanat işleri ile uğraşan, ilk madde ve yardımcı malzeme müşteriye ait olarak faaliyet gösteren terzi, tamirci, marangoz gibi) engelli esnaf ve sanatkârların da yararlanması sağlanmıştır.⁹²

Engellilik durumları sebebiyle işgücü piyasasına kazandırılması güç olan engelli bireylerin istihdamı, öncelikle korumalı işyerleri aracılığıyla sağlanır. Korumalı işyerleriyle ilgili usul ve esaslar Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Özürlüler İdaresi Başkanlığınca müştereken çıkarılan yönetmelikle düzenlenmiştir. Anılan Yönetmelik korumalı işyerini; "Normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan özürlüler için mesleki rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak amacıyla, devlet tarafından ilgili mevzuatta teknik donanımın sağlandığı ve mali yönden desteklendiği, çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği işyeri" olarak tanımlamaktadır. Buna göre, korumalı işyerleri; normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan engelliler için mesleki rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak amacıyla açılacaktır. Bu işyerleri için gerekli teknik donanım ise devletçe sağlanacak ve mali yönden desteklenecektir. Ancak Yönetmelikte bu teknik yardımın ve mali desteğin kimlere, nasıl yapılacağı gibi konularda herhangi bir açıklık bulunmadığını ifade edelim.

Bunun dışında 4857 sayılı İş Kanununda Anayasaya uygunluğu sağlamak amacıyla işyerlerinde engelli ve eski hükümlü çalıştırmayan iş yerlerine uygulanacak para cezalarının Türkiye İş Kurumu bütçesinin Maliye Bakanlığınca açılacak özel tertibine gelir kaydedileceği, bu hesapta toplanan paraların engelli ve eski hükümlülerin mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyonu kendini işini kurma ve bu

---

⁹² II. Özürlüler Şurası, s.56 vd.

gibi projelerde kullanılmak üzere Türkiye İş Kurumuna aktarılacağı hükme bağlanmıştır. Bu hesapta toplanan paraların yeterliliği tartışılabilir olmakla birlikte, engelli işçilere meslek kazandırarak, onların işyerlerinde üreten ve karşılığında yardım değil ücret hakkına sahip olarak, onurlu bir hayat süren vatandaşlar olması sosyal devletin amacına uygun düşmektedir.⁹³

Ayrıca 26 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe giren 5763 sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 4857 sayılı İş Kanunu'nda yapılan değişiklikle özel sektör işverenlerince çalıştırılan 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa tabi engellilerin prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait, işveren hisselerinin tamamı hazinece karşılanır hükmü getirilmiştir. Böylece zorunlu olarak çalıştırılan engellilerin asgari ücret üzerinden belirlenecek sigorta primleri, özel sektör işvereni yönünden bir külfet olmaktan çıkarılmıştır. Bunun en azından idari para cezasını göze alarak yükümlülükten kaçan işverenler yönünden motive edici bir düzenleme olarak görmek mümkünken, yükümlü olmadığı halde engelli çalıştıran veya kotasını aşarak engelli çalıştıran işverenler için yeni bir düzenlemeye gidilmemiştir.⁹⁴

---

⁹³ Demir, **İş Hukuku ve Uygulaması**, s.78.

⁹⁴ 26 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe giren 5763 sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile “Kontenjan fazlası özürsüz çalıştıran, yükümlü olmadıkları halde özürsüz çalıştıran işverenlerin bu şekilde çalıştırdıkları her bir özürsüz için prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin yüzde ellisi Hazinece karşılanır. İşveren hissesine ait primlerin Hazinece karşılanabilmesi için işverenlerin çalıştırdıkları sigortalılarla ilgili olarak 506 sayılı Kanun uyarınca aylık prim ve hizmet belgelerinin yasal süresi içerisinde Sosyal Güvenlik Kurumuna verilmesi ve sigortalıların tamamına ait sigorta primlerinin sigortalı hissesine isabet eden tutarı ile Hazinece karşılanmayan işveren hissesine ait tutarın ödenmiş olması şarttır. Bu fıkraya göre işveren tarafından ödenmesi gereken primlerin geç ödenmesi halinde, Hazinece Sosyal Güvenlik Kurumuna yapılacak ödemenin gecikmesinden kaynaklanan gecikme zammı, işverenden tahsil edilir. Hazinece karşılanan prim tutarları gelir ve kurumlar vergisi uygulamalarında gider veya maliyet unsuru olarak dikkate alınmaz” hükmü ile maddenin eski haliyle paralel bir düzenlemeye gidilmiştir.

1.3.3 Eğitim Görme Hakkı⁹⁵

Eğitimin amacı bireylerin zihinsel, bedensel, duygusal, toplumsal yeteneklerinin ve davranışlarının geliştirilmesi veya bireylere yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılmasıdır. Eğitim hayat boyu süreceği gibi, (İleride ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere özellikle zihinsel engelli bireyler için eğitimin yaşam boyu sürmesi bir gerekliliktir.) planlı ya da rastlantısal olabilir. Eğitim kurumları ile bunların dışında aile veya çevre içinde, kişisel yetiştirme gibi yollarla yapılan öğretme, öğrenme, bilgi aktarma, beceri kazandırma çalışmalarının tümüne yaygın eğitim denilmektedir. Eğitim, öğretimi de içine alan çok geniş bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁶

Eğitim hakkından söz edilince en azından ilköğretim düzeyinde eğitim veren, ücretsiz ve herkese açık okul veya kursların varlığı söz konusu olmalıdır. Daha sonra eğitim hakkı, devletin ya da yerel yönetimlerin eğitime kaynak bakımından müdahale edebildikleri, devletin okul programlarına etkide bulunabildiği bir hak olarak görülmelidir. Böyle bir hakkın varlığı da, elbette ki devletin bunları gerçekleştirmek için bir yükümlülüğünün olduğu anlamına gelir. Başka bir deyişle eğitim hakkı “pozitif” bir haktır. “Pozitif” hak da, beraberinde devletin bu yükümlülüğünü yerine getirmek amacıyla gerekli okul, öğretmen, araç, gereç ve program sağlaması anlamına gelmektedir. Eğitim ve devlet ilişkisinde kimi zaman devletin müdahale etmeme yükümlülüğü de söz konusu olabilmektedir. Bu durumda eğitim “negatif” bir hak görünümü kazanır ve karşımıza eğitim özgürlüğü kavramı çıkar. Eğitim özgürlüğü, devlete yüklenen bir “negatif” hak olarak eğitimin içeriğine, öğrenci özgürlüğüne, ana babanın çocuklarını kendi istedikleri, din ya da felsefi inanç doğrultusunda yetiştirme özgürlüğüne ilişkindir.⁹⁷

Eğitim hakkının karşılanmasında devlete düşen yükümlülükler aynı zamanda bu hakkın kullanılma koşullarını belirleme yetkisini de beraberinde getirecektir.

⁹⁵ Bu konuya daha önceki bir çalışmamızda da değinmiştik. Bkz . Serkan Çınarlı, **Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü Bağlamında Vakıf Üniversiteleri**, D.E.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2003, s.6–19.

⁹⁶ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 7. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s.2.

⁹⁷ Nuri Yaşar, **İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.72.

Burada temel sorun özgürlükten yoksun bir eğitim hakkının bir anlam ifade edip etmeyeceğidir. Bu husus, temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması meselesi ile yakından ilişkilidir. Klasik anlamda bir kimsenin hak ve hürriyetleri, başkalarının hak ve hürriyetlerinin başladığı yerde son bulur (1982 Anayasası, madde 63). “Sınırsız Hürriyet” bir başka deyişle; mutlak özgürlük kavramı, toplum ve devlet içinde yer alamaz. O halde devletin ve toplumun varlığını ve sürekliliğini sağlamak için özgürlükleri sınırlamak, kimi zaman bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devlet öncelikle, eğitimin parasız olmasından başlayarak, eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak yükümlülüğündedir. Bu durumda geriye kalan, durumu nedeniyle özellik gerektiren kesimlerin, özellikle engellilerin, bu eşitliğin mevcut olduğu imkânlardan yararlanabilmelerinin sağlanmasıdır ki; bu alan eğitim açısından fırsat eşitliğinin en önemli olduğu ve en çok anlam kazandığı alandır.⁹⁸ Eğitim alırken, kazanılan bilgi ve statüye göre, kamu hizmetine girme veya özel yaşamı sürdürme koşulları oluşacağından dolayı, zorunlu olan eğitimde fırsat eşitliği mutlaka sağlanmalıdır. Eğer bireyler eşit koşullarda eğitim almıyorlarsa, eşit koşullarda yaşamıyor ve çalışmıyorlar demektir. Bilgi ve yeteneğine göre uygulanacak eşitlik, doğal olarak özel durumları önemle gözetilmesi gerekenleri yakından ilgilendirmektedir. Bu bakımdan yoksul ve engellilerin özel durumları dikkate alınmalıdır. Engelliler için özel kurumların kurulması gerekmektedir. Bu konu Anayasamızın 42. Maddesinin 7. Fıkrasında ele alınmaktadır.

Eğitim-öğretim, büyük mali kaynakları gerektirmektedir. Kişinin maddi kaynak sorununu aşması çoğu zaman mümkün olamayabilir. Sadece fırsat eşitliğinin verilmesi, her zaman eğitimde eşitliği tesis etmeye tek başına yetmemektedir. Maddi imkânları olmayanlar için, fırsat eşitliğinin uygulamada hiçbir yararı olmaz ve bu fırsat eşitliği kullanılamaz bir hal alır. Kişiler arasında doğuştan olduğu kadar, ekonomik, sosyal, kültürel ve benzeri bakımlardan büyük farklılıklar ve bunların neticesi olarak da eşitsizlikler mevcuttur. Mesela, zihinsel veya bedensel engeli bulunan ile sağlıklı olanın, köyde yaşayan ile şehirde yaşayanın, kadınla erkeğin, fakirle zenginın eğitimde fırsat eşitliğinden aynı derecede yararlandıklarını söylemek

---

⁹⁸ Yaşar, s. 90.

pek mümkün değildir. O halde; devletin yoksul ve engellilere maddi imkân sağlaması gerekmektedir. Maddi imkânlar olmadan eğitim hürriyeti, soyut bir hürriyet olarak kalır. Eşitlik, kişilere sağlanacak maddi imkânlara ve şartlara bağlıdır.⁹⁹

Eğitim ve fırsat eşitliğini uygulamaya geçirebilmek için, kişiye bunun gereği olan çeşitli imkânların sağlanması, daha doğru bir ifade ile bu imkânların kişiler tarafından devletten istenebilir durumda olması gerekmektedir. Eğitim hakkı, sosyal ve ekonomik şartlarla yakından ilişki içindedir. Anayasamızın 42. Maddesi bu şartları, yani maddi imkânları sağlamayı, devlete bir ödev, istemeyi de kişiye bir hak olarak vermektedir.

Buna paralel olarak 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun fırsat ve imkân eşitliği başlıklı 8. Maddesinin son fıkrasına göre: "Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır." Yine 3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un Ek 3. Maddesi "Görme, ortopedik, işitme, dil-konuşma, ses bozukluğu, zihinsel ve ruhsal özürlü çocuklardan özel eğitim değerlendirme kurulları tarafından, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam etmeleri uygun görülenlerin eğitim giderlerinin, her yıl bütçe uygulama talimatında belirlenen miktarı Milli Eğitim Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanacağını" düzenlemektedir. Bu düzenleme ile özel eğitim giderlerini ödemedeki devletin yardım etme yükümlülüğü ön görülmüştür.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1959 tarihinde kabul edilen "Çocuk Hakları Bildirisi" çocuğun, hiç olmazsa ilköğretim düzeyinde parasız ve zorunlu olması gereken bir eğitim hakkının bulunması gerektiğini düzenlemektedir. Çocuk, genel kültürüne katkıda bulunacak ve kendisine eşit şans koşullarında yeteneklerini, düşünme becerisiyle, manevi ve sosyal sorumluluk duygusunu geliştirme ve kendisine toplumun yararlı bir üyesi olma olanağını sağlayacak bir eğitimden yararlanmalıdır.¹⁰⁰ Özellikle doğuştan engelli çocukların

---

⁹⁹ Ahmet Çiftçi, **Türk Eğitim Hukuku**, Ankara, 1995, s.46.

¹⁰⁰ Çınarlı, s.19.

ileride topluma eşit koşullarda katılabilmeleri için çok erken yaşta eğitime tabi tutulmaları bir zorunluluktur.

Bugün eğitim hakkı olarak adlandırılan olgu, temel haklar ve özgürlüklerin gelişimi tarihinde büyük bir gecikmeyle de olsa yerini almış bir haktır. Bu hak da beraberinde yoksul ve yardıma muhtaç olanlara, özellikle engellilere, devletin eğitim verme zorunluluğunu getirmektedir. Anayasamızın 42. Maddesinin 7. Fıkrasında “Devlet maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır” şeklindeki düzenleme de bu zorunluluğun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu zorunluluğun aynı zamanda devletin sosyal adaleti sağlama görevi ve sosyal devlet olma niteliğinin de bir sonucu olduğu açıktır. Devlet, fırsat eşitliğini eğitimin parasız olmasından başlayarak sağlayacak, geriye kalan, durumu nedeniyle özellik gerektiren engellileri ve yoksulları (1982 Anayasamıza göre başarılı öğrenci olmak koşulu ile) bu eşitlik içine çekecektir¹⁰¹

Tartışmasız olan nokta fırsat eşitliğinin en önemli olduğu alanın eğitim olduğudur. Çünkü gerek kamu hizmetine girerken, gerekse özel yaşam sırasında zorunlu olan fırsat eşitliği, bu alanda sağlanacak eşitlik ile mümkün olabilir.

Anayasamızda yer alan düzenlemelerin gereği olarak 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun 12. Maddesi “İlköğretim çağında oldukları halde zihnen, bedenen, ruhen ve sosyal bakımdan engelli olan çocukların özel eğitim ve öğretim görmeleri sağlanır” şeklinde düzenlenmektedir. Fırsat eşitliğini sağlamanın birinci şartı budur. Maddi durumu ne olursa olsun engelli çocuklar ve aileleri devlete muhtaç konumdadır. Çünkü maddi durumu iyi olan aileler bile, maddi imkanlarının sağladığı kolaylıklara rağmen yine de devletin bu konuda düzenlemeler yaparak özel eğitim kurumları kurmasını ve özel eğitmenler yetiştirmek için eğitim kurumları açmasını beklemek zorundadır. Bu anayasal yükümlülüğün tam olarak yerine getirildiğini söylemek güçtür.¹⁰²

---

¹⁰¹ Yaşar, s. 91.

¹⁰² Çınarlı, s.19.

Bundan başka 01.07.2005 tarih ve 5378 sayılı “Özürllüer ve Bazı Kanun ve Kanun Hükümünde Kararnamelerde Değişik Yapılması Hakkında Kanun”un 15. Maddesinde eğitim hakkı ve özgürlüğü düzenlenmiş olup, anılan maddenin 1. Fıkrası gereği “Hiçbir gerekçeyle özürllüerinin eğitim alması engellenemez. Özürllü çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, bütünlüştirilmiş ortamlarda ve özürllü olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanır” şeklinde düzenlenmiştir. Görüldüğü üzere, getirilen bu düzenleme ile artık devletin eğitim hakkından yararlanmak isteyen engelli birey olduğunda, onun eğitim alması için tüm tedbirleri alma yükümlülüğü bulunmaktadır. Sadece eğitim hakkından yararlanma değil, devlet engelli bireye mümkün olduğunca engelli olmayanlarla birlikte ve eşit şartlarda eğitim olanağı sağlamak zorundadır.

Örnek olarak; Amerika Birleşik Devletlerinde 1975 yılında çıkan “Engelli Çocukların Eğitimi Kanunu” ile tüm engelli çocuklar için devlet tarafından ücretsiz ve uygun özel eğitim sağlanması zorunluluğu getirilmiştir. Engelli öğrenciler özel eğitimi ayrı kurumlarda almaktadır. Bu kurumların kendi uygulamaları, kuralları ve personeli bulunmaktadır. Anılan kanun her engelli öğrencinin eğitim alma hakkını koruma ve eğitime ulaşması için yapılmıştır ve daha da çok sayıda öğrencinin eğitim almasını sağlamıştır. Ancak öğrenciler özel eğitim alırken, engelli olmayan diğer öğrencilerden soyutlanarak onlardan ayrı eğitim görmekteirler. Bu da olumsuz bir durum yaratmaktadır. Ayrıca bu şekilde soyutlanarak eğitim alınması sosyal adaletsizliğe sebep olmaktadır. Mümkün olduğunca engelli öğrenciler diğerleriyle aynı ortamda eğitim almalıdır. Özel eğitim, söz konusu kanunla tamamen ücretsiz olarak sağlanabilmekle birlikte, çocuklarının genel eğitim almasını isteyen veliler için devletin engelli bireyin genel eğitimini de karşılıyıp karşılamayacağı, önemli bir tartışma konusudur.¹⁰³ Türk Hukuku’nda 5378 sayılı “Özürllüer ve Bazı Kanun ve Kanun Hükümünde Kararnamelerde Değişik Yapılması Hakkında Kanun”un 15. Maddesindeki düzenlemede yer alan “bütünlüştirilmiş ortamlarda ve özürllü olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanır” ibaresi, bu nedenle önemlidir. Velilerin engeli olan çocuklarını, mümkün olduğunca diğer öğrencilerle beraber eğitim almalarını talep edebilme hakkı veren bu düzenleme ile Türkiye’de engelli birçok

---

¹⁰³ David J Connor ve Beth A Ferri, “The Conflict Within: Resistance to Inclusion and Other Paradoxes in Special Education”, **Disability and Society**, Vol. 22(1), 2007, ss. 63-77.

bireyin özel eğitim kurumlarında eğitim alarak, ya da hiç eğitim almayarak sosyal dışlanma yaşamlarının önüne geçilebilecektir.

1982 Anayasasının Sosyal ve Ekonomik Haklar Bölümü 1961 Anayasasının aynı bölümü gibi tartışmalı bir madde ile bitse de, yani; Devlet sosyal alanlarda Anayasa ile belirtilen görevlerini ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir cümlesi, burada kastedilenin devletin olumlu edimlerini gerektiren sosyal haklar olduğu açıktır. Her şeyden önce söz konusu olan sosyal ve ekonomik ödevlerin yerine getirilip getirilmemesi değildir. Ödevlerin yerine getiriliş ölçüsü, uygulanış derecesi, mali kaynakların yeterliliğine bağlanmıştır. Örneğin devlet “sosyal güvenliği sağlayacak önlemleri almak” bakımından elinden geleni yapmaya çalışacak, ama bunu yaparken elindeki mali olanakların sınırları içinde kalacaktır.¹⁰⁴ Bu durumda “devlet mali kaynakları yettiği ölçüde engelli bireylere eğitim hakkı vermek zorunluluğundadır” şeklinde bir anlam çıkarılabilir. 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişik Yapılması Hakkında Kanun’un 15. Maddesindeki ifade ile devletin, en azından engelli bireylerin hiçbir şartta eğitimlerinin engellenmemesini sağlamak zorunda olduğu ve daha da önemlisi engellilere, engelli olmayan bireylerle eşit şartlarda ve mümkün oldukça bütünleştirilmiş bir eğitim hakkı verilmesi konusunda zorunluluk içine girdiği görülmektedir. Anayasamızın 42. Maddesinin 5. Fıkrasının ikinci bölümü “ilköğretim devlet okullarında parasızdır” hükmünü içermesi ve ilköğretimin zorunlu olması nedeniyle, en azından devletin engelli bireylere yönelik ilköğretim düzeyinde eğitim hizmeti vermesi zaten bir zorunluluktur. Bunun haricinde tüm eğitim gören diğer bireylerle eşit imkân yaratılmasının sağlanması artık bir zorunluluk ve engelli bireyin talep edebileceği bir haktır. Mevcut durumda, ileride engelli bireylerin eğitim durumu ortaya konduğunda kat edilmesi gereken çok yol olduğu görülecektir. Ancak anılan kanundaki düzenlemenin engelli bireylerin sosyal entegrasyonu konusunda bir devrim olduğu söylenebilir.

---

¹⁰⁴ Soysal, s. 160.

1.3.4 Temsil Edilme Hakkı

31.05.2006 tarihinde yürürlüğe giren Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan bireyi, zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerindeki eksiklikleri nedeniyle, öz bakım becerilerinin öğretimi de dâhil olmak üzere, yaşam boyu süren, yaşamın her alanında tutarlı ve yoğun özel eğitim ve destek eğitim hizmetine ihtiyacı olan birey olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁵ Danıştay 8. Dairesinin 2003/614 E. 2004/1921 K sayılı kararında çok doğru ve yerinde olarak belirttiği gibi, zihinsel engele sahip bireylerin hangi yaşta olursa olsun bilinçli, sistematik bir eğitim ve bakıma ihtiyaçlarının bulunduğu gerçektir. Aksine bir kabul, bu bireylerin toplum dışına itilerek aileleri ve toplum için bir külfet haline dönüşmelerine neden olacaktır.¹⁰⁶

Zihinsel engelli birey tüm yaşam boyunca bakım hizmetlerine ihtiyaç duyar. Bunun yanında, birey reşit olsa bile, kendi kararlarını verebilme yetisi içinde olamayacağı için, zihinsel engelli bireylerin temsil edilme zarureti bulunmaktadır. Alman Ağır Engelliler Kanununun (Schwerbehinderten Gesetz) 25. Maddesinde zihinsel engelli bireyin ve yasal temsilcinin görevleri sayılmıştır. Temsilci, ağır engellinin lehine yasal düzenlemeler, tüzük ve yönetmelikler, toplu iş sözleşmeleri vs. uygun hareket etmek zorundadır. Temsilci, ağır engelli için koruyucu her türlü başvuruyu yapmak zorundadır. Ağır engelli çalışmakta ise, onun şikâyetlerini dinleyerek iş sahibine bildirmek, gerekli hallerde yasal yollara başvurmak zorundadır.¹⁰⁷

Türk hukukunda da zihinsel engelli bireylerin temsil edilmesi düzenlenmiştir. 4721 sayılı Medeni Kanunumuz fiil ehliyetini (medeni hakları kullanma ehliyeti), bir şahsın bizzat kendi fiil ve muameleleriyle kendi lehine haklar, aleyhine borçlar yaratabilme iktidarı olarak tanımladıktan sonra, fiil ehliyetinin şartlarını saymış ve bunlardan ilkinin; sezgin olma olarak belirlemiştir. Akıl hastalığı, yani zihinsel engellilik de sezginliği ortadan kaldıran hallerden biridir. Hukuksal açıdan önemli olan, tıp biliminde akıl hastası sayılan bir kişinin, belirli bir hukuksal işlemi yaptığı

¹⁰⁵ Resmi Gazete, 31.05.2006 tarih 26184 sayılı Resmi Gazete

¹⁰⁶ Danıştay Bilgi Bankası, <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/container.jsp> , (05.07.2007)

¹⁰⁷ Joachim Weyand ve Jens Schubert, **Das neue Schwerbehindertenrecht**, Nomos, Baden, 2001, s. 111.

sırada sezgin olup olmadığıdır. Sezginliği kaldıran durumlar arasında bir de akıl hastalığından ayrı “Akıl zayıflığı” halleri vardır. Bunlara örnek olarak idiyot, embesil, debil halleri gösterilebilir. Genellikle kabul edildiği üzere, bu hastalıklar tıp bilimi yönünden akıl hastalığına girseler de, hukuksal yönden akıl zayıflığına girerler. Akıl zayıf olan kimseler de çoğu zaman sezgindirler. Hâkim, akıl zayıflığını bilirkişilere rapor hazırlatarak tespit eder ve tıp biliminin yardımından yararlanır. Fiil ehliyetine sahip olmak için ayırım gücüne sahip olmak ve reşit olmak yeterli değildir. Ayrıca “olumsuz şart” olarak o şahsın kısıtlı olmaması gerekir. Kısıtlı olmak demek, hacir altına alınmış bulunmak demektir. Hacir altına alınmış olma, kanunun belirttiği sebeplerden birinin mevcudiyeti halinde bir kimsenin fiil ehliyetinin mahkeme kararıyla sınırlandırılması veya kaldırılması demektir. Hacir sebepleri arasında akıl hastalığı veya zayıflığı halleri de, yani zihinsel engellilik durumu da yer alır.¹⁰⁸

İşte bu durumda olan bireylerin temsil edilme hakları olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. 4721 sayılı Medeni Kanunumuza göre akıl hastalığı veya akıl zayıflığı sebebiyle işlerini göremeyen veya korunması ve bakımı için kendisine sürekli yardım gereken ya da başkalarının güvenliğini tehlikeye sokan her ergin kısıtlanır. Bir diğer deyişle vesayet altına alınır.¹⁰⁹ Vasi, zihinsel engellinin her türlü eylem ve işleminde onun adına hareket etmek ve onun haklarını korumak zorunluluğu altındadır. Ancak maalesef, bu konudaki mevcut düzenlemeler akıl hastalığı ya da zayıflığını tek bir ana başlık altında bulundurmaktadır ki, bu hususta daha ayrıntılı, farklı akıl hastalığı durumlarına özel alt düzenlemeler bulunmaması, subjektif yorumlamalara ve dolayısıyla haksız ve uygunsuz uygulamalara zemin hazırlayabilmektedir. Şöyle ki; doğuştan zekâ özürlü olmak ve tedaviye dirençli şizofreni süre giden bir engellilik ve muhakeme yetersizliği durumu iken, manik depresif duygudurum bozukluğu ya da psikotik özellikli depresyon yalnızca hastalık dönemlerinde muhakeme yetersizliğine ve süresine şiddetine göre de orta veya ağır engelliğe yol açmaktadır. Bu durumda olan kişiler hastalık sırasında her tür kötüye kullanıma açık iken, hukuki haklarının korunması için bir yasal temsilciye ihtiyaç duymakta olup, iyileşip tam muhakeme yeteneği kazandıklarında ise, medeni ve yasal haklarına tümüyle yeniden kavuşma ihtiyacı duymaktadırlar. Üstelik bu kişilerin sözgelimi coşkulu (manik) hastalık

¹⁰⁸ Şeref Gözübüyük, **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**, 23. Baskı, Ankara, 2005, s. 90-91.

¹⁰⁹ Gözübüyük, **Hukuka Giriş**, s.168.

dönemlerindeki muhakeme bozukluklarından yararlanılarak uğrayabildikleri ağır maddi hasarların etkileri bir ömür bu kişileri mağdur edebilmekte ve o sırada kendi hastalıklarının bilincinde de olamadıklarından, bir yasal temsilcileri bulunmamaktadır. İyileşip haklarını aramaya çalıştıklarında ise o dönemde hastalıklarını ispat edebilmeleri halinde dahi uğradıkları kayıplara ilişkin yaptırımlardan muaf tutulmalarını sağlayacak bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Öte yandan, söz gelimi anti sosyal kişilik bozukluğu olup suç işleyen, örneğin; kasıtlı adam öldüren bir birey ise işlediği suçun idrakinde olup, aktif hastalık dönemi yaşayan ve sanrıları nedeniyle suç işleyen bir şizofreni hastası gibi değerlendirilmemeli, işlediği suçun tüm yasal yükümlülüklerini taşımalıdır. Görüldüğü gibi akıl hastalığı ya da zayıflığı durumlarına ilişkin daha detaylı bir düzenlemeye gidilmesi, hem bu özel engellilik hallerindeki kişilerin, hem de toplumun veya kamunun yasal haklarını uygun biçimde korumak için bir zorunluluktur. Böyle detaylı bir çalışmanın ülkemizde başlatılıp gerçekleştirilebilmesi Avrupa Birliği katılım sürecinde ülkemiz için de bir artı puan olacaktır.

1.3.5 Rehabilitasyon ve Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Hakkı

Engellilik, bireyin kendi kişisel bakımını yapamaması, çalışamaması, kendini finanse edememesi, sosyal olarak entegre olamaması ve boş zamanlarını eğlenceli aktivitelerle değerlendirememesi gibi temel faaliyet kısıtlamalarını doğurmaktadır. Bu kısıtlanmaların medikal, davranışsal, sosyal ve ekonomik sonuçları bulunmaktadır. Engelli bireylerin fonksiyonel kapasitelerini artırmak, fonksiyonel kısıtlarını azaltmak ve yaşam kalitelerini artırmak amacıyla engellilere yönelik rehabilitasyon programları düzenlenmelidir.¹¹⁰ (Ayrıca her bireyde belli bir yaştan sonra ortaya çıkabilen şeker hastalığı, kronik arter hastalığı, ya da hipertansiyon gibi yaygın bir takım fiziksel, ya da depresyon gibi ruhsal hastalıklar engelli bireylerde de ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla engelli birey, kendisini “engelli” kategorisine sokan başlıca fiziksel ya da ruhsal sorununun yanında başka sağlık problemlerine de

¹¹⁰ C Melville, “Discrimination and Health Inequalities Experienced by Disabled People”, **Medical Education**, Vol.39, 2005, ss. 122–126.

maruz kalabilmekte ve bu sağlık sorunları için de hizmet alması gerekmektedir. Üstelik engelli birey engelli hali nedeniyle maruz kaldığı hareketsizlik, olumsuz yaşam koşulları, veya kullandığı ilaçlar nedeniyle yukarıda adı geçen yaygın hastalıklar açısından daha da büyük bir risk altında bulunmakta, ancak bu hastalıklar için hizmet alması sağlıklı bireylere göre daha güç olmaktadır. Şöyle ki, ayaktan hizmet verilen sağlık birimlerinde mevcut koşullar engellilere yönelik bir öncelik veya kolaylık imkânı sağlamamakta ve başlı başına bu durum bile engellilikten doğan kısıtlılık nedeniyle sağlık hizmeti alma koşullarını eşit kılmamaktadır. Buna ilaveten çeşitli engellilik durumları örneğin; psikiyatrik hastalıklar, HIV pozitif ya da Hepatit B, C pozitif olma gibi bulaşıcı hastalıklar sağlık çalışanları için de bir çekince oluşturabilmekte ve sağlık hizmeti sunumunu etkileyebilmektedir¹¹¹ Dolayısıyla engelliler için, engelliliğe yönelik biyopsikososyal rehabilitasyon kavramı içinde komorbid hastalık durumları için sağlık hizmetlerinden yararlanım da mutlaka ele alınmalıdır. Medikal alanda fiziksel tıp ve rehabilitasyon uzmanlık alanı, engelli bireyler için fizyolojik, psikolojik ve sosyal denge sağlanması ile ilgili çalışır. Bir rehabilitasyon programı engelli bir bireyi, yatağından çıkartıp işine döndürmek, engeli ile yaşayabileceği en iyi hayatı yaşamasını sağlamak ve engelli bireyin yeteneklerini ortaya çıkarmak için tasarlanır. Engelli bireyin yaşamını sürdürürken diğer bireylere ve nesnelere muhtaçlığını en aza indirmek amacıyla uygulanacak tedaviye rehabilitasyon hizmeti denir.¹¹²

Tıbbi Rehabilitasyon'a olan talep ve ihtiyaç dünya nüfusunun yaşlanması ve engelli birey sayısının fazlalaşması sonucunda önemli ölçüde artmıştır. Her ülkede fiziksel rehabilitasyon hizmetlerinin gelişimi farklılıklar göstermektedir. Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon hizmeti iki temel alandan oluşmaktadır. Fiziksel tıp hastalıkların tedavisinde (ışık, ısı, su, elektrik ve mekanik araçlar vb) fiziksel araçların kullanıldığı bir tıp dalıdır. Rehabilitasyon ise fiziksel, psikolojik, sosyal ve mesleki açıdan

---

¹¹¹ L. Küey, “ The impact of stigma on somatic treatment and care for people with comorbid mental and somatic disorders”, **Current Opinion In Psychiatry**, 2008 (baskıda); S Leucht ve K Fountoulakis, “Improvement of the physical Health of People With Mental Illness”, **Current Opin Psychiatry**, Vol.19, 2006, ss. 411–412; RS McIntyre ve diğerleri, “Medical Comorbidity İn Bipolar Disorder: Re-Prioritizing Unmet Needs”, **Curr Opin Psychiatry**, Vol.20, 2007, ss.406–416.

¹¹² Jo Dona Blake ve Dan Scott, **Employment of Persons with Disabilities: Physical Medicine and Rehabilitation**, W.B. Saunders Company, Philadelphia, 1998, s.177.

normal yaşam şartları ve maksimum potansiyel kazandırmak için hastaların tedavi ve eğitimidir.¹¹³

1975 yılının Aralık ayında BM Genel Konseyi tarafından Engelli Hakları Bildirgesi yayınlanmıştır. Bu bildirmede engelli bireylerin tıbbi, psikolojik ve fonksiyonel tedavi görme ve aynı zamanda tıbbi ve sosyal rehabilitasyon hakları ilk olarak tanımlanmıştır. Bu hak, engelli bireylerin yetenek ve kapasitelerini geliştirmek ve sosyal entegrasyonlarını sağlamak amacıyla tanınmıştır.¹¹⁴

Türk hukukunda 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun rehabilitasyonu “Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle oluşan özürlü ortadan kaldırmak veya özürlülüğün etkilerini mümkün olan en az düzeye indirmek, özürlüye yeniden fiziksel, zihinsel, psikolojik, ruhsal, sosyal, meslekî ve ekonomik yararlılık alanlarında başarabileceği en üst düzeyde yetenekler kazandırarak; evinde, işinde ve sosyal yaşamında kendine ve topluma yeterli olabilmesi ve özürlünün toplum ile bütünleşmesi, ayrımcılığa karşı tüm tedbirlerin alınması amacıyla verilen koruyucu, tıbbî, meslekî, eğitsel, rekreasyonel ve psiko-sosyal hizmetler” olarak tanımlamıştır.

Görüldüğü üzere, rehabilitasyon engelli bireyi topluma kazandırmak ve ona iyi bir yaşam standardı sağlamak adına gerekli hizmetler olarak tanımlanmıştır. Rehabilitasyon, kişinin, engelliliğini azaltmaya ve yaşam kalitesini arttırmayı amaçlayan bir süreçtir. Rehabilitasyon hizmetleri tıbbi, sosyal, mesleki ve toplum temelli olarak başlıklara ayrılır.

5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanununun 10. Maddesi Rehabilitasyon hizmetlerini toplumsal hayata katılım ve eşitlik temelinde engellinin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sağlanacağını, rehabilitasyon kararının alınması,

---

¹¹³ Naoichi Chino ve diğerleri, “International Issues in Rehabilitation Medicine” **Rehabilitation Medicine: Principles and Practice**, Third Edition, Joel A. Delisa, Bruce M. Gans, William L. Bockenek (eds.), Philadelphia, 1998, s. 47.

¹¹⁴ The UN and Persons with Disabilities, **United Nations Commitment to Advancement of the Status of Persons with Disabilities**, 1975, www.un.org/esa/socdev/enable/disun/htm (17.05.2007).

plânlanması, yürütülmesi, sonlandırılması dâhil her aşamasında engelli birey ve ailesinin aktif ve etkili katılımının hedeflendiğini, belirtmektedir.

Ayrıca rehabilitasyon hizmetleri ile ilgili Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu bünyesinde farklı mevzuatlar mevcuttur.

1.3.6 Tatil ve Seyahat Hakkı

Engelli bireylerin yaşamın tüm kesimlerine entegre olması çok önemlidir. Engelli bireylerin diğer bireyler gibi seyahat etmeye ve tatil yapmaya ihtiyaçları vardır. Bu çerçevede turizm alt yapısını oluşturan ulaşım, konaklama ve diğer öğelerin engelli bireyler tarafından kullanımını sağlamak amacıyla düzenlemeler yapılmalıdır. Seyahat ve tatil hakkının engelliler için bir hak olarak kabul edilmesiyle, toplumun tüm kesimlerinin bu doğrultuda örgütlenmesi yolunda adımlar atılmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve diğer bazı ülkeler engellilerin seyahat edebilmesini yasal bir düzenlemeye kavuşturmuştur. Amerika Birleşik Devletlerinde 1990 yılında çıkan Engelli Kanunu (The Americans With Disabilities Act) ve İngiltere de çıkarılan 1994 tarihli Engelliler Ayrımcılık Yasası (Disability Discrimination Act) bu konuda düzenleme yapılan kanun örneklerindedir. Bu kanunlar, engellilere karşı ayrımcılığı yasaklarken aynı zamanda tüm ticari işletmelere engelliler için bazı düzenlemeleri yapma zorunluluğu getirmektedir. Seyahat şirketleri de aynı kanunlar uyarınca engellilere tüm diğer müşterileri gibi eşit davranmak ve onlara hizmet götürmek ile mesul tutulmaktadırlar.¹¹⁵

Avrupa Birliği 1980 yılların başından itibaren Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Ekonomik ve Sosyal Komite ve Bölgeler Komitesi turizm alanına büyük bir önem vermiş ve bu çerçevede 1986 yılında 86/664/EEC Nolu Avrupa Konseyi kararı ile Turizm Komitesini kurmuştur. Bu komitenin temel amacı turizm alanında üye ülkeler arasında bilgi değişimi, danışmanlık ve işbirliği sağlamaktır.

---

¹¹⁵ Yıldız Artar ve Çağla Karabacakoğlu, **Türkiye’de Özürlüler Turizminin Geliştirilmesine Yönelik Olarak Konaklama Tesislerindeki Altyapı Olanaklarının Araştırılması**, Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara, 2003, s. 2.

Komite her üye ülkenin bir temsilcisinden oluşmaktadır. Komite çalışma grupları aracılığı ile faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Bu çalışma gruplarından bir tanesi de engelli bireylerin turizm olanaklarına ulaşabilirlikleri konusunda çalışmaktadır. Bu çalışma grubu 2004 tarihli raporunda, turizmde erişim hakkı tüm Avrupa Birliği vatandaşlarını kapsayan sosyal bir hak olarak tanımlanmıştır. Anılan raporda Avrupa Birliği vatandaşı olan engelli bireylerin %70'inin fiziksel ve finansal olarak seyahat edebilir olduğu saptanmıştır. Ayrıca engelli turistlerin genelde refakatçiler ile seyahat ettikleri bilinmektedir. Aileleri ile seyahat eden engelli bireyler ancak özel ihtiyaçlarına ulaşabildikleri takdirde seyahat edebileceklerdir. Avrupa Birliği üye ülkelerinden anılan istatistiklere göre yalnızca restoran ve yemek yenilecek mekanların %1,5'i konaklanacak yerlerin ise %6,5'nin engellilere uygun olduğu saptanmıştır. Görüldüğü üzere Avrupa Birliği'nde turizm kuruluşları ve turizm hizmetlerinin engelli bireyler tarafından erişimini sağlayacak şekilde yeniden düzenlemeleri gerektiği ortaya çıkmıştır. Turizm sektöründe engelli bireylerin istek ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek mevcut olanaklar hakkında engelli turistlere düzenli olarak bilgilendirme yapılması gerekliliği söz konusu olmaktadır. Bu çerçevede Avrupa Birliği Turizm Komisyonu tarafından engelli bireylere yönelik turizm olanakları hakkında bilgilendirmenin nasıl geliştirileceği konusunda çalışma yapılmıştır.

Örneğin Federal Almanya'da engelli birey terapi veya tedavi amacıyla seyahat edecekse, Federal Sosyal Yardım Kanunu'nun 40. Maddesi (BSHG 40) gereğince, engelli bireyin seyahat masrafları devlet tarafından karşılanacaktır. Anılan Kanunun uyum yardımı tanımlamasına bakıldığında, Engelli insanlar için uyum yardımı önleyici olduğu gibi rehabilitasyonu ve uyumu da amaçlamaktadır. "Sakatlanma tehlikesini önlemek, ya da bir engellilik durumunu ya da sonuçlarını ortadan kaldırmak ya da yumuşatmak ve engelli insanların tekrar topluma uyumlarını sağlamayı amaçlamaktadır". Sosyal Kanun (SGB XII. Kitabı, 53. Maddesi 3. Fıkrası) gereğince "Sadece geçici bir süre için değil, fiziksel, zihinsel ya da ruhsal açıdan önemli derecede engelli ya da engelli kalma tehlikesi altında olan herkes hak sahibidir" düzenlemesi bulunmaktadır.¹¹⁶ Almanya'da fiziksel engelli bireyin

---

¹¹⁶ Jan Castendiek ve Hofmann Günther, **Das Recht der Behinderten Menschen**, Nomos 2, Auflage Baden, 2005, s. 165.

konaklaması sırasında karşılaşacağı sorunlar ile ilgili olarak (odanın büyüklüğü, kapı genişliği) engelli bireyin kendisini tatile gönderecek acente ile yapacağı bir sözleşme kanıt açısından yararlı olacak ve şartların sağlanmaması durumunda Federal Kanun'nun (BGB) 651. Maddesi gereğince seyahat giderlerinin indirimini ya da bir kısmının tazminini, şartları sağlayamayan acenteden talep edebilecektir.¹¹⁷

Türk hukukunda engelli bireylerin tatil ve seyahat hakkına yönelik tek düzenleme taşımacılık hizmetlerinden yararlanmadaki indirimler hariç tutulursa, Turizm Tesislerinin Belgelendirilmesine ve niteliklerine ilişkin yönetmelikte yer almaktadır. Anılan yönetmeliğin 18. Maddesinin c fıkrası “Toplam kapasitesi seksen oda ve üzerinde olan oteller ile tatil köylerinde en az bir oda olmak üzere toplam oda kapasitesinin yüzde biri oranında odada, ayrıca tesis girişi, genel tuvaletler ile en az bir adet yeme-içme ünitesinde, mola noktaları, temalı parklar ile eğlence merkezlerinde ise kendi türlerinin asgari niteliklerinde belirtilen şekilde bedensel özürülülerin kullanımına uygun düzenlemeler yapılır. Bu düzenlemeler, özel işaretlerle belirtilir” şeklinde düzenlenmiş olup, turizm tesislerinin fiziksel engelli bireylere yönelik bu şekilde bir zorunluluğa tabi tutulması son derece yerinde olmuştur. Ancak engelli bireyin seyahat etme nedeninin kendi tedavisi veya terapisi amacıyla olduğu durumlarda nasıl bir indirimden yararlanabileceği hususunda henüz düzenleme yapılmamış olup bu konuda bir düzenleme yapılması gerekliliği vardır.

1.3.7 Spor Yapma Hakkı

Sporun bireyin topluma uyumunu sağlayan, kişilerin ruh ve beden sağlıklarını güvence altına alan bir uğraşı alanı¹¹⁸ olduğuna ilişkin tanımlama engelli birey için de sporun ne derece önemli olduğunu gösterir. Birlikte paylaşarak yaşamak toplumsal yaşamın gerekliliğidir. Spor, ekip bilincini ve birlikte çalışma, paylaşma alışkanlığı geliştirdiği için, insanların toplumsal yaşamda daha başarılı olmalarını

---

¹¹⁷ Castendiek ve Günther, s. 166.

¹¹⁸ Birol Doğan , **Spor Sosyolojisi ve Uygulamalı Spor Sosyolojisine Giriş**, Meta Basım, İzmir, 2004, s. 47.

sağlamaktadır.¹¹⁹ Engelli birey için de topluma uyum sağlama açısından birlikte çalışma ve paylaşma alışkanlığı kazanmak, dolayısıyla spor yapma olanaklarına sahip olabilmek son derece önemlidir.

1980’li yıllarda engelli bireylerin yalnızca bir işe veya bir eve ihtiyaçları olmadığı, aynı zamanda boş zamanlarını değerlendirebilecekleri spor aktiviteleri yapma ihtiyacını duydukları fark edilmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde engellilerin spor yapması doğal bir hal almıştır. Örneğin; Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi taraf ülkelere spor alanında da insan haklarını gerçekleştirmeye yönelik her türlü önlemi alma yükümlülüğü getirmiştir.¹²⁰ Engelli birey kendi başına ne kadar spor yapmaya istekli olursa olsun, spor yapabilmesi için ona diğer bireylerden farklı bazı imkânların sunulması gerekecektir. Engellilerin spor yapma ihtiyacının karşılanmış sayılabilmesi için spor alanlarında engellilerin özel ihtiyaçlarının, (tuvalet ve kişisel bakım) karşılanabileceği spor merkezlerinin kurulması ve bu merkezlerde bu doğrultuda eğitim görmüş personelin bulundurulması gerekir. Ancak bu şartların sağlanması halinde engelli birey bu alanlarda tek başına birine bağımlı olmadan spor yapabilecektir.¹²¹

Türkiye’de de engellilere yönelik spor hizmetlerini düzenleyen kanunlar mevcuttur. Bunlardan en önemlisi 3289 sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun da yer alan Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün görev ve yetkileri başlıklı 2. Maddenin “o” (Ek: 1/7/2005-5378/33 md.) fıkrasıdır. Anılan fıkrada Genel Müdürlüğün engelli bireylerin spor yapabilmelerini sağlamak ve yaygınlaştırmak üzere; spor tesislerinin engellilerin kullanımına da uygun olmasını sağlamak, spor eğitim programları ve destekleyici teknolojiler geliştirmek, gerekli malzemeyi sağlamak, konu ile ilgili bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları ile yayınlar yapmak, spor adamları yetiştirmek, engelli bireylerin spor yapabilmesi konusunda ilgili diğer kuruluşlarla işbirliği yapmak, şeklinde görevleri olduğu belirtilmiştir.

---

¹¹⁹ Doğan, s. 59.

¹²⁰ Elise C. Roy, “Aiming for Inclusive Sport: the Legal and Practical Implications of the UnitedNation’s Disability Convention for Sport, Recreation and Leisure for People with Disabilities”, **Entertainment and Sports Law Journal**, Vol.5, No.1,2007, ss.1-12.

¹²¹ Devas Magda, “Support and Access in Sports an Leisure Provision”, **Disability and Society**, Vol.18, No. 2, 2003, ss. 231–245, s. 232.

1.3.8 Korunma Talep Edebilme Hakkı

Engellilikle ilgili yasal gerekliliklerin ne zaman başlayacağı düşünülecek olursa yaşamın evrelerine bakmak gereklidir. Yani embriyonun oluşumundan gebelik ve doğum, bebeklik, çocukluk, ergen, yetişkin ve ölüme kadar varan süreçte herhangi bir nedenle engelliğin ortaya çıkması olasıdır. Bu nedenle hayatın evrelerinin, verilecek olan hizmetler çerçevesinde dikkate alınması karşımıza başka bir tanımla ortaya çıkarmaktadır. Bu da korunma ve sağlığın iyileştirilmesi kavramlarıdır.¹²² Korunma ve sağlığın iyileştirilmesi, diğer bir deyişle hastalıktan sakatlıktan ve erken ölümlerden korunma anlamına gelmektedir. Korunma kavramı; birincil, ikincil ve üçüncül olmak üzere üç alt başlık halinde incelenmektedir. Birincil korunma; henüz hastalık ya da sakatlığın ortaya çıkmadığı dönemlerde yapılan bireysel ve toplumsal müdahaleler ile olası sağlık sorunlarının engellenmesi anlamına gelmektedir. Annelerin gebelikleri sırasında folik asit desteği almasıyla bebeklerde omurilik gelişimine ilişkin sorunların engellenmesi buna bir örnektir. Diğer bir örnek bebeklik çağında yapılan çocuk felci aşılması ile ortaya çıkacak olan çocuk felci vakalarının önlenmesi sağlanmaktadır. Birincil korumaya ilişkin yasal gereklilikler düşünüldüğü zaman engelliğin sağlıklı yaşam hakkı çerçevesinde değerlendirilmesi ve herkesin eşit ve kapsamlı sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı engelliğin ortaya çıkmasını önleyecektir. Birincil korunma hayatın tüm evrelerinde önem taşımaktadır. Örneğin; iş yasaları gereği iş ve iş güvenliği ile ilgili önlemlerin alınması ve gerekli eğitimlerin verilmesi ile iş kazalarının önlenmesi ve ortaya çıkacak engelliğin önlenmesi de birincil korunmaya diğer bir örnektir.

İkincil korunmada sorun ortaya çıkmıştır. Sorunun ilerlemesine veya yayılmasına ilişkin müdahaleler yapılabilir. Örneğin; HIV virüsü saptanan bir kişide antiretroviral ilaçların kullanılması ile hastalığın ortaya çıkışının geciktirilmesi ve verilen eğitim ile başka kişilere bulaştırılmasının engellenmesi ikincil korunmaya örnek arz eder.

Örneğin; mamografi kullanılmaya başlanması ile meme kanserlerinin erken teşhisi ve ona bağlı olarak yaşanacak olan, olası sorunları memenin alınması gibi

---

¹²² Roger Detels ve diğerleri, **Oxford Textbook of Public Health**, Fourth Edition, Oxford, England, 2002, s. 1816.

vücutta meydana gelecek olan estetik bozulmaların engellenmesi ikincil korunmaya örnektir.

Üçüncül korunma ise, ortaya çıkan bir sağlık bir sorunun kişinin yaşamını olumsuz etkilemesini azaltmaya çalışılmasıdır. Dolayısıyla yaşanan sağlık sorunlarına bağlı ortaya çıkan yetersizliklerin engellilik durumlarının azaltılması ve yaşam kalitesinin artırılması üçüncü korunma tarafından içermektedir.¹²³ Uygun tedavi yaklaşımlarının benimsenmesi, izlem ve rehabilitasyonun yapılması ve hasta eğitimi üçüncül korunma kapsamındadır. Diyabet tanısı almış bir kişiye verilen sağlık eğitimi ile diyabetik ayak ve ayak bakımının önemi konusunda bilgilendirme ile ayaklarda oluşacak kangrenin önlenmesi ve ayak kaybından kaynaklanan bir ortopedik engelliliğin önlenmesi bu başlık altında örneklendirilebilir. Zihinsel engelli tanısı alan bir çocuğa ve ailesine zihinsel engelle yaşama, meslek edinme, öz bakım eğitimlerinin verilmesi ve eğitimler çerçevesinde izlemelerin yapılması diğer bir örnektir.

Korunma ve engellilik kavramı çok sıkı bir ilişki içindedir. Çünkü korunma engelliğin ortaya çıkmasından önceki aşamada başlayıp, ortaya çıkışından sonraki dönemde yaşam kalitesini etkilemesi, toplum içinde yer edinmesini sağlaması ve eğitim ve mesleki alanlarda hizmete ulaşmasında farklı düzeylerde korunma kavramı dikkate alınmaktadır. Korunma kavramı yalnızca sağlık hizmetleriyle ilişkili olmayıp, kişinin sağlıklı yaşam hakkı çerçevesinde sağlık hizmetlerinden eşit kapsamlı entegre ve sürekli biçimde yararlanması hakkı ile yasal gereklilikleri de ilgilendirmektedir.

Ülkemizde 5378 sayılı Özürllüer ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun_ Erken Tanı ve Koruyucu Hizmetler Başlıklı 11. Maddesinde “Yeni doğan, erken çocukluk ve çocukluğun her dönemi fiziksel, işitsel, duyuşal, sosyal, ruhsal ve zihinsel gelişimlerinin izlenmesi, genetik geçişli ve özürllülüğe neden olabilecek hastalıkların erken teşhis edilmesinin sağlanması, özürllülüğün önlenmesi, var olan özrün şiddetinin olabilecek en düşük

---

¹²³ Ann Anshengrau ve George R Seage, **Essentials of Epidemiology in Public Health**, Bartlett Publishers, Canada, 2003, ss. 404–406; F. James Mckenzie, R. Robert Pinger ve Jerome E Kotecki, **An Introduction to Community Health**, Fourth Edition, Health Bartlett Publishers, Canada, 2002, s.101.

seviyeye çekilmesi ve ilerlemesinin durdurulmasına ilişkin çalışmalar Sağlık Bakanlığınca planlanır ve yürütülür” düzenlemesine yer verilmiş ve engellikten korunma konusunda Sağlık Bakanlığı her türlü hizmeti vermekle yükümlü kılınmıştır. Ayrıca 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanununun 3. Maddesi “Özürlü çocuk doğumlarının önlenmesi için, gebelik öncesi ve gebelik döneminde tıbbi ve eğitsel çalışmalar yapılır. Yeni doğan bebeklerin metabolizma hastalıkları için gerekli olan testlerden geçirilerek risk taşıyanların belirlenmesine ilişkin tedbirler alınır.” Şeklinde düzenlenmiştir. Görüldüğü üzere engelliliğe yönelik her türlü koruma tedbirlerini almakla yükümlü olan Sağlık Bakanlığı, embriyonun oluşumundan, gebelik ve doğum, bebeklik, çocukluk, ergen, yetişkin ve ölüme kadar varan süreçte herhangi bir nedenle engelliğin ortaya çıkması olasılığına karşı, her türlü korunma talebini karşılamakla yükümlü kılınmıştır.

1.3.9 İletişim Kurma Hakkı

Toplumun bir parçası olmalarına rağmen, toplumdaki çoğu zaman ayrı yaşamak zorunda kalan "engelli" bireyler, ancak iletişim haklarının geliştirilmesi ve korunmasıyla topluma katılabilir. Son yıllarda bilgi teknolojileri ve telekomünikasyon alanında devrimsel olarak nitelenen gelişmeler yaşanmaktadır. Bu alandaki teknolojik gelişmeler bilgi toplumu kavramını ortaya çıkarmıştır. Bilgi teknolojisi bilgiye ulaşmayı hem kolaylaştırıp hem de zorlaştırmaktadır. Daha önceki yıllarda sosyal dışlanmışlığın nedeni olarak sadece ekonomik nedenler olduğu düşünülürken, son yıllarda teknolojik gelişmelere ulaşamamanın sosyal dışlanmışlığın önemli bir nedeni olduğu ortaya çıkmıştır. Bilginin toplanması ve saklanması daha kolay bir hale gelmiştir. Pahalı ve karmaşık teknolojiler, bunları kullanmak için gerekli beceri, olanak ve kaynağı olanlarla olmayanlar arasında bir uçurum yaratmaktadır. Engelli bireylerde bu olanaklardan en az faydalanabilen gruptur. Örneğin İngiltere’de 1964 tarihli “Kamu Kütüphaneleri ve Müzeleri” Kanuna göre her kamu kütüphane yönetimi, talep eden her bireye, kapsamlı ve etkin kütüphane hizmeti vermek zorundadır. Bilgi teknolojileri alanında yaşanan hızlı gelişmelere rağmen kamu kütüphanelerinin tüm vatandaşları bilgiye ulaştırma yükümlülüğü değişmemiştir. Bilgiye ulaşamama sosyal dışlanmışlık tehdidini

artırmaktadır. Kamu kütüphaneleri bu tehdidi ortadan kaldırmak için yenilikler yapmak zorundadırlar.¹²⁴

Engelli bireylerin bilgiye ulaşmasında önemli engeller bulunmaktadır. Engelli bireylerin de toplumda yaşayan herkes kadar bilgiye ulaşma ihtiyacı ve iletişim kurma ihtiyacı bulunmaktadır. Engelli bireyler toplum yaşamına katılmak, sahip olduğu haklar konusunda bilgilenmek ve kendi sorumluluğunu üstlenebilmek için, özellikle bilgiye ve iletişime ihtiyaç duymaktadırlar. Engelli bireyler hareket kısıtlılıkları ve duyuşsal engelleri nedeniyle mevcut iletişim hizmetlerini kullanamamaktadırlar ve bilgiye ulaşmakta zorlanmaktadırlar. Engelli bireylerin bilgiye ulaşabilmesi için özel hizmetlere ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin; İngiltere’de 1987 yılında geliştirilen AIRS (Bilgi ve Okuma Hizmetlerine Ulaşım) projesi ile ulusal düzeyde, görme engelli bireylere konuşan gazete hizmeti verilmektedir. Bu projenin temel amacı engelli bireylerin diğer bireyler gibi bilgiye ulaşma ve iletişim kurma hakkının sağlanmasıdır.¹²⁵

Türkiye’de de 16.06.2006 tarih ve 5369 sayılı Evrensel Hizmetin Sağlanması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunda sabit telefon hizmetlerinin, ankesörlü telefon hizmetlerinin, basılı veya elektronik ortamda sunulacak telefon rehber hizmetlerinin, acil yardım çağrıları hizmetlerinin, temel internet hizmetlerinin, ulaşımı yalnız deniz yoluyla sağlanabilen yerleşim alanlarına yapılan yolcu taşıma hizmetleri ile denizde tehlike ve emniyete ilişkin haberleşme hizmetlerinin sağlanmasında, engellilerin evrensel hizmetten yararlanabilmesi için uygun fiyatlandırma ve teknoloji seçeneklerinin uygulanabilmesi için tedbir alınacağını düzenlenmiştir.

Bu düzenleme, engellilerin iletişim hizmetlerinden yararlanması ve bu sayede topluma katılabilmeleri için önemli bir gelişmedir. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi kütüphane hizmetleri konusunda İngiltere’de yapılmış olan düzenlemelere benzer düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir. Ancak Halk ve Çocuk Kütüphaneleri

---

¹²⁴ Christine E Myhill, “ICT for Access to Information Services for Disabled People: an Overview of the Projects and Services at Gateshead Libraries Service”, **Program**, Vol.36, No. 3, 2002, ss.176-181.

¹²⁵ Myhill, s.177.

ve Milli Kütüphane Kullanıcı Hizmetleri Yönetmeliğinde'ki düzenlemeler yeterli olmamakla beraber engelli bireylerin bilgiye ulaşmasında sağlanan kolaylıklar yönünden olumludur.

1.4 KAMU HİZMETİ İLKELERİ BAĞLAMINDA ENGELLİLİK

Kamu hizmeti, organik açıdan belirli bir görevi yürütmek için kamu tüzel kişisi tarafından tahsis edilmiş olan ajan ve vasıtaların bütünü olarak tanımlanmaktadır.¹²⁶ Kamu hizmeti maddi açıdan faaliyeti yürüten örgütün niteliklerinden tamamen bağımsız olarak yalnızca faaliyetin niteliğine bakılarak tanımlanmaktadır. Yani maddi açıdan kamu hizmeti tatmininde kamu yararı olan ve toplumsal gereksinimi karşılayan faaliyet olarak tanımlanmaktadır.¹²⁷

Kamu hizmetinin, kim tarafından ve nasıl görüldüğüne bakılmaksızın uyulması gerekli olan ilkeleri mevcuttur. Bunlar süreklilik, eşitlik, değişkenlik ve uyum olarak sayılmaktadır.¹²⁸ Bu klasik ilkelere parasızlık ilkesinin de eklenmesi gerektiği ileri sürülmektedir.¹²⁹

1.4.1 Kamu Hizmetinde Süreklilik İlkesi¹³⁰ ve Engellilik

Kamu hizmetlerinin toplumsal ihtiyacın sürekliliği nedeniyle süreklilik ve düzenlilik arz etmesi önemli bir husustur. Kamu hizmetlerinin toplumun ihtiyacını karşılamasının yanında, aynı zamanda toplum içerisinde özellik arz eden engelli bireylerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için süreklilik göstermeleri çok önemlidir.

---

¹²⁶ Kamu Hizmeti kavramının çeşitli tanımları için bkz: Ramazan Cengiz Derdiman, **Türkiye İdaresinin Hukuksal Yönü ve Yapısı: Kamu Malları ve Görevlileri İdari Faaliyetler, Aktüel**, İstanbul, 2004, 149–150; Kemal Gözler, **İdare Hukuku Dersleri**, Ekin, Bursa, 2007, s509–511; İsmet Giritli, Pertev Bilgen ve Tayfun Akgüner, **İdare Hukuku**, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s. 772, Şükrü Karatepe, **İdare Hukuku**, Üniversite Kitabevi, İzmir, 1993, s. 214.

¹²⁷ Metin Günay, **İdare Hukuku**, 5. Baskı, Ankara, 2002, s. 282

¹²⁸ Şeref Gözübüyük, Turgut Tan, **İdare Hukuku**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2007, s.662 vd

¹²⁹ Onur Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti: Kavram ve Hukuksal Rejim**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2002, s.190

¹³⁰ Süreklilik ilkesi için bkz: Gözübüyük, s. 518; Giritli vd, s. 782.

Özellikle engellilere yönelik bakım, eğitim gibi hizmetlerin engelli bireylere tüm yaşamları boyunca sürekli ve düzenli olarak sunulması zaruridir. Ancak devlet bu hizmeti sunarken, kimi zaman engellilere yönelik hizmetlere, mesela yaş sınırları getirerek, hizmeti sunuş süresini azaltmak yönünde politikalar izleyebilmektedir. Örnek olarak zihinsel engelli bireylere yönelik hizmetlerden eğitim hizmeti, ömür boyu sürmek yani süreklilik arz etmek zorundadır. Çünkü bu kişiler tüm yaşamları boyunca aynı ihtiyaç içersinde kalacaklardır. Eğitim ihtiyaçları tüm yaşamları boyunca devam edecektir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde eğitim hizmeti başlığı altında ayrıntısı ile açıklanacağı üzere, zihinsel engelli bireylere verilen eğitime yönelik yaş sınırlaması, Zihinsel Özürlüler Özel Eğitim Merkezleri Yönetmeliği ile getirilmiş, daha sonra zihinsel engellilere yönelik eğitim hizmetinin 21 yaş ile sınırlayan yönetmelik maddesi Danıştay 8. Dairesinin 2003/614 E ve 2004 1921 K sayılı kararı ile iptal edilmiştir. Danıştay’ın anılan kararında, “zihinsel engele sahip bireylerin hangi yaşta olursa olsun bilinçli, sistematik bir eğitim ve bakıma ihtiyaçlarının bulunduğu gerçektir. Bu durumun aksine bir kabulün, bu bireylerin toplum dışına itilerek aileleri ve toplum için bir külfet haline dönüşmelerine neden olacağı gibi hem kanunun amacına hem de Anayasada yer alan sosyal güvenlik, eğitim ve öğrenim hakkına ilişkin düzenlemelere de aykırı olacağını başka bir anlatımla, böyle bir düzenleme ve uygulamanın Anayasa’da güvence altına alınan hakların ihlali sonucunu doğuracağı açıktır”¹³¹ görüşüne yer verilmiştir. Görüldüğü üzere Danıştay engelli bireylere yönelik kamu hizmetleri açısından süreklilik ilkesini vurgulamakta, engellilere sunulan hizmetin görülmesi sırasında herhangi bir sınırlama (yaş sınırı gibi) getirilmesinin hukuka aykırı olduğu görüşünü taşımaktadır.

Kamu hizmetlerinin kesintisiz olması süreklilik arz etmesi engelli bir birey için çok büyük önem taşır. Çünkü amaç; anılan Danıştay kararında vurgulandığı gibi bu vatandaşları toplum dışına iterek aileleri için bir yük haline getirmek değil, onları toplum yaşamına asgari düzeyde katılmalarını sağlamaktır. Anayasamızdaki sosyal devlet ve sosyal adalet anlayışı bunu zorunlu kılmaktadır.

---

¹³¹ Danıştay 8. Dairesi 2003/614 E ve 2004 1921 K sayılı kararı, www.danistay.gov.tr, (15.04.2008).

1.4.2 Kamu Hizmetinde Eşitlik İlkesi ve Engellik

“Devlet kamu hizmetini dilediğine sunmakta özgür olmadığı gibi, eşit durumda bulunanlara eşit, farklı konumda bulunanlara da farklı biçimde sunmak zorunluluğunu taşır” bir diğer deyişle matematiksel değil kişilerin içinde buldukları durumlara göre eşitlik anlayışı söz konusudur.¹³²

İşte engelli bireyler de içinde buldukları özel durum nedeniyle hizmetlerden yararlanırken diğer bireylerden bir takım pozitif ayrıcalıklara tabi tutulacaklardır. Bu ayrıcalıkların temeli Anayasamızın 2., 50., 61. ve 73. Maddelerindeki düzenlemelerde mevcuttur. Gerçekten Anayasanın 2. Maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal devlet olduğu belirtildikten sonra; bireyin doğuştan sahip olduğu onurlu bir yaşamı sürdürme, maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisinin kullanılmasına devletin, sosyal adalet gereklerince olanak sağlaması yükümlülüğü belirtilmiştir. Gene Anayasa'nın 50. Maddesindeki, "küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar." hükmü yer almıştır. Anayasa'nın 61. Maddesinde yer alan "Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır." hükmü ile Anayasa'nın 73. Maddesindeki, "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür." hükmü engelli vatandaşlara tanınan hak ve ayrıcalıkların temelini oluşturmaktadır.

5369 sayılı Evrensel Hizmetin Sağlanması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunda sabit telefon hizmetleri, ankesörlü telefon, temel internet hizmetleri gibi hizmetlerin sağlanmasında, engellilerin evrensel hizmetten yararlanabilmesi için uygun fiyatlandırma ve teknoloji seçeneklerinin uygulanabilmesi için tedbir alınacağını düzenlemesi, devletin bu yükümlülüğüne örnek olarak verilebilir.

Engelli bireyler ile diğer bireyler arasında, doğası gereği sosyal ve çalışma hayatının her alanında oluşan efor gösterme farklılığı hizmetlerin sunulmasında

---

¹³² Gözübüyük ve Tan, s.667

yukarıda belirttiğimiz gibi kişilerin içinde buldukları durumlara göre eşit hizmet anlayışı içerisinde engellilere yönelik hizmet anlayışını gerektirmektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin engellilere yönelik muafiyetler konusunda bir kararına değinmekte yarar vardır. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun geçici 58. Maddesinde 01/01/2000 – 31/12/2001 tarihleri arasında hayat standardı getirilmiş, yani gelir vergisi mükelleflerinin ulaştıkları yaşam düzeyini sağlayabilmeleri için yaptıkları giderleri karşılayan gelirlerinin olması gerektiğini varsayarak vergilendirilme esası benimsenmiştir. Gelir Vergisi Kanunu'nun 89. Maddesinin üçüncü bendinde yer alan sakatlık indiriminin, engelli bireylerin içinde bulunduğu zor koşulların giderilmesine katkıda bulunmak ve engelliler ile engelli olmayanlar arasında rekabet eşitsizliğini gidermek amacı taşındığı ve hayat standardı esasına göre, belli bir tutara kadar aynı verginin ödenmesi sonucunu doğuran yasa kuralının, engelli olan ile engelli olmayan arasında sosyal hukuk devleti açısından bir eşitsizliğe yol açtığı, vergi adaletine aykırı olduğu, Anayasa ile koruma altına alınmış olan engellilerin bu noktada korunmadığı ve teşvik edilmediği, bu nedenle Gelir Vergisi Kanunu'na 4605 sayılı Yasa'nın 5. Maddesi ile eklenen Geçici 58. Maddesinin altıncı fıkrasında yer alan 89. Maddeye göre yapılacak indirimler..." ibaresinin Anayasa'nın 2., 49., 50., 61. ve 73. Maddelerine aykırı olduğu ve iptali iddiası ile açılan davada Anayasa Mahkemesi "Vergi, gelirin safi tutarı üzerinden alınır. Gelirin gerçek tutarının vergilendirilmesi, adil bir vergilendirmeyi gerçekleştirmekle yükümlü sosyal devlet olmanın ve verginin adaletli ve dengeli dağılımını sağlamaya yönelik mali güce göre vergilendirme ilkesinin bir gereğidir. Aynı hayat standardına ulaşmış kişilerin aynı kurallara bağlı tutulması doğal olup, bunların özel durumları gözetilerek aralarında farklılık yapılmamasında Anayasa'nın vergi ödevinin temel ilkelerini belirleyen 73. Maddesine ve hukuk devleti ilkesini içeren 2. Maddesine aykırılık yoktur." hükmüne vararak hayat standardına göre vergilendirme yapılmasında engelli bireylere yönelik bir indirimle gidilmemesini Anayasa'ya aykırı bulmamıştır.¹³³ Anayasa Mahkemesi bu kararıyla belirli bir hayat standardı yakalamış olmakla, engelli bireyin sanki engelli olması ile ilgili tüm dezavantajlarından kurtulmuş olduklarını varsaymaktadır. Oysa engellilik, tüm

¹³³ Anayasa Mahkemesi'nin 11.6.2003 gün ve 2001/375 E ve 2003/61 K sayılı kararı. www.kazanci.com, ,(04.06.2008).

yaşam boyu veya belirli bir zaman diliminde sosyal hayatı sürdürmekte ciddi zorluklar getiren bir durumdur. Belirli bir meslek sahibi olmakla ve hayat standardı yakalamakla bu zorluklar ortadan kalkmayacağı gibi, engeline rağmen belirli gelire ulaşmış kişileri cezalandırmak anlamı da çıkarılabilecektir.

Bunun dışında eşitlik ilkesi yönünden değerlendirilmesi gerekli bir başka konu ise engelli bireylere sunulan hizmetlerde engelli bireyin, engeline göre bir ayırım yapıp yapılamayacağı hususudur. Gerçekten Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü tarafından çıkarılan; zihinsel engellilerde yaş koşulu aranmadan, engelli çocukların eğitim giderlerinin bakanlıkça karşılanmasına ilişkin 26.06.2006 gün ve 55270 sayılı tebliğde, zihinsel engelli çocuklarda yaş koşulu aranmamasına karşılık,¹³⁴ bunlar dışındaki engelliler için 18 yaş sınırı getirilmiştir.

Danıştay bu tebliğe karşı açılan iptal davasında, aşağıda 3. Bölümde eğitim hizmeti başlığında ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere, bu durumun kabulü halinde “bedensel engelli vatandaşların yasada öngörülen ekonomik imkândan yararlanmaması gibi bir sonuç ortaya çıkacak ve bu uygulama hem yasanın amacıyla bağdaşmayacak, hem de vatandaşların temel hakları önündeki sosyal ve ekonomik engelleri kaldırmakla görevli sosyal devlet anlayışı ve ilkesine ters düşecektir. Ayrıca bu durum, karşılaşılan zorluklar ve sosyal hayata katılım açısından aynı koşullara sahip olan engelli vatandaşlar arasında, anayasal eşitlik ilkesine açıkça aykırılık teşkil edecektir.”¹³⁵ Görüşüne yer vermiştir. Danıştay’ın açıkça belirttiği gibi engelli bireyler yönünden engel çeşidine göre bir ayırım yapmak anayasal ilkelere ters düşeceği gibi 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile de bağdaşmayacaktır.

---

¹³⁴ Kanımca bunun nedeni yukarıda değinilen Danıştay 8. Dairesinin 2003/614 E ve 2004 1921 K sayılı kararı ile Zihinsel Özürlüler Özel Eğitim Merkezleri Yönetmeliği ile getirilmiş, zihinsel engellilere yönelik eğitim hizmetinin 21 yaş ile sınırlayan yönetmelik maddesinin iptal edilmesidir.

¹³⁵ Danıştay 8. Dairesinin 2007/6457 E. Sayılı Yürütmeyi Durdurma Kararı, www.kazanci.com.tr, (14.06.2008).

1.4.3 Kamu Hizmetinde Değişkenlik (Uyarlanma) İlkesi¹³⁶ ve Engellilik

Kamu Hizmetleri değişen koşullara ve kamunun gereksinmelerine uygun olarak geliştirilmesi ve değiştirilmesi bir zorunluluktur. Nitekim Danıştay'ın 1977 tarihinde verdiği bir kararında “Kamu hizmetini görev olarak yüklenmiş bir kamu kurumunun, görev alanına giren hizmetleri, halkın yakın ve uzak gelecekteki gereksinmelerini, bu gereksinmeleri gidermek için kamu yönetiminin gerek duyacağı araç, gereç ve personel durumunu önceden planlayarak gerekli önlemleri alması ve görevini yerine getirmesi asıl olup...”¹³⁷ Görüşüne yer verilmiştir.

Engelli bireylere sunulan hizmetler de zaman içerisinde farklı gereksinmeler ve ihtiyaçlar gösterebilir. Buna verilebilecek en güzel örnek çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak incelenecek olan “Avrupa Komisyonu Tarafından Desteklenen Topluma Entegrasyon Projesi” olarak gösterilebilir. Avrupa Birliği ülkelerinde yapılan araştırmalar göstermiştir ki; bakımevlerinde kalan engelli bireyler, toplumdan ve günlük sosyal yaşamdan soyutlanmaktadır. Bu bakımevlerindeki kötü şartlar ve insan hakları ihlallerinin önüne geçilememektedir. Onları bakımevlerinde tutmak yerine, günlük sosyal yaşama adapte olmalarını sağlayacak hizmetler sunmak çok daha gerekli ve önemlidir. Bir diğer deyişle bugün Avrupa Birliği ülkelerinde engelli bireylere sunulacak hizmetler konusundaki politika günlük yaşama uygun olarak değiştirilmektedir.

Ülkemizde de Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmeliğin 11. Maddesinin a bendinde yer alan bakım hizmetleri “...gerçek veya özel hukuk tüzel kişilerine ait özel bakım merkezlerinde veya bakıma muhtaç özürünün ikametgâhında verilir.” düzenlemesi ile engelli bireylerin mümkün olduğunca sosyal yaşam içerisinde hizmet almaları ve böylece toplumdan soyutlanmamaları hedeflenmiştir.

---

¹³⁶ Değişkenlik ilkesi için bkz: Gözler, 519 ‘Değişebilirlik’; Giritli vd, s. 782 ‘Uyarlanma’

¹³⁷ Gözübüyük ve Tan, s.666.

1.4.4 Kamu Hizmetinde Karşılıksızlık (Bedelsizlik) İlkesi¹³⁸ ve Engellilik

Aslına bakılırsa kamu hizmetlerinin karşılıksız olduğunu söylemek mümkün değildir. Başka bir deyişle sunulan kamu hizmetine bireyler doğrudan veya dolaylı olarak katılmaktadırlar. Parasız kamu hizmetleri de vergi ödeyenler tarafından üstlenilmektedir.¹³⁹

Engellilere yönelik hizmetlere gelince Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu, inceleme sonucu düzenlenen raporda ailesinin ekonomik gelirinin yeterli bulunması nedeniyle kurumda ücretli olarak bakılması gerektiği sonucuna ulaşılan engelli bireyle ilgili kararında “Sosyal hizmetler, maddi, manevi ve sosyal yoksunlukların giderilmesine ve ihtiyaçların karşılanmasına, sosyal sorunların önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olmayı ve hayat standartlarının iyileştirilmesini, yükseltilmesini amaçladığına göre sosyal hizmetlerin ücret karşılığı sunulmasının söz konusu olamayacağı, dolayısıyla Anayasada yerini bulan sosyal devlet olma ilkesinin bir gereği olarak söz konusu hizmetlerden muhtaç ve özürlü olan herkesin aynı ölçüde yararlandırılması gerektiği kuşkusuzdur.” Görüşüne yer vererek engelliler için sosyal hizmetlerin mutlak bedelsiz yararlanması gerekli bir hizmet olduğu vurgulanmıştır.¹⁴⁰

Ancak daha eski bir Danıştay kararında “Ülkemizin mevcut koşullarına göre korunmaya, bakıma, yardıma muhtaç aile, çocuk, özürlü, yaşlı ve diğer kişilerin sosyal hizmetlerden yararlanma taleplerinin tümünün karşılanması mümkün olmayıp, özörlöülerin başvurularının öncelik sırası belirlenmek suretiyle değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda Yasanın tanıdığı yetkiye istinaden düzenlenen Yönetmelikle yeterli ekonomik güce sahip, zihinsel, ruhsal ve bedensel özörlöü olup anne ve/veya babası bulunan kişilerden davalı kurumca sunulan sosyal hizmetlerden faydalanırken hizmetin maliyeti de göz önünde bulundurulduğunda bir miktar ücret istenilmesi esasının benimsenmesinde, kamu yararı ve hizmetin gereklerine aykırılık

---

¹³⁸ Karşılıksızlık ilkesi için bkz: Gözler, s.523. ‘Kamu Hizmetlerinin Bedavalılığı / Ücretliliği Sorunu’.

¹³⁹ Karahanoğulları, s. 226-227.

¹⁴⁰ Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu’nun 2000/401 E ve 2000/938 K sayılı kararı, www.kazanci.com.tr, (14.06.2008).

görülmemiştir.”¹⁴¹ Görüşüne yer verilmiştir. Kanımca Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulunun tarafından verilmiş olması ve yeni tarihli bir karar olmasının yanında, sosyal hizmetlerin ücret karşılığı sunulmasının sosyal devlet ilkesi ile bağdaşmayacağı görüşümdedir. Bu nedenle sosyal hizmetlerin engellilere ne olursa olsun bedelsiz sunulmasına ilişkin karar son derece isabetli olmuştur.

---

¹⁴¹ Danıştay 10. Dairesinin 1998/1582E 1999/2239 K sayılı kararı, www.kazanci.com.tr, (14.06.2008).

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ENGELLİ HAKLARI

2.1 AVRUPA BİRLİĞİ

2.1.1 Avrupa Birliği Hukuku'nda Bir Engelden Kaynaklanan Ayrımcılık Yasağı

2.1.1.1 Genel Olarak Ayrımcılık Yasağı

Avrupa Birliği sosyal modelinin temel prensibi, eşit muamele ve ayrımcılık yapmamaktır. Avrupa Birliği'ne üye ülkeler; din, dil, ırk, etnik köken, yaş, inanç, cinsiyet ve bir engelden kaynaklanan her türlü ayrımcılığın önlenmesi hakkında fikir birliği içersindedirler.¹⁴²

Avrupa Birliği'nin şart koştuğu hukuki düzenlemeler nedeniyle, Avrupa Birliği, üye ülkelerin ayrımcılık ile mücadele, ayrımcılıktan korunma tedbirleri ve eşitlik gibi konularda, temel haklar çerçevesinde dikkat çekici boyutta ilerlemelerine öncülük etmiştir.

Avrupa Birliği içerisinde yaşayan ve çalışan milyonlarca insan için ayrımcılık, süregelen bir gerçek olmakla ve üye ülkeler arasında ayrımcılığın ortadan kaldırılması, eşitlik ilkesinin tam anlamıyla benimsenmesi ve uygulanması için daha yapılması gereken çalışmalar bulunmakla birlikte, Birliğin genişleme politikası içerisinde bu konu öncelikli başlıklardan biridir.¹⁴³

Avrupa Birliği Parlamentosu ve çeşitli sivil toplum örgütleri başlangıcından günümüze kadar, Birliğin içerisinde ayrımcılığın önlenmesi konusunda kilit rol oynamışlardır. Ayrıca yerel yönetimler de hedeflenen politikaların tanımlanıp benimsenmesinde pay sahibidirler.

---

¹⁴² Equality and non-discrimination in an enlarged European Union, s.3.

¹⁴³ Equality and non-discrimination in an enlarged European Union, s.3.

Bunun dışında; üye ülkelerde bulunan çeşitli sendikalar, işverenler, yerel kuruluşlar, uzmanlar ve akademisyenler de konunun gelişimine katkıda bulunan gruplar olarak sıralanabilir.¹⁴⁴

Avrupa Birliği Antlaşmasının 13. Maddesi ile Konsey'in Komisyon'dan gelen bir öneri ile Avrupa Parlamentosu'na danıştıktan sonra, cinsiyet, ırk, etnik köken, din, inanç, engellilik, yaş veya cinsel tercihe dayanarak yapılan ayrımcılıkla mücadele etmek üzere uygun önlemleri alabileceğini belirtilmektedir.

Ayrımcılıkla mücadele etmenin amacı, engellilik nedeniyle farklı uygulamalara maruz kalınan durumlarda mücadelede çerçeveyi belirleyerek, üye ülkelerde eşit muamele ilkesini yürürlüğe koymaktır.¹⁴⁵ 13. Maddenin kabulü, tutarlı ve toptan bir yaklaşımla ayrımcılığa karşı savaş verilmesinin benimsendiğinin en önemli göstergesidir.

Avrupa Birliği Antlaşması Madde 13' teki düzenlemelerin uygulanması amacı ile Avrupa Birliği Komisyonu hızla hareket etmiş ve 1999 sonunda Madde 13 çerçevesinde bir öneri paketi hazırlamıştır. Bu öneri 2000 yılında Avrupa Birliği içerisinde yaşayan her bireyin ayrımcılığa karşı etkin şekilde kanun korumasından faydalanmasına olanak veren iki önemli direktifin yürürlüğe girmesini sağlamıştır.

İlk direktif 2000/43/EC sayılı “ İrk ve etnik kökene bakılmaksızın kişilere eşit muamele edilmesi” ile ilgili olan direktiftir. İrk ve etnik kökene bakılmaksızın muamele eşitliğini sağlamaya yönelik olan bu direktif, aynı zamanda dolaylı ve dolaylı olmayan ayrımcılığı da yasaklamaktadır.¹⁴⁶

İkinci direktif 2000/78/EC sayı ile yayımlanan “İstihdamda ve İşte Eşit Muamele Direktifi” dir ve iş ya da meslek konularında ayrımcılığı ele almaktadır.¹⁴⁷

Her iki direktif de, ayrımcılığın tarifini yaptığı gibi, dolaylı ve dolaylı olmayan ayrımcılık kavramını ve tacizi, din, inanış, yaş, cinsiyet ve engellilik

---

¹⁴⁴ Equality and non-discrimination in an enlarged European Union, s.7.

¹⁴⁵ Karluk, s. 377.

¹⁴⁶ Official Journal L 180, 19.07.2000.

¹⁴⁷ Official Journal L 303, 02.12.2000.

bazında ayrı ayrı ele almaktadır. Ayrıca engellilerin iş bulma ve eğitimleri konusunda karşılaştıkları ayrımcılık ile ilgili önemli yaptırımlar içermektedir.

Her iki direktif de, Avrupa ülkeleri içerisinde ayrımcılığa karşı alınan önlemleri eski uygulamalara kıyasla arttırmıştır.

Yukarıda anılan direktifler hâlihazırda gelişmiş ayrımcılık karşıtı düzenlemeleri olan ülkeler arasında dahi, ulusal hukuklarında değişikliklere gitmelerine sağlamıştır. Pek çok üye ülke bazı konu başlıklarında ayrımcılık karşıtı ilkesi ile ilgili tanımlamalar ve yasal düzenlemeler hakkında yardım isteğinde bulunmuşlardır. Eşit muamele prensibi kapsamında yeni yapılanmalar oluşturulmuş, mevcut olanlar da yeniden düzenlenmiştir.

Bu direktiflerin uygulanması için üye ülkelere verilen süre dolmuştur. Kimi ülkeler direktiflerin uygulamasını geciktirmişler ve özellikle yaş ve engelli konularında ayrımcılık düzenlemelerinin tamamlanması için 3 yıla varan ek süre talebinde bulunmuşlardır.^{148,149}

Avrupa Komisyonu, direktiflerin tüm üye ülkelerde uygulanmasını garanti altına almak amacı ile bu gecikmeler ile ilgili, gerekli yasal önlemleri almıştır ve almaya devam etmektedir. Bazı üye ülkeler ise arzu edilen minimum standartların da üzerinde uygulamalar geliştirmişlerdir.

Önemle vurgulamak gerekir ki; ayrımcılığa karşı yapılmış kanunların uygulanması, ulusal makamların kesin kararlılığına, aktif desteğe, sivil toplum hareket ve bilincine sıkı sıkıya bağlıdır.

2.1.1.2 Avrupa Birliği'nin Ayrımcılık İle Mücadele Önlemleri

İrk ayrımcılığını yasaklayan ve istihdamda eşitliği hedefleyen, yukarıda sözü geçen direktifler “Topluluk Eylem Programı (2001–2006)” ile de desteklenmiştir. Bu

---

¹⁴⁸ Equality and non-discrimination in an enlarged European Union, s.11.

¹⁴⁹ Avrupa Komisyonu tarafından üye ülkelere tanınan **2000/43 EC** sayılı Direktifin son iç hukuka adaptasyon süresi 19.07.2003, **2000/78 EC** sayılı Direktifin ise 02.12.2003 tarihidir.

program Avrupa Birliği antlaşmasının 13. Maddesinde belirlenen başlıkların – cinsiyet dışında- tamamını kapsamaktadır. Adı geçen program, Avrupa Konseyi'nin 2000/750 EC sayılı 27.11.2000 tarihli kararıyla yrrlge girmiştir.¹⁵⁰

Ayrımcılık ile ilgili ‘‘Topluluk Eylem Programı’’nın benimsenmesi; hukuki düzenlemeler yanında, pozitif anlamda davranış ve tutumları kapsayan başka önlemlerin de zaman içerisinde alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

zet olarak programın amacı şudur:

- Ayrımcılık ile ilgili konuların tanınması, bilinirliğinin arttırılması ile ilgili teoride ve pratikte etkili olabilecek çalışmaların geliştirilmesi.
- Ayrımcılığın çok bilinen ve bilinmeyen şekillerini hesaba katarak, edinilen bilgi ve tecrübelerin tüm ye ülkeler arasında organizasyonların güçlendirilmesiyle dolaşımının sağlanması ve bu sayede ayrımcılığın etkili şekilde belirlenip, önlenmesini sağlamak.
- Farkındalığın arttırılması ile ayrımcılık mücadelesinin önünde duran değer ve uygulamaların bertaraf edilmesini sağlamak.

2000–2006 yılları için bu programa ayrılan bütçe 98,4 milyon €' dur.¹⁵¹

Program her yıl 100 proje ve faaliyetler ile desteklenmiştir. Bu faaliyetler potansiyel olarak ayrımcılığa maruz kalabilecek toplumun her kesiminden insanları temsilen ulusal otoriteler ve organizasyonlar tarafından ye ülkelerin büyük çoğunluğunun katılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Programın yrrlge girmesinden itibaren kamuoyu desteği büyük oranda artmıştır. En son yapılan anketler, çok kısa bir süre içerisinde Avrupa Birliği

---

¹⁵⁰ Official Journal L 303, 02.12.2000.

¹⁵¹ Equality and non-discrimination in an enlarged European Union, s.12.

içerisinde yer alan, iş ve sosyal politikaları arasında en çok tanınan politikanın, ayrımcılıkla mücadele politikası olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁵²

Mart 2000 Lizbon Konferansında, Avrupa Birliği Konseyi tarafından 10 yıllık geniş kapsamlı uzun dönem ekonomik büyüme, tam istihdam, sosyal uyum, sürdürülebilir gelişme amaçlı bir strateji belirlenmiştir.

Lisbon-Agenda (Lizbon Gündemi) olarak da bilinen stratejik amaçlardan biri; iş gücü piyasasında şu anda tam olarak temsil edilmeyen grupların istihdam olanaklarının artırılmasıdır.

Ayrımcılık karşıtı kanunlar Lizbon Gündemi'nde kilit rol oynamaktadır. Zira bu kanunlar bahsi geçen gruplardaki insanların iş ve eğitim olanaklarına sahip olması konusunda karşılarına çıkan engelleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca yaşlı işçiler, engelli bireyler, dini ve etnik olarak azınlıkta olanlar, göçmenler hakkındaki önyargıların kaldırılması hedeflenmiştir.¹⁵³

Dezavantajlı grupların çalışma yaşamına entegrasyonu ve ayrımcılık karşıtlığı, Avrupa Birliğinin Avrupa İstihdam Stratejisi çerçevesinde onaylanmıştır. Bu strateji çerçevesinde Avrupa Konseyinin 2003/578 EC sayılı ve 22.07.2003 tarihli kararıyla üye ülkelerin istihdam stratejilerine yol gösterici olmak amacıyla bir Avrupa İstihdam Rehberi hazırlanmıştır.

Bu rehberin 7. Maddesine göre Üye ülkeler; eğitimini yarıda bırakanlar, düşük kaliteli işçiler, engelliler, göçmenler, azınlıklar gibi iş piyasasında güçlüklerle karşılaşan kimselerin topluma entegrasyonunu ve işe kabul edilebilirliklerini, iş imkânlarını her tür ayrımcılığı önleyerek sağlamak zorundadırlar.¹⁵⁴

Avrupa Birliği'nin Sosyal Yaşama Dâhil Olma Süreci Aralık 2002' de Avrupa Konseyi Kopenhag toplantısında onaylanmıştır. Sosyal hayata dâhil etme

---

¹⁵² EU-wide campaign, **For Diversity. Against Discrimination**, The Campaign to Combat Discrimination in the European Union will Run from 2003 to 2007, <http://www.stop-discriminitaion.info/>, (11.10.2007).

¹⁵³ Equality and non-discrimination in an enlarged European Union, s.15-16.

¹⁵⁴ Activities of the European Union, **The Employment Policy Guidelines**, 2003–2005, <http://europa.eu/scadplus/leg/en/cha/c11319.htm>, (29.10.2007).

süreci engelli bireylere, istihdam, eğitim, sağlık hizmeti, barınma, ulaşım ve bilgi teknolojilerine ulaşım imkânlarını da sağlayan stratejileri içermektedir.¹⁵⁵

Ayrımcılık ile mücadelenin önemi; mevcut üyeler, yeni üye olanlar ve üye olacak ülkeler için şöyle sıralanabilir:

- Ayrımcılık ile mücadele ilkesi, Avrupa Birliğinin temelini oluşturan temel hak ve özgürlüklerin önemli bir parçasıdır ve Avrupa Konseyinin Kopenhag'da 1993 yılında ortaya koyduğu politik kriterlerden biridir. Avrupa Birliğine yeni üye olacak ülkeler, ön şart niteliğindeki bahsi geçen politik kriterleri yerine getirmek için azami boyutta tatmin edici çabayı göstermek zorundadırlar.

- Avrupa Birliğine katılacak yeni ülkeler, yukarıda anılan ayrımcılık ile mücadele kapsamındaki iki direktifi de ulusal kanunlarına aktarmak zorundadırlar.

- Ayrımcılık ile mücadele kapsamında yapılan kanun ve düzenlemeler ile dezavantajlı grupların, azınlıkların katılımlarının artırılmasını sağlamak, Avrupa Birliğine kabul kararını desteklemektedir. Ayrıca yeni üye olan ülkeler, iş ve sosyal bütünleşme stratejileri doğrultusunda, Avrupa Birliğinden finansal destek görme avantajına sahiptirler.¹⁵⁶

Yukarıda sayılan nedenler ile Avrupa Birliği'nin genişleme politikası, üye olan ve olmak isteyen tüm ülkeler için, ayrımcılık ile mücadelede gereken çabaların artırılmasında ve düzenlemelerin yapılmasında özendirici olmaktadır.

Avrupa Komisyonu, ayrımcılık ile mücadele kanunlarının tüm maddelerini ayrı ayrı belirterek, ulusal uyum kanunları kapsamında ayrımcılık ile mücadelenin öneminin bir kez daha altını çizmektedir.

---

¹⁵⁵ European Commission, Employment, Social Affairs & Equal Opportunities, **Fight Against Poverty and Social Exclusion: Common Objectives for the Second Round of National Action Plans**, Brussels, 25. 11. 2002, http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/soc-incl/counciltext_en.pdf, (29.10.2007).

¹⁵⁶ Equality and non-discrimination in an enlarged European Union, s.19.

Avrupa Birliği'nin ayrımcılık ile mücadele politikaları içerisinde yer alan “engelli” hakları kavramı, özellikle yeni üye ülkelerin yerel otoriteleri ve özel kuruluşları için yepyeni bir kavram niteliğini taşımaktadır.

Avrupa Birliğinin genişlemesi, politik ve kurumsal yapılanmalarda uygulanacak ayrımcılık karşıtı ve eşit muamele politikalarının oluşturulmasını değiştirmektedir. Bu durumun yaratacağı sıkıntılardan biri de; hali hazırda 27 üyesi bulunan ve gelecekte daha da fazla üyeye sahip olması beklenen birlik için, oy birliğinin sağlanması güçlüğü olacaktır. Ancak Avrupa Birliği Antlaşmasının 251.Maddesiyle getirilen “ortak karar alma” usulüyle birlikte, artık Avrupa Birliği Komisyonun önerisi üzerine Avrupa Parlamentosunun görüşü alındıktan sonra, Avrupa Birliği Konseyi çoğunlukla karar alabilmektedir.¹⁵⁷

Ortak karar alma prosedürü ile karar alınabilecek hallerden birinin Avrupa Birliği Anlaşmasının Ayrımcılığı Yasaklayan 13. Maddesi olması nedeniyle, artık kamu kanunlarının konuya ilişkin adaptasyonu için, üye ülkelerin oy birliği ile anlaşmasına ihtiyaç kalmamıştır. Üye ülkelerin bu alanda daha fazla yasal uygulamalarının olması talebi de, güçlü ve paylaşımcı bir politik niyete ihtiyaç duymaktadır. Bu da genişleyen Avrupa Birliği içerisinde, ulusal seviyede mevcut bulunan ayrımcılık ile mücadelenin tamamıyla uygulanıp benimsenmesini olanaksızlaştıran yasal yapının uyum kapsamında değiştirilip iyileştirilmesine bağlıdır.

2.1.1.3 Ayrımcılığa İlişkin Yasal Düzenlemelerin Uygulanması

Avrupa Birliği ayrımcıla savaşmak için güçlü bir yasal çerçeve ortaya koymuştur ve bu yasal çerçevenin tam ve etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla çalışmalar sürmektedir.

Avrupa Birliği Komisyonu, üye ülkelerin direktiflerin iç hukuklarına adaptasyonu ile ilgili uygulamaları dikkatle izlemektedir.

---

¹⁵⁷ Ünal Tekinalp ve Gülören Tekinalp, **Avrupa Birliği Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000, s.109.

Üye ülkeler, anılan iki direktifi ulusal kanunlarına adapte etse bile, bu adaptasyonların direktiflerde belirlenen tüm şartlara uyum gösterdiği söylenemez.

Bu sebeple eski veya yeni üyelerin adaptasyon konusunda benzer zorluklarla karşılaşacağı aşikârdır.¹⁵⁸ Ayrıca üye ülkeler, istihdam dışında kalan; eğitim, sosyal güvenlik, sağlık hizmetleri, servis ve hizmetlere ulaşım, barınma gibi başlıklarla da ayrımcılık ile mücadele etmek ve önlem almak yükümlülüğü altındadırlar. Kesin olan, üye olan tüm ülkelerin bu yasal yükümlülüklerle ilişkin ulusal kanunlarında gerekli düzenleme ve çalışmaları yapmak zorunda olduğudur.

Avrupa Birliği'nin engelliler yılı olarak ilan ettiği 2003 senesinde, engellileri temsil eden organizasyonlar, istihdam dışında kalan konularda da engellilere karşı yapılan ayrımcılığın ortadan kaldırılması için bazı önlemlerin alınması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Eşitsizliğin var olduğu alanların tespiti, boyutlarının anlaşılması, sayılabilir ve tutarlı verilerin varlığı ile mümkündür. Bu veriler ayrımcılık ile mücadelede belirlenip kullanılacak politikaların temelini oluşturacaktır. Veriler sayesinde süregelen politika ve fon aktarımlarının da kullanımının amaca yönelik olup olmadığının takip edilmesi mümkün olacaktır.

Ayrımcılık ile mücadele politikasının gelecekteki gelişimi ve başarısı üye ülkelerin ve ulusal seviyedeki yetkililerin veri toplanmasına ilişkin yöntemleri geliştirmesine de bağlıdır.

Eşitlik ve ayrımcılık ile mücadele konularında, daha yapılacak pek çok şey olduğu aşikârdır. Kamu otoritelerinin uyum sürecinin, yerel kanunlara adapte edilmesi konusunda daha fazla çaba göstermesi gerekmektedir. Bu çabaların başarısı ise; toplum ile iş birliği yaparak farkındalık bilincinin arttırılmasına sıkı sıkıya bağlıdır.¹⁵⁹

---

¹⁵⁸ Equality and non-discrimination in an enlarged European Union, s.21.

¹⁵⁹ Equality and non-discrimination in an enlarged European Union, ss. 22–23.

2.1.2 Engelden Kaynaklanan Ayrımcılık Yasağı

Avrupa Birliğinde engelli politikaları 3 noktada sınıflandırılabilir.

Bunlardan ilki 1983–1996 yılları arasındaki Engelli Programlarıdır. Bu yıllar arasında özellikle bilgi alışverişi ve kamuoyunun dikkatini çekmeye yönelik çalışmalar yapılmıştır.

İkincisi 20 Aralık 1996 tarihli Engelli bireylere tanınacak fırsat eşitliği (97/C/12/01) Konsey ilke kararıdır. Bu karar ile engelli bireylerin menfaatlerinin tüm politik alanlarda göz önüne alınması hedeflenmiştir.

Üçüncü olarak da Ayrımcılıkla Mücadele edilmesidir. Kasım 2000’ de AB tarafından yayımlanan 2000/78/EC No’lu “İstihdamda Ve İşte Eşit Muamele Konusunda Genel Çerçeve” (2000/78 EC) Konsey Direktifi ile din, inanç, yaş ve cinsiyet sebebiyle ayrımcılık yapılması yasaklanmıştır.

Avrupa Birliği’nin tüm bu gelişmelere rağmen, henüz sosyal bütünleşmeyi tam anlamıyla tesis ettiği söylenemez. Bu nedenle de sosyal politikalar, dolayısıyla da engelli politikaları, ekonomik politikaların gölgesinde kalmaktadır. Bu da engellilere yönelik politikaların öncelikle onların istihdamına ve çalışma koşullarının eşit olarak sağlanmasına yönelik tedbirler olarak sınırlandırıldığını göstermektedir.¹⁶⁰

Bir engelden kaynaklanan ayrımcılık ile ilgili bazı belirsizlikler söz konusudur. Ayrımcılık ile ilgili yasal düzenlemeler, öncelikli olarak çalışma performansı tam olan veya eksiklikleri önemsiz olan kişileri korumayı amaçlamaktadır.

Bir başka bakış açısıyla da engelliliği çok ağır boyutta olmasına rağmen, söz konusu hukuki düzenlemelerden potansiyel olarak yararlanabilecek kişileri korumak amaçlıdır. Bu durum eşitlik konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.¹⁶¹

---

¹⁶⁰ Hansajkob, ss.7–8.

¹⁶¹ European Commission Directorate General for Employment and Social Affairs, **Definitions of Disability In Europa: A Comparative Analysis, Yayınlanmamış Rapor**, 2002, s. 67.

Fırsat eşitliği kişisel eksene odaklıdır. Kişilerin kabiliyetleri doğrultusunda çalışma ve kazanma eşitliği fırsatına sahip olmaları anlamını taşır. Bu görüş üretkenliği zarar görmemiş ve fırsatları sadece önyargılar veya utanç duymaları sebebiyle sınırlı kalmış olan engelli bireyler ile ilgilidir.

Bunun karşısında ise sonuçların eşitliğine odaklı görüş bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ise engelliliği ağır boyutta seyreden kişilere konuyu pozitif şekilde algılamaları imkânı tanımaktadır. Bu iki farklı görüş birbirine birer alternatif olarak görünmektedir ve açıkça farklı farklı engellilik tanımlarını işaret etmektedir. Kişisel eksene odaklı yaklaşım tanımın, performansı önemsiz şekilde zarar görmüş veya tıbbi ihtiyacı çalışma ya da kişisel aktivitelerini aksatmayacak seviyede engelli olan kişileri kapsamı gerektiği yönündedir. Ana fikir ayrımcılığa maruz kalmak olduğunda, bireysel eksene odaklı görüşte tanımlamaların gerekliliği de başlıca sorgulanması gereken bir durumdur.

Engelleri ağır şekilde seyreden farklı insan gruplarını hedef almış olan sonuçların eşitliği yaklaşımı sosyal politik görüşe daha yakın bir tanımlama sunmaktadır.¹⁶²

Pek çok eleştirel fikre sahip kişi, ayrımcılık karşıtı hukuki düzenlemeler ile engelli bireylerin adalet eşitliği kavramının içerisinde olup olmadığı konusunu da tartışmaktadır. Bir kısmı da engellilerin bu Direktifin kapsamında olup olmadıkları konusunda daha olumlu bir yaklaşıma sahiptir.

Tüm bu farklı fikirlerin merkezinde aslında çok önemli ve tek bir soru bulunmaktadır. Kişilerin engeli yasal olarak saptanırken “geniş kapsamlı bir engellilik tanımı” ile mi yoksa “dar kapsamlı bir engellilik tanımı” ile mi yola çıkılacağı sorusudur.¹⁶³

Sonuçların eşitliği kavramı; “radikal fırsat eşitliği” şeklinde tanımlanabilir ve engelli bireylerin her türlü katılımlarında önlerine çıkan engellerin altyapı ve

---

¹⁶² Definitions of Disability, s.67.

¹⁶³ Definitions of Disability, s.68.

kurumsal olarak ortadan kaldırılmasını savunmaktadır. Eşitliğin geliştirilmesinde işverenlerin üzerine de kendileri için pozitif etkileri olacak görevler yüklemektedir.

Ancak hangi çeşit engellilik tanımının bu kavrama uyduğu pek net değildir. Avrupa ülkeleri arasında uygulanan ayrımcılık karşıtı politikaların içerisinde bu görüşe uyan, her ne kadar kişilik hakları davalarının dışında kalmış ve tam olarak engelli olarak tanımlayamayacağımız kişilerden oluşan belirli bir grup bazında olsa da, bazı örnekler bulunmaktadır.¹⁶⁴

Eşitlik kavramının ülke politikalarına göre ne şekilde değişiklik gösterdiğinin kıyaslanması bakımında altı ülkeyi örnek gösterebiliriz.

Bu ülkelerden; İrlanda, İngiltere ve İsveç bir engelden kaynaklanan ayrımcılık yasağı uygulamasına diğer iki ülkeye nazaran daha yeni sayılacak bir süre önce başlamışlardır.

Norveç ise “radikal fırsat eşitliği” kavramına çok iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Geleneksel ve çok uzun bir süredir, bireysel yaklaşım ile eşitliği ve de mutlak gerçeklik görüşünü, bir arada ve dar kapsamda uygulayabilen, bir yandan da yeniden yapılanma ile sonuçların eşitliği kavramına eğilmeye çalışan bir ülke olarak da Fransa örneği yer almaktadır.

Ayrıca aday ülke statüsündeki Türkiye’deki durum da incelenecektir.

2.1.2.1 İrlanda

İrlanda “İstihdam Eşitliği Kanunu” (1998) istihdamda ayrımcılığı yasaklamakta ve engelliliği de içermektedir.

Anılan kanunun ikinci bölümünde, engellilik açık şekilde tanımlanmıştır. Engelli tanımı, içerisinde ufak çaplı engelliliği ve algılama problemi olanları da

---

¹⁶⁴ Definitions of Disability, s.68.

kapsamakta olup, kişilerin engellilik durumunun çok ağır boyutta olması gerekliliğini şart koşmamaktadır.

İstihdam eşitliği kanun tasarısı, Yüksek Mahkeme'nin görüşü de dikkate alarak 1998 yılında yürürlüğe konmuştur.

Kanun işverenleri, engelli bireyleri istihdam etmek konusunda maliyetler eğer katlanılabilir seviyede olacaksa, sorumlu tutmuştur.

Bu durum, eşitlik kavramının, kişisel eksen odaklı olduğunu ve mutlak eşitlik yelpazesinden hayli uzak bir noktaya düştüğünü göstermektedir. Çünkü bir işverenin engelli bir çalışanın istihdamını sağlamak konusunda ciddi ve yeterli adımlar atmak sorumluluğunun, finansal durum ile sınırlanması söz konusudur ve önyargılı düşünceler ile ayrımcılık yapmanın önünü açmaktadır. Bununla birlikte, devlet otoritelerinin “adil eşitlik” kavramı kapsamında “katlanabilir maliyet” kararının getirdiği kısıtı uygulamama hakları da bulunmaktadır.

Yaşanmış bir dava örneğinde işitme engelli bir çalışanın ayrımcılığa maruz kaldığı ile ilgili şikâyetini iş mahkemesi haklı bulmuştur. Karar, işverenin işitme engelli çalışan kimseye uygun, 450 € değerinde, firmanın gelirleri içerisinde nominal değerde sayılabilecek bir telefon sistemi almasını karara bağlamıştır. Ayrıca firmayı engelli bireyin işe alım sürecinde yapılması gereken başlangıç eğitimleri konusunda yetersiz bulmuş ve konuyu eğitim verilmesi kapsamında da incelemiştir.¹⁶⁵

Ayrıca kanun, eşitliğin tesis edilmesinde bazı özendirici yükümlülükleri de bireylerin kişisel yarar sınırları içerisinde düzenlemektedir. Kanun “eşitlik otoritesi” isimli yasal geçerliliği olan kararnameler yayımlamak gücünü verdiği bir kurum da tesis etmiştir. Bu kurum, eşitliğin tesis edilmesi ile ilgili çalışmalarını, eşitlik teftişleri yaparak ve çeşitli aksiyon planları geliştirerek arttırmak gücüne sahiptir. Ancak bu durum engelli bireylerin kişisel hakkı olan dava etme hakkını yaratmamaktadır.¹⁶⁶

---

¹⁶⁵ Definitions of Disability, s.69.

¹⁶⁶ Office of the Attorney General, **Irish Employment Equality Act**, Chapter 39 - Functions of Authority, 1998, <http://www.irishstatutebook.ie/1998/en/act/pub/0021/index.html>, (21.10.2007).

2.1.2.2 İngiltere

İngiltere'deki 1995 tarihli “Bir Engelden Kaynaklanan Ayrımcılık ile İlgili Kanunu”¹⁶⁷ na göre engelli; “Günlük aktivitelerini sürdürmesinde uzun süreli, güçlü şekilde olumsuz ve ters etki veren, fiziksel veya zihinsel yetersizliği olan kişidir.”

Kanun bu tanımı ayrıntılı bir şekilde anlatarak kuvvetlendirmiştir. Tanım hakkında çok sayıda tartışma söz konusudur ve bazı davalarda konu hakkında alınmış kararlar mevcuttur. Bu tanımlama ile birlikte, ağır şekilde etkilenmemiş, fakat yine de engelli olan ve engelleri sebebiyle adil olmayan muameleye maruz kalan kişilerin, ağır şekilde engelli olan kimselere nazaran, kanun tarafından daha az korundukları tartışmalarını gündeme getirmektedir.

Biçimsizlik veya şekilsizlik kavramı ise, kesin sınırlar ile tanımlanmıştır ve cazip görünmeme hali olarak kanunda bahsedilmiştir. Şekilsizlik hali, günlük aktivitelerini normal şekilde yürütebilecek durumda olmasına rağmen bir kişinin engelli olarak tanımlanmasına olanak tanımaktadır. Fakat koşul şartıyla ilgili olarak, kanser ve AIDS hastalıkları açısından sorun çıkmıştır. Şöyle ki; hastalıklarının ilk aşamalarında veya hafiflediği süreçlerde işten çıkartılan, bir şekilde ters muameleler ile karşılaşan kanserli hastalar, durumlarının ilerleyen süreçlerde günlük aktivitelerinin ağır şekilde ve uzun süreli olarak etkileneceği iddiasını, davalarında ispatlamakta zorluk çekmektedirler. Hükümet bu gibi durumların kanun kapsamında olması gerekliliğini kabul etmekte ve olması gereken değişikliklerin nasıl uygulanması konusunda fikirler almaktadır.¹⁶⁸

Kanun, koruma altında bulunan grupların, iş hayatındaki yerleri ve nasıl muamele edileceği ile ilgili özel hakları tarif etmektedir. İstihdam maliyetleri mantıklı olmalıdır. Fakat sadece nominal, yani kabul edilebilir ölçülerde olması şartı aranmamalıdır. Konu hakkındaki mahkeme kararları bir engelli işçiyi, işe almama veya işten çıkarma konularında işverenlerin söz konusu olabilecek durumlar

---

¹⁶⁷ Office of Public Sector Information, **Disability Discrimination Act 1995**, Chapter 50, <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1995/1995050.htm>, (21.10.2007).

¹⁶⁸ Definitions of Disability,s.70.

hakkında gerekli olan, ön araştırmaları yeterince yaptığının ispatlanmasını beklediğini göstermektedir.

Alınmış olunan örnek mahkeme kararlarının bir diğeri grubu da istihdam yaratmak amaçlı alınacak önlemler ile ilgili mantık çerçevesinin içerisine, iş yerinin fiziksel ayarlamasının yapılmasını, söz konusu işin tanımında çeşitli değişiklikler yapılmasını, çalışma saatlerinin tekrar düzenlenmesi veya gerekliliğe (İlaç tedavisi vb. haller) göre değiştirilmesi gibi durumları da kapsamı içerisine almaktadır. Söz konusu değişikliklerin yapılması için kamu finansal yardımları söz konusudur.¹⁶⁹

Bu kanunun uygulamasının, davalar incelendiğinde, daha ziyade kişisel haklar ekseni etrafında olduğu gözlemlenmektedir. Kanunun yürürlüğe alınmasının ilk dokuz aylık sürecinde 2.456 dava görülmüştür ve %40'ı iki tarafın anlaşması veya uzlaşma ile neticelenmiştir. %20'lik kısmı ise iş mahkemelerine devrolmuştur.¹⁷⁰

2.1.2.3 İsveç

İsveç İş Yaşamında Engelli Bireylere Karşı Ayrımcılığı Yasaklayan Kanunu'nu 1999 yılında yürürlüğe koymuştur.

Kanuna göre engellilik; doğuştan, daha sonradan, ya da zaman içerisinde, bir yaralanma veya hastalık sebebiyle, fiziksel, zihinsel veya öğrenme güçlüğü şeklinde kişinin fonksiyonel kapasitesini sınırlayan halidir. Kişinin engellilik durumunun ağır olması şart değildir.¹⁷¹

İngiltere'nin aksine İsveç kanunları, özel olarak korumalı bir grup yaratmamaktadır. İrlanda'nın da aksine, işveren nominal değerlerin üzerinde tutan değişiklik ve adaptasyon maliyetleri için devletten ek kaynak talep etme hakkına sahiptir. Yani maliyetin kabul edilebilir sınırlar dâhilinde olması gerekliliği

¹⁶⁹ Definitions of Disability,s.70.

¹⁷⁰ Meager ve diğerleri, **Monitoring the Disability Discrimination Act (DDA) 1995**, Departmet for Education and Employment, Nottingham, 1999, s.15.

¹⁷¹ Government Offices of Sweeden, Ministry of Integration and Gender Equality, **Prohibition of Discrimination in Working Life of People with Disability Act SFS 1999:132**, 2002, <http://www.sweden.gov.se/sb/d/2025/a/19959;jsessionid=af4Eayj3AoL8> (18.10.2007), s.3.

aranmamaktadır. İsveç ve İrlanda arasındaki bir farklılık da İsveç kanunlarının işverenlere AIDS hastası işçilerin istihdam edilmesi ile ilgili uymak zorunda oldukları yasal koşullar için gerekli kamu teşviklerinin sağlamasıdır.

İsveç'teki işverenlerin üzerindeki maliyet yükü hakkında da tartışmalar vardır. Çünkü hâlihazırda İsveç işçi hak ve hürriyetleri arasında, iş yeri güvenliğinin sağlanması, sağlık ve iş saatlerinin düzenlenmesi ile ilgili hükümler bulunmaktadır. “Çalışma Koşulları Kanunu”¹⁷² altında düzenlenmiş olan, iş yeri güvenliği ve sağlık ile ilgili işverenlerin uymak zorunda olduğu yükümlülükler, işverenlerin, çalışanlarını yaralanma ve uzun süreli zarar görme koşullarından uzak tutmak zorunluluğu ve sorumluluğu altında zaten tutmaktadır. Engelli çalışanlar için yapılması gereken bir takım iş yeri adaptasyon çalışmaları, bu bölümün başlığı altında da incelenebilir. Bir işveren için engelli bir çalışanın istihdamını sağlamak için yapacağı adaptasyon harcamaları, herhangi bir çalışana istihdam etmek için harcamak zorunda kalacağı ergonomik ve güvenliği sağlayıcı tedbirlerin tutarı ile karşılaştırıldığında kabul edilebilir bir maliyet olarak görülebilir.

Yukarıda yapılan eşitlik kavramı açıklamaları ışığında, İsveç kanunlarının kişisel odaklı yaklaşımın çok ötesine geçtiği ve sonuçların eşitliği kavramına doğru pozitif şekilde meyil ettiği düşünülebilir. Bununla beraber “sonuçların eşitliği” kavramının sadece seçilmiş bir grubun hakları ile ilgili olduğu ve konuyu sınırlı olarak ele aldığı da düşünülebilir. Ancak, İsveç yaklaşımında ana görüş tüm çalışanların ayırım yapılmaksızın bu iyileştirici ve pozitif etkilerden yararlanma kapsamında olduğu yönündedir.

İsveç refah modelinin ana fikrinde istihdam ile gerçekleşecek kişisel gelişim bulunmaktadır. İşten çıkartılma, gerekli eğitim çalışmalarına katılmak, korunma gibi konu başlıkları kişisel haklar altında son derece iyi şekilde tanımlanmış ve geliştirilmiştir. Çalışan hakları ile ilgili koşulların tanımlanması aşamasında da çalışanlar aktif olarak yönetime katılmışlardır.

---

¹⁷² Swedish Work Environment Authority, **The Work Environment Act**, Chapter 3, 1977, <http://www.av.se/inenglish/>, (18.10.2007).

İsveç kanunlarının, tüm çalışan bireylerin sahip olması gereken haklar çerçevesinde, engelli bireylerin haklarına da, en azından belli bir kapsamda, son derece duyarlı bir şekilde yaklaştığı söylenebilir.¹⁷³

1999 yılında çıkarılan İş Yaşamında Engelli Bireylere Karşı Ayrımcılığı Yasaklayan Kanunun uygulanması için “Disability Ombudsman” (Engelli Ombudsmanı-HO) merkezi bulunmaktadır.¹⁷⁴ Bu merkez belirli sektörlerle ait kişilerden gelen şikâyetleri toplayıp araştırmakta, aynı zamanda da söz konusu şikâyetlere sahip kişilere tavsiyelerde bulunup, durumun araştırmasını yapmaktadır.

Çalışma hayatı içerisinde ilk izlenime göre değerlendirilen davalar, işveren ile masaya oturup, pazarlık edebilecek olan, şikâyette bulunanın bağlı olduğu ticari birliğe gitmektedir. Eğer sendika şikâyeti red ederse, HO kendi başına pazarlıkları başlatabilir ve yürütebilir. HO’nun internet sayfasında yayımlanan sendikanın harekete geçmeyi red ettiği ve sonradan HO’nun üstelenerek neticeye vardığı engelli kimseler ile ilgili pek çok dava örneği bulunmaktadır.

Bir anlaşmanın söz konusu olmadığı durumlarda dava İş Mahkemelerine intikal etmektedir. İş mahkemelerine intikal eden dava sayılarının azlığı, İsveç yaklaşım tarzının konuları dava aşamasına getirmekten daha ziyade, anlaşma ve yatıştırma hususunda başarılı olduğu konusunda kanıt teşkil etmektedir.¹⁷⁵

2.1.2.4 Norveç

Norveç’te, konusu doğrudan engellilere ayrımcılığı içeren bir kanun bulunmamaktadır. Fakat Norveç Çalışma Koşulları Kanunu¹⁷⁶ bu konuyu ilgilendiren bir takım hükümler içermektedir.

---

¹⁷³ Definitions of Disability, s.71.

¹⁷⁴ Handikappombudsmannen – HO, 1999, <http://www.ho.se>, (20.11.2007)

¹⁷⁵ Handikappombudsmannen – HO, 1999, <http://www.ho.se> (20.11.2007), Investigation

¹⁷⁶ Working Environment Act, 17.06.2005, <http://www.diskrimineringsnemnda.no/sites/d/diskrimineringsnemnda.no/files/459874589.pdf>, (20.11.2007).

Tıpkı İsveç Çalışma Koşulları Kanunu gibi, Norveç kanunu da işverenleri, çalışanlarının kişisel ve mesleki gelişimlerini, kendilerini kanıtlayabilecekleri güvenli bir iş ortamı sağlamak ile sorumlu tutmaktadır. Bu kanun ile ilişkili hükümlerde, engelli bireylerin çalışma koşullarına yönelik bir takım faydalı düzenlemeleri içermektedir.

Bu kanun kapsamında engelli çalışanları ilgilendiren özellikli hükümler bulunur. Kanununun 13.Maddesinin 1. Fıkrasında “İşverenin işyerini mantıklı ve mümkün olan koşullar çerçevesinde engelli bireylerin erişebileceği şekilde düzenlemesi öngörülmüştür.” Bu yükümlülük kuruluşun engelli çalışana sahip olup olmadığına bakılmaksızın, tüm işverenler için geçerlidir. Ayrıca belirli bir engellilik çeşidine de yönelik değildir. Aynı kanununun 13.Maddesinin 2. Fıkrasında ise, işverenin, hali hazırda çalışmakta olan bir işçisinin engelli olması durumunda, yüklenmesi gereken sorumluluklar da tarif edilmiştir.

Engellilik tanımı kanunda çok daha geniş bir anlatıma sahiptir. Kanun, çalışanların iş ile ilgili kişisel kabiliyetleri ve çeşitli kapasiteleri üzerinde durmaktadır. Yapılan iş ile ilgili yaralanma, kusur, hastalık, iş yükü, yaşlanma gibi pek çok faktörü de sıralamaktadır. Bu faktörler arasında kaynağının tıbbi olup olmaması ile ilgili bir ayrıma gidilmemiştir.¹⁷⁷

13. Maddenin 2. Fıkrasının ardında yatan felsefenin İsveç genel çalışan hakları ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Eşitliğin, dezavantajlı durumda bulunan işçilere geniş bir kapsam yaratılarak sağlanmaya çalışıldığı söylenebilir. Fakat 13. Maddenin 2. Fıkrasında tanımlanan haklar, hâlihazırda istihdam edilmiş çalışan kimseler ile sınırlandırılmıştır.¹⁷⁸

Norveç Çalışma Koşulları Kanunu'nun 55. Maddesinin A bendinde ise, işverenlerin çalışanlarına bir engelden kaynaklanan ayrımcılık yapması kanun dışı sayılmıştır. Direk veya dolaylı yoldan yapılan her türlü ayrımcılık yasaklanarak,

---

¹⁷⁷ Working Environment Act, 17.06.2005, <http://www.diskrimineringsnemnda.no/sites/d/diskrimineringsnemnda.no/files/459874589.pdf>, (20.11.2007).

¹⁷⁸ Working Environment Act, 17.06.2005, <http://www.diskrimineringsnemnda.no/sites/d/diskrimineringsnemnda.no/files/459874589.pdf>, (20.11.2007).

kabul edilebilir ölçülerde istihdam sağlama ve yer ayırma söz konusu edilmiştir. Ancak 55. Maddenin altında engelli tanımı ile ilgili herhangi bir düzenleme veya ışık tutucu bilgi bulunmamaktadır.¹⁷⁹

2.1.2.5 Fransa

Fransa’da sağlık ve engellilik kapsamında ayrımcılığı yasaklayan 90-602 sayılı Haziran 1990 tarihli genel kanun yürürlüğe girmiştir.

Bu kanunun çıkış noktası, HIV virüsü taşıyan kimselerin karşılaştığı ayrımcılığı engellemek olmakla birlikte, yarattığı ve kapsadığı etkiler, çok daha geniş bir alana yayılmıştır.

Söz konusu kanun ceza ve iş ile ilgili hükümlerinde, ırk, uyruk, din, töresel ve medeni hal gibi durumlardan başka, sağlık ve engellilik kavramlarını da ayrımcılık yasağı ilkesi içerisine katarak başarılı bir şekilde düzeltme sağlamıştır.

Engelli kavramı, kanunun içerisinde tek başına tanımlanmamıştır. Ancak “sağlık ve engellilik” kavramları yan yana kanun kapsamı içerisine alınmıştır.

1990 yılında çıkartılan bu kanunun kapsamı, 2001 yılında çıkartılan ayrımcılık ile mücadele hakkındaki bir başka 2001-1066 sayılı Kasım 2001 tarihli kanun ile genişletilmiştir. Şu anda engellilik ve sağlık başlığı, fiziksel görünümü de içermektedir.¹⁸⁰

Fransa da AGEFIPH (Association nationale de gestion du Fonds pour l’insertion professionnelle des personnes handicapées) isimli kamu kuruluşu, engelli olarak tanımlanmış çalışanların istihdamlarını sağlamak ve destek olmak amacıyla kurulmuştur.

---

¹⁷⁹ Working Environment Act, 17.06.2005, <http://www.diskrimineringsnemnda.no/sites/d/diskrimineringsnemnda.no/files/459874589.pdf>, (20.11.2007).

¹⁸⁰ Definitions of Disability, s.71.

Bir kişinin ne zaman engelli çalışan olarak tanımlanabileceği, İş Kanunu hükümlerinde açıkça belirlenmiştir. Bu tanımlamaya göre; bir iş bulma ve işini devam ettirme konusunda yetkinliği, fiziksel veya zihinsel kapasitesindeki yetersizlik veya düşüş ile etkili şekilde zarar görmüş herhangi bir kimse engelli çalışan kapsamındadır.

Engellilik ile ilgili 3 ayrı kategori belirtilmiştir. Bu kategorilerden A olarak adlandırılanı, iş yeri koşullarına tatmin edici şekilde adaptasyonu sağlayabilecek durumdaki düşük seviyede engelliliği tanımlamakta olup, B ve C kategorileri daha ağır boyutta zarar görmüş engelli bireyleri kapsamaktadır.¹⁸¹

1990 ve 2001 tarihli kanunlar, tıbbi olarak çalışmaya yeterli olmama durumu ile ilgili önemli kısıtlamalar getirmiştir.1990 yılında çıkan kanunun 3. Maddesi; ayrımcılık yasağı, işverenin işe alımı ret etmesi, işten çıkartma kararı ile ilgili olup, işçinin yetersizlik durumu ise ayrımcılık yasağı kapsamında değerlendirilemez hükmünü taşımaktadır.

Aynı kanunun 9. Maddesi ise; iş kanunu içerisinde de bulunan sağlık ve engellilik dolayısı ile yapılan ayrımcılığı yasaklamakta, fakat uzman bir doktor tarafından belirlenen yetersizlik durumunu dışarıda bırakmaktadır.

10. Madde; sivil hizmet ile ilgili ayrımcılığı yasaklamakta, fakat benzer bir istisna ile kişinin belirli fonksiyonları yerine getirememesi durumunu hariç tutmaktadır.¹⁸²

Böylece bu kanunun, İngiltere örneğinin tersine, durumları zarar görmemiş kişilere göre sağlığı etkilenmiş kişileri koruduğu söylenebilir. Uzman bir hekim tarafından verilecek olan, kişinin mesleğini görmek yönünden tıbbi yetersizlik içerisinde bulunduğu kararı, çok büyük önem arz etmektedir. Fakat kanunun yapısı, herhangi bir yetersizlik durumu söz konusu olduğunda, kişiyi kendi kapsamı alanında olan ayrımcılık yasağından çıkartmakta, “engelli işçi” tanımının yer aldığı yasama kapsamına dâhil etmektedir.

---

¹⁸¹ Definitions of Disability, s.73.

¹⁸² Definitions of Disability, s.74.

Bu durumda Fransa’da 2 farklı grup kimseye uygulanan, 2 farklı ölçümleme çeşidi olması gerçeği söz konusudur.

1990 ve 2001 tarihli kanunlar kapsamında koruma talep eden çalışanlar “engelli çalışan” olarak sınıflandırılmamışlardır. Bu kimseler istihdam edilme hakkı talep edemezler, zira fiziksel olarak zarar görmemişlerdir. İstihdam edilme ihtiyacı bulunan kimseler “engelli çalışan” olarak sınıflandırılmıştır. Bu kimseler potansiyel olarak, çeşitli sosyal politik tedbirlerden faydalanacak kişilerdir.

Çalışma süreci içerisinde engelli olan bir çalışan, işveren karşısında kesin biçimde kişisel haklara sahiptir. Fakat genel olarak, ayrımcılık yasağı önceden beri bir engeli bulunan çalışanlara uygulanmamaktadır.

2.1.3 Avrupa Birliği’nde Engellilerin Toplumda Tam Katılımının Sağlanmasına İlişkin Hizmet ve Uygulamalar

Avrupa Birliği üyesi ülkeler içerisinde “Engelli” olarak nitelenebilecek kişilerin toplam nüfusa oranı %10’dur. Bu oranın rakamsal karşılığı ise, yaklaşık olarak 37 milyon kişiye denk gelmektedir. Engellilik kapsamında bulunan kişiler tek tip olmayıp, pek çok çeşitlilik arz etmektedirler. Engellilik; gizli veya aleni, şiddetli veya hafif, tek veya çoklu, kronik veya fasılalı gibi çeşitlilikler ve zıtlıklar gösterebilir.

Engelli kişiler, her toplumda olduğu gibi, en dezavantajlı konumda bulunanlardır ve sosyal hayata katılımında ise, her konuda olduğu gibi, büyük ölçüde bariyerlerle karşılaşmaktadırlar. Özellikle eğitim, ulaşım, ekonomi gibi alanlarda bu bariyerler artmaktadır.

Cinsiyet açısından bakıldığında da AB içerisinde engelli kadınlar, daha fazla bariyerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Çevresel bariyerler, yasal düzenlemelerden

doğan zorluklar, engellilere eşit hakların tanınması ve eşdeğer muamele edilmesini daha da gcleştirmektedir.¹⁸³

2.1.3.1 Avrupa Birliği’nde Hareketlilik ve Engellilik

Bireylerin modern toplumlardaki iş yaşamının veya özel hayatının gerektirdiği şekilde serbestçe hareket etme kabiliyeti yoksa o kişilerin toplum ile bir bütün oluşturduklarından bahsetmek zordur. Hareketlilik, sadece sosyal ve ekonomik bir gereklilik olarak görülmemelidir. Ekonomik ve teknolojik kısıtlara rağmen, hareketlilik toplumda her bireyin sahip olması gereken bir haktır.

Başka insanların yüzleşmek zorunda kalmadıkları zorluklarla, engel sahibi kişiler ticari, ekonomik, kültürel, politik ve sosyal hayata katılma noktasında çeşitli biçimlerde mücadele etmek durumunda kalmaktadırlar.

Engellilerin ulaşımını kolaylaştırmak; toplu taşımının yaygınlaştırılması, sosyal dışlanmanın azaltılması, mümkün olduğunca kişilerin hareketli hale getirilerek, toplum hayatına katılımlarının sağlanması ile mümkündür.

AB Komisyonu 1993 yılında ‘‘Ulaşılabilir Ulaşım, Topluluk Hareket Programı’’nı yürürlüğe koymuştur ve bu program; hareket kabiliyeti kısıtlı bireylerin ulaşım olanaklarını arttırmayı amaçlamaktadır.¹⁸⁴

Bu program, ulaşım ve ulaşım alt yapısına uygulanacak teknik standartlarla ilgili topluluk ölçütlerini kapsamaktadır. AB’nin 70/156/ECC Motorlu Araçların, Treylerlerin Tip Onayına İlişkin ye Devlet Mevzuatlarının Yakınlaştırılmasına Yönelik 06.02.1970 tarihli Konsey Direktifi bulunmaktadır.

Bu Direktifte bazı değişikler yapan, 2001/85 EC ‘‘Sürücü Koltuğuna İlave Olarak 8’den fazla Koltuğu Bulunan ve Yolcu Taşımak Amacıyla Kullanılan

---

¹⁸³ Communication from the Commission to the Council, The European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, **Towards a Barrier Free Europe for People with Disabilities**, COM (2000) 284 Final, 12.05.2000 s. 4.

¹⁸⁴ COM (1993) 433 Final, http://europa.eu/pol/trans/index_en.htm, (20.11.2007).

Araçların Özel Hükümlerine İlişkin Parlamento ve Konsey Direktifi” ile Sürücü koltuğuna ek olarak 8 koltuktan daha fazla oturma yeri bulunan ve daha çok şehir içi ulaşımlarda kullanılan taşıma araçları için tekerlekli sandalye kullanıcıları gibi hareket özgürlüğü kısıtlı olan kişiler tarafından da kullanılabilir olarak üretilme zorunluluğu getirilmiştir.¹⁸⁵

Ülkemizde de bu düzenlemeye paralel olarak 02.07.2004 tarihinde, “Sürücü Koltuğuna İlave Olarak Sekizden Fazla Koltuğu Bulunan ve Yolcu Taşımak Amacıyla Kullanılan Araçların Özel Hükümleri İle İlgili Tip Onayı Yönetmeliği” 7. Maddesinde Hareket engelliler ile ilgili hususlar düzenlenmiş olup, Sınıf I araçlar, teknik hükümlere göre tekerlekli sandalye kullanıcıları dâhil, hareket engelli kişiler için girilebilir olmalıdır. İmalatçı, Sınıf I dışındaki araçlarda uygun hale getirilmiş girişi sağlamak için en uygun çözümü seçmekte serbesttir¹⁸⁶ şeklinde düzenlenerek Sekizden Fazla Koltuğu Bulunan ve Yolcu Taşımak Amacıyla Kullanılan Araçların engellilerin binebilmesi için uygun hale getirilmesi, böylece mobilize olmalarının kolaylaştırılması sağlanmıştır.

Engelli bireylerin hareketliliğini artırmak amacıyla Avrupa Birliği tarafından gerçekleştirilen çalışmalardan ilki, tüm ulaşım sistemlerinde ve toplu taşıma araçlarında engelli bireyler için gerekli düzenlemelerin yapılmasıdır.

Deniz Ulaşımı konusunda da çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin, 29 Aralık 1999/35/EC sayılı Konsey Direktifinde, feribotlar ve şehir hatları vapurlarını kullanan engelli bireylerin güvenliği konusunda “Tüm işletmelerin engelli ve yaşlı bireylere sağlanacak hizmet ve destekler açısından bilgilendirilmesi, tüm yolcuların bu konuda bilgilendirilmesi ve tüm işaretlerin az görenlere uygun biçimde verilmesi” istenmektedir.¹⁸⁷

---

¹⁸⁵ 2001/85 EC, http://ec.europa.eu/enterprise/automotive/directives/vehicles/dir2001_85_ce.html, (20.11.2007).

¹⁸⁶ TC Adalet Bakanlığı, **Sürücü Koltuğuna İlave Olarak Sekizden Fazla Koltuğu Bulunan ve Yolcu Taşımak Amacıyla Kullanılan Araçların Özel Hükümleri İle İlgili Tip Onayı Yönetmeliği**, (2001/85/AT), <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/21918.html>, (20.11.2007).

¹⁸⁷ TC Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, 2003/25/EC sayı ve 14 Nisan 2003 tarihli **Ro-Ro Yolcu Gemilerine Yönelik Özel Denge Şartları Hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi**, <http://www.denizcilik.gov.tr/mevzuat/dosyam/2003-2CE%20Tur..doc>, (26.11.2007).

Haziran 1998’de kabul edilen engelliler için park kartı tavsiye kararının, üye ülkelerde karşılıklı olarak tanınması teşvik edilmektedir.¹⁸⁸

2.1.3.2 Engellilerin Hareketliliğinin Artırılması

Avrupa Birliği 12 Mayıs 2000 tarih, COM (2000) 284 final sayılı “Engelliler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği”nde; tüm ulaşım sisteminin kapsamlı bir şekilde erişilebilirlik açısından gözden geçirilmesi gerektiği, ulaşım araçlarının erişilebilirliğinin artırılmasının yeterli olmayacağı, hareket kısıtlılığı olan engelli bireylerin otobüs durakları ve tren garları gibi yerlere erişimi sağlanmadıkça otobüsler ile trenlerin tek başına engellilere uygun yapılmasının çok şey ifade etmeyeceği ortaya konmuştur.

Anılan tebliğe göre; binaya erişim, kamu alanlarına erişim ve ulaşım sistemlerine erişim arasındaki bu tip boşlukları kapatacak bir çerçeve belirlenmelidir.

Avrupa Birliği düzeyinde endüstri, bilgi toplumu, sosyalleşme, bölgesel gelişim, çevre, ulaşım, sosyal politika, iş yeri sağlık ve güvenliği ile ilgili tüm politikalar hareketliliği etkilemektedir. Engelli bireyler tarafından en çok ihtiyaç duyulan cihazlardan olan asansörlerle ilgili, 29 Haziran 1995 tarihli 95/16/EC “Asansörlere İlişkin Üye Devletlerin Mevzuatını Uyumlaştıran Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi” hazırlanmıştır.

Türk ilgili mevzuatında anılan Direktife uyum sağlamak amacıyla, 31.01.2007 tarihinde Asansör Yönetmeliği 26420 sayılı Resmî Gazete yayımlanmıştır. Anılan yönetmeliğin Ek 1, Kabin başlıklı bölümü; “İnsan taşınması amaçlanan asansörlerde, boyutları elverdiği takdirde, kabin kendi yapısal özelliklerinin engelli insanların ulaşım ve kullanımını engellemeyeceği veya kısıtlamayacağı şekilde ve bunların kullanımını sağlayacak şekilde planlanan değişikliklere izin verecek şekilde tasarlanmalı ve monte edilmelidir” şeklinde

¹⁸⁸ TC Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 98/376/EC sayı ve 4 Haziran 1998 tarihli **Özürlüler İçin Park Kartı Verilmesi Konsey Tavsiye Kararı**, <http://www.ozida.gov.tr/>, (26.11.2007).

düzenlenmiş olup, bu düzenleme 29 Haziran 1995 tarihli 95/16/EC sayılı Direktife uygun şekilde hazırlanmıştır.¹⁸⁹

Komisyonun görüşüne göre, engelli bireylerin istihdamının artırılmasına yönelik politikalar, engelli bireylerin hareketliliğine yönelik etkin önlemler alınmadıkça tam olarak hayata geçirilme olanağını bulamayacaktır.

Hareketlilik, özellikle turizm sektöründe hizmeti sağlayan kuruluş için artı getiriler sağlamaktadır. Çünkü bu kuruluşlar hareket kısıtlılığı olan yaşlılar ve engelli bireyler tarafından tercih edilmektedir.

Avrupa'da, Avrupa Birliği'nin finansal desteği ile yeni ulaşım ve alt yapı sistemleri geliştirilmektedir. Bu destek özellikle Trans-Avrupa Ağı ve Yapı Fonları (structural funds) göz önünde bulundurularak hazırlanan projelere, bu beklentileri karşıladıkları ölçüde sağlanmaktadır. Ulaşım araçlarının ve alt yapısının kullanım süresi çok uzun olduğu için, hareketlilik bunların tasarım sürecine dâhil edilmektedir. Komisyon AB'ye finansal destek için gönderilen tasarım ve inşaat proje önerilerinde hareketlilik gereklerini, kabul edilen standartları ve olumlu uygulamaları izledikleri ölçüde değerlendirmeye almaktadır. Komisyon, kamu sektöründen hareketlilik ile ilgili olumlu uygulamaları izleme konusunda yapı sektörünü desteklemesini beklemektedir.¹⁹⁰

Komisyon kendi değerlendirmeleri ve üye ülkelerin sundukları raporlara dayanarak, işçilerin çalışırken sağlık ve güvenliğine yönelik iyileştirilmiş tedbirlerin alınmasının teşvikine ilişkin, 12 Haziran 1989 tarih ve 89/391/EEC sayılı Konsey Direktifinin ön gördüğü gerekleri yerine getirip getirmediği ve bunu uygulamaya yönelik yaptırımları konusunda ülkeleri değerlendirmektedir.

Türkiye'de bu direktif paralelinde birçok hukuksal düzenleme yapılmış olup, İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetmeliği, Danıştay 10. Dairesi'nin 24 Mayıs 2004 tarih,

---

¹⁸⁹ TC Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 31.01.2007, <http://www.sanayi.gov.tr/webedit/gozlem.aspx?sayfaNo=1809>, (22.11.2007).

¹⁹⁰ COM (2000) 284 Final, 12.05.2000, Communication from the Commission to the Council, The European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Towards a Barrier Free Europe for People with Disabilities, s. 10.

2004/1942 Esas sayılı Kararı ile yürütmesi durdurulmuştur. Ancak aynı içerikte Tüzük çıkarılması çalışmaları yapılmaktadır.¹⁹¹

2.1.3.3 Engellilerin Bilgiye Ulaşımının Sağlanması

Bilgi toplumunda, bilgiye ulaşabilmek de önem kazanmıştır. Ancak engelli bireyler tüm bu olanaklara rağmen, bilgiye ulaşmakta çeşitli engellerle karşılaşabilmektedir.

Avrupa Birliği bu bağlamda bilgi toplumundan engelliler de dâhil olmak üzere herkesin istifade etmesi yolunda çeşitli çalışmalar başlatmıştır. Açık şebeke tedarikinin (ONP) telefona uygulanması ve rekabetçi bir ortamda asgari telekomünikasyon hizmeti hakkında, 26 Şubat 1998 tarih ve 98/10/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifinde, bilgi ve iletişim olanakları yer almaktadır. Anılan direktif ile üye ülkelerden sesli telefon ve rekabet ortamında evrensel telekomünikasyonla ilgili hükümler hakkında, engellilere yönelik önlemler alınması istenmektedir.¹⁹²

Türkiye’de 16.06.2005 tarih ve 5369 sayılı “Evrensel Hizmetin Sağlanması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” bulunmaktadır. Bu Kanunun amacı; kamu hizmeti niteliğini haiz, ancak işletmeciler tarafından karşılanmasında mali güçlük bulunan evrensel hizmetin sağlanması, yürütülmesi ve elektronik haberleşme sektöründe evrensel hizmet yükümlülüğünün yerine getirilmesine ilişkin, usul ve esasları belirlemektir. Anılan kanunun 3. Maddesinin C bendi “Düşük gelirliler, özürllüer ve sosyal desteğe ihtiyacı olan grupların da evrensel hizmetten yararlanabilmesi için uygun fiyatlandırma ve teknoloji seçeneklerinin uygulanabilmesine yönelik tedbirler alınır.” şeklinde düzenlenmiştir.

---

¹⁹¹ TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 24.05.2004, http://www.calisma.gov.tr/birimler/isggm/isg_vonetmeligi.htm, (22.11.2007).

¹⁹² COM (2000) 284 Final, 12.05.2000, Communication from the Commission to the Council, The European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Towards a Barrier Free Europe for People with Disabilities, s. 12.

07.04.1999 tarih ve 99/05 EC sayılı, “Radyo ve Telekomünikasyon Terminal Ekipmanları Direktifi” Komisyona, düzenlemeler yaparak telsiz ve telekomünikasyon terminal ekipmanlarının, engelli bireylerin kullanabileceği şekle uyarlama yetkisi vermektedir. Türkiye’de anılan direktife uygun olarak, 24.03.2007 tarih ve 26472 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Telsiz ve Telekomünikasyon Terminal Ekipmanları Yönetmeliği” çıkartılmıştır. Bu Yönetmeliğin amacı; telsiz ve telekomünikasyon terminal ekipmanlarının sahip olması gereken asgari güvenlik koşullarını belirlenmesine yönelik olup, yönetmeliğin 6. Maddesinin 6. Fıkrası, telsiz ve telekomünikasyon terminal ekipmanlarının görme, işitme ve fiziksel engelli kullanıcıların kullanımına uygun olması şartını getirmektedir.¹⁹³

8 Aralık 1999 tarihinde Avrupa Komisyonu “e-Avrupa: Herkes için Bilgi” girişimini başlatmıştır. Bu girişimle Avrupa’da yaşayan herkesin, bilgi toplumunda bilgiye erişimini garantiye alacak çalışmalara başlanmıştır. Bu konu ile ilgili 10 adet faaliyet alanı belirlenmiş olup, bu faaliyet alanlarından biri de engellilerin bilgiye erişimini sağlamaya yöneliktir.

Herkes için tasarım ilkesinin amacı; teknoloji, mal ve hizmet sektöründe engellilerin de dâhil olduğu geniş bir kullanıcı kitlesine uygun üretim yapılmasıdır. Ancak, geniş bir yelpazede üretim yapmak, tüm engelli bireylere uygun mal ve hizmetin sağlanması anlamına gelmemektedir. Engellilerin teknolojiye erişimini sağlamanın en garantili yolu; onların özel ihtiyaçlarına göre üretim yapmak, ya da ürünü engelli bireyin kullanacağı şekilde uyarlamaktır. Bu tip uyarlanmış ya da özel üretim teknolojisi ürünlere “Destek Teknolojisi Ürünleri” denir.¹⁹⁴

Avrupa endüstrisine bakıldığında bu ürünlerin daha çok küçük ve orta ölçekli sanayi girişimcileri tarafından üretildiği ve genel olarak çok geniş bir ürün kataloguna sahip olmadıkları ve üreticilerin kısıtlı kaynaklara sahip oldukları görülmektedir. Avrupa endüstrisinin bu konuya ilgisinin artırılması ve Avrupa

---

¹⁹³ Telekomünikasyon Kurumu, 24.03.2007, http://www.tk.gov.tr/Duzenlemeler/Hukuki/yonetmelikler/2007/terminal_ekipmanlari_yon_24_03_2007.doc, (23.11.2007).

¹⁹⁴ COM (2000) 284 Final, 12.05.2000, Communication from the Commission to the Council, The European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Towards a Barrier Free Europe for People with Disabilities, s.13.

Birliği düzeyinde pazar oluşturulması sonucu, makul fiyatlı ürün ve hizmetler ortaya çıkabilecektir. Konseyin tıbbi araç gereçlerle ilgili Direktifinde (93/42/EEC, OJL 169,12.07.1993) engelliler için üretilen bazı destek ürünlerine yer verilmiştir. Bu direktifin amacı açık ve şeffaf bir Avrupa Birliği pazarı oluşturmaktır. CEN Teknik Komitesi ilk olarak TC 293 (Engelliler İçin Teknik Destek Standartlar) tekerlekli sandalye gibi ürün grupları için standartlar belirlemiştir. Diğer ürün grupları için standartlar oluşturulmaktadır.

Türk mevzuatında bu direktife uygun olarak, 29 Haziran 2001 tarih ve 4703 sayılı “Ürönlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun” çıkartılmıştır. Anılan kanunun 18. Maddesi’nde, “Bakanlık, klinik araştırma cihazları hariç olmak üzere; kullanım amacına uygun olan cihazların kullanımının, hasta, kullanıcı, uygulayıcı veya üçüncü kişilerin sağlık ve güvenliği açısından tehlike oluşturduğunu tespit ettiğinde, bu cihazların piyasadan çekilmesini sağlamak, piyasaya arzını engellemek veya kısıtlamak veyahut hizmete sunulmasını engellemek veya kısıtlamak için gereken bütün tedbirleri alır.” ifadesi yer almaktadır.¹⁹⁵

Ayrıca 9 Ocak 2007 tarihli “Tıbbi Cihaz Yönetmeliği” anılan direktife uygun olarak “Tıbbi Cihazlar, kullanım amaçlarına ve şartlarına uygun olarak kullanıldığında hastaların klinik durumunu veya güvenliğini, kullanıcıların veya gerektiğinde diğer şahısların sağlığını veya güvenliğini tehlikeye düşürmeyecek şekilde tasarlanmalı ve üretilmelidir. Cihazların kullanımları ile ilgili riskler, hastaya olan faydaları ile kıyaslandığında kabul edilebilir olmalı ve sağlık ve güvenliğin yüksek düzeyde korunmasını sağlamalıdır” düzenlemesini içermektedir.¹⁹⁶

Engellilere yönelik destek teknoloji ürünleri ve uygun fiyatlara alınabilirliği, engelli bireylerin olanaklardan eşit olarak yararlanması açısından da önemlidir. Üye ülkeler, destek araç gereçleri hakkındaki hükümleri belirlemekle yükümlüdür. Aday ülke konumunda olan Türkiye de bu yükümlölük kapsamında, yukarıda anılan düzenlemeleri yapmıştır.

---

¹⁹⁵ TC Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 29.06.2001, http://www.alomaliye.com/urunlere_iliskin_teknik_mevzuati.htm, (22.11.2007).

¹⁹⁶ İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü, 09.01.2007, http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/mev/mev_yon/y_tibbicihaz.pdf, (22.11.2007).

Avrupa Komisyonu engellilere yönelik destek araç gereçlerden vergi ve gümrük vergisi alımında, vergi indirimi veya vergiden muafiyet sağlanması yönünde üye ülkelerden çaba göstermelerini beklemektedir. Bu nedenle sağlık ekipmanlarından alınan vergi oranını düşürmeleri yolunda ülkelere çağrıda bulunmuştur. (77/388/EEC, OJL 145,13.06.1977).

Türk mevzuatında 77/388/EEC sayılı 6. Konsey Direktifinin 14 (1) (i) Maddesine, 30 Aralık 2001 tarih ve 24626 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 28 Aralık 2001 tarih ve 4731 sayılı Kanunun 5. Maddesinin B fıkrası ile uyum sağlanmıştır. Anılan Kanunla, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun 21 (C) bendinde değişiklik yapılmak suretiyle; hizmet bedellerinin matraha dâhil olduğu durumlarda, mal ithaline bağlı hizmetler katma değer vergisinden istisna tutulmuştur. Böylece mal ithaline bağlı hizmetler, ithalatta malın matrahına girmesi nedeniyle, ithalat sırasında zaten vergilendirildiğinden, ayrıca hizmet olarak vergiye tabi tutulmaması suretiyle mükerrer vergileme yapılması uygulaması ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla, 77/388/EEC sayılı 6. Konsey Direktifinin 14 (1) (i) maddesine tam uyum sağlamıştır.¹⁹⁷

Konsey Tüzüğü (918/83/EEC, OJL 105,23.04.1983) bazı özel durumlarda ithal prosedürleri olmadan, ithal edebilme olanağı sağlamaktadır.

Türk mevzuatında 4458 sayılı Yeni Gümrük Kanununun yürürlüğe girmesiyle beraber, 918/83 sayılı Konsey Tüzüğü çerçevesindeki muafiyet düzenlemeleri de uygulamaya başlanmıştır. 5 Şubat 2000 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan “Gümrük Vergilerinden Muafiyet ve İstisna Tanınacak Haller Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı” muafiyet düzenlemelerinin dayanağını oluşturmaktadır.¹⁹⁸

---

¹⁹⁷ http://www.alomaliye.com/4731_sayili_kanun.htm, (26.11.2007).

¹⁹⁸ TC Adalet Bakanlığı Gümrük Kanunu, 05.02.2000, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1103.html>, (27.11.2007).

2.1.4 Avrupa Birliği Engelli Eylem Planı

Fırsatların eşitliği konusu, AB'nin uzun sũreden beri engelli bireyler ile ilgili strateji hedeflerinin arasında bulunmaktadır. Bu strateji doğrultusunda atılan adımlar ve alınan ˆnlemler, AB'nin engelli bireylerin kapasiteleri doğrultusunda, ekonomik ve sosyal açıdan topluma tam anlamıyla dāhil olmaları içindir.

AB'nin bu konuda oluşturduğu stratejinin 3 temel dayanağı bulunmaktadır:

1. AB'de ayrımcılık yasağı ve buna ilişkin hukuki dũzenlemeler.
2. Engelli bireylerin yeteneklerini ve kapasitelerini ortaya koymalarına mani olan tũm çevresel engelleri ortadan kaldırılması.
3. Engelli bireylerin topluma aktif olarak katılımını kolaylaştıran AB politikaları.

Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan 30.10.2003 tarih ve COM (2003) 650 final sayılı tebliğ ile yapılandırılan, “Avrupa Birliği Engelli Eylem Planı” (Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Equal Opportunities for People with Disabilities: A European Action Plan, COM(2003) 650 final, 30.10.2003) ¹⁹⁹ ve daha etkili bir politika yũrũtebilmek maksadıyla oluşturulan “Engelli Yılı”, genişleyen Avrupa Birliği için engelli stratejilerini geliştirmekte dinamik bir ereve oluşturmuştur.

Bu tebliğin amacı, genişlemiş Avrupa için sũrdũrũlebilir ve uygulanabilir bir yaklaşım ortaya koymaktır. Bu plan, Avrupa Birliği (AB) politikalarına engellilik boyutunun dāhil edilmesi için bir ereve ve referans noktası oluşturmakta ve ulusal dũzeydeki politikaların oluşturulması ve geliştirilmesini teşvik etmektedir. Bu tebliğ, 2010 yılına kadar olan sũre için bir Eylem Planı ortaya koymaktadır.

---

¹⁹⁹ Eur-Lex European Union Law, 30.10.2003, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0650en01.pdf, (03.12.2007).

Avrupa Birliği Engelli Eylem Planının amacı; engellilik konularının ilgili Birlik politikalarına dâhil edilmesi ve engellilerin entegrasyonunun sağlanması için belirli alanlarda somut tedbirler alınmasıdır.

Engellilik politikaları, esas olarak üye ülkelerin sorumluluğu altındadır. Ancak engelli bireylerin yaşamları üzerinde daha güçlü etkiye sahip olan Birliğin politikaları ve aksiyon planları Konsey'in²⁰⁰ takibindedir. Bu nedenle, üye ülkeler tam olarak Avrupa Birliği Engelli Eylem Planı koşullarını ulusal engellilik politikalarına aktarmak zorundadırlar.

Bu kapsamda Avrupa Birliği Engelli Eylem Planı için 2. Dönem 2006–2007 yıllarını kapsamakta ve engelli bireylerin sosyal dâhil olma süreçlerine odaklanmaktadır. “Lisbon Stratejisi” ışığı altında, üye ülkelerin yaklaşan “4. Büyüme ve İş Reform Programları” kapsamında, engelli bireylerin topluma dâhil olma süreçlerini geliştirmeleri gerekmektedir. (Communication to The Spring European Council, Working together for growth and jobs, a new start for the Lisbon Strategy, COM (2005) 24)²⁰¹

2.1.4.1 Avrupa Birliği'nde Engelli Bireylerin Mevcut Durumu

Avrupa genelinde engelli bireylerin durumunu tam olarak belirlemek son derece güçtür. Tanımlamalar ve engellilik kriterleri birlik ülkelerinin politik amaçlarına, hukuki ve yönetsel standartlarına göre değişiklik göstermektedir.²⁰² Yapılan anket çalışmaları göreceli bilgiler sunmaktadır. Çünkü üye ülkelere göre değişen farklı kültürel algılamalar söz konusudur. Bununla birlikte veriler, tümüyle

---

²⁰⁰ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee of the Regions, Situation of disabled people in the enlarged European Union: **The European Action Plan 2006-2007**, COM (2005) 604 final, Brussels, http://ec.europa.eu/employment_social/index/com_2005_604_en.pdf, (28.11.2005), s. 3.

²⁰¹ European Commission Communication to The Spring European Council Working Together for Growth and Jobs a New Start for the Lisbon Strategy, 02.02.2005, http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/COM2005_024_en.pdf, (03.12.2007)

²⁰² Definitions of Disability, s.20.

çalışma çağındaki insanlara yöneliktir. Çocuklar ve hâlihazırda bakımevlerinde bulunanlar, bu verilere dâhil edilmemiştir²⁰³.

Avrupa İş Gücü Anketi (2002) sonuçlarına göre; 16–64 yaş arası 44,6 milyon kişi kendisini “Uzun Süreli Bir Hastalık veya Engellilik” (Long Standing Health Problem or Disability) kapsamında görmektedir ki; bu rakam Avrupa Birliği içerisinde çalışma çağı içerisindeki nüfusun %15,7 sine denk gelmektedir²⁰⁴. Fakat bu rakamlar engelli bireyler ile uzun süreli sağlık problemi yaşayan kimseleri birbirinden ayırt etmemektedir. Engelli bireyler, onlara bakanlar, hizmet sağlayanlar, ekonominin toplum içerisindeki dikkat çekici bir parçasını oluşturmaktadırlar. Ancak engelli bireylerin pek çoğu aslında çalışma kabiliyetine sahiptirler. Tek hayati nokta, engelli bireylerin toplum ekonomisine ve üretime katkı sağlayabilecekleri iş durumu konusunda ayarlamalar yapılmasına ihtiyaç duymalarıdır.

Yaşlanma ve engellilik arasında sıkı bir korelasyon bulunmaktadır. Avrupa İş Gücü Anketi (2002) sonuçlarına göre, Avrupa Birliğinde 2002 yılında 55–64 yaş arası kişilerin %30’a varan bir oranda Uzun Süreli Bir Hastalık veya Engellilik (Long Standing Health Problem or Disability) kapsamı içerisinde olduğu rapor edilmiştir.²⁰⁵ Bu bağlamda uzun süreli hastalık ve yaşlılık ile oluşmuş engellilik de dâhil olmak üzere bakım ve destek servislerinin etkinliği ve yönetimi konularında sorunlar ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

2.1.4.2 İstihdamı Arttırmak

“Avrupa Birliği Engelli Eylem Planının” odaklandığı ilk bölüm, engelli bireylerin iş gücü piyasasına ve iş edinme ile ilgili olan eğitim, bilgi teknolojileri, binalar gibi olanaklara ulaşım ulaşımadıkları olmuştur. Bunun sonucu olarak bir takım süreçlerden geçilerek Avrupa genelinde önlemler alınmıştır.

---

²⁰³ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee of the Regions, Situation of disabled people in the enlarged European Union: The European Action Plan 2006-2007, COM (2005) 604 final, Brussels, 28.11.2005, s. 4.

²⁰⁴ Office for Official Publication of the European Communities, **Eurostat, Statistics in Focus: Population and Social Conditions Theme-3**, Luksemburg, 2003, s.1.

²⁰⁵ Eurostat, Statistics in Focus, ss.1-8.

Avrupa Birliğinde ayrımcılık karşıtı kanunlar ile istihdam ve meslek edinme konusunda eşit muamelenin kanuni alt yapısı hazırlanmıştır. (İşe Alma ve Meslekî Açından Eşit Muamelenin Sağlanması İçin Genel Bir Çerçeve Oluşturmayı amaçlayan 2000/ 78 / EC sayılı Konsey Direktifi)²⁰⁶ Bu direktif, tacizi olduğu kadar, direkt ve indirekt ayrımcılığı, engelliliğin de içinde bulunduğu pek çok açıklamalı başlık altında yasaklamaktadır. Buna ek olarak, engelli bireylere yönelik eşit muamelenin geliştirilmesi için, özellikli provizyonlar da bu direktif içerisine dahil edilmiştir. Direktiflerin sorumluluğu altında bulunan kamu ve kamu özel kuruluşları, engelli bireylere makul şartlarda yer ayırmak zorundadırlar. Engelli bireylerin bu kuruluşlara ulaşabilmeleri, katılabilmeleri daha üst seviyede de istihdam edilip, eğitilebilmeleri için, söz konusu kurumlar gerekli önlemleri almak yükümlülüğündedirler. Bu nedenledir ki; bu direktifte kilit rol oynayan husus, engelli bireylerin istihdamının artırılmasıdır. Bu direktif sayesinde yeni hukuksal kavramlar ortaya çıkmıştır ki; bu kavramların uygulamaları ilham verici olmuştur.²⁰⁷

Avrupa Birliği bütün üye ülkelere ve vatandaşlarına yönelik bir Avrupa İstihdam Stratejisi belirlemiştir. Avrupa İstihdam Stratejisi, Kasım 1997’de yapılan Lüksemburg zirvesinde oluşturulmuştur Bu stratejiye göre istihdam oranları arttırılacak; girişimciliğe destek verilecek; işgücünün, iş koşulları ve teknolojiye de değişimlere uyum sağlayabilmesi için destek verilecektir. Engelliler, bu istihdam politikası içinde özel bir yere sahiptirler.²⁰⁸

Avrupa Komisyonu tarafından yapılacak istihdama yönelik yardımlara ilişkin olarak, 12 Aralık 2002 tarihinde 2204/2002 sayılı Komisyon Yönetmeliği kabul edilmiştir (Commission Regulation (EC) No 2204/2002). Bu Yönetmelik istihdam yaratılması, dezavantajlı veya engelli çalışanlara yönelik yardım sağlanması veya engelli işçi çalıştırma nedeniyle ortaya çıkan ilave masrafların karşılanması amacıyla işletmelere

²⁰⁶ Official Journal of the L 303/16 European Communities, Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, 02.12.2000, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2000/l_303/l_30320001202en00160022.pdf (22.11.2007).

²⁰⁷ European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit D.4, **Equality and non-discrimination:Annual Report 2006**, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, s. 5-11.

²⁰⁸ Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, **Avrupa Sosyal Politikası ve Engelliler**, 20.03.2007, http://min.avrupa.info.tr/QA/forum/viewthread.php?lang=1&forum_id=63&thread_id=3136, (22.11.2007).

verilecek yardımları kapsamaktadır. Söz konusu Yönetmelik, gemi inşa ve kömür sektörleri ile ulaştırma sektörüne yeni istihdam yaratılması amacıyla verilecek olan yardımlar hariç olmak üzere, tarım dâhil tüm sektörlerde uygulanmaktadır.²⁰⁹

Eğitim ve mesleki eğitim alanlarında ise, dezavantajlı gruplar için elle tutulur hedefler doğrultusunda aktif vatandaşlık konularında onaylanmış çalışma gruplarının da yardımı ile fırsat eşitliği ve sosyal uyum eğilimi başlıklarında, tavsiye edilen hedeflerin hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır. 2006 yılında genel eğitim ve mesleki eğitim konusundaki eşitlik ve etkinlik başlıkları altındaki tavsiyeler ile ilgili tartışmaların son bulması hedef gösterilmiştir.

2.1.4.3 Engellilerin Topluma Entegrasyonu

Siyasi ve ekonomik alanda olduğu kadar sosyal alanda da entegrasyonu gerçekleştirebilmek üzere AB, çeşitli enstrümanlar kullanmaktadır. Bunlardan birisi de; her yılın bir konuya tahsis edilerek, o konuya özgü çeşitli etkinliklerin düzenlenmesidir. Engellilerin de telekomünikasyon teknolojilerinden imkânlar ölçüsünde yararlanabilmeleri amacıyla, 3 Aralık 2001 tarihli 2001/903/EC sayılı Konsey Kararı gereğince AB tarafından 2003 yılı, “ Engelliler Yılı” (European Year of People with Disabilities–EYPD) olarak ilan edilmiştir.²¹⁰ Bu çerçevede, engellilerin toplum hayatına uyum sağlayabilmesini teminen; bilimsel, kültürel, gezi, eğlence ve eğitim gibi çok çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir.

EYPD, kamu önünde engellilerin temel hakları, ihtiyaçları, yaşam standartları ile ilgili farkındalığın artmasına ve bu konulardaki iyileştirme süreçlerinin geliştirilmesine sebep olmuştur. Komisyon; pilot projeler, çalışmalar ve çeşitli öncü nitelikli uygulamalar ile erişebilirliğin artırılmasına katkıda bulunmuştur.

---

²⁰⁹ Official Journal of the European Communities, Commission Regulation (EC) No 2204/2002 of 12 December 2002 on the application of Articles 87 and 88 of the EC Treaty to State aid for employment, 13.12.2002, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2002/l_337/l_33720021213en00030014.pdf, (22.11.2007).

²¹⁰ Official Journal of 19.12.2001 the European Communities, Council Decision of 3 December 2001 on the European Year of People with Disabilities 2003 , http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/disable/com271/comfinal_en.pdf (22.11.2007).

Bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim engelli bireylerin yaşam kalitelerinin artırılmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda bilgi ve iletişim teknolojilerinde fırsat eşitsizliği, engelli bireylerin toplumdan dışlanmışlığına sebep olmaktadır. Bu konuda Komisyonun 13.9.2005 tarih ve COM (2005) 425 sayılı “ E – Erişebilirlik “ başlıklı bir tebliği bulunmaktadır (Communication from the Commission to the Council, The European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, E-Accessibility).²¹¹ E-Erişebilirlik kavramı ile Komisyon, engelli bireylerin bilgi toplumuna katılımında karşılaştıkları teknik engel ve zorlukların ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir.

Komisyon bu Tebliğinde E-Erişebilirlik sağlanması için politik önerileri sunmaktadır. Bu Tebliğde üye ülkeler ve paydaşlar, bilgi ve iletişim teknoloji ürün ve hizmetlerinin engelli bireyler tarafından yaygın kullanımının sağlanması için gerekli önemleri almaya teşvik edilmektedir.

Üye Ülkelerin gönüllü katılımı ve endüstrilerin kendilerini düzenleyen zorlayıcı uygulamaları ile tutarlı ve gelişen bir yaklaşım sağlanmasına olanak tanımıştır. 2 sene içerisinde E-Erişebilirlik konusunda hedeflenen pek çok amaca ulaşılmış; gerekli görülen ek düzenlemelerin de yapılması sağlanmıştır.²¹²

2.1.4.4 Engellilere Yönelik Destek ve Bakım Hizmetleri

Engellilere yönelik sosyal koruma ve topluma entegrasyon sağlayıcı kaliteli ve kolay ulaşılabilir destek ve bakım hizmetlerinin sağlanması, Avrupa Birliği'nin öncelikleri arasındadır. Süregelen toplumsal değişimler, aile yapısı ve aile birimleri üzerinde değişiklikler meydana getirmektedir. Yaşlı ve engelli kimseleri de kapsayacak şekilde uzun süreli bakım ve destek servisleri ile ilgili politika ve eylem planlarının hangisinin en iyisi olduğu sorusunu ortaya atmaktadır.

²¹¹ Communication From The Commission To The Council, The European Parliament and the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions **eAccessibility** [SEC(2005)1095], 13.09.2005, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0425en01.pdf, (26.12.2007).

²¹² Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee of the Regions, Situation of disabled people in the enlarged European Union: **The European Action Plan 2006-2007**, COM (2005) 604 final, Brussels, 28.11.2005, s. 7.

Avrupa Komisyonu tarafından 12.05.2004 tarih ve COM (2004) 374 final sayılı “Genel Hizmetler” başlıklı tebliğ yayınlanmıştır (Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, White Paper on Services of General Interest COM(2004) 374 final, 12.05.2004).²¹³ Bu Tebliğ, yüksek kaliteli genel kamu hizmetlerinin sunulmasını teşvik etmede, Avrupa Birliği için olumlu bir rol geliştirilmesi ve Birliğin tüm vatandaş ve girişimcilerine, kaliteli ve ulaşılabilir kamu hizmetleri sağlayabilmesini garantileyen stratejiler hakkında Avrupa Birliği Komisyonunun görüşünü ilgililere sunmaktadır. Genel kamu hizmetleri Avrupa Sosyal Modelinin en önemli ayağıdır. Avrupa Birliği ekonomisinin rekabet gücünün, sosyal ve bölgesel uyumunun teminat altına alınmasında, genel kamu hizmetleri hayati bir önem taşımaktadır. Avrupa toplumlarında sunulan genel kamu hizmetlerinin kalitesinin sağlanmasında Birlik ve üye ülke devletlerin kamu otoriteleri arasında paylaşılmış görev, güç ve sorumluluklar bulunmaktadır. Üye ülkeler genel kamu hizmetlerini sunarlarken aşağıdaki prensiplere önem vermektedir:

- Kamu otoritelerinin genel kamu hizmetlerini sunarken vatandaşlarına yakın ve açık olarak, ikincilik prensibine önemle riayet etmesi.
- Genel kamu hizmetlerinin kaliteli, karşılanabilir bir bedel karşılığında sunulması ve rekabetçi açık pazarlar ile bağdaşır olması.
- Genel kamu hizmetlerinin uyumlu ve geniş kapsamlı ulaşılabilirliğe sahip olması.
- Yüksek kalite, güvenlik ve güvenilirliğe sahip olması.
- Tüketici ve kullanıcı haklarını garantilemesi.
- Genel kamu hizmetlerinin izlenmesi ve performans değerlendirilmesinin yapılması.

---

²¹³ Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions **White Paper on services of General Interest**, 12.05.2004, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2004/com2004_0374en01.pdf, (23.12.2007).

- Genel kamu hizmetlerinin farklı durum, istek ve ihtiyaçlara cevap verecek çeşitlilikte olması.

- Şeffaf olması.

- Genel kamu hizmetlerinin açık ve kesin hukuki temellerle düzenlenmesi.

Sağlık, uzun süreli bakım, sosyal güvenlik, istihdam ve barınma hizmetleri gibi sosyal hizmetler, genel kamu hizmetlerinin bir parçasıdır ve Avrupa Toplum modelinin çok önemli bir kısmını oluşturmaktadır.²¹⁴

Büyük kurumlar içerisinde engelli bireylerin kapatılması yerine kurumsallaşmadan toplum arasında yaşatılmaları, gelecekte de desteklenecek bir uygulama niteliğindedir. Güvenli, özgür ve bağımsız bir hayat sürme ile ilintili olan hizmetlerin geliştirilmesinde birlik karardır ve bu uygulamaları cesaretlendirmekte ve desteklemektedir.

2.1.4.5 Ürün ve Hizmetlerin Ulaşılabilirliği

Engelli bireyler için, diğer bir bireye bağılı olmadan yaşayabilmek amacının içinde, erişilebilir ulaşım sistemleri önemli bir yer tutmaktadır. Ulaştırma hizmetleri içerisinde engelli ve hareket kabiliyeti sınırlı kimselerin hakları, ayrımcılık karşıtlığı ve kesintisiz destek prensipleri doğrultusunda sınırlandırılmamalıdır. Avrupa Birliği'nin "Ulaştırma Politikası", genel hatlarıyla ulaşım sektöründeki AB standartlarını yansıtmaktadır. Bu standartlar, AB vatandaşlarının kamu hizmetleri alanındaki sosyal hak ve özgürlüklerini korumayı amaçladığı kadar, AB içerisindeki ekonomik rekabetin korunması, dengeli ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için de önem taşımaktadır. Avrupa Birliği tarafından Aralık 2001'de Avrupa Birliği'nin, gelecek dönem ulaşım politikalarının çerçevesini belirleyen "2010 Yılında Avrupa Ulaştırma Politikası-Karar Verme Zamanı" (European Transport

---

²¹⁴ Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions **White Paper on services of General Interest**, 12.05.2004, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2004/com2004_0374en01.pdf, (23.12.2007).

Policy for 2010: time to decide” COM (2001) 370 final) başlıklı “Beyaz Kitap” yayınlanmıştır. Kitabın amaçları arasında; ulaşım türleri arasındaki dengenin değiştirilmesi, kanunlardaki tıkanıkların giderilmesi, kullanıcıların ulaşım politikasının merkezine yerleştirilmesi ve ulaşımın giderek küresel bir nitelik kazanması yer almıştır.²¹⁵

Güçlendirilmiş her tür taşımadaki yolcu hakları üzerine yapılan görüşmeler sonucunda, Avrupa Komisyonu tarafından 28.11.2005 tarih ve COM(2005) 46 final sayılı ve “Genişleyen Avrupa Birliği”nde Engellilerin Durumu: Avrupa Eylem Planı (2006–2007)” (Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Situation of disabled people in the enlarged European Union: the European Action Plan 2006–2007 COM(2005) 46 final 28.11.2005)²¹⁶ başlıklı bir teklif yayınlanmıştır. Öncelik engelli ve hareket kabiliyeti sınırlı bireylere verilmek ve ayrımcılığı önlemek üzere pek çok alanda yapılan eylemlerin sağlamaştırılması amaçlanmıştır.

Komisyonun 2004 yılında çıkardığı “Uluslararası Demiryolu Taşımacılığı Yolcuları” ile ilgili teklifinde (Proposal For A Regulation of the European Parliament and of The Council on International Rail Passengers” Rights and Obligations, 3.3.2004, COM(2004) 143 final) yolcuların hakları ve demiryollarının yükümlülükleri arasında²¹⁷ yolculuk öncesinde ve yolculuk süresinde ayrımcılığın önlenmesi ve hareket kabiliyeti sınırlanmış kimselere destek olunması ile ilgili düzenlemeler bulunmaktadır.

Hava yolu taşıması ile ilgili olarak Avrupa Komisyonu engelli yolcular için destek hizmetlerini havaalanlarında ve uçaklarda havayolu kalite standartlarına

---

²¹⁵ White Paper European Transport Policy for 2010: Time to Decide, 12.09.2001, http://ec.europa.eu/transport/white_paper/documents/doc/lb_com_2001_0370_en.pdf, (24.12.2007).

²¹⁶ Communication From The Commission To The Council, The European Parliament, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions **Situation of disabled people in the enlarged European Union: the European Action Plan 2006-2007**, 28.11.2005, http://ec.europa.eu/employment_social/index/com_2005_604_en.pdf, (27.12.2007).

²¹⁷ Proposal for a Regulation Of The European Parliament And Of The Council **on International Rail Passengers’ Rights and Obligations** (presented by the commission) 03.03.2004, <http://ec.europa.eu/transport/rail/package2003/doc/com143-en.pdf>, (27.12.2007).

paralel olacak şekilde mecburi tutmaktadır. Komisyon engelli yolcuların deniz yolu ve uluslararası karayolu taşımacılığı içerisindeki haklarını da nasıl genişletebileceğinin yollarını aramıştır. Bu bağlamda Komisyon, Temmuz 2005 yılında hazırladığı bir kamu kararı ile uluslararası deniz, otobüs ve karayolu taşımacılığı yolcularının haklarını yeniden düzenlemiştir. Engelli bireyler yararına yapılan bu düzenlemelerin etkinliği ve başarısı, yerel hükümetlerin de zorlayıcı tedbirleriyle desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır.²¹⁸

Tüm bu yukarıda sayılan çalışmalar, AB'nin geniş fikir birliği içerisinde engellilik ilintili problemleri ve konuları ele almaya istekli olduğunu göstermektedir. Özellikle önem verilen konu başlıkları arasında; temel hak ve hürriyetler, saygınlık, ayrımcılığa karşı korunma, eşitlik ve topluma dâhil olma süreçleri sayılmaktadır.

Engellilik ile ilgili konular ve gerçekleştirilecek eylemler, öncelikle üye ülkelerin sorumluluğu altındadır ve ulusal düzeyde gerekli çalışmaların yapılması verimi artırmaktadır. AB Eylem Planı yardımıyla engellilik ile ilgili konularda üye ülkelere yol gösterilmiş, Avrupa Sosyal Fonundan fon desteği sağlanmıştır. Amaç; genişleyen birlik içerisinde fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır.

Alınan yeni önlemler, Avrupa Eylem Planında yer alan sosyal hizmetlere erişim ile birlikte tüm servis ve ürünlere erişimde teşvik edici rol oynamaktadır. Bunun da ötesinde engellilik ve çoklu ayrımcılık üzerine toplanan gerçek ve mukayese edilebilir veriler bir araya getirilmiştir. Avrupa Komisyonu üye ülkelerle diyalog içerisinde eylem planını periyodik olarak izlemektedir. Komisyon eylem planının tüm paydaşlar ile görüşülmesi ve değerlendirilmesi ile hazırlanacak ara rapor sonuçlarını 2008 yılında kamuoyuna açıklayacaktır.²¹⁹

---

²¹⁸ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee of the Regions, Situation of disabled people in the enlarged European Union: The European Action Plan 2006-2007, COM (2005) 604 final, Brussels, 28.11.2005, s. 10.

²¹⁹ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee of the Regions, Situation of disabled people in the enlarged European Union: The European Action Plan 2006-2007, COM (2005) 604 final, Brussels, 28.11.2005, s.11.

2.1.5 AB Engellilik Eylem Planı 2006–2007:Eylemler²²⁰

Avrupa Birliği'nin engellilere yönelik eylemler planı, öncelikli olarak gerçekleştirilmesi istenen hedefler, kullanılacak araçlar ile teknik hedefler olarak üç önemli noktanın altı çizilerek hazırlanmıştır. Eylemler planında yer alan ve gerçekleştirilmesi beklenen hizmet ve uygulamaları şu şekilde sıralayabiliriz:

1-İstihdamın artırılması

Öncelikli olarak, üye ülkeler ve sosyal ortakları, engelli bireylerin açık iş gücü piyasasına erişimlerini geliştirmek ve engellilere destek faaliyetlerini reform programları içerisine almak durumundadırlar. Bunun için kullanılacak en önemli araç; engellilerle ilgili konuların, üye ülkelerle diyalog içerisinde Avrupa İstihdam Stratejisine dâhil edilmesidir. Bu amaçla da AB İstihdam Komitesi ve AB Engelli Yüksek Seviye Grubu arasındaki ortak çalışmanın geliştirilmesi hedeflenmiştir.

2-Kaliteli destek ve sağlık hizmetlerine ulaşımın geliştirilmesi

Avrupa Konseyinin Mart 2000'de düzenlenen Lizbon toplantısında “ Open Method of Coordination (OMC)” başlıklı bir süreç başlatılmıştır. Bu süreç içerisinde üye devletler, sosyal korunma ve sosyal katılım alanında etkin politikalar geliştirme ve birbirlerinin deneyimlerinden faydalanma hususunda işbirliği yapmak üzere karara varmışlardır.²²¹ “Open Method of Coordination” (OMC) başlıklı süreç kapsamında sosyal korunma ve sosyal katılım, kaliteli destek ve sağlık hizmetinin sağlanması açısından en önemli araç olarak kullanılacaktır. Teknik hedef ise sosyal katılım ve korunma süreçlerinde engellilik ile ilgili yapılanmalarda üye ülkelere yol

---

²²⁰ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee of the Regions, Situation of disabled people in the enlarged European Union: The European Action Plan 2006-2007, Anex 2, COM (2005) 604 final, Brussels, 28.11.2005, s.7.

²²¹ European Council of Lisbon - European Commission, investigating in European research, Open Method of Coordination (OMC), Mart 2000, http://ec.europa.eu/invest-in-research/coordination/coordination01_en.htm#1, (27.12.2007)

gösterici olacak analizler yapılması ve konunun AB Sosyal Koruma Komitesi ve AB Engellilik Yüksek Grubu (EU Disability High Level Group) tarafından tartışılmasıdır. Engellilere yönelik sağlık ve sosyal hizmetler gibi kamu hizmetlerinin analiz ve istişareler yapılarak ele alınması beklenilmektedir. Teknik hedef olarak Avrupa Birliği Komisyonu, bu analiz ve istişareler yoluyla sağlık ve sosyal hizmetlerinin daha iyi sağlanması için ihtiyaç duyulan girişimlerin belirlenmesini istemektedir.

3. Ürün ve hizmetlere ulaşılabilirlik

Bu amaç için öncelikli hedef engelli bireylerin Avrupa Sosyal Fonu (ESF) projelerine ulaşılabilirliklerini sağlamak ve bu yönde tedbirler almak olmuştur. Engelli bireylerin Avrupa Sosyal Fonu (ESF) projelerine ulaşılabilirliklerini sağlamak için üye ülkelere bu konuda destek verilmesi kararlaştırılmıştır. Teknik hedef olarak da engelli bireylerin, uygun Avrupa Sosyal Fonu (ESF) projelerine ulaşılabilirliklerinin değerlendirilmesi için bir rehber hazırlanması planlanmıştır. Bunun dışında eylem planı çerçevesinde Elektronik İletişim'e ilişkin çerçeve direktiflerinin, tekrar ele alınması öncelikli olarak planlanmıştır. Bunu gerçekleştirmek için de engelli bireylerin iletişime ilişkin ihtiyaçlarını belirten raporun hazırlanması ve elektronik iletişim ağları ve hizmetleri hakkında Avrupa Birliğinde var olan yasal düzenlemelerin revizyonu sürecinde, bu raporun kullanılması kararlaştırılmıştır. Bilimsel araştırma ve geliştirme projelerinde engelli bireylere yönelik projelerin arttırılmasına öncelik verilerek, Avrupa Birliği 6. Çerçeve programı çerçevesinde yaklaşık 29 milyon Euro değerinde proje desteği sağlanması eylem planında yer almaktadır. Engellilik konulu araştırma projeleri teşvik edilecektir. Bilgi ve iletişim teknolojileri alanında Avrupa Standardı'nın geliştirilmesi en önemli önceliklerdendir. Çünkü standardizasyon Avrupa Birliği sınırları içerisinde birlikte çalışabilmeyi destekleyecektir. Bu standartizasyon sayesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamu ihalelerinde kullanımı mümkün olacaktır.

2.1.5.1 Uygulamada Engellilik İle İlintili Konuların Yönlendirilmesi

2.1.5.1.1 Eşitliği Teşvik Edici Bir Araç ve Hedef Olarak Yönlendirme

Avrupa Birliği Engelli Eylem Planı çerçevesinde engellilik konularının teşvik edilmesi, AB'nin engelli bireyler arasında fırsat eşitliğini sağlamada kullandığı ana araçlardandır.

Avrupa Engelli yılında, 1 Aralık 2003 tarihli Konsey kararı ile engelli bireylere fırsat eşitliği yaratılması hakkında, üye ülkelere engellilik hakkındaki konulara ulusal politikaları ve ulusal eylem planları içerisinde istihdam ve sosyal katılım başlıkları altında yer vermeleri için çağrı yapılmıştır. Bu prensip Lizbon Stratejisi çerçevesinde de ulusal reform programlarında uygulanmaya devam edilmektedir. Bu kapsamda, Avrupa Komisyonu, AB Engellilik Yüksek Grubu içerisinde üye ülkeler ile yapılan tartışmalar neticesinde engellilik ile ilgili konuların yönlendirilmesi, teşvik edilmesi hakkında metodolojiyi belirleyen pek çok doküman yayımlamıştır. Buna ek olarak Komisyon tarafından teşvik edici öğeleri geliştirmek amacıyla pilot projeler başlatılmış ve finanse edilmiştir.²²²

Teşvik edici stratejilerin uygulaması karmaşık ve uzun bir süreçtir. Farklı yaklaşımlar ve politik taahhütler gerektirir. Bunun için ihtiyaç duyulan konu başlıkları şöyle sıralanabilir: Engellilik ile ilgili politikaların farklı etkilerini belirlemek için mevcut durumun analizi yapılmalıdır. İstatistiksel verilerin cinsiyete ve maddi duruma göre ayrıştırılması da gereklidir. En önemlisi ise karar sürecine engelli bireylerin katılımı şarttır. Başarı ise ulusal, yerel ve mahallî otoritelerin taahhütlerine bağlıdır.

Üye ülkelerin engellilerle ilgili olarak uygun politikalara geliştirdiği gözlemlenmektedir. Ayrımcılık karşıtı, eşit muamele kanunlarından, global ve sektörel düzenlemeler ve ulusal engellilik eylem planlarına kadar uzanan geniş bir zincirde üye ülkeler değişikliklerini yapmaktadırlar.

---

²²² Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee of the Regions, Situation of disabled people in the enlarged European Union: The European Action Plan 2006-2007, Anex 2, COM (2005) 604 final, Brussels, 28.11.2005, s. 12.

2.1.5.1.2 İstihdamın Arttırılması

Avrupa İstihdam stratejisi kapsamında üye ülkeler ile yürütülen diyaloglar, üye ülkelerde engellilik konusunda olumlu çalışmalar yapılmasını sağlamıştır. Avrupa engelliler yılının ilanı ile birçok üye ülkede istihdamın arttırılması programları ve yardımcı çalışmalara eşlik eden engelliler ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Ulusal politikalar ve programlar, istihdamın ve katılım oranlarının arttırılması amacıyla geliştirilmektedir. Ulusal değerler, yasal düzenlemeler ve aktif iş gücü piyasası politikaları ile birleştirilmeye çalışılmaktadır.

Engelli bireylerin iş gücü piyasasına hâlihazırda erişimleri son derece sınırlı iken, kamu iş ve işçi bulma kurumlarına normal vatandaşların da erişimi tam olarak sağlanamamaktadır. Çoklu engellilik haline sahip olmak, istihdam olanaklarına sahip olmayı olanaksızlaştırır da, desteklenen ve koruma altında olan istihdam uygulamaları ve sosyal teşebbüslerce yürütülen çalışmalar sayesinde yol alınabilmektedir.

Ortak sosyal sorumluluk programları ve sanayi işbirliği, üye ülkelerdeki sosyal ortakları sayesinde geliştirilmektedir. Bir yandan da sürdürülen politikalar yardımıyla eğitim ve öğrenime, iş yerlerine, kamu binalarına, ulaşım, sosyal barınaklara, ev edinmeye, son olarak da bilgi ve iletişim teknolojilerine erişilebilirlik arttırılmaya çalışılmaktadır.²²³

2.1.5.1.3 İş Gücü Piyasasına ve Sosyal Hayata Engelli Bireylerin Dâhil Olması ile İlgili Örnekler:

Avrupa'daki yeni istihdam politika ilkeleri istihdama daha fazla insanın kazandırılması, iş gücü arzının çoğaltılması, sosyal koruma sisteminin

---

²²³ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee of the Regions, Situation of disabled people in the enlarged European Union: The European Action Plan 2006-2007, Anex 2, COM (2005) 604 final, Brussels, 28.11.2005, s. 12-14

modernizasyonu ile hem işçilerin hem de işverenlerin uyum sağlaması hedefleri üzerine kurulmuştur. Tüm bu ilkeler elbette engelli bireyler için de eşit olarak uygulanacaktır.

Avusturya, Avrupa İstihdam Stratejisi çerçevesinde engelli bireylerin iş gücü piyasasına katılımlarını geliştirmeyi başarmıştır. Federal Engelli Eşitlik Kanunu (Federal Disability Equality Act) Avusturya’da son yıllarda hayata geçirilmiş en önemli yasal uygulamalardan biridir. Bu kanun, hayatın her alanında engellilik konusunda eşitliğin sağlanması ve ayrımcılığın önlenmesini garanti altına alması açısından çok önemlidir. Kanun 6 Temmuz 2005 tarihinde kabul edilmiş ve 1 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²²⁴

Avusturya hükümetinin engelli bireyler yararına yürüttüğü 2001 yılında başlatılan istihdam politikası, engelli bireylerin iş gücü piyasasına katılımlarının ciddi şekilde artmasına ve engelli bireylerin işsizliği ile savaşmada çok güçlü bir etkiye sebep olmuştur. İstihdam politikası içerisinde alınan pek çok önlemler ve projeler bulunmaktadır.

Belçika’da iş koçluğu, normal ve engelli bireyler arasındaki iş gücüne katılma oranları arasındaki büyük farklılığın azaltılmasına yönelik hizmetler, çeşitli alanlarda danışmanlık hizmetleri gibi pozitif pek çok yaklaşım, engelli bireylerin iş gücü piyasasına katılımı amacıyla geliştirilmiştir.

Slovenya’da 2004 yılında çıkartılan Mesleki İyileştirme ve Engelli Bireylerin İstihdamı Kanunu (Act on Vocational rehabilitation and Employment of Persons with Disabilities) engelli bireylerin istihdamı ile ilgilidir. Kanun engelli bireylerin iş gücü piyasasındaki istihdam oranlarını yükseltmiş, çalışma koşulları ile ilgili yapılan düzenlemeler neticesinde onların eşit katılım haklarına kavuşmasına sebep olmuştur. Ayrıca istihdam konusunda kaynakların tekrar düzenlenmesiyle alınan tedbirlerin pasiften aktif hale geçmesini sağlamıştır.

---

²²⁴ Europe’s Information Society Thematic Portal, **e-inclusion policy**, http://ec.europa.eu/information_society/activities/einclusion/policy/documents/austria_einclusion.doc, (27.12.2007).

Bu kanun engelli bireylerin istihdamının sağlanması ile elde edilecek çeşitli faydaları da belirtmektedir. İş yeri ortamının düzenlenmesi ile ilgili harcamalara yönelik ödemeler, maaş kesintilerinde indirimler, engelli sigortası ödemelerinin vergilerden hariç tutulması, işverenlerin kotalarının üzerinde bu alanda yaptıkları uygulamaların ödüllendirilmesi, engellilerin istihdamına yönelik destekleyici hizmet maliyetlerinin geri ödenmesi gibi uygulamalar bu kanunun getirmiş olduğu yararları örnek olarak verilebilir.²²⁵

Çek Cumhuriyeti AB 2000/78/EC ayrımcılık karşıtı direktifi çerçevesinde mevcut bulunan iş kanununda değişikliğe gitmiştir. Bununla da kalmamış, Ekim 2004'te yeni bir İstihdam Kanunu'nu (Act on Employment) yürürlüğe sokmuştur. Yeni kanun mesleğe yönelik iyileştirmeler konusunda içinde kişisel gelişim planı, yetiştirme ve istihdam gibi pek çok aracı da muhataplarına sunmuştur.²²⁶

Polonya, sosyal ortakların danışmanlığı ile Haziran 2004'te Ulusal Sosyal Dâhil Olma Stratejisini (National Social Inclusion Strategy) kabul etmiştir. Ulusal Sosyal Dâhil Olma Stratejisi ile ana amaçlar belirlenmiş, 2010 yılına kadar olan ve erişilmek istenen tüm hedefler sayılara dökülmüştür.²²⁷

İtalya engelli bireylerin iş gücü piyasasına katılımlarını sağlamak için özel ve yarı özel iş bulma acenteleri ile çok yakın şekilde çalışmaktadır. Buna ek olarak yeni kabul edilen reform paketi ile iş gücü piyasasında çalışma refahını artırma politikalarının ve iş piyasasının esnekliği yükseltilmiştir. 2004 yılında çıkartılan 276/03 sayılı kararname ile engelli bireylere iş gücü piyasasına erişim fırsatlarının genişletilmesi kapsamında yeni yollar sunulmuştur. Bu faaliyet, kurumaların sosyal iş birliğine güçlü katılımları ile sağlanmıştır. Ülke çapında yeni kuralların kesin

---

²²⁵ Study On Practices And Policies In The Social Enterprise Sector In Europe Austrian Institute for SME Research, **Country Fiche – Slovenia**, Vienna 2007, http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/coop/projects-studies/doc/country_fiches_sl.pdf, (27.12.2007).

²²⁶ Charlotte Kadavá, Czech Republic, European Industrial Relations Observatory Online New **Legislation Seeks to Tackle Discrimination**, 07.12.2004 <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2004/12/inbrief/cz0412101n.htm>, (27.12.2007).

²²⁷ National Action Plan on Social Inclusion for 2004-2006, Poland, Ministry of Social Policy Warsaw, 2004, http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/soc-incl/nap_incl_pl_2004_en.pdf (27.12.2007).

şekilde uygulanması ve 68/99 Nolu kanun ile uyumunun sağlanması için yeni denemeler niteliğinde çalışmalar ve projeler de başlatılmıştır.

Estonya' da engelli bireyler iş gücü piyasasının dışında tutulabilme riskini taşıyan gruplar içerisinde tanımlanmaktadır. Estonya' da 1 Ocak 2006' da yürürlüğe giren İş Gücü Piyasası Hizmetleri ve Ayrıcalıklar Kanunu (Labour Market Services and Benefits Act) ile engelli bireylerin istihdam olanaklarının artırılması için çok önemli bir adım atılmıştır.²²⁸

Güney Kıbrıs' ta yoksulluk ve toplum dışına itilme sorunları ilerlemiş seviyede değildir. Çünkü işsizlik oranları son derece düşük seyretmektedir. Kamu Desteği ve Hizmetleri Kanunu²²⁹ (Public Assistance and Services) yasal Kıbrıs sakinlerinin yaşayabilmeleri için gerekli olan minimum hayat standartlarını garanti etmektedir. Kamu desteği almaya hakkı bulunan engelli bireyler gibi savunmasız gruplara dâhil kimseler, tam olarak iş sahibi olsalar dahi, ilave kamu desteği (maaş desteği gibi) sağlama hakkına sahiptirler.

Yunanistan, Ulusal İstihdam Politikası çerçevesinde (National Employment Policy) temel planlayıcısı ve uygulayıcısı İşgücü İstihdam Kurumu (Manpower Employment Organisation) ile birlikte, engelliler gibi dezavantajlı grupların, iş gücü piyasasına katılımlarını sağlamak amacıyla çalışmalar yapmaktadır.²³⁰

Malta' da ise İstihdam ile Yetiştirme Kurumu (Employment and Training Corporation) tarafından, engelli bireylerin iş gücü piyasasına girmesi ve orada kalmalarını sağlamak için özelleştirilmiş, kişiselleştirilmiş ve uzun süreli destek veren yeni bir düzenleme gerçekleştirilmiştir.²³¹

---

²²⁸ Labour Market Services and Benefits ActmPassed 28 September 2005 Entered into force 1 January 2006 (RT112005,54,30) <http://www2.sm.ee/tta/failid/Labour%20Market%20Services%20and%20Benefits%20Act%20-%20ver%2029.12.2006.a.doc>, (27.12.2007).

²²⁹ CYPRUS, Social Insurance Services National Strategy Report on Pensions, 2005, http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/2006/01/2006_01_cy_en.pdf, (27.12.2007).

²³⁰ Greek Manpower Employment Organization, **the International Environment and the Role of O.A.E.D. in Society**, http://www.oaed.gr/Pages/SN_151.pg, (27.12.2007).

²³¹ Employment & Training Corporation, <http://www.etc.gov.mt/> (27.12.2007).

Macaristan' da 2003 yılında çıkartılan Muamele ve Fırsat Eşitliğinin Arttırılması Kanunu (Equal Treatment and Promotion of Equal Opportunities) ve kamu idaresi içerisindeki engelli bireylerin istihdamı, Fırsat Eşitliği Planlarının (Equal Opportunity Plans) hazırlanması ile sağlanmıştır. Bu planlar, engelli bireylerin açık iş gücü piyasasına katılımlarına destek olmuş ve pek çok bakanlık konu ile ilgili fırsat eşitliği memurları göreve atamıştır.²³²

Almanya, 2004 yılında ulusal çapta katılımıla Engelsiz İş Olanakları (Jobs Ohne Barrieren) çalışmasına öncülük etmiştir. Alman hükümeti, bölgesel ve yerel otoriteler, iş verenler, ticaret birlikleri, engelli grupları, rehabilitasyon kurumları ve diğer organizasyonlar bir araya gelerek engelli bireyleri yetiştirilmesi ve istihdam edilmesinin geliştirmesi için çalışmışlardır.²³³

Litvanya'da son dönemlerde yürürlüğe giren ve sosyal kurumları ele alan kanun, dezavantajlı gruplara mensup kişilerin istihdam fırsatlarını geliştirme amacındadır.

İrlanda'da Destekli İstihdam Programı (Supported Employment Program) , açık iş gücü piyasasında öncü bir rol üstlenerek engelli bireyler için destekleyici bir unsur olmuştur. Program, İrlanda kamu istihdam kurumu FAS'ın adına sponsor organizasyonlar tarafından yürütülmüştür. Sponsorluğu üstlenen organizasyonlar, engelli bireylerin iş ararken ihtiyaç duyacakları durumlarına özel, kişisel destek sağlayıcı bilgileri edinebilmeleri amacıyla, iş koçlarını istihdam etmişlerdir. Bu program çerçevesinde, özel sektör işverenlerine sunulmuş olan bir olanak da bulunmaktadır.²³⁴

---

²³² Employment Social Affairs & Equal Opportunities, **Action Against Discrimination**, Civil Society, Hungary, http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/legis/lgms_en.htm (27.12.2007).

²³³ European Foundation for the improvement of Living & Working Conditions, **Füngeling Router Job Creationproject, Germany** <http://www.eurofound.europa.eu/areas/socialcohesion/egs/cases/de002.htm>, (27.12.2007).

²³⁴ Employment Social Affairs & Equal Opportunities, Quality Work in the Public Employment Services of the Eu/Eea - an Overall Review of Development Trends, http://ec.europa.eu/employment_social/employment_strategy/pdf/ReviewQualityManagement-EN.pdf, (27.12.2007).

Letonya' da 10 Ağustos 2005' de Bakanlar Kurulu tarafından 2005–2015 yıllarında Engelliliğin Azaltılması ile ilgili prensip kararları onaylanmıştır. Prensip kararları, engelli bireyler ile ilintili olarak 4 ana grup içerisinde tanımlanabilir: 1-) Engelli bireylerin istihdamı; 2-) Engelliliğin oluşumunun önlenmesi; 3-) Engelliliğin saptanmasında yeni yaklaşımlar; 4-) Engelli bireyler için yeni sosyal hizmetler ve koruma faaliyetlerinin oluşturulması.²³⁵

İspanya hükümeti tarafından engelli temsilcilerinin istişareleri ile birlikte, 2003 yılında Fırsat Eşitliği ve Ayrımcılık Karşısı (Law on equal opportunities and non-discrimination) Kanununu onaylanmıştır.²³⁶

İngiltere hükümeti tarafından 1995 yılında çıkartılan Engellilik Ayrımcılık Kanunu (Disability Discrimination Act) 2005 yılında istihdam, eğitim gibi bazı alanlarda ayrımcılığı önlemek için yenilenmiş ve genişletilmiştir.

Hollanda'da engellilik ile ilgili konular ve politikalar, 2003 yılında çıkartılan Engellilik ve Kronik Hastalıklar Kanunu (Equal Treatment on the Grounds of Disability and Chronic Illness Act) altında ele alınmaktadır. İlk olarak kanun çerçevesinde istihdam, iş edinme, profesyonel eğitim ve toplu taşıma alanlarında eşit muamele edilmesi ele alınmıştır. Bu kanunun etki ettiği alanların genişletilmesi için öncelikle muhtemel durumlar ele alınmış ve barınma, eğitim, ürün ile hizmetlerin dağıtımı konularına öncelik verilmiştir. Engelli bireylerin pek çok alanda katılımlarının sağlanması ayrıca AB tarafından finanse edilen projelerle de desteklenmiştir.²³⁷

Fransa, Ulusal Meclis'i tarafından 2004 yılında onaylanan Engelli Bireylerin Vatandaş Olarak Eşit Fırsat ve Katılımının Sağlanması (Equal Opportunities and the Participation and Citizenship of Disabled Person) ile ilgili kanunda, engelli bireylerin işsizlik oranının düşürülmesi ile ilgili alınması gereken önlemleri ayrıntılı

---

²³⁵ <http://www.lm.gov.lv/print.php?id=1689>, (27.12.2007).

²³⁶ Employment Social Affairs & Equal Opportunities, Implementation of Anti-discrimination directives into national law, http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/legis/lgms_en.htm , (27.12.2007).

²³⁷ Dutch Equal Treatment Commission, Equal Treatment (Disability And Chronic Illness) Act, September.2003, <http://www.cgb.nl/cgb190.php>, (27.12.2007).

olarak sıralamıştır. Kanunda ayrıca işverenlerin ve kamu kuruluşlarının engelli bireylerin istihdamı ile ilgili sorumlulukları da belirlenmektedir.²³⁸

Danimarka'da 2004 yılında engelli bireylerin istihdamını arttırmak için, İstihdam alanında Engellilik ve Ayrımcılık Kanunu yürürlüğe girmiştir (Danish Disability Discrimination Law in the Field of Employment)²³⁹

Finlandiya'da 1351–2003 sayılı “Sosyal Kurumlar” Kanunu, Çalışma Bakanlığının liderliğinde engelli ve uzun süre işsiz kalmış kimselerin istihdamının artırılması amacı ile çıkartılmıştır. Kanun 1 Ocak 2004 itibariyle yürürlüğe girmiştir.²⁴⁰

İsveç hükümeti, 3 adımlı bir süreç modeli ile mesleki engellilik durumuna gelen kimseler için alınan önlemlerin etkinliğini garanti altına almaya çalışmaktadır. İş ile ilgili ilk alınan önlem, işçiye halihazırda düzenli bir başka iş bulunamıyorsa, Kamu İstihdam Kurumu tarafından eğer uygun görülürse, iş yeri içerisinde bir rehabilitasyon sağlanmasıdır.²⁴¹

Portekiz'de engellilerle ilgili ve özellikle engellilerin istihdamı konuları, genel olarak kamu istihdam politikaları içerisinde yer almaktadır. Ancak kişisel programlardan, engelliler yararına yardımcı olacak uygulamalara kayış olduğu da gözlemlenmektedir. Yerel ve uzmanlaşmış Kaynak Merkezleri kanalıyla, engelli bireylerin istihdama kazandırılması ve iş gücü piyasasına katılımlarının sağlanması

---

²³⁸ Employment Social Affairs & Equal Opportunities, Implementation of Anti-discrimination directives into national law, http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/legis/lgms_en.htm, (27.12.2007).

²³⁹ Employment Social Affairs & Equal Opportunities, Implementation of Anti-discrimination directives into national law, Holger Kallehauge-High Court Judge & President of PTU, Report from The Kingdom of Denmark. On Danish Disability Discrimination Law In the Field of Employment. (The Danish association of Polioand other accident Victims).June 2004, http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/pdf/aneval/disabfull_da.pdf, (27.12.2007).

²⁴⁰ Pekka Pättiniemi, **Case Finland: Development of Legal Framework for Social Enterprises in Finland**, Zagreb 28.9.2006, <http://www.oecd.org/dataoecd/8/51/37508850.pdf>, (27.12.2007).

²⁴¹ **The Swedish Public Employment Service Performance in Brief**, Jan.– June 2007, http://www.ams.se/admin/Documents/ams/eng_koaf07.pdf, (27.12.2007).

amacıyla yetiştirilmeleri veya kurslara katılımlarının sağlanması için, halk içerisinde organize edilen özel destek ve katılımları cesaretlendirici önlemler alınmıştır.²⁴²

2.1.6 Avrupa Komisyonu Tarafından Desteklenen Topluma Entegrasyon Projesi

Bu proje; Avrupa Entegrasyon, Avrupa Otizm, Avrupa Akıl Sağlığı ve Avrupa Açık Toplum Akıl Sağlığı Girişimleri tarafından koordine edilmiştir. Projede İngiltere Kent Üniversitesi, Avrupa Engelliler Forumu, Avrupa Araştırma ve Eğitim Birliği, Avrupa Engelli Bireylere Hizmet Sağlayıcılar Birliği, Budapeşte Merkez Avrupa Üniversitesi Politika Çalışmaları Merkezi yer almıştır. Proje, Avrupa Komisyonu tarafından 2003 Engelliler Yılı çerçevesinde desteklenmiştir.

Geçmiş yıllarda Avrupa'da engelli bireyler çoğunlukla kamuya ait büyük bakımevlerinde yaşamak zorunda kalmışlardır. Engellilere yönelik sivil toplum örgütleri ise günümüz modern Avrupa toplumlarında bu bakımevlerinin kabul edilebilir olmadığını savunmaktadırlar. Bu bakımevlerinde kalan engelli bireyler, toplumdan ve günlük sosyal yaşamdan soyutlanmaktadırlar. Bu bakımevlerindeki kötü şartlar ve insan hakları ihlalleri hakkında çok sayıda rapor hazırlanmıştır. Ancak bu konuda yalnızca birkaç üye devlet, engelli bireylerin toplumdan soyutlanmasını engelleyici önlem almıştır.

Avrupa Birliğinin tüm üye devletleri insan haklarının korunması konusunda gerekli önlemleri almakla yükümlüdürler. Birliğin yeni sosyal politikaları, her alanında engellilik konusunun ön planda tutulmasını gerektirmektedir. Buna ek olarak Avrupa Birliğinin politikası; engelli bireylerin toplumdan soyutlanmasını engellemek ve topluma entegrasyonlarını sağlamak yönündedir. İnsan hakları temel hak ve özgürlüklerini korumaya yönelik birçok Uluslararası ve Avrupa Birliği Kanunu bulunmaktadır. İnsan hakları evrensel olmasına rağmen günümüzde engelli bireylerin bu haklardan yeterince faydalandığı söylenemez. Engelli bireylere yönelik

---

²⁴² Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee of the Regions, Situation of disabled people in the enlarged European Union: The European Action Plan 2006-2007, Anex 2, COM (2005) 604 final, Brussels, 28.11.2005, s. 19.

insan hakları ihlallerine gereken önem verilmemektedir. Engelli bireylerin bakım evlerinde maruz kaldıkları insan hakları ihlalleri son zamanlarda toplumda ve akademik çevrelerde önemli bir konu haline gelmiştir. Eşit vatandaşlık haklarının verilmesi, sosyal dışlanmışlığın engellenmesi, toplum temelli hizmetlerin kalitesinin artırılması ile sağlanabilir. Bu projede Avrupa Birliği'ne üye 25 ülkede, 2500 kamuya ait bakımevi karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Çalışmanın genel sonuçları, bakımevlerinde kalan engelli bireylerin aktivitesiz, sıkıcı ve izole bir yaşam sürdürdüklerini göstermektedir. Gerekli rehabilitasyon ve terapi faaliyetleri için personel sayısı yetersizdir. Fiziksel çevre, bireylerin özel yaşamlarını sürdürmeleri ve kendilerini evlerinde hissetmeleri için uygun değildir. Aile, arkadaş ve toplum ile iletişimleri sınırlıdır. Çalışmanın genel sonuçları yaşam kalitesi açısından toplum temelli hizmetlerin, kamu bakım evlerinde verilen hizmetlere göre daha iyi sonuçlar verdiğini ortaya koymuştur.²⁴³

Toplum temelli hizmetlerin kalitesi elaman desteğinin kalitesine bağlıdır. Engelli bireyler vatandaşlık haklarını diğer bireyler gibi kullanabilmeli, içinde yaşadıkları toplumdan soyutlanmamalı, bakımevlerine alternatif olarak geniş kapsamlı ve kaliteli toplum temelli hizmet alternatiflerine sahip olmalıdırlar. Tüm paydaşlar, bireysel ihtiyaçları temel alan bu hizmetlerin sağlanmasında işbirliği yapmalıdırlar. Bu projede altı temel politika önceliği geliştirilmiştir:

1. Engelli Bireylere insan haklarına saygılı toplum temelli hizmet sağlanması için politikalar ve eylem planları geliştirilmesi.
2. Öncelikli olarak toplum temelli hizmetlerin birliğe üye, yeni ülkeler ve aday ülkelerde geliştirilmesi.
3. Tüketicuyu koruma politikaları çerçevesinde kalite güvence sistemlerinin oluşturulması ve ulaşılabilir şikâyet mekanizmalarının geliştirilmesi.
4. Hizmetlerin bireysel ihtiyaçları karşılayacak biçimde sağlanmasını garantileyecek finansal düzenlemeler yapılması.

---

²⁴³ Freyhoff ve diğerleri, s. 6.

5. Üye Devletler tarafından Avrupa genelinde büyük bakım evlerinin yapımının durdurulması.

6. “Toplumsal Yaşam İçin Avrupa Koalisyonu” oluşturulması. Bu koalisyonun amacı toplum temelli hizmetlerin sağlanabilmesi için izleme ve eylem merkezi oluşturulmasıdır.²⁴⁴

Toplum temelli hizmet alternatiflerinin yaratılması birçok farklı karar alma organının katılımını gerektirse de, ulusal hükümetlerin vatandaşlarına kaliteli hizmet sunma konusundaki sorumlulukları devam etmektedir. Engelli bireyler, aileleri, hizmet sağlayıcılar, engelli örgütleri, yerel ve ulusal otoriteler ile Avrupa Birliği, bakımevleri yerine, engelli bireylere toplum temelli hizmet alternatifleri sunma konusunda birlikte çalışmalıdırlar.

19.12.2002 tarihinde Avrupa Parlamentosu, üye ve aday ülkelerde mevcut olan bakımevlerinin insan hakları açısından incelenmesine karar vermiştir. Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen bu proje ile komisyon üye ve aday ülkelerde engelli bireylerin bakımından sorumlu olan kurumların nasıl çalıştıkları ve insan haklarına verdikleri öneminin saptanması amaçlanmıştır. Bu proje, Avrupa Birliğinin engelli politikalarının toplum temelli hizmetler lehine değiştirilmesi amacıyla oluşturulacak politika tekliflerini geliştirme görevini üstlenmiştir.

200 yıllık geçmişte birçok Avrupa Birliği ülkesinde hükümet politikaları engelli bireyleri uzak yerlerde bulunan bakım evlerinde tutmak doğrultusunda idi. Bu bakım evlerinde yaşayan engelli bireylerin toplumla iletişimleri minimum düzeyde olmaktadır. Bu politikalardan özellikle zihinsel engelliler ve otizm hastaları etkilenmektedir. Sivil toplum kuruluşları da bu durumun modern Avrupa toplumlarında kabul edilemeyecek bir hal olduğunu söylemektedirler. Bu büyük bakımevleri, engelli bireyleri toplumdan ve normal sosyal hayattan soyutlamaktadır.²⁴⁵

---

²⁴⁴ Freyhoff ve diğerleri, s. 7.

²⁴⁵ Freyhoff ve diğerleri, s.10.

Avrupa Birliği üye ülkelerinde bulunan büyük bakımevlerinde kötü koşullar ve insan hakları ihlalleri hakkında çeşitli raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlar medyanın geniş çaplı ilgisini çekmesine rağmen, bu ilgi kısa süreli olmuştur. Hükümetler ise bu raporlar karşısında ya kurumların yenilenmesi için fon yaratmış, ya da engellilerin başka bir kuruma nakillerini sağlamışlardır. Ancak hiçbir birlik üyesi hükümet, engelli bireylerin toplumdaki soyutlanmasını engelleyici bir adım atmamıştır. Bu aslında önemli bir insan hakları ihlalidir.

Engelli bireylerin toplum içinde yaşamalarını sağlamak için bakımevlerinde sunulan hizmetten, toplum temelli hizmet sistemine kesinlikle geçiş yapılmalıdır. Bu çalışmanın amacı, büyük bakımevlerinde toplumdaki soyutlanmış olarak yaşayan engelli bireylerin haklarına politikacıların, yasa koyucuların ve kamuoyunun ilgisini çekmektir. Ayrıca bu çalışmada toplum temelli bakım hizmetinin sağlanması önemli vurgulanmaktadır. Bu proje kapsamında bakımevleri hizmet kalitesi; engellilerin ihtiyaçlarına cevap verebilme, çalışan sayısı, fiziksel çevre ve engellilerin tatmini yönleri ile değerlendirilmektedir.

Bakım evlerinde kalan engellilerin mevcut durumunu incelerken, engelli bireylere yönelik genel sosyal gelişmeler ve tutumların da göz önüne alınması gereklidir. Bakımevinde sunulan hizmet sistemleri için 3 önemli konu bulunmaktadır:

1-Bakımevlerinde sunulan hizmetlere yönelik sosyal tutum

Bakımevlerinin kurulma amacı; özel ihtiyaçları bulunan engelli bireyleri tek bir çatı altında toplayarak onların gereksinimlerine daha iyi cevap vermektir. Ancak toplum zaman içinde bakımevlerindeki engelli bireyleri unutmuş, adeta yok farz etmiştir.

Günümüzde engelli bireyler toplumun bir parçası olarak kabul edilmemektedir. Bu konudaki kampanyalar ile engelli bireylere yönelik negatif tutumlar ortadan kaldırılmalıdır. Engelli bireyler, bazı alanlarda yardıma ihtiyaç duysalar da topluma katkıda bulunan vatandaşlardır.

2-Finansal Kaynak İhtiyacı

Toplum temelli hizmetlerin, bakımevlerinde sunulan hizmetlere oranla daha pahalı olduğu ve bu nedenle ekonomik olmadığı çok tartışılan bir konudur. Özellikle sosyal bütçelerin kısıtlandığı dönemlerde bu tartışmalar alevlenmektedir.

Ancak; insan hakları ihlallerinin söz konusu olduğu durumlarda, bütçe kısıtlamaları söz konusu olmamalıdır.

Yapılan incelemelerde görülmüştür ki; toplum temelli hizmet ile bakımevlerinde sunulan hizmet maliyetleri hemen hemen aynıdır. Ancak, toplum temelli hizmetle sunulan yaşam kalitesi çok daha yüksektir. Bakımevlerinin yönetimi ile ilgili altyapı maliyetleri de göz önüne alındığında, bazı durumlarda toplum temelli hizmetler daha düşük maliyetli olmaktadır.²⁴⁶

3-Demografik Gelişmeler

Engelli bireylerin demografik gelişmeleri toplumun diğer kesimi ile aynıdır. Ancak iyi bir tıbbi hizmet, engelli bireylerin yaşam süresini diğer bireylere göre daha çok uzatmaktadır. Ortalama yaşam süreleri örneğin; Down Sendromlu hastalarda 1929 yılında 9 yıl, 1986 yılında 47 yıl iken günümüzde 60 yıldır.²⁴⁷

2.1.6.1 Engelli Bireylere Yönelik İnsan Hakları Uygulamaları

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (Universal Declaration on Human Rights) 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından benimsenmiştir. Bu benimseme, temel hak ve hürriyetlerin ilk kez bir düzen içerisinde yazılı hale getirilmesi olmuştur. Bu hak ve hürriyetleri 2 temel kategoriye ayırmak mümkündür:

1. Özgürlük, oy kullanma, özel hayat, insanlık dışı muameleye maruz kalma gibi durumları düzenleyen Kişilik Hakları ve Siyasal Özgürlükler

---

²⁴⁶ Freyhoff ve diğerleri, s.16.

²⁴⁷ Freyhoff ve diğerleri, s.17.

2. Çalışma, eğitim gibi durumları içeren Ekonomik ve Sosyo Kültürel Hak ve Özgürlükler

Yasal olarak bir bağlayıcılığı olmamakla birlikte, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi uluslararası seviyede geniş kapsamlı pek çok insan hakları ile ilgili düzenlemeye ilham kaynağı olmuştur. BM tarafından kanunlaştırılmış olan Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (International Covenant on Civil and Political Rights) ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültür Hakları Sözleşmeleri (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) en önemli örneklerdir.

BM tarafından insan haklarına ilişkin ele alınan 4 farklı ve en temel yasal düzenlemelerden aşağıdakiler de dikkate alınmalıdır:

- 1965 yılında kabul edilen Irka dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklayan sözleşme (Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination)
- 1979 tarihli kadınlara uygulanan ayrımcılığı yasaklayan sözleşme (Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against women)
- 1984 tarihli her türlü işkence, eziyet, onur kırıcı ve insanlık dışı ceza ve muameleyi yasaklayan sözleşme (Convention Against Torture & Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)
- 1989 tarihli Çocuk hakları sözleşmesi (Convention on the Rights of the Child)

İnsan Hakları kapsamında Avrupa' da bağlayıcılığı olan anahtar uygulamalar ise 1950 tarihinde yayımlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve 1996 yılında revize edilen 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı'dır. (European Social Charter)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi medeni ve politik hakları düzenlerken, Avrupa Sosyal Şartı ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kapsamı içine almaktadır. İşkence ve İnsanlık Dışı Onur Kırıcı Cezaya Karşı Avrupa Komitesi (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading treatment or

Punishment-CPT); Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde bireylerin işkenceye veya fena muameleye karşı yerinde (taraf ülkede) yapılacak denetime dayalı, yargı dışı bir sistemle korunmasını sağlamak üzere kurulmuştur. Komite, sözleşmeyi onaylayan Avrupa Konseyi üyesi devletlerin sayısına eşit sayıda üyeden oluşmaktadır. Komite, kamu makamları için, özgürlüğünden yoksun bırakılan kimselerin bulunduğu yerleri ziyaret ederek; bu kişilere yapılan işkence ve insanlık dışı muameleleri veya onur kırıcı davranış ve cezaları önlemeye yönelik olarak saptamalar yapmak üzere görevlidir.²⁴⁸

Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi 7 Aralık 2000 tarihinde Nice Zirvesinde belirlenmiş olup, AB vatandaşlarının temel haklarını ve Avrupa Birliğinin vatandaşlarına karşı sorumluluğunu düzenlemektedir. Yasal olarak bir bağlayıcılığı olmamakla birlikte, bildirgenin statüsü, üye ülkelerin onayıyla Avrupa Komitesinin devreye girmesi ile değişmiştir. Bildirgenin 21. Maddesi ayrımcılıkla mücadele ile ilgilidir. Engelli kişilere yönelik fırsat eşitliğinin yaratılması bakımından da son derece olumlu gelişmelere neden olmuştur.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi, engellilere karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve onların yaşam standartlarını iyileştirmek gibi yükümlülükler getirmektedir. Sözleşme, Birleşmiş Milletler'in 13 Aralık 2006 tarihli kararı ile kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından, 1993 yılında, Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Standart Kuralları (UN Standard Rules on the equaliation of Opportunities for Persons with Disabilities- The Standart Rules) kabul edilmiştir BM, engelli bireylerin de toplumun diğer bireyleri kadar, eşit haklara ve fırsatlara sahip olmalarını garanti altına almaya çalışmaktadır. Standart Kurallar arasında gözetilen bu uygulama ile verilen tüm hizmetlerin engelli bireyler için de uygun olması amacına yönelik olarak toplum içerisinde örnek teşkil edici ve zorlayıcı bir etken olmaktadır. Birleşmiş Milletler 1991 yılında kabul edilen “Zihinsel Engellilerin Korunmasına ve Akıl Sağlığının Geliştirilmesine Dair Prensipler”(Principles fort the Protection of Persons with Mental Inness) Bildirgesi ile zihinsel engellilerin barındıkları kurumların tabi tutulduğu düzenlemeler ele alınmıştır. Bu prensiplerin getirdiği uygulama süreçleri, zihinsel özürlü sayılma ve bakım koşullarını düzenlemiş, yol gösterici olmuştur. Bu

---

²⁴⁸ Safa Reisoğlu, **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta yayınları, İstanbul, 2001, s. 10–11.

prensiplerin kapsam alanı ismen zihinsel özürlü engellileri ifade etse de, kapsadığı bireyler anlamında çok daha geniş bir alana yayılmış olup, ruhsal ve zihinsel sağlık hizmetleri bağlamında ilgili tüm bireyleri içine almaktadır.

2.1.6.2 Hakların Evrenselliği ve Engelli Bireyler

İnsan hakları her birey için geçerli ve evrensel olmakla birlikte, gerçek hayatta günlük uygulamalarda engelli bireyler için bu haklardan tam anlamı ile faydalanmak mümkün olamamaktadır. Bu durum engellilerin toplum içerisindeki görünmezliğine ve bu doğrultuda insan haklarının temelini oluşturan değerlerin, engelli bireylere uygulanmadığı veya farklı şekilde uygulandığına da gönderme yapmaktadır. Bu geçmişten günümüze kalan bir mirastır. Engelliler toplum içerisinde neredeyse tamamen görünmez vatandaşlar olarak yaşamışlar ve tarih boyunca tüm kültürlerde kenarda bir yerde tutulmuşlardır. Düşünce olarak mevcut yasal korumaların, engelli bireylere ya hiç uygulanmadığı, ya da daha az gayretle uygulandığı gerçeği açık şekilde ortadadır.²⁴⁹

2.1.6.3 Kurumsal Bakım ve İnsan Hakları

Avrupa genelinde engelli bireylerin sosyal izolasyonu görünmezliklerini arttırmaktadır. Son 10 yıllık süreçte engellilik konusunu insan hakları çerçevesinde ele almak mümkün olmuş olsa da, pek çok birey hala ıslah evlerinde kenarda ve unutulmuş olarak yaşamlarını sürdürmektedir.

Orta ve Doğu Avrupa'da hükümet politikaları, hala zihinsel olarak engelli veya güçlüğü bulunan kimseleri uzak ve büyük bakımevlerinde, yetersiz hizmet ve dışlanma ile toplumdan ayırmaya yönelik olarak yürütülmektedir. Buna ek olarak aileler tarafından da engelli bireyler gerek suistimalden koruma, gerekse ailenin

---

²⁴⁹ Gerard Quinn ve Theresia Degener, **Human Rights and Disability: The Current Use of the Future Potential of United Nations Human Rights Instruments in the Context of Disability**, New York: United Nations, 2002, s.23.

statüsüne zarar gelmemesi amaçları ile toplumdan izole edilmiş bakım evlerine kapatılmaktadırlar.²⁵⁰

Geçtiğimiz 10 yılda Doğu ve Orta Avrupa’da bakım evlerinde insan haklarının ciddi şekilde ihlal edildiğine dair pek çok rapor yayımlanmıştır. Raporların çoğu, özellikle zihinsel veya düşünsel olarak yeterliği olmayan engelli kimselerin bakımevlerinde maruz kaldığı insan hakları ihlalleri hakkındadır. Gönülsüz olarak bakımevlerine kapatılmış ve bu duruma itiraz edecek yeterliğe sahip olmayan kimselerin maruz kaldıkları yetersiz yiyecek, uygunsuz giyinme, ısınma, barınma, temizlik koşulları altında neredeyse yok denecek kadar az tedavi ve rehabilitasyon söz konusu olmakta, ayrıca genellikle insanlık dışı koşullarda hayatlarını sürdürmektedirler. Hatta kimi raporlarda bazı bakımevlerinde azaltılmış şekilde olsa da, hala daha herhangi bir kas gevşetici veya anestezi kullanılmaksızın elektro-şok tedavisinin ve yatağa bağlanma metotlarının uygulanmakta olduğu notu yer almaktadır.²⁵¹

Bu raporların ortaya koyduğu bakımevlerindeki insan hakları ihlalleri ciddi boyutlardadır ve ihlal edildiği belirlenen bakımevleri ile ilgili standartların bazıları aşağıdadır:

Keyfi Gözaltından Koruma

Uygun Yaşam Koşulları Şartı

Uygun Bakım ve Tedavi Sağlanması

Kişiselleştirilmiş Bakım Planı

Diğer Hastalar Tarafından Verilebilecek Zararlardan Koruma Koşulu

Özel ve Aile Hayatı Hakkı

Gizlilik Hakkı

Aile ile İletişim

---

²⁵⁰ Judith Klein ve Camillia Parker, “Making Social Inclusion a reality: The Challenge for People with Mental disabilities in Central and eastern Europe”, **Eurohealth**, Vol. 9, No:3, 2003, s. 16.

²⁵¹ Freyhoff ve diğerleri, ss.18-36.

2.1.6.4 İnsan Hakları ve Bakım Evleri

“İnsan Hakları ve Engelliler” başlıklı BM tarafından hazırlanan rapora göre; bakımevlerinde bulunan engelli bireyler artan şekilde insan hakları ihlaline maruz kalmaktadırlar. Günümüzde bu artık yadsınamaz bir gerçektir. Ayrıca bu kişilerin maruz kaldıkları onur kırıcı ve insanlık dışı muamele de giderek artış göstermektedir. Zihinsel veya çoklu şekilde engelli olan kişiler en yüksek risk grubu içerisinde yer almaktadırlar. Zira kâğıt üzerinde tam olarak tarif edilmiş olan uygulamaların, pratikte eksik kaldığı gözlemlenebilmektedir. Kurumlardaki mevcut bakım ve tedavi imkânları insanlık onuru ve gerekli anatomik koşullara her zaman uyumlu olmamaktadır. Geçmişte bu kenara itilmiş ve unutulmaya yüz tutmuş grupların hakları sistemin içinden veya dışından hiçbir organizasyon tarafından müdafaa edilmemiş olsa da, günümüzde bu eğilim hissedilir ölçüde değişime uğramıştır. Eğer özgürlük tüm toplum ve bireyler için geçerli olacaksa, günümüzde bu tip kurumların varlığına da gerek kalmamaktadır.²⁵²

Toplum temelli hizmetlerin geliştirilmesi için engelli bireylere yardımcı olabilecek 2 temel değer insan hakları çerçevesinde sıralanabilir:

1-Eşit Vatandaşlık:

Engelli kişiler de diğer tüm bireyler gibi devlet önünde eşit haklara sahip vatandaşlardır. Bu haklar; oy kullanma, evlenme, sağlık hizmetlerinden, eğitim ve iş fırsatlarından eşit ölçüde yararlanmayı da kapsamaktadır.

2-Sosyal Dâhil Olma:

Ulaşılmak istenen nihai hedef engelli bireylerin toplum hayatı içerisinde seçim yapabilme hakkına sahip olması ve içinde yaşadıkları topluma özgürce tam olarak dâhil olmalarıdır. Sadece engelli kimseler için özel olarak düzenlenmiş yapılar ve kurumlar onların her halükarda tecrit edilmesine ve toplum dışına itilmelerine neden olmaktadır.

Bu sebeple aşağıda sayılan bazı temel prensipler, tüm çabaların yüksek kaliteli ve toplum temelli alternatifler üretmesine temel oluşturulabilecektir. Ayrıca bu şekilde engelli bireylerin hakları geliştirilmiş ve garanti altına alınmış olacaktır.

---

²⁵² Quinn ve Degener, s.23.

1-Saygı Prensipleri:

Bireyler ırklarına, cinsiyetlerine, yaşlarına, engellilik ve diğer statü değerlerine göre ayrımcılığa maruz tutulmadan, haklarını gerçekleştirebilmeli, görüşlerini açıklayabilmeli, dinlenmelidirler. Verilen hizmetler, sistemlere değil bireylerin kişisel ihtiyaçlarına uygun olmak zorundadır ve kişisel olarak planlanarak, hizmetleri alan kişilerin katılımlarıyla kararlaştırılmalıdır. Verilen servislerin düzenli olarak kontrolü yapılmalı, gerekli olduğunda yenilenmelidir.

2-Seçme Hakkı:

Bireyler kendi yaşamları hakkında, nerede yaşayacakları, kimlerle yaşayacakları, kullanacakları hizmet çeşitleri, kimle arkadaşlık edecekleri veya diğer ilişkilerini nasıl yürütecekleri gibi seçimleri hakkında hak sahibi olmalıdırlar. Eğer bireyler kendileri ile ilgili yukarıdaki seçimleri uygun şekilde yapmakta zorlanıyor iseler, kişisel tercihlerini açıklayıp belirlemeleri için kendilerine yeterli derecede destek ve yardım verilmelidir. Bu durumdaki bireyler ile ilgili ailelerinin veya vasilerinin görüşleri belirleyici olabilir. Bireyin adına alınan kararların yargılanmasında kullanılan ölçüt, alınan kararın bireye en çok fayda sağlayan olması ve bireyi en az kısıtlayan seçenek olmasıdır.

3-Katılım Prensipleri:

Tam ve eşit katılımın garanti edilmesi bakımından engelli bireylerin eğitim, barınma, istihdam, dinlenme ve kültürel aktivitelere katılımlarının mümkün olması koşulu aranır. Bu hizmetlerden yararlanan tüm bireyler, onların aileleri ve diğer kişiler, geliştirici faaliyetlere tam olarak katılma, geliştirme ve iyileştirme süreçlerine dâhil olma hakkına sahiptirler.

4-Bağımsızlık Prensipleri:

Engelli bireylerin mümkün olduğunca bağımsız şekilde yaşamaları için yetkililer onlara gerekli destek ve sorumluluğu vermelidir. Bu hizmet veren birimlerin, bireylerin ihtiyaçlarına duyarlı olmaları gerekliliğini ve kişilerin bağımsızlıklarını yaşamalarına engel olan bariyerleri minimum seviyeye getirmeye çalışmalarını gerekliliğini ortaya koyar.

5-Engelli Vatandaşlara karşı Bölgesel, Yerel Yetkililerin Sorumluluğu

Uygun ikamet servis hizmeti verilebilmesi, mevcut sosyal bağlantıların geçerli olması ve toplum hayatına katılımın desteklenmesi ile gerçekleştirilebilir. Bu nedenle ikamet hizmeti veren kurumların öncelikle kendi bölgelerinin kapsamında yaşayan engelli bireylere hizmet vermesi esastır.²⁵³

2.1.6.5 Avrupa’da Büyük Çaplı Bakımevleri (Fransa, Macaristan, Polonya ve Romanya’nın İncelemesi)

Avrupa’ da pek çok ülkede, hâlihazırda bakımevlerinin sayısını ve karakteristik özelliklerini belirlemeye yarayan bir bilgi bankası veya karşılaştırma verisi bulunmamaktadır.

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki; Avrupa’da engellilere hizmet veren kurumların %80’i cinsiyet ayrımı yapmaksızın hizmet vermektedir. Pek az ülkede cinsiyete göre ayrılmış kurum bulunmaktadır. Buna tek istisna yaratan ülke %21 Erkek, %17 Kadın cinslerine hizmet veren bakım evi oranı ile Polonya’dır.

Kurumların %75’i sürekli kalma prensibi ile hizmet vermekte olup, geriye kalan kurumlar da, ya okul ya da yatılı okul türündendir. Bu çalışmanın neticesine sadece İngiltere istisna oluşturmakta, bakımevi kapsamındaki kurum çeşitliliğini daha fazla bulundurmaktadır. Ayrıca toplam kurumlar arasında %45’lik tedavi merkezi ile Finlandiya da ikinci bir istisna olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmaya göre altı ülkede 100 yaşın üzerinde kurumlara, beş ülkede de son beş yıllık dönemde açılmış kurumlara rastlanmıştır. Söz konusu kurumların büyük çoğunluğunda şahıslara ait tek kişilik odalar bulunmamaktadır. Ayrıca bakımevi sakinlerinin yakın çevrede ikamet eden yakınları veya aileleri olduğu gibi, uzak yerleşim yerlerinden de aynı bakımevlerine ikamet etmek için gelen engellilerin olduğu görülmektedir.²⁵⁴

---

²⁵³ Freyhoff ve diğerleri, ss. 22-23.

²⁵⁴ Freyhoff ve diğerleri, ss. 28-33.

Avrupa Birliği tarafından desteklenen Topluma Entegrasyon Projesi kapsamında Fransa, üç yeni üye Macaristan, Polonya ve Romanya hakkında detaylı bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Bahsi geçen ülkelerde çoğu bakımevi yetişkinler için organize edilmiştir. Fransa ve Romanya'da sadece çocuklara hizmet veren birer bakım evi dışında çocuklara hizmet veren kurum bulunmamaktadır. Polonya ve Macaristan'da da birer tane hem çocuklara, hem de yetişkinlere hizmet veren kurum yapılan araştırmalarda tespit edilmiştir. Ayrıca yine bu ülkelerde sadece erkeklere hizmet veren birer bakım evi dışında cinsiyete göre hizmet veren kurum bulunmamaktadır.

Macaristan ve Polonya'da bulunan tüm bakımevleri engelliliğin cinsine göre ayrılmamış olup, her türden engelli vatandaşa hizmet vermektedir.

Analiz edilen ülkeler arasında sadece Romanya'da çok çeşitli engellere sahip bireylere hizmet veren bir adet bakım evinin yanında, sadece fiziksel engellilere ve zihinsel engellilere hizmet veren birer adet ihtisaslaşmış bakımevi bulunmaktadır.

Fransa'da ise üç adet karma gruplara, bir adet sadece fiziksel engellilere, iki adet de öğrenme güçlüğü bulunan engellilere hizmet veren ihtisaslaşmış bakım evi bulunmaktadır.

Dikkat çekici bir diğer saptama da; Polonya, Macaristan ve Romanya'daki bakım evlerinde sadece evli olan sakinlere birlikte yaşama hakkı ve düzenleme hizmetleri sunulmasıdır. Aynı uygulamaya Fransa'da rastlanmamaktadır.

Örnek ülkelerdeki kurumların yöneticileri ile yapılan görüşmelerde konaklayan kişilerin belirli şikâyetlerini iletme hakkına sahip oldukları bilgisi alınmıştır. Ancak yapılan araştırmalar Polonya dışındaki ülkelerde şikâyetler ile ilgilenen yönetim kurulu hakkında şu gerçekleri ortaya koymuştur: Romanya'da sadece dört kurumda, Fransa'da ise, sadece bir kurumda şikâyetleri değerlendiren komiteye dâhil edilen bakımevi sakini temsilciye rastlanmıştır. Bir tanesi Fransa'daki bir bakımevinde olmak üzere, çok az sayıda kurumda komiteye katılma hakkına sahip olan kurum sakininin aile yakını tarafından temsil edilmesi durumu söz konusudur.

Kurumların ziyaret edilmesi ise her gün mümkündür. Ancak belirli saat aralıkları ile sınırlandırılmıştır. Sadece Fransa'da bir bakımevinde ziyaret, haftanın sadece bir günü ile sınırlandırılmıştır.

Polonya ve Romanya'da ziyaretçiler müstemilatın içerisinde özgür şekilde dolaşma hakkına sahiptirler. Ancak Fransa'da sadece belirli bölümlere ziyaretçilerin girme hakkı bulunmaktadır.

Romanya'daki bir kurum dışında tüm bakımevleri davranış bozukluklarının giderilmesinde ilaç kullanımını uygulamaktadırlar. Ancak elektroşok tedavisini kullandığını beyan eden bir kuruma rastlanmamıştır.

Polonya'da dört kurumda ve Fransa'da üç kurumda bağlama yatakları kullanıldığı rapor edilmiştir.

Romanya dışındaki ülkelerde, beş adet kurumda tecrit odalarının kullanıldığı, bakımevi sakinlerinden davranış bozukluğu gösteren kimselerin diğerlerinden ayrı bir yerde tutulması uygulamasının Fransa dışındaki ülkelerde yapıldığı tespit edilmiştir.

Tüm kurumlarda bazı sakinler hakkında yapılan araştırmalarda, her sakinin kendine ait bireysel ve yılda bir revize edilen plana sahip olduğu görülmüştür. Sadece Romanya'da planların revizesinin eksik kaldığı tespit edilmiştir. Macaristan ve Fransa'da pek çok sakin, zaman çizelgeli bir program dâhilinde takip edilmektedir. Sadece Romanya ve Polonya'da birer kurum zaman çizelgeli programı sakinlerine uygulamaktadır. Macaristan da ise zaman çizelgeli aktivite planlarına ek olarak, sakinlerin günlük aktivitelerini belirleme şansı da bir kurumda bulunmaktadır.

Her ülkedeki kurumlarda yaşam alanları ziyaret edilmiştir. Macaristan ve Romanya'daki yaşam alanlarına nazaran Fransa ve Polonya'dakilerin nispeten daha küçük olduğu görülmüş, ancak yine de özel evlerde sunulabilenden daha fazla alan verdikleri de gözden kaçmamıştır.

Yaşam alanlarına dâhil olan sakinlerin belirli bir engellilik grubu bulunmamakta, her türden engele sahip kimse bu alanlardan faydalanabilmektedir.

Sakinlerin yaş ortalaması Macaristan'da 43, Polonya'da 51, Romanya'da 57, Fransa'da 35 olarak tespit edilmiştir.

Bu kurumlarda kalma yılı olarak bakıldığında en uzun süreli kalan sakinler Macaristan'da olmakla birlikte en kısa süreli kalışlar da Romanya'dadır. Romanya'daki bu kısa kalış süreleri, bir bakıma, sakinlerin bir bakımevinden diğerine nakledilip durduğu anlamına gelmektedir.

Sakinlere gösterilen destek anlamında, en az desteği Fransa bakımevlerinin sakinlerinin aldığı yapılan araştırmalar göstermektedir. Ancak, bir nokta gözden kaçırılmamalıdır: Fransa bakımevlerinde kalanların %70'lik bir oranı çalışabilir durumda olan sakinlerden oluşmaktadır. Macaristan ve Romanya'daki sakinler barınmak için fazla desteğe ihtiyaç duyanlardır. Bu nedenle verilen destek seviyesi yüksek çıkmaktadır. Polonya ise orta seviyede desteğe ihtiyaç duyan sakinleri bakımevlerinde barındırmaktadır.

Büyük bakımevlerinin içinde barındırdığı bir dezavantaj da, sakinlerinin yakınları ve aileleri ile görüşebilmeleri ile ilgilidir. Araştırma sonucunda bu tür bakımevlerinde kalan kimselerin çok az bir bölümünün ayda en az bir kez aileleri ile görüşebildikleri ortaya çıkmaktadır. Macaristan Polonya ve Romanya'da büyük bir çoğunlukla bu tür yerlerde yaşayan sakinlerin yakın çevreleri ile temas kurmadıkları görülmektedir. Fransa için durum tam tersidir. Pek çok bakımevi sakini aileleri ile bir aydan daha kısa sürede düzenli olarak kontak kurabildiklerini belirtmektedir.

Yaşam alanlarının düzeni, temizliği, yeterliği, yeniliği gibi konularda ise tüm ülkelerde pek iç açıcı tablolar ile karşılaşılmamıştır. Kullanılan binaların ve eşyaların büyük çoğunluğu son derece eski, yetersiz olmakla birlikte hijyen açısından olumlu koşullar barındırmamaktadır. Yatak odalarında ve yatakhanelerde durum %50 oranında daha iyileşmektedir. Özellikle Macaristan'daki bakım evlerinde koşulların oldukça kötü olduğu saptanmıştır. Fransa, Polonya ve Romanya'da durum biraz daha iyidir.

Fransa, Romanya ve Polonya'da bakımevleri çalışanlarının tam zamanlı olarak iş görmeleri normal bir durumken, Fransa'da hem tam zamanlı hem de yarım zamanlı çalışan personel uygulaması bulunmaktadır. Polonya, Romanya ve

Macaristan'da haftalık tam zamanlı çalışma 40 saat, Fransa' da 35 saattir. Sakin başına düşen çalışanın en az olduğu ülke Fransa'dır. Fakat bu en az destek ihtiyacı bulunan sakinlerin de Fransa'da olması verisi ile örtüşmektedir. Ancak Romanya'daki oran Macaristan ve Polonya'nın çok üzerindedir. Ayrıca personel ile ilgili eğitim verilmesi konusunda yapılan araştırmalar, pek çok ülkedeki kurumun personeline zaman zaman eğitim verdiğini göstermektedir. Ancak Romanya'da bu oran yine aşağılardadır.

Günlük yaşamdaki basit tercihlerini yapabilme anlamında kurumlar incelendiğinde, az destekle yaşamını idame ettirebilen sakinlerin göreceli olarak daha fazla seçim hakkına sahip olduğu görülmektedir.

Tüm ülkelerde normal günlük hayat aktivitelerine sakinlerin de dâhil edilme yüzdesi son derece düşüktür. Ayrıca engellilik boyutu arttıkça, dâhil edilme de azalmaktadır.²⁵⁵

2.2 AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NDE YER ALAN KURALLARIN ENGELLİ HAKLARINA UYARLANMASI

2.2.1 Engelli Bireylerin İnsan Hakları

2.2.1.1 Ulaşılabilirlik ve Kısıtlamalar

1970'li yıllardan bu yana engelli bireylerin ulaşılabilirlik ve kullanılabilirliği için sosyal ve fiziksel çevrelerin, süreçlerin yaratılması ve kısıtlamaların kaldırılması konusunda Avrupa Birliği ülkelerinde önemli farkındalık yaratılmış, gelişmeler kaydedilmiştir.²⁵⁶

Engelli bireylerin birçoğu maddi imkânsızlıklar içinde yaşamaktadır ve bu durum onların hayatlarında birçok kısıtlamalar yaratmaktadır. Ayrıca ailede engelli bir bireyin olması da tüm aile bütçesine önemli bir ek yük getirmektedir. Engelli bireylerin, engelleri nedeniyle harcamaları yüksek olmaktadır ve bununla birlikte ev

²⁵⁵ Freyhoff ve diğerleri, ss.38-53.

²⁵⁶ Gerry Zarb, **Removing Disabling Barriers**, Policy Studies Institute, London,1995, ss.1-5.

dışında gelir elde etme olanakları da son derece kısıtlıdır. Engelli bireylerin dışında, bu engelli bireylere bakmak zorunda olan aile fertlerinin de çalışma olanakları kısıtlanmaktadır. Sonuç olarak engelli bireyler ve aileleri kısıtlı maddi imkânlar içerisinde yaşamaktadırlar.

Son yıllarda engelli bireylerin bakımevlerinde kalmak yerine devlet tarafından kendilerine ödenecek nakit parayla, bakım hizmetini kendi tercihleri doğrultusunda satın alabilmeleri görüşü ağırlık kazanmıştır. Böylece engelli bireyler kendi ihtiyaçlarına uygun bakım hizmetine sahip olabilmektedirler. Bu gelişmeler engelliler için kısıtlamaların kaldırılmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

2.2.1.2 Yaşama Hakkı ve Tıbbi Tedavi İmkânlarına Ulaşma Hakkı

Yaşama Hakkı ve Tıbbi Tedavi İmkânlarına Ulaşma Hakkı, engelli bireylerin hakları içerisinde en önemlilerindedir.

Bebeğin engelli doğacağı çeşitli tıbbi yöntemlerle saptandıktan sonra, anne tarafından hamileliğe son verilmesi, yaşama hakkı açısından önemli tartışmalara yol açmıştır.²⁵⁷

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. Maddesine göre 'Herkesin yaşama hakkı kanun koruması altındadır.' Mahkeme, devletlerin bireyin yaşama hakkının elinden alınmasından şiddetle kaçınmaları ve aynı zamanda yaşamı korumak için gerekli önemleri almak zorunda oldukları görüşündedir.

1998 tarihli EHRR 245 at 305 sayılı "Osman" İngiltere davasında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin görüşüne göre; insan yaşamını tehdit eden riskler, bir hastalıktan, çevresel faktörlerden ve kanun dışı eylem yapan davranışlardan ortaya çıkabilir.

Üye devletler Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde garanti edilen temel haklar ve demokratik toplumların değer yargılarına saygı göstermek şartıyla,

---

²⁵⁷ M Kennedy, "Not the Only Way to Communicate: a Challenge to the Voice in Child Protection Work", *Child Abuse Review*, Vol.1, No.3, ss. 77-109.

amaçları, öncelikleri ve devlet kaynaklarını temel alan risk değerlendirmelerini yapabilirler. Devletler tarafından alınması gerekli önemlerin zorunluluğunun kapsamı, yaşam riskinin önemine ve açıklığına bağlı olarak artabilir. Bir bireyin ve bireyler topluluğunun yaşamı için acil ve gerçek bir risk varken, devlet gerekli önlemleri almadığı takdirde, yaşama hakkının kanunla korunacağı maddesini ihlal etmiş olur. Mahkeme bu görüşünde devletlerin vatandaşlarının yaşamlarını kurtarmak amacıyla aşırı kaynak harcaması gerektiğini söylememekte, ancak devletlerin kaynaklarını eşit ve tarafsız kullanabileceği rasyonel politikalar geliştirmeleri gerektiğini söylemektedir.²⁵⁸

Mahkeme son zamanlarda gerekli tıbbi tedavide devlet sübvansiyonlarına getirilen kısıtlamalar ile ilgili şikâyetleri dikkate almaktadır. Osman davası ile ilgili mahkemenin yukarıda belirtilen görüşü, bu konuda ki yaklaşımını da yansıtmaktadır. Acil bir yaşam riski durumunda tıbbi tedavi hizmetinin sağlanması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında Mahkemenin 2002 tarihli 65653/01 sayılı Nitecki Polonya davası kararı sert görünebilir.

Anılan kararda, Polonya sosyal güvenlik sistemi, amyotropik yan sekleroz hastalığı nedeniyle ilaç kullanması gereken bir hastanın, ilaç masraflarının %70'ini karşılamaktadır. Netecki, yüzde otuzluk kısmı karşılayamayacağını ve buna bağlı olarak da durumunun kötüleştiğini öne sürmüştür. Eğer tedavi olmazsa hastalığının ölümlü sonuçlanacağını beyan etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 2. Maddesi kapsamındaki pozitif yükümlülüklerle bağlı kalındığını kabul etmiştir ancak başvuruyu red etmiştir. Red etme gerekçesi şöyle açıklanmıştır: “Başvuru sahibine sağlanan tıbbi tedavi ve olanaklar göz önüne alındığında, ilaç masraflarının büyük bir kısmı Polonya devleti tarafından karşılanmaktadır. Bu davanın özel şartları altında, Polonya devleti yüzde %30'luk tedavi masraflarını üstlenmeyerek Madde 2 kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmemiş sayılmaz. Yani Madde 2'yi ihlal etmiş kabul edilemez.”²⁵⁹

---

²⁵⁸ Luke Clements ve Janet Read, **Disabled People and European Human Rights**, The Policy Press, Bristol, 2003, s. 46–47.

²⁵⁹ European Court of Human rights, search portal Hudoc, **Application No. 34151/96 by Roberto SCIALACQUA against Italy**, 1998,

1998 34151/96 sayılı Scialacqua İtalya kararında da, Mahkeme benzer bir karar almıştır. Başvuru sahibine karaciğer nakli teşhisi konmuştur. Başvuru sahibi, tıbbi tedavi yerine şifalı otlar konusunda uzman bir kişiye tedavi olmuş ve tedavi başarıyla sonuçlanmıştır. Başvuru sahibi İtalyan sosyal güvenlik sisteminden, bu şifalı ot ilaçlarının masraflarını talep etmiştir.

İtalyan sosyal güvenlik sistemi, resmi ilaç listesinde şifalı otların bulunmadığını öne sürerek, bu talebi kabul etmemiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de bu talebi kabul etmemiştir. Red gerekçesi şöyle açıklanmıştır: Madde 2, devletlerin vatandaşlarının yaşamlarını kurtarmak için gerekli, belirli tıbbi tedavi ve ilaçların karşılanması zorunluluğu altında olduğu ve bu durumun devletlere kabul ettirilebilir olduğu şeklinde de yorumlanabilir. Ancak mahkeme bu hükmün devletlerin resmi olarak tanınan ilaçlar listesinde bulunmayan bir ilacı da devletin maddi olarak finanse etmesini istemek şeklinde yorumlanamayacağını belirtmektedir.²⁶⁰

Yapılan tıbbi tedavinin yan etkileri konusunda hastanın açık bir şekilde bilgilendirilmesini garantileme konusunda, devletlerin yükümlülüklerinin kapsamı açık değildir.

18835/91 1992 sayılı Grare Fransa kararında, davacı aldığı tıbbi tedavinin yan etkilerinin, tedavi sürecini olumsuz etkilediğini iddia etmiştir. Engel olamadığı titreme, bozuk görme ve hipertansiyon gibi yan etkiler ortaya çıktığını belirtmiştir. Olgu incelendikten sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi şu kararı vermiştir: Tedavinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3. Maddesi kapsamında değerlendirilmesini sağlayacak derecede belirtiler bulunamamıştır. Madde 3 “Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya işlemlere tabi tutulamaz.” şeklinde düzenlemiş olup, bu karar, mahkemenin devletlerin sağlık ile ilgili

---

<http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=65653/01&sessionId=3686511&skin=hudoc-en>, (22.11.2007).

²⁶⁰ European Court of Human rights, search portal Hudoc, **Application No. 34151/96 by Roberto SCIALACQUA against Italy**, 1998, <http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Scialacqua&sessionId=3686511&skin=hudoc-en> (23.11.2007).

yapmaları gereken uyarılar konusundaki yükümlülükleri hakkındaki kararları göz önüne alındığında oldukça şaşırtıcıdır.²⁶¹

Bir çocuğa veya psikiyatri hastasına uygulanan, istenmeyen zorla tedaviye ilişkin başvuruya farklı yaklaşımlar uygulanmıştır.

Tedavi edilme ve edilmeme konusunda insan haklarının boyutu ele alındığında, 1997 tarih ve 24 EHRR 423 D. İngiltere davasında, mahkeme Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3. Maddesinin (Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya işlemlere tabi tutulamaz.) ihlal edildiğine karar vermiştir. Davacının İngiltere’de hapiste yattığı sürede AIDS hastası olduğu saptanmış ve tedavisi yapılmıştır. Davacı aynı zamanda kokain bağımlısıdır. Mahkûm olarak doğduğu ada olan St. Kitts adasına gönderilmesi teklif edilmiştir. Mahkeme bu durumun mahkûmun AIDS ile ilgili tedavisine devam edilemeyeceğini ve acı çekerek öleceğini belirterek, nakil işlemini Sözleşme’ye aykırı bulmuştur.²⁶²

Avrupa İnsan Hakları mahkemesinin görüşüne göre; bireyin sosyo-ekonomik haklarını kullanabilmesi (Özellikle Finansal olarak), söz konusu ülkedeki mevcut duruma bağlıdır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, bireyi gerçek ve pratik yoldan korumak amacıyla tasarlanmıştır ve Sözleşme, ülkenin mevcut şartları ışığında yorumlanmalıdır. Sözleşme gerekli medeni ve sosyal hakları belirtmektedir. Ancak bu hakların birçoğunun kullanımında sosyal ve ekonomik boyut bulunmaktadır.²⁶³

Fiziksel Tecavüzün Engellenmesinde Devletin Sorumluluğu’na bakıldığında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Z vd. 34 EHRR 3 29392/95 sayılı 2001 tarihli İngiltere kararında 4 çocuk aileleriyle yaşarken çok ciddi tacize uğramışlardır. Mahkeme Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 3’ün ihlal edildiği kararını

---

²⁶¹ European Court of Human rights, search portal Hudoc, **SUR LA RECEVABILITE de la requête No 18835/91 présentée par Michel GRARE contre la France**, 1992, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=grare&sessionid=3686511&skin=hudoc-en> (22.11.2007).

²⁶² 24 EHRR 423 D, 1997, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=48&portal=hbkm&action=html&highlight=d%20%7C%20united%20%7C%20kingdom&sessionid=3686511&skin=hudoc-en> (22.11.2007).

²⁶³ Clements ve Read, s. 52.

vermiştir. Yerel Otorite bu durumu bildiği ve bu duruma son vermek amacıyla hiçbir müdahalede bulunmadığı için suçlu bulunmuştur. Mahkeme gerekçeli kararında, Madde 1 ve Madde 3 çerçevesinde devletin, vatandaşlarının cinsel taciz gibi kötü muameleye maruz kalmamasını sağlamak yükümlülüğü altında olduğunu belirtmiştir. Özellikle de çocuklar ve diğer korunmasız bireyleri gözetmekle yükümlü olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁴ Bu karar, özellikle engelli bireyler açısından büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü engelli bireyler, büyük ölçüde fiziksel ve cinsel tacize maruz kalmaktadırlar. Sosyal hizmet kuruluşları ve diğer devlet kurumlarında özellikle engelli yetişkin ve engelli çocuklar cinsel taciz ile karşı karşıya kalmaktadırlar. En önemli problem, bu konuda etkin adımlar atabilmek için gerekli olan kanunların yetersizliğidir.

2.2.1.3 Aile, Ev ve Özel Yaşam Hakkı

Özel ve aile yaşamı, engelli bireyler açısından hayati önem taşımaktadır. Engelli bireylerin diğer bireylere göre aile, ev ve özel yaşam haklarının ihlalleri daha yaygındır.

Özellikle ailelerinden uzakta bakımevlerinde kalan çocuklara sunulan bakım hizmetleri ve yaşam kaliteleri konusu son dönemde birçok araştırmaya konu olmuştur. Engelli çocuklar; hastaneler, çeşitli sağlık kuruluşları, belediye, vilayet veya özel sektöre ait bakımevlerinde ve okullarda tedavi ve/veya eğitim görmektedirler. Bu çocukların bazıları tüm zamanlarını bu kurumlarda geçirirken, bazıları kısmi zamanlı olarak bu kurumlarda kalmaktadırlar. Ancak hepsinin ortak noktası ailelerinden uzak olmalarıdır. Bu bireylerin birçoğu, aile ile iletişimlerini kaybetmektedirler.²⁶⁵

Bazı durumlarda, iyi kalitede bir bakım evi hizmeti veya yatılı bir okul, engelli bireyin ailesi ve kendisi için iyi bir seçenek de oluşturabilir. Ancak bu

²⁶⁴ Z vd. 34 EHRR 3 29392/95, 2001, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=z%20%7C%20united%20%7C%20kingdom&sessionid=3686923&skin=hudoc-en>, (22.11.2007).

²⁶⁵ Janet Read ve Harrison C, "Disabled Children living away from home in UK:recognising hazards and promoting good practice", **Journal of Social Work**, Vol.2, No.2, ss. 31-211.

genelleme yapmak için yeterli değildir. Kaliteli bir bakımevi hizmetinin engelli birey için daha iyi bir seçenek oluşturduğu durumlarda bile, çocuk ve aile arasındaki iletişimin sağlıklı olarak sürdürülebilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır. Bakımevinde veya hastanede ailesinden uzakta büyüyen engelli bir çocuğun, yetişkin olduğunda bağımsız bir özel veya aile hayatına katılımında büyük zorluklar yaşanmaktadır.

Engelli olmayan bireylerin çeşitli yaşam biçimlerini seçme hakları varken, engelli bireyler için bu konuda önemli kısıtlar bulunmaktadır. Eğer imkân verilirse engelli bireyler de ailelerinden bağımsız yaşamayı, kendi evleri olmasını veya aile kurmayı isteyebilirler. Ancak birçok engelli, kaliteli bir yaşam kurma konusunda engelli olmayan bireyler kadar avantajlı değildir.

Bakım hizmetlerinin yetersizliği, uygun konaklama imkânlarının olmaması gibi sosyal, ekonomik ve fiziksel kısıtlar engelli bireylerin ve ailelerinin seçtikleri yaşam biçimini değil de, mecbur kaldıkları yaşam biçimini seçmelerine yol açar.

Çevresel, ekonomik ve tutumsal faktörler engellilerin ve özellikle kadın engellilerin cinsel yaşamlarına da önemli kısıtlamalar getirmektedir.²⁶⁶ Bilhassa, öğrenme güçlüğü olan kadın engelliler, cinsellik konusunda sosyal izolasyona maruz kalmaktadırlar.

Engelliliğe ilişkin toplumsal algılama şemaları arasında, engelli bireylerin anne baba olma ve çocuk yetiştirme konularındaki sorumluluklarını yerine getirebilmelerinin mümkün olmadığı şeklinde ciddi bir ön yargı bulunmaktadır. Ayrıca evlat sahibi engelli ebeveynlere çocuklarını yetiştirme konusunda uygun destek ve olanakların sağlanmadığı da söylenebilir.²⁶⁷

46544/99 2002 tarihli Kutzner Almanya kararı 5 ve 7 yaşında iki kız çocuğunun anne babasından alınarak, devlet koruması altına alınması ile ilgilidir. Anne ve baba, zihinsel yeterli gelişime sahip bulunmadıklarından, çocuklarını iyi yetiştiremeyecekleri gerekçesiyle bu karar devlet tarafından alınmıştır. Bu arada

---

²⁶⁶ Lonsdale S., **Women and Disability**, Basingstoke Macmillan, 1990, s. 7.

²⁶⁷ Tim Booth, ve Wendy Booth, **Parenting under pressure: Mothers and fathers with Learning Difficulties**, Open University Pres, Buckingham, 1994.

çocuklar da birbirinden ayrılarak iki farklı bakım evine gönderilmiştir. İlk altı ay ailenin çocukları görmesine izin verilmemiş ve daha sonraki aylarda görüşme ayda 1 saat ile kısıtlanmıştır. Sosyal Hizmetler Uzman Raporlarında ise, çocukların aileleri ile ilişkilerinden büyük yarar sağlayacakları, anne babanın hem duygusal hem de entelektüel açıdan yeterli oldukları belirtilmiş; ancak, devlet tarafından bu çocuklara ekstra eğitim desteği sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Bu çerçevede, Mahkeme Madde 8'in ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme yine kararında devletin aile birliğini sağlamada pozitif yükümlülüğü olduğunu ve pratik olarak mümkün olduğu takdirde aileye eğitimsel ve diğer alanlarda destek sağlaması gerektiğine karar vermiştir. Ayrıca mahkeme, çocukların evlerinden ayrılmalarını ve aile ile görüşmelerinin sınırlandırılmasını Madde 8'in ihlali olarak değerlendirmiştir.²⁶⁸

Bu karar engelli ebeveynler için büyük önem taşımaktadır çünkü mahkeme, devletin aile yaşamını sürdürmek ve korumak için destek vermekle yükümlülüğü olduğunu ortaya koymuştur.²⁶⁹

Birçok engelli birey, yaşamları süresince bir bakımevinde veya hastanede kalmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 8 kapsamında konut kavramı, engelli bireyler için yaşadıkları bakımevleri veya hastanelerdir. Bu kapsamda, engelli bireylerin bakımevleri veya hastaneden kendi iradesi dışında çıkarılması Madde 8' in ihlali olarak kabul edilmektedir.

Bu konuya ilişkin emsal olarak, 2 CCLR 285 sayılı R v North and East Devon Health Authority ex parte Coughlan 1999 kararında davacı engelli, engeli ile ilgili tedavi gördüğü bir bakımevinde altı yıldan beri yaşamaktadır. Yerel Sağlık otoritesi, bütçe yetersizliklerine bağlı olarak bu engelli bakımevini kapatmak ve davacıyı oradan taşımak istemektedir. Mahkeme Madde 8 kapsamında başvuru sahibini haklı

---

²⁶⁸ European Court of Human rights, search portal Hudoc, Former Fourth Section **Case of Kutzner V. Germany** (Application no. 46544/99) JUDGMENT STRASBOURG, 26.02.2002, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=Kutzner&sessionId=3686923&skin=hudoc-en>, (22.11.2007).

²⁶⁹ Clements Luke ve Read Janet, **Disabled People and European Human Rights**, The Policy Pres, Bristol, 2003, s. 67.

bulmuştur. Mahkeme engelli bireyin uzun süreli yaşadığı bakımevini onun konutu kabul etmekte ve buna ilişkin ihlalleri Madde 8 kapsamında ele almaktadır.

Bu karar, bakımevlerinin kapatılarak engellilerin buradan çıkarılmasına engel teşkil edecek bir karardır.²⁷⁰

2.2.1.4 Adil Yargılanma Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan hakların engelli bireyler tarafından kullanılmasını sağlamak için, ulaşılabilirlik ve etkin güçlendirici mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Engelli bireylerin sözleşmeden doğan hakları elde etmesinde, mahkemelere ulaşmada, yaşadıkları fiziksel zorluklar ve imkânsızlıklar, zihinsel engellilerin temsil edilmesi sorunu, avukatlık ve hukuki danışmanlık desteği olmaması gibi kısıtlamalar bulunmaktadır. Engelli bireylere adil yargılanma hakkına ulaşmada eşitlik sağlanması için devletin engellilere yönelik önlemler alması gerekmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 22504/93 17.05.1995 tarihli Skjoldager (İSVEÇ) kararında, başvuru sahibi bir psikologdur ve görevi nedeniyle ziyaret ettiği bir bakımevinde engelli hastaların kanuna aykırı olarak kilitli tutulduğunu saptamıştır. Verdiği denetim raporu sonrasında, engelli bireylerin kilitli tutulması men edilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. Maddesine göre; “Herkesin özgürlüğe ve güvenliğe hakkı vardır. Hiç kimse Madde’ de verilen haller ve yasal yollar dışında özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.”

Anılan Maddenin 5. Fıkrasına göre ise 5. Madde hükümlerine aykırı olarak yapılan bir tutuklama veya gözaltına alma işleminin mağduru olan her şahsın, tazminat isteme hakkı vardır. Engelli bireylere yönelik kilit altında tutulma eylemi ortadan kalksa bile, tazminat ödenmemiştir.

Bu sonuç üzerine Skjoldager Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuştur. Bu başvuruyu kilitli tutulan engelli bireyler adına kendisi yapmıştır.

---

²⁷⁰ Clements ve Read, s. 66.

Ancak Mahkeme başvuruyu Skjoldager'in temsil yetkisi olmadığı için reddetmiştir. Mahkeme gerekçeli kararında Skjoldager'in engelli hastaların bu başvuruyu kendilerinin yapamayacağını kanıtlamadığını ve bu nedenle başvuruyu reddettiğini belirtmiştir.²⁷¹

Bu kararıyla mahkeme, engelli bireylerin insan haklarına ihlal edilmesine adeta göz yummaktadır. Engelli bireylerin birçoğu, haklarını savunmak için üçüncü kişilere ihtiyaç duymaktadır ve bu durum prosedür ile ilgili kısıtlamalar yaratmaktadır.²⁷²

15780/89 sayılı 1993 tarihli Egger Avusturya kararında, Egger isimli öğrenme engelli bir kişi mahkemeye başvurarak, Avusturya yerel mahkemesi tarafından kendisini temsil etmek üzere atanan avukat ile anlaşmazlık yaşadığını bildirmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin 1. Fıkrasına göre: "Her şahıs gerek medeni hak ve yükümlülüklerine ilişkin anlaşmazlıklar, gerek cezai alanda kendisine yönelik suçlamalar hakkında karar verecek, kanun ile kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından makul bir süre içinde adil ve aleni bir şekilde yargılanmasını isteme hakkına sahiptir." Egger bu fıkra göre haklarının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Ancak mahkemenin kararı Egger'i haklı bulmamıştır. Avusturya'da etkin bir avukat atama kurumunun varlığı sebebiyle bir hak ihlali olarak kabul etmemiştir.²⁷³

Ancak aynı mahkeme 05.07.1999 tarihli 31534/96 sayılı Matter Slovakya kararında kendisine avukat atanmasında gecikme olduğu için Avrupa İnsan Hakları

---

²⁷¹ European Court of Human rights, search portal Hudoc, AS TO THE ADMISSIBILITY OF Application No. 22504/93 by **Asbjörn SKJOLDAGER against Sweden**, 17.05.2995, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Skjoldager&sessionid=3686923&skin=hudoc-en> , (22.11.2007).

²⁷² European Court of Human rights, search portal Hudoc, AS TO THE ADMISSIBILITY OF Application No. 22504/93 by **Asbjörn SKJOLDAGER against Sweden**, 17.05.2995, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Skjoldager&sessionid=3706543&skin=hudoc-en> , (23.11.2007).

²⁷³ European Court of Human rights, search portal Hudoc, AS TO THE ADMISSIBILITY OF **Application No. 15780/89 by Johann EGGER** against Austria, 1993, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=egger&sessionid=3706543&skin=hudoc-en> , (25.11.2007).

Sözleşmesi'nin 6.Maddesinin 1. Fıkrası kapsamında adil yargılama hakkının ihlal edildiği kararına varmıştır.²⁷⁴

26494/95 sayılı 20.05.1998 tarihli JT İngiltere kararında 1983 Zihin Sağlığı Kanunu kapsamında zihinsel engelli JT'nin annesi, en yakın akrabası olarak yasal temsilci atanmıştır. Yasal temsilci olarak özel bilgilere ulaşma ve birey hakkında stratejik kararlar alma yetkisine sahiptir. Başvuru sahibi JT, annesinin yasal temsilci olarak atanmasına karşı çıkmaktadır. Annesiyle ilişkilerinin iyi olmadığını ve üvey babası tarafından cinsel tacize maruz kaldığını, başvurusunda belirtmiştir. Özel ve aile yaşamına saygı gösterilmesini isteme hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. Maddesinin 1. Fıkrası çerçevesinde başvuru sahibi haklı bulunmuştur.²⁷⁵

Birçok engelli birey için istenmeyen bir yasal temsilci veya hukuki yardım desteği alamama, adil yargılanma hakkının ihlaline yol açmaktadır. Ayrıca engelli bireylerin yaşadıkları ekonomik problemler de avukatlık ve hukuki danışmanlık hizmeti almalarını zorlaştırmaktadır. Bu konuda devletin engelli bireylere maddi yardım yapması beklenmektedir. O zaman akla şöyle bir soru gelmektedir: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde akit devletler, böyle bir yardım yapmak zorunda mıdırlar?

Şubat 1979 2 EHRR 305 Nolu Airey İrlanda kararında, engelli bir birey olan Bayan Airey kendisine fiziksel zarar veren eşinden ayrılmak istemektedir. İrlanda hukuk sistemi içersinde, Bayan Airey bu boşanma işlemi için birçok hukuki işlem gerçekleştirmek zorundadır. Kendisi fiziksel engeli nedeniyle bu işlemleri gerçekleştirmeye gücü olmadığını, avukat tutmak ve bu konuda hiçbir hukuki yardım alabilme imkânı bulunmadığını belirtmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin konuya ilişkin kararı, İrlanda devletinin ancak kendisine ücretsiz hukuki danışmanlık

---

²⁷⁴ European Court of Human rights, search portal Hudoc, **CASE OF MATTER v. SLOVAKIA (Application no. 31534/96)** JUDGMENT STRASBOURG, 5 July 1999, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=matter&sessionid=3706543&skin=hudoc-en>, (27.11.2007).

²⁷⁵ European Court of Human rights, search portal Hudoc **AS TO THE ADMISSIBILITY OF Application No. 26494/95 by J.T. against the United Kingdom**, 20.05.1998, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=26494/95&sessionid=3706543&skin=hudoc-en>, (27.11.2007).

hizmeti sağladığı takdirde Bayan Airey'nin adil yargılanma hakkını kullanabileceği, aksi halde bu hakkın ihlal edileceği doğrultusunda olmuştur. İrlanda hükümeti ise, bu yorumu red etmiş ve Bayan Airey'nin probleminin, kişisel durumundan kaynaklandığını ve devletin bu durumdan sorumlu tutulamayacağını bildirmiştir. Bu durumun devlet sistemi ile ilgili olmadığı ve bunun Bayan Airey'nin engelliliği ile ilgili olduğu vurgulanmıştır. Mahkeme bu argümanı red etmiştir. Mahkeme Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde bu hakkın kullanılması konusunda devletin pasif kalamayacağını ve bu görevi yerine getirmek zorunda olduğu kararını vermiştir.²⁷⁶

Kendi savunamayacak düzeyde engelleri olan bireylerin problemlerini çözmek için bu bireylere hukuki yardım sağlanması, çözüm yollarından birisidir. Diğer bir yol ise, yargı sürecinin kolaylaştırılmasıdır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin 1. Fıkrasına göre “Her şahıs gerek medeni hak ve yükümlülüklerine ilişkin anlaşmazlıklar, gerek cezai alanda kendisine yönelik suçlamalar hakkında karar verecek, kanun ile kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından makul bir süre içinde adil ve aleni bir şekilde yargılanmasını isteme hakkına sahiptir.” Bu hüküm çerçevesinde engelli bireylere ücretsiz hukuki yardım ve avukatlık hizmeti sağlanmalıdır.

1996 tarihli 25290/94 sayılı Malone İngiltere kararında, Bayan Malone ağır romatizma hastalığı nedeniyle yürüme yeteneğini yitirmiş ve tekerlekli sandalyede yaşamını sürdürmektedir. Bayan Malone sahip olduğu bir ev davası ile ilgili yargılamanın adaletsiz olduğu iddiası ile ilgili mahkemeye başvurmuştur. Davanın yaşadığı yere yakın bir mahkeme tarafından bakılması ile ilgili talebi, yerel mahkeme tarafından red edilmiştir. Bayan Malone dava için 950 Km. yolculuk yapmak zorunda kalmış olduğunu ve bu yorucu yolculuk sonunda tıbbi tedavi görmek durumunda kaldığını belirtmiştir. Ayrıca mahkemenin engelliler için bir asansörü ve tuvalet olanaklarının da olmadığını beyan etmiştir. Avrupa İnsan Hakları mahkemesi bu başvuruyu kabul etmemiştir. Kabul etmeme gerekçesi; mahkeme değiştirme

---

²⁷⁶ European Court of Human rights, search portal Hudoc, **CASE OF AIREY v. IRELAND** (ARTICLE 50) (Application no. 6289/73) JUDGMENT STRASBOURG 16 February 1981, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=4&portal=hbkm&action=html&highlight=Airey&sessionid=3706543&skin=hudoc-en>, (27.11.2007).

talebinin davanın son aşamasında yapıldığı ve davanın devam ettiği mahkemeye yaşanan zorlukların uygun bir şekilde anlatılmadığıdır. Davalı ve/veya davacı tarafların mahkemede problemlerini en iyi ve açık bir şekilde açıklamak için gayret göstermeleri zorunluluğu vardır. Ancak bu zorunluluk devleti ayrımcılığı engellemek için gerekli önlemleri almadığı için temize çıkartmaz. Yerel mahkeme Malone'nin davanın başından beri engelli olduğunu bilmektedir ve gerekli önlemleri alması zorunludur. Eşit muamele görme, talebe bağlı değildir.²⁷⁷

2.2.1.5 Taciz, İşkence, Onur Kırıcı Bir Davranış veya Cezaya Uğramama Hakkı

Özellikle 1990 yıllarından sonra, engelli çocukların korunması, çok önemli bir konu olarak gündeme getirilmiştir.

Engelli çocukların taciz konusunda çok hassas bir durumları vardır. Kendilerini ifade etme zorlukları bulunduğu için, uğradıkları tacizi de ifade edememektedirler. Ailelerinden uzak, bakımevlerinde yaşayan engelli çocukların durumları ise daha da hassastır ve tacize uğrama olasılıkları daha da yüksektir. Bu bakımevlerinde, bakım standartları ve yaşam kalitesi ve tacize uğrama oranları o kadar yüksektir ki; bu çok önemli bir insan hakkı ihlali olarak kabul edilir.²⁷⁸

Engelli bireyler içersinde tacize uğrayanlar yalnızca çocuklar değildir. Bakımevlerinde kalan veya evlerinde tek başına yaşayan yetişkin engellilerin de tacize uğraması yaygındır.

Taciz fiziksel, cinsel, psikolojik veya maddi olabilmektedir. Taciz bireyin insan ve medeni haklarının, bir başka birey tarafından, ihlal edilmesidir.²⁷⁹

---

²⁷⁷ European Court of Human rights, search portal Hudoc, **Case Of Malone V. The United Kingdom** (Application No. 8691/79) Judgment Strasbourg, 2 August 1984, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=malone&sessionid=3706657&skin=hudoc-en>, (23.11.2007).

²⁷⁸ Clements ve Read, ss.34-35.

²⁷⁹ Clements ve Read , s.36.

2.2.1.6 Sosyal Yaşam, Dernek Kurma ve İletişim Hakkı

Engelli bireyler sosyal ilişki kurma ve arkadaş edinme konusunda önemli kısıtlamalarla karşılaşmaktadırlar. Engelli çocuklar özel okullarda eğitim görmekte, bir başkasının yardımı olmadan okul sonrası aktivitelere katılmaları çok zor olmaktadır. Engelli çocukların sosyal yaşama katılmasında ve sosyal ilişki kurmasında, aileler çok önemli bir rol oynamaktadırlar. Onların, ailenin desteği olmadan sosyalleşmeleri hemen hemen mümkün değildir. Maddi imkânlar, ulaşım araçları, yeterli zaman ve enerji, ailelerin bu konuda karşılaştıkları önemli kısıtlamalardır. Engelli yetişkinler de başkalarının yardımı olmadan sürekli sosyal ilişkiler kurma konusunda önemli kısıtlamalarla karşılaşmaktadırlar.

Ayrıca engelli yetişkinlerin istihdam olanakları da kısıtlı olduğu için, işyerinde sosyal ilişki kurma şansları da düşük olmaktadır.²⁸⁰

Engelli bireylerin iletişim kurma problemleri ve sosyal dışlanmışlık konularına son yıllarda Avrupa Birliği ülkelerinde büyük önem verilmektedir. Engelli bireylerin son yıllara kadar tüm yaşamlarını bir hastane veya bakım evinde geçirmeleri yaygındı. Ancak son yıllarda engelli bireyin toplumdan soyutlandığı bu tür bir yaşamın bireye verdiği hasarlar konusunda birçok çalışma yapılmıştır.²⁸¹

2.2.1.7 Ayrımcılık Yasağı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 14. Maddesi "Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma hakkı; cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır." şeklinde düzenlenmiş olup, bir engelden kaynaklanan ayrımcılık Maddeye alınmamıştır. Bu ciddi bir eksiklik olup, bu nedenle de engellilerin uğradıkları

---

²⁸⁰ K Simons, Home, Work And Exclusion: **The Social Policy Implication Of Supported Living And Employment For People With Learning Disabilities**, York: York Publishing Services, Weston Journal of Social Work,2002.

²⁸¹ Clements ve Read, s. 39.

ayrımcılığa ilişkin davaları mahkeme başka Maddeler kapsamında değerlendirmek durumunda kalmaktadır.²⁸²

Ayrımcılığa ilişkin bir örnek vermek gerekirse, 30548/96 1997 tarihli Mc Gregor İngiltere davasında, davacı bayan, hemşire olarak görev yapmakta ve engelli eşinin bakımını da yapmaktadır. İngiltere yasalarına göre eşi çalışamaz durumda olan, çalışan erkeklere özel bir vergi indirim sağlanmakta, ancak aynı durumda olan kadın çalışanlara böyle bir indirim uygulanmamaktadır. Davacı bayan kendisinin de çalışamaz durumda olan bir engelli eşi olması nedeniyle bu vergi indiriminden yararlanmak için başvurmuş, ancak başvurusu reddedilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi davacıyı haklı bulmuş ve davacıya Madde 14 kapsamında ayrımcılık uygulandığı kararını vermiştir. Ancak burada da ayrımcılığa ilişkin karar her ne kadar engelli bireyleri ilgilendirse de, cinsiyet ayrımcılığı yönünden değerlendirilmiştir.²⁸³

---

²⁸² Clements ve Read, s.73.

²⁸³ European Court of Human rights, search portal Hudoc, EUROPEAN COMMISSION OF HUMAN RIGHTS FIRST CHAMBER Application No. **30548/96 Helen MacGregor against the United Kingdom** REPORT OF THE COMMISSION, (adopted on 1 July 1998), <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=30548/96&sessionId=3706708&skin=hudoc-en> , (24.11.2007).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ENGELLİLERE YÖNELİK BAŞLICA KAMU HİZMETLERİ

3.1 ENGELLİLERE YÖNELİK SAĞLIK HİZMETLERİ

3.1.1 Genel Olarak

Engellilerin 6 temel hizmetten yararlanma durumlarına ilişkin olarak yapılan 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması sonucunda, engellilerin yararlandığı hizmetlere bakıldığında sağlık hizmetinden yararlandığını söyleyenlerin oranının %55,7 olduğu, sağlık hizmetleri açısından değerlendirildiğinde de yararlanma düzeyinin kendi içinde yetersiz olduğu görülmektedir. Çünkü engellilerin yarısından sadece biraz fazlası sağlık hizmeti almaktadır. Öte yandan, engellilerin aldığı diğer hizmetlerle karşılaştırıldığında, sağlık hizmetlerinden yararlanma oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim hizmetinden yararlananlar %12,27; bakım ve rehabilitasyon hizmetinden yararlananlar ise sadece %5,9 oranındadır. Bunların dışındaki hizmetlerden yararlanma düzeyi ise son derece düşüktür. Bu tablonun Türkiye’de engelliliğin, bilhassa kurumsal düzeyde, sadece ve basitçe bir “sağlık sorunu” olarak algılandığını ortaya koyduğu yönünde yorumlanmaktadır.²⁸⁴

Türkiye’de sağlık hizmetlerinin nasıl örgütlenip sunulacağına dair ilke ve kurallar, 1961 yılında kabul edilmiş ve halen yürürlükte olan 224 sayılı "Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun"da yer almaktadır. Bu kanunun uygulanmasına 1963 yılında başlanmış, 1983 yılı sonu itibari ile sosyalleştirilmiş sağlık hizmetleri ülkenin tümüne yayılmıştır. Bu kanun bir ilkeler kanunudur ve Türkiye’deki sağlık politikasının temelini oluşturmaktadır.²⁸⁵

---

²⁸⁴ İsmail Tufan, Özgür Arun, Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 İkincil Analizi, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu, **Proje No: SOBAG-104K077**, Ankara, Ocak 2006, s. 34.

²⁸⁵ Zafer Öztekin, “Türkiye’de Sağlık Hizmetleri Sorunlar ve Çözümler”, Türk Tabipleri Birliği, Eskişehir, http://www.ebto.org.tr/index.php?Itemid=78&id=158&option=com_content&task=view (05.01.2008).

Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun'da yer alan ve engelli bireylere yönelik sağlık hizmetlerini yakından ilgilendiren ilkeler şunlardır:

1. Kapsamlı ve sürekli hizmetin sağlanması, yani halkın yaşadığı her yere hizmet götürülmesidir. "Herkes, her yerde ve her zaman sağlık hizmeti" ilkesi kanunda yer almaktadır. Engelli bireylerin özellikle hizmetlere ulaşma sorunu olduğu düşünüldüğünde, bu ilkenin engelli olan ve sağlık hizmetine ulaşamayan kişiler için çok önemli olduğu açıktır.

2. Kanunda öncelikli hizmet denilen ana-çocuk sağlığı hizmetleri ile hastalıkların kontrolüne ve koruyucu hizmetlere önem ve öncelik verilmiştir.

Bu hizmet engelliğin önlenmesi açısından büyük önem taşır. 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması sonucunda Annenin Hamilelik Döneminde Meydana Gelen Ortopedik, Görme, İşitme ve Zihinsel Engelliliğin sebepleri arasında annenin hamilelikte geçirdiği hastalıkların ve yetersiz beslenmesinin oldukça önemli rakamlar tuttuğunu söyleyebiliriz.²⁸⁶

3. Başvurmayan veya ulaşamayanlara hizmet ilkesi yine anılan kanunda benimsenmiştir. Çünkü sağlık yönünden asıl risk altında olanlar, sağlık kuruluşlarına başvurmayan veya başvuramayanlardır. Çünkü bu kişiler uzak yerlerde yaşayan, eğitim düzeyleri düşük, sağlıklarının değerini yeteri kadar bilmeyen fakir kişilerdir veya engellerinden dolayı ulaşım zorluğu çekmektedirler. O nedenle, kanuna göre sağlık hizmetlerinin sağlık kuruluşları dışında, mahallelerde, köylerde, evlerde, okullarda, işyerlerinde ve yaşanan her yerde verilmelisi öngörülmüştür. Bu ilke engelli bireyler için çok önemlidir. Çünkü ne kadar sağlık hizmetinden yararlanma konusunda en çok ihtiyaç duyan kesim olsalar da, hizmete ulaşma konusunda en ciddi sıkıntı yaşayan bireyler engelli bireylerdir. Bu sebeple çoğu zaman hizmet için başvuru bile yapamazlar. Bunun dışında hamilelik döneminde sağlık hizmeti ulaşmadığı için engelli çocuk doğumları da azımsanmayacak boyutlardadır. 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması sonucunda 675454 olarak tespit edilen ortopedik engellilerin 333102 tanesinin tedavi göremediği, yine 1117187 görme engelliden 159169 tanesinin, 1272908 tane işitme engelliden 11220 tanesinin, 1426044 tane

---

²⁸⁶ Tufan ve Arun, ss. 107–110.

zihinsel engelliden 6130 tanesinin hiç tedavi görmediği ortaya çıkmıştır.²⁸⁷ Bu da söz konusu ilkenin engelli bireyler için ne derece önemli olduğunu ortaya koymaya yeterlidir.

4. Halkın sağlık hizmetlerinin planlanması ve sunulmasına katkıda bulunmalarını sağlamak amacıyla "sağlık ocağı - sağlık kurulu" oluşturulması öngörülmüştür.

Bu hizmet de gene engelliliğin önlenmesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi hamilelik döneminde yanlış ilaç kullanımı ve yetersiz beslenme engelli doğumlarına sebebiyet vermektedir.

5. Hükümet Tabipliğinin aksine, yeni modelde, sağlık hizmetleri nüfus kriterine göre örgütlenmiştir. Kanuna göre, her 5.000 – 10.000 kişi için bir sağlık ocağı, bölgedeki köylerde ya da mahallelerde ise; yaklaşık her 2.500 kişi için bir sağlık evi öngörülmüştür. Sağlık ocağındaki ekip, bölgedeki halkın sağlığından sorumludur. Yani, yalnızca hastalardan ve kendisine başvuranlardan değil, sağlamlardan ve kendisine başvurmayanlardan da sorumludur. O nedenle, her şeyden önce, sağlık ocağı ekibinin kimlerden sorumlu olduklarını bilmeleri hizmetin çok temel bir kuralıdır. Bu amaçla, her sağlık ocağı bölgesindeki "nüfus tespitleri" yapılır ve kişiler kayıt altına alınır.

6. Engelli birey sağlık merkezine ulaşmıyorsa bile ona ulaşılmasını zorunlu kılan bu düzenleme Türkiye’de engellilere yönelik sağlık hizmetleri için çok büyük önem arz eder. Engelli bireyin en önemli sorunlarından biri her zaman hizmete ulaşamamaktır.

7. Mevzuata göre, her sağlık birimi sürekli kayıt tutar ve değerlendirir. İstatistiksel değerlendirmeler her ay yapıp bir üst amire gönderilir. Böylece, tüm ülkedeki sağlık hizmetleri sürekli olarak izlenebilir.

Bu çalışma aynı zamanda ülkemizdeki en büyük eksiklerden biri olan engelli bireylerin nerede ve ne sıklıkla yaşadıklarını tespit açısından büyük önem arz edecektir.

---

²⁸⁷ Tufan ve Arun, ss.110–114.

Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun'da yer alan ilkelerin hemen tümü, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 1978 yılından bu yana bütün ülkelere önerilmektedir. Dolayısıyla, söz konusu kanunun ilkeleri eskimemiştir ve hala çağdaştır.²⁸⁸

Engellilere yönelik sağlık hizmetleri temelde iki şekilde ele alınabilir. Engellilik oluşmadan önce engellenmesi ve oluşuktan sonra her türlü sağlık sorununun çözümlenmesi ve topluma kazandırılmasını içerecek şekilde rehabilitasyonunun sağlanmasıdır.²⁸⁹

Dünya Sağlık Örgütü Engelliliğin engellenebilmesi ile ilgili tüm alınan önlemlerin 2 temel safhada toplanabileceğini belirtmektedir. Yetersizlik oluşmadan önleme ile yetersizliğin oluşturduğu engelleri azaltma ve özrün engele dönüşmesini önleme.²⁹⁰

3.1.2 Engelli Olma Tehlikesi Altında Olanlara İlişkin Önleyici Hizmetler

Engellilerin engelleriyle ilgili aldığı sağlık hizmetleri öncelikle engellilik tehdidi altında olan gruba yönelik olacak, eğer engellilik engellenemez ise o zaman engelli bireye yönelik olacaktır. Bu durumda engellilere yönelik sağlık hizmetleri, henüz hastalık ya da sakatlığın ortaya çıkmadığı dönemlerde yapılan bireysel ve toplumsal müdahaleler ile olası sağlık sorunlarının engellenmesidir.

---

²⁸⁸ Zafer Öztekin, “Türkiye’de Sağlık Hizmetleri Sorunlar ve Çözümler”, Türk Tabipleri Birliği, Eskişehir http://www.ebto.org.tr/index.php?Itemid=78&id=158&option=com_content&task=view, (05.01.2008).

²⁸⁹ II. Özürlüler Şurası, s. 99.

²⁹⁰ “Disability Prevention and Rehabilitation” **Report of the WHO Expert Committee on Disability Prevention & Rehabilitation-WHO Technical Report Series 668**, World Health Organization, Geneva, 1981, Sec. 2.2.

3.1.2.1 Yetersizlik Olmadan Önleme

3.1.2.1.1 Dünya Sağlık Örgütü'nün Tespitleri

Dünya Sağlık Örgütü'nün tespitlerine göre, gelişmekte olan ülkelerde engelliliğin ve yetersizliklerin başlıca nedenleri arasında; kötü beslenme, tedavi edilebilir hastalıklar, yetersiz prenatal bakım, kazalar ve şiddet sebebiyle yaralanmalar bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde engellilik sebeplerinin %70'inin az önce sayılan sebeplerden olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeplerin oluşma ve engellilik ile neticelenme dönemi, bebeklik ve çocukluk çağına denk gelmektedir. O nedenle engelliliğin önlenmesi ile ilgili alınacak önlemlerin büyük çoğunluğunun hedefinde bebek ve çocuklar bulunmaktadır. Teşhis ve tedavi edilebilir hastalıklar için kampanyalar düzenlenmekle birlikte, gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük bir bölümünün yeterli sağlık hizmeti alamadıkları tespit edilmiştir. Hızlı sanayileşme, plansız kentleşme, yoğun trafik neticesinde de şiddet ve yaralanmaların oranında düşüş beklenmemektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün gelecekte alacağı önlemlerin daha geniş kapsamlı ve daha temel çözümler üreten niteliklerde olması, 1. Seviye önlemlerin başarısının yani engellilik halinin, doğmadan önlenmesinin anahtarını oluşturmaktadır. Sosyoekonomik durumun iyileştirilmesi, temel sağlık hizmetlerinin artırılması, kazaların sebeplerinin ortadan kaldırılmaya çalışılması veya en azından kaza oluşuktan sonra gerekli bakımın verilebilmesinin sağlanması, bu kapsamda Dünya Sağlık Örgütü'nün amaçları arasındadır. Örgüt, engelliliğin önlenme çabalarının engellilik ile mücadele etme yöntemlerinin en etkili olduğunu belirtmektedir. Rehabilitasyon ve engellileri iyileştirme çabaları, engelliğin önlenmesine yönelik alınacak önlemlerin yapacağı etkilerin yanında çok yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle engelliğin önlenmesi çalışmaları; tüm ulusal sağlık otoriteleri, organizasyonları ve Dünya Sağlık Örgütü'nün birinci önceliği olmak durumundadır.²⁹¹

---

²⁹¹ Disability Prevention and Rehabilitation, Sec. 5.1

3.1.2.1.2 Türk Hukuku'nda Düzenleme

Engelliğin önlenmesine ilişkin Türk Hukukundaki düzenlemelere bakıldığında 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun Erken Tanı ve Koruyucu Hizmetler Başlıklı 11. Maddesi öncelikle yeni doğan çocuklarla erken çocukluk ve çocukluğun her döneminde engelliğin önlenmesi amacıyla Sağlık Bakanlığı'nı çocukların fiziksel, işitsel, duyuşal, sosyal, ruhsal ve zihinsel gelişimlerinin izlenerek, genetik veya engelliliğe neden olabilecek hastalıkların erken teşhis edilmesinin sağlanması yönünde görevlendirmiştir. Bu anlamda engelliğin önlenmesi veya var olan engelin şiddetinin olabilecek en düşük seviyeye çekilmesi ve ilerlemesinin durdurulmasına ilişkin çalışmalar, Sağlık Bakanlığınca planlanmak ve yürütölmek zorundadır. Ayrıca 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunun 3. Maddesinde engelli çocuk doğumlarının önlenmesi için, gebelik öncesi ve gebelik döneminde tıbbi ve eğitsel çalışmalar yapılacağı ve yeni doğan bebeklerin metabolizma hastalıkları için gerekli olan testlerden geçirilerek risk taşıyanların belirlenmesine ilişkin tedbirler alınması gerekliliği belirtilerek engelliğin önlenmesi için bir takım tedbirlere yer verilmiştir.²⁹²

3960 sayılı Kalıtsal Hastalıklarla Mücadele Kanununun 1. Maddesi ile devlet, kalıtsal kan hastalıklarından thalessemia ve orak hücreli anemi dâhil olmak üzere, bütün kalıtsal kan hastalıklarıyla ve engelliğe yol açan diğerkalıtsal hastalıklarla koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında mücadele etmekle ve bunun için gerekli ödeneğin Sağlık Bakanlığının yıllık bütçesine konulması ödevi altına girmiş, engellekle mücadelenin tüm yollardan yapılması hedeflenmiştir.²⁹³

---

²⁹² **Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat**, T.C Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 6-58.

²⁹³ Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat, ss.44.

3.1.2.1.3 Danıştay Kararları

Devletin engelliğin önlenmesine ilişkin alması gereken kanunla zorunlu kılındığı tedbirleri almadığı durumlarda ciddi sıkıntılar olacağı muhakkaktır. Elbette devletin üzerine düşen görevi yapmadığı durumlarda, kusuru oranında bunu tazmin etme görevi anayasal bir zorunluluktur. Nitekim engelliğin önlenmesine ilişkin doğum sonrası alınan kan örneğinin ilgili sağlık birimine ulaştırılması ve tahlili aşamalarındaki aksaklık veya ihmâl sonucu "fenilketonüri"²⁹⁴ (hastalığının teşhis edilememesi nedeniyle engelliğin önlenmesi konusunda devletin üzerine düşen görevi ne derece yerine getirmesi gerektiği konusunda Danıştay 10. Dairesi 2003/3146 E ve 2006/5850 K sayılı kararı bulunmaktadır. Buna göre, çocuğun doğumundan iki ay sonra kan örneğinin alınarak ilgili tanı merkezine gönderilmesine rağmen hastalığın o aşamada teşhis edilememesi nedeniyle, hastalığa ilişkin kan örneklerinin alınması, bu örneklerin toplanması ve tanı merkezlerinde incelenmesi aşamalarında, her bir örnek açısından detaylı bir kayıt örneğinin uygulanmadığı tespit edilmiştir. Erken ve sınırlı bir zaman diliminde teşhis edilip tedavisine başlanması gereken "fenilketonüri" hastalığının mücadele biçimine ilişkin kamu hizmetinin kötü işlenmesi nedeniyle Danıştay davacıların uğradığı zararın davalı idarece tazmini gerektiğine karar vermiştir.²⁹⁵ Görüldüğü üzere engelliğin ortaya çıkmasını engellemek ve bu konuda ki tüm tedbirleri almak idarenin görevidir. Aksi

²⁹⁴ Fenilketonüri nadir görülen kalıtsal metabolik hastalıklardan biridir. Anne ve babasında hastalık yapmayan bozuk genleri alan bir çocuk fenilketonüri hastalığı ile doğmaktadır. Anne ve babanın taşıyıcı olması halinde bu çiftin her çocuğunda görülme ihtimali % 25'dir. Fenilketonüri, toplumumuzda hala yeterince bilinmemekte ve tedavi edilmediği takdirde çocuğun ömür boyu özürlü kalmasına sebep olmaktadır. Bu hastalıkla doğan çocuklar proteinli gıdalarda bulunan fenilalanin isimli bir amino asidi sindiremezler, sonuçta kanda ve diğer vücut sıvılarında biriken fenilalanin ve artıkları, çocuğun gelişmekte olan beynini harap eder ve ileri derecede zeka özürlü olmasına, sinir sistemini ilgilendiren daha birçok belirtilerin ortaya çıkmasına neden olur. Fenilketonüri Amerika'da ve birçok Avrupa ülkesinde her 10.000-30.000 yenidoğanda bir görülmesine karşın ülkemizde 3.000-4.000 yenidoğanda bir görülmektedir. Türkiye fenilketonüri hastalığının en sık görüldüğü ülkelerden biridir. Ülkemizde akraba evliliklerinin sıklıkla yapılması anne ve babanın taşıyıcı olduğu bu gibi hastalıkların yüksek sıklıkta izlenmesine neden olmaktadır. Akraba evliliği hastalığın görülme sıklığını artırıyor olsa da, akraba olmayan bireylerin de çocukları hastalıklı doğabilir. Çünkü Türkiye'de her 100 kişiden 4 ü bu hastalık açısından taşıyıcı durumundadır. <http://almanhastanesi.com.tr/makale/makaleler/fenil.htm> ; L Kaiser ve LH Allen, "Position Of The American Dietetic Association: Nutrition And Lifestyle For A Healthy Pregnancy Outcome" **J Am Diet Assoc**, Vol. 108(3), 2008, ss.553-561; US Preventive Services Task Force, "Screening for phenylketonuria (PKU): US Preventive Services Task Force Reaffirmation recommendation", **Ann Fam Med**, Vol. 6(2), 2008, ss.166.

²⁹⁵ TC Danıştay Başkanlığı, Danıştay bilgi bankası, <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/container.jsp>, (05.07.2007).

durumda idare hizmetin kötü işlemlerinden doğan zararı elbette tazmin etmek zorundadır.

Hatta idare engelliliği önlemek için bir takım fedakarlıklara da katlanmak durumunda olacaktır. Bir başka deyişle idare, kişilerin sağlık durumlarında ciddi tehdit olduğunda, bir diğer deyişle de acil olarak müdahalelerin gerekli olduğu durumlarda devlet hizmeti yerine getiremiyor ise özel sağlık hizmetinin bedelini karşılamak yükümlülüğü altındadır. Buna ilişkin Danıştay 5. Dairesinin 1999/5393 E ve 2000/1189 K sayılı kararında çok haklı olarak belirtildiği üzere, hayati ve acil nitelikte hastalık içinde bulunan kişiler, aciliyet nedeniyle özel sağlık kurumlarında tedavi gördükleri takdirde devlet bu tedaviyi üstlenmelidir. Davaya konu olan olayda Onkoloji Hastanesine yatarak M.R.M ameliyatı uygulanan kişiye radyoterapi ve kemoterapi uygulaması planlanmış, ancak 3 ay sonra muayene kaydı ile hastaneden çıkarılan hasta, rapor süresi sonunda yeniden hastaneye resmi sevk ile gittiğinde bu kez planlanan R.T. için hastanelerinde geç tarihe randevu verilmiştir. Hastanın aciliyeti nedeniyle dışarıda bir merkeze başvurulması yolunda baştabiplikçe yazı verilerek kişi gönderilmiştir. Özel... Onkoloji Merkezinde yaptırılan R.T. bedelinin ödenmesi için başvuruda bulunan devlet memuru hastaya bu kez, idaresi konunun Maliye Bakanlığında sorulması gerektiğini belirtmiştir. Maliye Bakanlığı devlet memuru hastanın bulunduğu yerden başka sağlık kurumu varsa oraya başvurulmadan özel sağlık kurumunda yaptırılan özel tedavi giderinin ödenemeyeceği bildirilmiş, kişiye ödeme yapılmamıştır. Anılan kararda Danıştay usule tam uyulmamakla birlikte, yani kast edilen başka bir resmi kuruma başvurulmamış olsa bile, hastalığın önem ve aciliyeti karşısında, önerilen tedavi karşılığında resmi sağlık kurumlarına ödenmesi gereken miktarı aşmayacak tedavi ücretinin, davacıya ödenmesi gerektiğine karar vermiştir.²⁹⁶ Bu emsal karar karşısında devletin engelli olma tehlikesi içersinde olan bireyin her ne olursa olsun tedavisini üstlenmek zorunda olduğunu ve bunun her türlü yasal düzenlemenin üstünde, bireyin anayasal bir hakkının olduğunu Yüksek Mahkeme vurgulamıştır.

Yurt dışında acil durumlarda tedavi gören engellilik tehlikesi altındaki kişilerin (devlet memurunun) tedavisinin Türkiye’de aynı tedavi için ödenen kısmını

²⁹⁶ Danıştay 5. Dairesinin 1999/5393 E ve 2000/1189 K sayılı yayınlanmamış kararı.

aşan miktarın karşılanıp karşılanamayacağına ilişkin olarak emsal bir karar bulunmaktadır. Devlet memuru (üniversite profesörü) olan kişi Amerika Birleşik Devletlerinde yıllık iznini kullandığı sırada şiddetli ağrılar nedeniyle acil olarak by-pass ameliyatına alınmıştır. Ancak idare tarafından yurtdışındaki tedavi masraflarına ilişkin Sağlık Bakanlığı Yataklı Tedavi Kurumları Resmi Fiyat Tarifesinde aynı tedavi için Türkiye de belirlenen tutar ile ödeme yapılabileceği, bu kurala istisnasının olmadığı belirtilmiştir. Danıştay Dava Daireleri Genel Kurulu'nun 2002/979E ve 2003/90 K sayılı kararında Danıştay yurtiçinde yapılan tedavi giderlerinin ödenmesine ilişkin düzenlemeler içeren Yönetmeliğin 15 ve 25. Maddelerindeki acil vakalara ilişkin hükümlerin Kanunların amacı aşarak yurtdışındaki tedaviler için uygulanmasına olanak bulunmadığı gerekçesiyle, yurtdışında izinli olduğu sırada süregelen hastalık ve belki de yatağa bağımlı engelli olmak tehlikesine giren öğretim üyesine ancak Türkiye'de aynı tedavi için ödenen kısmının ödenebileceğine, fazlaya ilişkin kısmın ödenemeyeceğine hükmetmiştir.²⁹⁷ Danıştay Dava Dairelerinin bu kararıyla yurt dışında bulunduğu sırada tedavi olmak durumunda kalan belki de engelli olma tehdidi altında da bulunan kişi (devlet memuru) ancak Türkiye'de söz konusu tedaviye ödenen miktarı talep edebilecek, fazlaya ilişkin ödemeleri ise isteyemeyecektir.

Devlet Memuru olan kişinin yurt içinde tedavisi yapılamayacağı ve bu durumun usulüne uygun olarak tespit edilen engelli olma tehlikesi altında olan oğlunu yurt dışına götürerek tedavi ettirmesi olayında ise Danıştay 5. Dairesinin 1993/392 E 1994/3967 K sayılı kararında her ne kadar 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 209. Maddesi ile Devlet Memurlarının Tedavi Yardımı ve Cenaze Giderleri Yönetmeliğinin 5. Maddesinin (b) fıkrasındaki hükümler karşısında Devlet Memurunun bakmakla yükümlü olduğu kimselerin yurt dışında yapılan tedavilerine ilişkin giderlerin ilgili kurumca ödenmesi olanaklı değil ise de, memurun bakmakla yükümlü olduğu çocuklarının yurt içindeki tüm tedavi giderlerinin memurun kurumunca ödeneceğinin gerekli bulunduğunu belirtmiş ve Anayasanın 2. Maddesinde ifadesini bulan Sosyal Devlet ilkesinin bir sonucu olarak, memurun yurtiçinde tedavisinin mümkün olmadığı resmi raporlarla belgelenen çocuğunun, yurt

---

²⁹⁷ **Danıştay Kararları Dergisi**, Yıl:1, Sayı:2, 2003, ss. 112–116.

dışında yapılan tedavi giderlerinden fatura ve benzeri geçerli belgelerle kanıtlanmış olan masraflarının, Sağlık Bakanlığı Yataklı Tedavi Kurumları Resmi Fiyat Tarifesindeki Türk Parası karşılıklarının, bu tarifede karşılığı bulunmayan tedavi giderlerinin ise; sözü edilen belgelerde belirtilen tutarına tekabül eden Türk Parası kadar bir meblağın ödenmesi gerektiğini kabul etmek gerekmektedir şeklinde çok önemli bir karar vermiştir.

Her şeyden önce devletin öncelikli görevinin sosyal devlet ilkesini gerçekleştirmek olduğu açıktır. Sosyal hak, devletin yardımı değil topluma karşı bir alacak hakkı olarak kabul edilmelidir. Engellilik tehlikesi hatta belki yaşamını kaybetme tehlikesi içerisindeki bir bireyin, zaruret halinde tedavisinin yurt dışında yapılması karşısında bunu bir alacak hakkı olarak devlete karşı ileri sürebilmesi ve devletin bunu yerine getirme zarureti sosyal devlet olmanın sonucudur. Bu nedenle anılan karar son derece isabetli ve yerinde bir karardır.

3.1.2.2 Özünl Engelle Dönüşmesini Önleme

Bir kimse için yetersizlik oluştuktan sonra ise (yani sağlık sorunu doğduktan) arzu edilen, bu yetersizliğin engelliliğe dönüşmemesidir. Bunun sağlanması için erken teşhis ve erken tedavi gereklidir. Bu bağlamda verilen sağlık hizmetlerinin çok yüksek önem arz eden 3 alanı bulunmaktadır:

1. Uygun ilacın tedarik edilmesi (Cüzam, Tüberküloz, Kulak enfeksiyonları, Epilepsi, Psikoz, Yüksek tansiyon, Şeker, Trahoma gibi hastalıklarda).
2. Gereken ameliyat müdahalesinin sağlanması (Katarakt, Kol, Bacak, yaralanma ameliyatları gibi).
3. Engelliliğin oluşmaması ve yayılmaması için tedavi sağlanması.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan araştırmalar, alınacak önlemlerin toplum içerisinde engellilik oranını %10 ila %20 arasında düşüreceğini göstermektedir.²⁹⁸

Türkiye’de de bu doğrultuda 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun’da kapsamlı ve sürekli hizmetin sağlanması, halkın yaşadığı her yere hizmet götürülmesi, "Herkese-her yerde ve her zaman sağlık hizmeti" sunulması devlete bir ödev olarak yükletilmiş ayrıca bu ödev başvurmayan veya ulaşamayanlara hizmet götürülmesini de devlete yükleyerek engellilikte mücadelede devlete çok önemli sorumluluk yüklemiştir.

İşte mevcut hale gelmiş olan yetersizliğin tam bir özür haline gelmesini engelleme veya engelin, bireyin üzerindeki etkilerinin azaltılması ile ilgili önlemler tıbbi rehabilitasyon hizmeti içersindedir.

3.1.3 Engelli Bireylere İlişkin Engel Azaltma Hizmetleri

3.1.3.1 Tıbbi Rehabilitasyon Hizmeti

3.1.3.1.1 Genel Olarak

Rehabilitasyon bir ekip hizmetidir. Bu ekipte fiziksel tıp ve rehabilitasyon uzman hekimi, rehabilitasyon hemşiresi, fizyoterapist, iş-uğraşı terapisti, ruhsal sağlık ekibi (psikiyatrist, psikolojik rehber danışman ve klinik psikolog), sosyal hizmet uzmanı, ortez -protez teknisyeni, konuşma terapisti, çocuk gelişimi ve eğitimi uzmanı, özel eğitim öğretmeni, diyetisyen, meslek danışmanı, rehabilitasyon mühendisi, rekreasyon terapisti, ev ekonomisti (aile ve tüketici bilimleri bölümü) ve konsültan hekimleri içerir. Gerek görüldüğü takdirde diğer meslek grupları ekip kapsamına alınır.²⁹⁹

---

²⁹⁸ Disability Prevention and Rehabilitation, Sec. 5.1.

²⁹⁹ II. Özürlüler şurası, s. 99.

Gelişmiş ülkelerdeki süregelen engelli kavramının, tanımının genişletilmesi eğilimi ile birlikte, rehabilitasyon kavramının da engelliliğin her çeşidine uygulanması gerekliliği ve sorumluluğu ortaya çıkmıştır.

Rehabilitasyonun kapsamının genişletilmesi demek; rehabilitasyon hizmetlerinin sadece motor veya duyuşsal rahatsızlığı (körler, felçliler) olan kimseler için değil, zihinsel olarak yeterliliği azalmış, kronik şekilde kardiyovasküler, akciğer, gastronomik, cilt, ağrı gibi rahatsızlıkları olan kimselerden veya kanserli yahut kronik alkol, ilaç, uyuşturucu bağımlılarına kadar yaygınlaştırmak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda tek bir yetersizliği olan kimselerden, çoğul engel yaşayan kimseleri de ayırt etmek gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde engelli nüfusun çoğunluğunu yaşça büyük olan kimseler oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, engellilik ile ilgili 1. ve 2. Seviye korumaların uygulanabileceği yaş gurupları, gelişmiş ülkeler için yüksek bir oranda mümkün olmamaktadır. Çünkü bu seviyedeki koruma tedbirleri daha çok 30 yaş altı engelli insanlar için geçerlidir.³⁰⁰ Dolayısıyla rehabilitasyon kapsamının genişletilmesi, gelişmiş ülkelerde rehabilitasyon talebinin de genişletilmesi demektir. Bu nedenle gelişmiş her ülke, engelli bireylerin rehabilitasyon hizmetlerine öncelik verecek tedbirleri almak ile yükümlüdür.³⁰¹

Ancak şu bir gerçektir ki; engelliliğin önlenmesi ve gerekli rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanması, insani bakış açısından daha çok, ekonomik bakımdan güçlü olmaya ve iyi bir programlamaya ihtiyaç duymaktadır.

3.1.3.1.2 Birleşmiş Milletler'e Göre

Birleşmiş Milletler Engelliler için rehabilitasyon hizmeti yatırım uzmanları³⁰² tarafından Aralık 1977 Cenova'da düzenlenen toplantıda; rehabilitasyon hizmeti verilse de verilmese de, engelliliğin oluşmasının topluma sosyal ve ekonomik açıdan

³⁰⁰ JA Rimmer ve JL Rowland, "Physical Activity For Youth With Disabilities: A Critical Need In An Underserved Population", *Dev Neurorehabil*, Vol.11(2), 2008, ss.141-148.

³⁰¹ "Disability Prevention and Rehabilitation", Sec. 6.1.

³⁰² United Nations Expert Group Meeting on **Socio-economic implications of Investments in Rehabilitations Services for the Disabled**

daha fazla zarar verdiği hazırlanan 1. Raporda belirtilmiştir. O nedenle etkili ve desteklenen bir rehabilitasyon programının uygulanması ile maruz kalınan bu maliyetlerin düşürülmesi çok önemlidir.

1950 ila 1970 yılları arasında yaşanan hızlı ekonomik gelişme sebebiyle pek çok ülkede rehabilitasyon enstitülerinde, hastanelerde, hastanelerin içindeki rehabilitasyon birimlerinde verilen hizmetlerin seviyesinde artış olmuştur. Genişleyen bu hizmet ağı içerisinde de verilen rehabilitasyon hizmetlerinin engellilerin ihtiyaçlarını karşılayacağı düşünülmüştür. Ancak bu hızlı büyüme sonucu gelinen noktada, engellilerin sadece çok az bir kısmı verilen hizmetlerden yararlanabilmiş, kurumlar da giderek büyüyen ve karşılanamaz bir maliyet çıkmazına girmişlerdir. O nedenle, engellilik ile ilgili sosyal rehabilitasyonun önemi anlaşılmış ve sadece özel ihtiyaçları olan engelli bireylerin kurumlarda rehabilite edilmesinin daha etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Pek çok ülkede rehabilitasyon hizmetleri hala daha büyük şehirlerde bulunmaktadır ve toplumun büyük kısmının ulaşabilmesine olanak tanımamaktadır. Bu konuda devletlerin iyileştirme sağlayıcı çabaları gereklidir.³⁰³

2. Dünya Savaşı sonrası yaşanan toplumsal değişim süreci, değer yargılarının farklılaşması ve hızlı sanayileşme sonucunda engelli bireylerin bakım süreçleri, özellikle aile içerisinde, olumsuz etkilenmiştir. Engelli bireylere bakım ve rehabilitasyonu gönüllü olarak sağlayacak aile bireylerinin sayısı sürekli azalmıştır. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak da, engellilerin bakım ve rehabilitasyon ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanması gerektiğine ilişkin inanç ve beklenti yükselmiştir. Gelişmiş ülkelerde sadece yaşlı kimselerin değil, engelli bireylerin de daha iyi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin devlet tarafından karşılanması gerçek bir talep olarak ülkelerin gündemine gelmiştir.

Dünya sağlık komitesi, kurumsal bazlı sağlanan, en basit bakım ve rehabilitasyon hizmetinin bile ehil personeller tarafından sağlanmasından dolayı, çok yüksek maliyetlere sebep olduğunu belirtmektedir.³⁰⁴

---

³⁰³ Disability Prevention and Rehabilitation, Sec. 6.4.

Medikal rehabilitasyon uzman komitesi tarafından tespit edilen bir başka husus da gelişmiş ülkelerde bürokratik işlemlerin fazla komplike yürütülmesi sebebiyle rehabilitasyon hizmetlerinin kalitesinin düştüğüdür.³⁰⁵

Komite tarafından tespit edilen bir diğer hatalı rehabilitasyon sağlama da, engelliler için verilen teknik veya diğer teknolojik yardım araç gereçlerinin kullanımı ile ilgilidir. Bu malzemelerin nasıl kullanılacağına tam olarak eğitiminin verilmemesi halinde rehabilitasyon çalışmaları başarısızlıkla sonuçlanmakta ya da engellilerin gündelik hayatlarında daha az desteğe ihtiyaç duymaları anlamında etkin kullanılamamaktadır. Ayrıca son derece pahalı şekilde geliştirilen ve tüketime sunulan teknolojik rehabilitasyon araçları, engelli bireylerin gündelik aktivitelerini kolaylaştıracak amaçla yönlendirilmelidir.³⁰⁶

Gelişmiş ülkelerden farklı olarak, gelişmekte olan ülkelerde; engelliliğin sebepleri, doğası, çeşitleri ve toplumun sosyo-ekonomik yapısı üzerindeki etkileri hakkında bir farkındalık eksikliği bulunmaktadır. Engelliliğin doğasını ve sebeplerini bilememek komite raporunda, yanlış inançlar, önyargı ve korku doğurmakta, bu sebeple de yerel yönetimlerin ve devletin engelli vatandaşlara yönelik duyarlılığında azalmaya sebep olmaktadır.³⁰⁷

3.1.3.1.3 Dünya Sağlık Örgütü'ne Göre

Dünya Sağlık Örgütü gelişmekte olan ülkelerde eğer temel sağlık hizmeti veriliyorsa, buna bağlı olarak engelliliğin önlenmesi ile ilgili bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin var olan sistemin içerisine yerleştirilmesini tavsiye etmektedir. Temel sağlık hizmetlerinin yeni yeni organize edildiği gelişmekte olan ülkelerde ise dünya

---

³⁰⁴ Disability Prevention and Rehabilitation, Sec. 6.3.

³⁰⁵ Disability Prevention and Rehabilitation, Sec. 6.5.

³⁰⁶ Disability Prevention and Rehabilitation, Sec. 6.8.

³⁰⁷ Disability Prevention and Rehabilitation, Sec. 7.1.

sağlık örgütünün tavsiyesi daha planlama aşamasında bu hizmetlerin sistemin tamamına entegre edilmesi yönündedir.³⁰⁸

Dünya sağlık örgütünün hazırladığı raporda, gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunda sağlık hizmetlerinin içerisinde engellilere yönelik rehabilitasyon hizmetinin varlığı kabul edilmektedir. Ancak bu hizmetlerin genellikle büyük ve sanayileşmiş şehirlerde bulunmakta olan ve kurumlar içerisinde verilmesi sebebi ile erişilebilirliği son derece sınırlıdır. Rehabilitasyon edilmeye hakkından kırsal kesimde yaşayan engelliler maalesef yararlanamamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde engellilere yönelik verilen rehabilitasyon hizmetlerinin pek çoğu da yurt dışı kaynaklı organizasyonlar tarafından sağlanmaktadır. Bu hizmetlerin ulaşabildiği kesim de son derece sınırlıdır. O nedenle gelişmekte olan ülkelerde Dünya Sağlık Örgütü tarafından tespit edilen rehabilitasyon ile en önemli ilgili eksiklik, verilen hizmetlerin yaygınlaştırılmaması ve toplumun çok kısıtlı bir kesimi tarafından kullanılabilmesidir. Yani rehabilitasyon hizmetleri etkin değildir.³⁰⁹

3.1.3.1.4 Türkiye'deki Düzenleme

3.1.3.1.4.1 Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'na Göre

Türkiye'de Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu "Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerini bedensel, zihinsel ve ruhsal özürlüleri nedeniyle normal yaşamın gereklerine uymama durumunda olan kişilerin, fonksiyon kayıplarını gidermek ve toplum içinde kendi kendilerine yeterli olmasını sağlayan beceriler kazandırmak veya bu becerileri kazanamayanlara devamlı bakmak üzere kurulan sosyal hizmet kuruluşları" olarak tanımlamaktadır.³¹⁰

Gerek sağlık mevzuatında, gerekse 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu mevzuatında yer alan düzenlemelerin hepsi sosyal

---

³⁰⁸ Disability Prevention and Rehabilitation, Sec. 7.2.

³⁰⁹ Disability Prevention and Rehabilitation, Sec. 7.3.

³¹⁰ Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat, ss. 61.

hizmetlerin ücret karşılığı sunulamayacağı ve kanunlarda dayanağı olmayan konuların, yönetmelikle düzenlenemeyeceği esasına göre düzenlenmek zorundadır. Sosyal hizmetlerin ücret karşılığı sunulmamasına ilişkin Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulunun 2000/401 E ve 2000/938 K sayılı kararı bulunmaktadır. Danıştay'a göre sosyal hizmetler, maddi, manevi ve sosyal yoksunlukların giderilmesine ve ihtiyaçların karşılanmasına, sosyal sorunların önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olmayı ve hayat standartlarının iyileştirilerek, yükseltilmesini amaçlamaktadır. O zaman sosyal hizmetlerin ücret karşılığı sunulmasının söz konusu olamaması gereklidir. Zaten Anayasa'da yerini bulan sosyal devlet olma ilkesinin bir gereği olarak, söz konusu hizmetlerden muhtaç ve engelli olan herkesin aynı ölçüde yararlandırılması gerektiği kuşkusuzdur.

Anılan karara konu olan olay, 16.5.1989 tarihinde Bakım ve Rehabilitasyon Merkezine kabul edilen kişinin engelli kızının ücretli bakımına esas oluşturmak üzere yapılan inceleme sonucu düzenlenen raporda, idarece ailesinin ekonomik gelirin yeterli bulunması nedeniyle, kurumda ücretli olarak bakılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu sosyal değişimle ortaya çıkan yeni ihtiyaç ve sorunların çözümlenmesi ve önlenmesinde önemli bir unsur olan sosyal hizmetlerin etkili bir rol oynadığını belirtmiştir. Bu hizmetlerin; aile yaşamını güçlendirdiği, sosyal ve ekonomik yoksunluk içinde bulunan kişileri devletin koruyucu şemsiyesi altına aldığı, değişen koşullara bu kişilerin uyumunu sağlamayı amaçladığı mutlakdır. Bu durumda Danıştay sosyal hizmetlerin çağdaş bir anlayış ve bilimsel uygulamalara paralel olarak yerine getirilmesi ve ihtiyaçlara cevap verilebilmesinin ancak toplum kaynaklarından azami derecede yararlanması olanağının sağlanması ölçüsünde mümkün olabileceğini belirtmiştir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu; korunmaya, bakıma, yardıma muhtaç aile, çocuk, özürlü ve yaşlılar ile sosyal hizmetlere muhtaç diğer kişileri tespit ve incelemekle idareye yetkili kılınmıştır. Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu anılan kararında Anayasanın 2. Maddesinde; Cumhuriyetimiz yalnız bir hukuk devleti olarak değil sosyal bir hukuk devleti olarak nitelendirilmiş ve genel hatlarıyla bu kavramı "kişilerin sosyal durumlarını iyileştirmeyi, onlara insanca bir

yaşayış düzeyi sağlamayı, onları sosyal güvenliğe kavuşturmayı kendisi için ödev bilen devlet" olarak tanımlandığını belirtmiştir. Yine Danıştay Anayasa Mahkemesinin 26.6.1985 günlü, 18793 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 18.2.1985 günlü, E: 1984/9, K: 1985/4 sayılı kararında yer alan "Sosyal hukuk devleti, insan hak ve hürriyetlerine saygı gösteren, ferdin huzur ve refahını gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişi ile toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşamasını ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirler alarak, çalışanlarını koruyan, işsizliği önleyici ve milli gelirin adalete uygun biçimde dağılmasını sağlayıcı tedbirleri alan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu, devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı, kararlılık içinde ve gerçekçi bir özgürlük rejimini uygulayan devlettir." sosyal devlet tanımlamasına yer vermiştir. Anayasanın 5. Maddesi "insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmayı" devletin temel amaç ve görevleri arasında sayılmıştır. Anayasanın "Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler" başlıklı 61. Maddesinin ikinci bendinde "Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır" dedikten sonra, aynı maddenin son bendinde de; "Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur" hükmüne yer verilmiştir. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun Amaç başlıklı 1. Maddesinde "Bu Kanunun amacı; korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç aile, çocuk, özürlü, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetlere ve bu hizmetleri yürütmek üzere kurulan teşkilatın kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklar ile faaliyet gelirlerine ait esas ve usulleri düzenlemektir." denilmiştir.

Danıştay anılan kararında 19 Ağustos 1993 günlü, 21673 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özürlülerin Tespiti, İncelenmesi, Bakım ve Rehabilitasyonuna Dair Yönetmeliğin yukarıda anılan kanun maddeleri dayanak alınmak suretiyle hazırlandığını belirtmiştir. Dayanak alınan maddelerde ücrete yönelik herhangi bir ibareye yer verilmediği gibi yönetmelikle düzenlenecek konular, sosyal hizmet kuruluşlarının görevleri, bu kuruluşta çalışan personelin görev, yetki ve sorumlulukları ile korunmaya, bakıma, yardıma muhtaç aile, engelli, yaşlı ve diğer

kişilerin tespiti, incelenmesi ve bunların sosyal hizmetlerden yararlandırılması olarak belirlenmiştir. Danıştay iptali istenilen bu Yönetmeliğe ilişkin kararında sosyal hizmetlerin ücret karşılığı sunulmasının söz konusu olamayacağı, dolayısıyla Anayasada yerini bulan sosyal devlet olma ilkesinin bir gereği olarak söz konusu hizmetlerden muhtaç ve engelli olan herkesin aynı ölçüde yararlandırılması gerektiği kuşkusuz olması nedeniyle, kanun ile düzenlenmeyen ve yönetmelikle düzenlenmesi öngörülen konular kapsamında yer verilmeyen sosyal hizmetlerin bedel karşılığı sunulması koşulunun yönetmelikle getirilmesine olanak bulunmadığına hükmetmiştir.³¹¹ Anılan bu kararla Danıştay çok haklı ve yerinde olarak engellilere yönelik rehabilitasyon hizmetlerinin sosyal devlet ilkesi gereğince maddi durumu iyi kötü ayrımı yapmaksızın tüm engellilere eşit ve parasız verilmesi gerektiğini kesin olarak hükme bağlamıştır.

Yine benzer bir Danıştay 10. Dairesinin 1996/5007 E 1998/5873 K sayılı kararında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bakımını yaptığı çocuklardan aldığı ücret tespitinde objektif kriterlere göre hareket etmesi gerektiği, asli görevi olan bir konuda kar amacı gütmek suretiyle ücret tespiti yoluna gitmesinde yasal amacına uyarlık bulunmadığı vurgulanmıştır.³¹²

3.1.3.1.4.2 Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'na Göre

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu genel sağlık sigortalısı ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ödeyecekleri katılım payının tutarını, sağlık hizmetinin alındığı tarihteki asgarî ücretin % 75'ini geçemez hükmüyle sınırlamış ve iş kazası ile meslek hastalığı halleri ile askerî tatbikat ve manevralarda sağlanan sağlık hizmetleri, afet ve savaş hali nedeniyle sağlanan sağlık hizmetleri, aile hekimi muayeneleri ve kişiye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri, sağlık kurulu raporu ile belgelendirilmek şartıyla; kurumca belirlenen kronik hastalıklar ve hayati önemi haiz sağlık hizmetleri ile organ nakli bu katılım payının

³¹¹ Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulunun 2000/401 E ve 2000/938 K sayılı kararı www.danistay.gov.tr, (05.07.2007).

³¹² Danıştay 10. Dairesinin 1996/5007 E 1998/5873 K sayılı kararı <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/container.jsp>, (05.07.2007).

dışında tutulmuştur. Ancak yine de anılan kanunun 68. Maddesine göre; yukarıda sayılan nedenler dışında engelli olan vatandaşların kullanabileceği ortez, protez, iyileştirme araç ve gereçleri için katılım payı alınmaktadır. Ortez ve protez kullanan ancak katkı payı istenen ve sosyal güvenlik kurumlarınca masrafların tamamı karşılanmayan engelli vatandaşlarımız için tek çözüm 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanundur. Sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir alan engelli vatandaşlarımızın, tedavi giderleri ile fonksiyon kazandırıcı ortopedik ve diğer yardımcı araç ve gereçlerin kurumlarca karşılanamayan kısmının bu kanun kapsamında oluşturulan ve gelirleri sayılan fondan³¹³ karşılanacağı hükme bağlanmıştır. Anılan kanuna göre; Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından engellilere yönelik olarak hazırlanan veya hazırlatılan projeler ile Başkanlığın bu konudaki faaliyetlerinde kullanılmak üzere, bu maddede sayılan gelirlerin % 5'e kadarı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulu kararıyla Başbakanlığa bağlı Özürlüler İdaresi Başkanlığı emrine tahsis edilebilir. Bu amaçla tahsis edilen kaynak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulu'nun onaylayacağı projeler için kullanılır.³¹⁴ Bu düzenleme fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunmak kaydıyla engelli vatandaşlar, özellikle ortez protez gibi hayati hizmetlerini oluşturulan malzemeleri bu fondan edinebileceklerdir. Ancak bu fonun tüm fakru zaruret içersinde ve muhtaç durumda olan engelliler için kaynak yaratabileceği şüphelidir.

---

³¹³ Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonunun gelirleri;a) Kanun ve kararnamelerle kurulu bulunan ve kurulacak olan fonlardan Bakanlar Kurulu kararıyla %10'a kadar aktarılacak miktardan, b) Bütçeye konulacak ödeneklerden,c) (Mülga bent: 23/07/1995 - 4122/15-c md.) d) Trafik para cezası hasılatının yarısından,e) (Mülga bend: 09/04/2003 - 4842 S.K./37. md.)f) (Değişik bent: 06/07/1999 - 4397/7 md.) Radyo ve Televizyon Üst Kurulu reklam gelirleri hasılatından aktarılacak %15'lik miktardan, g) (Mülga bent: 14/06/1989 - 3571/16 md.)h) Her nevi bağış ve yardımlardan, i) Diğer gelirlerden,Teşekkür eder.Bu maddeye göre (d ve e bentleri hariç) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu için tahsil edilen veya aktarılması yapılan miktar, tahsil veya aktarmayı takip eden ayın en geç 15'ine kadar T.C. Merkez Bankası nezdindeki fon hesabına yatırılmak zorundadır.

³¹⁴ Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat, ss. 68.

3.2 BAKIM HİZMETLERİ

3.2.1 Avrupa Birliği Ülkeleri'nde

İsveç, Norveç, Danimarka gibi bazı Avrupa Birliği ülkelerinde kurum temelli bakım hizmetleri verilmesi yerine, desteklenmiş ev ve toplum temelli bakım prensip olarak benimsenmiştir. Bunun dışında krallık politikası ile bütünleşmiş gibi gözüken İngiltere gibi bir ülkede de, toplum temelli bakım hizmetlerine ilişkin detaylı bir araştırma ve çalışma yapılması gerekliliği kabul edilmektedir. Engellilik türlerine göre değişen, kişiye özel değişik bakım hizmetleri ihtiyacı olduğu, yapılan araştırmaların da gösterdiği gibi yadsınamaz bir gerçektir. Engel türlerine ve kişilere göre, toplum veya kurum temelli bakım hizmeti uygulamasına geçilmesi yapılan araştırmalardan elde edilen en önemli sonuçlardan biridir. Bu konudaki en belirgin örnek, davranış bozukluğuna ilişkin bir engeli bulunan kimseler için verilebilir. Keza davranış ilintili engellilerin kurumsal temelli bakımdan, toplum temelli bakım sistemine kaydırılmaları diğer engellilik çeşitlerine nazaran daha kolaydır. Ancak daha karmaşık ihtiyaçları bulunan engelli gruplarının toplum içerisinde ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı ile ilgili bir pilot projenin hayata geçirilmesi de gereklilikler arasındadır. Bunun dışında, hizmet dolayısıyla destek veren personelin performansı da toplum temelli bakım hizmetine ilişkin elde edilen sonuçlar bakımından kritiktir.

Yürütülen tüm araştırmalardan toplum temelli bakım ile ilgili çıkartılan bazı belli başlı önemli noktalar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Ortalama anlamda toplum temelli bakım, kurum temelli bakıma nazaran engelli bireylere daha kaliteli bir yaşam süreci sunmaktadır.
- Kurumların yerine toplumun geçmesi çeşitli fırsatlar ve faydalar sunmaktadır. Ancak tek başına daha iyi sonuçlar elde edilmesinin garantisi değildir.
- Toplum temelli bakımın arzu edilen iyi sonuçları vermesi için, engelli bireylere toplum içerisinde destek sağlayacak hizmetleri veren personelin kalitesi de kritik önem taşımaktadır.

Genel bir tespit olarak; kurum temelli bakımda, pek çok ülkede bu tür hizmetleri sağlayan kurumların bağlı oldukları kanunların yaşı çok eskidir. Güncelliğini yitirmiş olan medikal yaklaşımlar söz konusudur ve esneklikleri yoktur. Bu nedenle engelli bireylere ve onların ailelerine günümüzün değişen koşullarına uygun şekilde hizmet edememektedir. Güncel koşullara uygun yasal düzenlemelerin yapılması da tek başına sorunu çözmeye yeterli gelmeyecek gibi gözükmektedir. Sistemin tam anlamı ile başarısı, pratikte kullanılan servis hizmetlerinin yeniden düzenlenmesine ve uygulanmasına sıkı sıkıya bağlıdır.

Yapılan tüm araştırmalar neticesinde, Avrupa Birliğinde engellilere hizmet sağlayıcıların toplum temelli bakımda en sık karşılaştıkları engeller aşağıdaki gibi özet şekilde tanımlanmaktadır:

1. Yürürlükte olmayan kanunlar, pratik hayatta hala daha rehberlik etmeye devam etmektedir.
2. Mevcut durum için güncelleştirilmiş yeni kanunlar çıkartılmaktadır. Ancak yeni kanunların belirlediği yeni sistemlerin uygulanabilmesi için yeterli finansman sağlanmamaktadır.
3. Uygulama ve kanuni düzenleme birbirinden çok uzaktır.

Batı ve Orta Avrupa’ da sınırlı sayıda ülkede toplum temelli bakım hizmeti mevcuttur. Ancak bu uygulamalar küçük ve izole durumdaki projelerdir. Etkili ve kalıcı bir değişimin sağlanması için daha küresel ve detaylı yaklaşımlar zorunludur. Ayrıca kamu bilincinin de, konu ile ilgili yükseltilmesi gereklilik olarak gözlemlenmektedir.

Yine yürütülen araştırmalarda ortaya çıkan bir başka husus ise; bazı ülkelerde hizmetlerin finanse edilmesinde kişisel bütçelere başvurulduğunun gözlemlenmesidir. Hizmet sağlamada kişisel bütçelere başvurulmasının yaratacağı belli başlı sıkıntılar aşağıdaki gibi sırlanmaktadır:

1. Müşteri (Engelli veya ailesi) işveren konumuna geçmektedir.

2. Müşteri kitlesinin ihtiyaçları, politika ve kamu için daha az görünür hale gelmektedir.

3. Kullanılan paranın neye harcandığı ve ihtiyaçları karşılayıp, karşılanmadığı üzerinde bir kontrol bulunmamaktadır.

Toplum temelli bakım için üye ülkeler içerisinde profesyonellerin, ailelerin, politikacıların fikir ayrılıkları ve farklı görüşleri de bu konunun önünde bir engel teşkil etmektedir. Hizmet verenler tarafından tespit edilen bir diğer bariyer de engelli bireylerin ailelerinin çeşitli korku ve utançlarının yanlış varsayımlar ürettirmesidir. Yanlış yorumların sebep olduğu en çarpıcı örnek; yeni ve büyük bakım kurumlarının açılmasına sebep olarak gösterilen, uzun bekleme listeleridir. Engelli bireylere genel olarak sunulan hizmetlerin adresinin yaygın olarak bu tip kurumlar olarak bilinmesinden dolayı, engeline bağlı olarak hizmet almak isteyen kişilerin, bu kurumlar için uzun bekleme listeleri oluşturdukları bir gerçektir. Ancak yapılan araştırmalar, engel türünün ve alınacak hizmetin kurum dışında verilebilir olup olmamasına bakılmaksızın engellilere başka bir adres gösterilmemesinin, bu listeleri kabartan esas gerçek olduğunu göstermektedir.

Destek hizmetlerinin yeniden yapılandırılarak, bu hizmet sağlayıcılarının toplum temelli hizmet verilmesine yönlendirilmesi, destek sağlanması gereken hususlar arasındadır.

3.2.2 Avrupa Engelli Bireylere Hizmet Sağlayıcılar Birliği'nin Eylem Planı

Toplum temelli ve daha geniş kapsamlı hizmete geçilmesi için EASPD³¹⁵'nin yaptığı araştırmalar neticesinde izlenmesi gereken adımların aksiyon planı:

1. Engellilere Gerçek bir Seçim Hakkı Sağlanması: Verilen her hizmetin ana merkezine öncelikle hizmeti alan kişinin, sonrasında da hizmeti alan kimsenin ailesinin seçimlerinin konularak, verilecek hizmet sürecinin onayının alınacağı şekilde kanuni düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Ancak bu şekilde hizmeti

---

³¹⁵ **EASPD:** The European Association of Service Providers for Persons with Disabilities

alan kişinin ihtiyaçları doğrultusunda hareket edildiği kanıtlanmış olacaktır. Engelliler için verilen hizmetlerin yeniden organize edilmesinde yasal olarak “tercihlerin” de sisteme dâhil edilmesi vazgeçilmez bir kavramdır. Bu prensip sürecin kolaylaşmasına ve kişi merkezli hizmetlerin oluşmasına öncülük edecektir.

2. Kişi Temelli finansmanın veya kişiselleştirilmiş bütçelerin tanıtımı: Engelli bireyler veya onların aileleri alacakları destek ve bu destek ile ilgili sahip olacakları fayda, ya da harcama bütçeleri hakkında seçme şansına sahip olmalıdırlar. Kişiselleştirilmiş bütçelerin sunumu, kişiselleştirilmiş destek paketinin garantilenmiş en popüler çözümü olarak bu güne kadar gelen tecrübelerden anlaşılmaktadır.

3. Yasal yapının basitleştirilerek, rol ve sorumlulukların açık şekilde ifade edilmesi: Engelli bireylerin ve ailelerinin sahip oldukları haklardan ve imkânlardan daha iyi haberdar olmaları ve bunlardan yararlanarak hayatlarını kolaylaştırmaları için organizasyonlar, finans desteği veren kuruluşların neler olduğu ve görevleri hakkında daha net tanımlamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tip bilgilerin verildiği bir birimin kurulması ve engelli bireyler ile ailelerine danışma hizmeti vermesi, daha şeffaf bir sürecin yaşanması adına çok büyük bir adım olacaktır.

4. Mevcut büyük ölçekli kurumlara yeniden yatırım yapılmasından kaçınmak: Uzayan bekleme listeleri problemini çözmek maksadıyla, yeniden yapılan yatırımların bu kurumlara yönlendirilmesinden kaçınmak gerekmektedir. Geçerli durum ve verilen hizmetlerin uygunluğu, uzun dönemli bir plan çerçevesinde değerlendirilmeli ve analiz edilmelidir. Bekleme listelerini kısaltmak amaçlı kısa vadeli önleyici tedbirler için yeni yatırımlar yapmaktan kaçınmak gerekmektedir.

5. Devlet veya başka otoriteler tarafından sağlanan finansman desteği için eşit şartların farklı bakım evleri ve proje uygulamaları için de eşit hale getirilmesi gerekmektedir.

6. Pratikte uzun soluklu ve yapısal, kalıcı örnekler oluşturması amacıyla özel ve toplum temelli öncülük eden modellemelere destek verilmelidir.

7. Yeni inşa edilmiş geniş ve büyük binalara, sadece özel ihtiyaçlara sahip engelli bireylerin yerleştirilmesinden kaçınılmalıdır. Engelli bireylere hizmet

sağlayan sektörde yeni bakımevlerinin ve kurumlarının inşa edilmesi ve bunlara teşvik verilmesi, sıkı şekilde düzenlemelere ve kurallara tabi olmalıdır. Sadece küçük çaplı ve tolum temelli bakım prensibine bağlı kalanlara izin verilmelidir.

8. Sosyal bakım hizmeti veren personelin eğitimine yatırım yapılmalıdır. Toplum temelli bakım üzerine yoğunlaşan ve bu yönde destek sağlamaya yönelik olan personel üzerinde eğitim çalışmaları yoğunlaştırılmalıdır.

9. Şeffaf prosedürler hazırlanarak, bürokratik kurallar basitleştirilmelidir. Bu yöntemin izlenmesiyle verilen hizmetlerin daha az merkezîyetçi olması ve küçük çaplı birimlere bölünmesi mümkün olabilecektir. Toplum temelli bakım hizmetine geçişin bir parçası olarak yeniden yapılanma ve inşa planları daha iyi bir bakım hizmeti sunma amaçlı olmalıdır. Bu amaç için de prosedürel bariyerler minimum seviyede olmalıdır.

10. Küçük çaplı uygulamaların organize edilebilmesi için mevcut yasal standartların, engelli bireylere servis sağlayan birimlere de (Yangından korunma, hijyen, çevre kuralları) adapte edilmesi gerekir.

11. Bakım hizmetlerinde toplu paket çözümler yerine bireyselleştirilmiş çözümlerin önerilmesi: Destek hizmeti sağlanan farklı alanların belirlenerek birbirinden ayrılması yöntemi ile bakım evinde yaşayan engellilere verilen destek hizmeti ile günlük yaşamın sürdürülmesi için verilen destek hizmeti birbirinden net bir şekilde ayrılabilir.

12. Toplu şekilde yönetim ve finansman: Yukarıda sayılan tüm maddelerin tek bir aksiyon planı altında yer alması ve yönetilmesi, EASPD tarafından verilen tavsiyelerin başarılı olması için gereken ilk şarttır. Hazırlanan aksiyon planı kısa ve uzun dönemli kesin hedefleri içermelidir. Orta ve uzun dönemlerde de bu hedefler üzerinde yeniden değerlendirmeler yapılmalıdır.

13. Engelli bireyler için ulaşılmaya çalışılan nihai hedef, onların da diğer eşit vatandaşlar gibi bir hayat sürebilmelerini sağlamak olmalıdır.

Bakım evlerinin gelecekte sahip olması gereken vizyonu ile ilgili paydaş ülkelerin katılımcılarının yer aldığı proje grubu tarafından belirlenen maddeler aşağıdaki gibidir:

1. Engelli bireyler de içinde yaşadıkları toplumun diğer bireyleri kadar toplum hayatına katılma, vatandaşlık haklarından yararlanma, eşit fırsatları tecrübe etme hakkına sahiptirler. Kamu beklentisi, kanun ve politikaların talebi de bu yöndedir. Ancak engelli bireylerin haklarını tecrübe edebilmeleri ve toplum hayatına tam anlamıyla katılmaları için, diğer vatandaşlara sağlanan hizmetlere (Barınma, eğitim, ulaşım, çalışma, dinlenme) onlar kadar erişimlerinin olması gerekir. Ayrıca engelli bireyler oy kullanma, özgürlük, özel ve aile hayatı gibi temel hak ve hürriyetlerini de yaşayabilmelidirler.

2. Kurum temelli bakım yerine daha kapsamlı ve yüksek kaliteli toplum temelli bakım hizmeti engelli bireyler için erişilebilir olmalıdır.

3. En uygun ve gerekli toplum temelli bakım hizmetlerinin oluşturulmasında tüm paydaş ülkeler görev almalıdır. Bu hizmetin oluşturulmasının temelinde öncelikle engelli bireyler, onların aileleri, hizmet veren personel, sağlık ve bakım hizmetinde görevli profesyoneller, insan hakları ve engellilik konusunda faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri, politikacılar ve kanun koyucular mutlaka yer almalıdır.

4. Verilen hizmetler kişi merkezli ihtiyaçlara göre dizayn edilmeli ve sunulmalıdır. Hali hazırda mevcut bulunan servisler arasında engelli birey kendi için uygun olabilecekleri seçmek yerine, kendisine özel dizayn edilmiş hizmetleri almalıdır.

5. Toplum temelli hizmetin planlanması, sağlanması ve üzerinden geçilmesi gibi tüm adımlarda, pozitif yönde değişim prensibi merkez olarak alınmalıdır. Saygı, seçim, katılım, özgürlük haklarına uygunluk prensibi, ele alınan tüm çalışmaların temelini oluşturmalıdır. Ayrıca tüm yerel ve bölgesel kurumlar da toplum temelli bakım hizmetleri içerisindeki sorumluluklarını kendi alanları çerçevesinde kabul etmekle yükümlüdürler.

6. Eşit düzeyde temsil, müdafaa desteği sağlanmalı ve geliştirilmelidir. Engelli bireylerin seslerinin duyulmasının garantisi olan temsil ve müdafaa aktiviteleri geliştirilmelidir. Bu konu engelli bireylerin toplum hayatına her seviyede katılımları ve diğer insanların engelli bireylerin toplum hayatlarına katılımlarının tıpkı kendileri gibi hiçbir limitinin olmadığını anlamasında çok önemli bir adımdır.³¹⁶

Avrupa Birliğine üye ülkelerin 200 yıllık geçmişlerinde, engellileri uzak yerlerde bulunan bakım evlerinde tutmak doğrultusunda tercihlerini kullandıkları daha önceki bölümlerde açıklanmıştı. Ancak bu bakım evlerinde yaşayan engelli bireylerin toplumla iletişimlerinin minimum düzeyde olması, bu politikalardan özellikle zihinsel engelliler³¹⁷ ve otizm³¹⁸ hastalarının etkilendiği de ayrıca bir gerçek olarak karşımıza çıkmıştı.

Sivil toplum kuruluşları da bu durumun modern Avrupa toplumlarında kabul edilemeyecek bir durum olduğunu söylemektedirler. Yani bu büyük bakımevleri engelli bireyleri toplumdan ve normal sosyal hayattan soyutlamaktadır.³¹⁹ Türkiye’de de genelde evde bakımı özendirmek maksadıyla, bakıma muhtaç engellilere ve bakıcı aile fertlerine net asgari ücret üzerinden ödenen bakım ödeneği verilmektedir.

Böylece bakıma muhtaç engellilere sürekli olarak evlerinde bakmak mecburiyetinde olan sosyal sigortalı olsun veya olmasın yoksul aileler de sosyal güvenlik kapsamında maddi yönden desteklenmektedir.³²⁰ Bu da evde bakımı, kurumda bakıma göre özendirmektedir. Engellileri toplumla bütünleştirmeyi kolaylaştıran evde bakımın, kurumda bakım yerine özendirilmesi yerinde olmaktadır.

---

³¹⁶ Freyhoff ve diğerleri, ss. 55–62.

³¹⁷ D DeMatteo, G Marczyk ve M Pich, “A National Survey of State Legislation defining mental retardation: implications for policy and practice after”, **Atkins. Behav Sci Law**, Vol.25(6), 2007, ss.781-802; B Dimond, “The Mental Capacity Act 2005 and decision-making: best interests.” **Br J Nurs**. Vol.16(19), 2007, ss.1208-1210.

³¹⁸ SL Hartley, DM Sikora ve R. McCoy, “Prevalence and risk factors of maladaptive behaviour in young children with Autistic Disorder”, **J Intellect Disabil Res**, Epub ahead of print, Apr 27 2008

³¹⁹ Freyhoff ve diğerleri, s.10.

³²⁰ T.C Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, **III. Özürlüler Şurası Bakım Hizmetleri Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Yayın No:45, İstanbul, 2007, s. 110.

3.2.3 Türkiye’de

Türkiye’de 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 30. maddesi gereğince 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununa eklenen ek 7. Madde ile sosyal güvenlik kurumlarına tabi olmayan, bakıma muhtaç engellilerden ailesini kaybetmiş olanlar ile ailesi ekonomik veya sosyal yoksunluk içerisinde bulunanlara bakım hizmetinin resmi veya özel bakım kurumlarında ya da ikametlerinde verilmesi gerekliliği hükme bağlanmıştır. Daha sonra söz konusu uygulamaya göre engelli bireyler arasında ayrımı ortadan kaldırmak ve daha geniş kapsamlı hizmet verebilmek amacıyla Sosyal Güvenlik Kurumlarına tabi olanların da bakım hizmetinden yararlanması konusunda düzenleme yapılmıştır.

Bu kapsamda 30.07.2006 tarihli ve 26244 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik ve 30.07.2006 tarihli ve 26244 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği çıkarılmıştır.

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu’n ilgili hükümleri gereğince tüm özür gruplarına yönelik bakım ve rehabilitasyon, hakların kullanılması ve engellilerin toplumsal hayata katılmalarına ilişkin sosyal hizmet programları oluşturmak, geliştirmek ve uygulamakla ilgili çalışmalar yapılmaktadır.

Türkiye’de engelli ve ailesi temelde eğitim, rehabilitasyon, bakım, istihdam ve toplumsal yaşam etkinliklerine katılımında sorunlar yaşamaktadır. Oysa engellinin tüm bu toplumsal kaynaklardan eşitlik ilkesi çerçevesinde eksiksiz yararlanması gerekmektedir. Türkiye’de hizmetlerde bütünleşme sağlanmaması ve alt yapı eksikliği nedeniyle engellilerin birikmiş sorunlarının çözümü için Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü’ne önemli görevler düşmektedir. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması değerlendirildiğinde Türkiye’de bakım konusunda gelecekle ilgili önemli tedbirler alınması gerektiği görülmektedir.³²¹

---

³²¹ III. Özürlüler Şurası, s. 41.

Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik bakıma muhtaç engelli bireyi, özürlülük sınıflandırmasına göre ağır özürlü olduğu belgelendirilen; günlük hayatın tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getiremeyen bu nedenle de hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede olan, ayrıca her türlü gelirleri toplamı esas alınarak kendisi veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendisine düşen ortalama aylık gelir tutarının, bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3'ünden daha az olup bu durumun bakım raporu ile tespit edilenler olarak tanımlanmaktadır.³²² Bugün asgari ücretin net tutarının 435 YTL olduğunu düşünürsek, bunun üçte ikisinden az tutarında geliri olan engelli grubun bakıma muhtaç olarak değerlendirilmesinin, bu kapsamı oldukça daraltmak maksatlı olduğunu düşündürmektedir.

Ekonomik gücü yeterli olan, anne ve/veya babası bulunan engellilerden bakım hizmetleri için bir miktar ücret alınacağına kurala bağlanması sosyal devlet ilkesi karşısında tartışmalıdır. Danıştay 10. Dairesi'nin 1998/1582 E ve 1999/2239 K sayılı konuya ilişkin kararına göre her ne kadar 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanununun amacı göz önüne alındığında her ne kadar herkesin sosyal hizmetlerden ücretsiz olarak yararlandırılması esas ise de ülkemizin ekonomik koşulları, hizmetten yararlanmak durumunda olanların sayıları, hizmeti sunan kurumun kapasitesi dikkate alındığında, hizmetten yararlanacak olanların öncelik sırasına göre belirlenmesi gerekmektedir. Bu ekonomik gücü yeterli olan, anne ve/veya babası bulunan engellilerden bir miktar ücret alınmasının kurala bağlanmasında kanuna, kamu yararına ve hizmet gereklerine aykırılık bulunmamaktadır.³²³ Danıştay bu kararıyla engellilerin bakımında kimi zaman ekonomik durumu daha iyi olan ailelerin de muhtaç durumda olanlara hizmet götürülebilmesi için, bir miktar ücret ödemelerinin hukuka aykırı olmadığını belirtmektedir. Kimi zaman gerçekten muhtaç olanlara yeterli hizmet götürülememesi tehlikesi karşısında, ödeme gücü olanlardan belirli fedakârlıkta bulunmalarını istemek gerekli olmakla birlikte, bunun tespitinin objektif koşullara bağlanması gerekliliği kuşkusuzdur.

³²² Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat, ss.149

³²³ Danıştay 10. Dairesinin 1998/1582 E ve 1999/2239 K sayılı kararı www.kazanci.com, (15.04.2008).

Türk Hukukunda 5378 sayılı Özürlüler Kanunu, belirli şartlara haiz engellilerin bakım hizmetlerinden yararlanmasını mümkün kılmaktadır. Belirli şartları taşıyan engellilerin bakım hizmetlerinden yararlanmasının getirdiği maliyet ise Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün bütçesine konulan ödenekle devlet tarafından karşılanmaktadır. Ancak, bu uygulamanın yaygınlaşmasının getireceği ilave talep ve buna bağlı olarak kısa dönemde doğacak ilave kamu finansman ihtiyacının nasıl karşılanacağı önemli bir konu olarak görülmektedir. Bu itibarla, mevcut düzenlemenin gözden geçirilmesi ve varsa, sistemin geliştirilmesine yönelik önerilerin yapılmasında fayda görüldüğü belirtilmektedir.³²⁴ Bakım güvencesi sisteminin hedef kitesini oluşturan bakıma muhtaç kişi, temel yaşam faaliyetlerini önemli ölçüde ve sürekli olarak bir başkasının yardımı olmaksızın yerine getiremeyen kimse olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan yola çıkılarak, bakım güvencesinin sadece engelli vatandaşlara, başka bir deyişle belli engellilik derecesine ve gelir düzeyine bağlı olarak sağlanması durumu eksiklik taşımaktadır.³²⁵

Sosyal güvenlik kurumlarına tâbi olmayan, bakıma muhtaç engellilerden ailesini kaybetmiş olanlar ile ailesi ekonomik ve/veya sosyal yoksunluk içerisinde bulunanlara bakım hizmetleri, resmî veya özel bakım kurumlarında verilmektedir. Bu hizmetlerin, gerçek ve tüzel kişilerce de yürütülmesi mümkündür. Bakıma muhtaç engelliler için sunulacak kurumsal bakım hizmetlerinin karşılığı olarak bakım merkezine her ay iki aylık net asgari ücret, gündüzlü bakım hizmetleri için net asgari ücret ödenmektedir. Yani, yoksul bakıma muhtaç kişiler, ücret ödemeksizin kurumsal bakım hizmeti alabilmektedir. Ancak bu durum, bakıma muhtaç engellinin kendisinin veya ailesinin herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna tâbi olması hâlinde, bakım hizmetinden faydalanmasına engel teşkil etmekteydi. Bakıma muhtaç engelliler için bu engelin kaldırılması ve eşitliğin sağlanması amacıyla 10.02.2007 tarihinde ilgili mevzuatta bir değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik ile: “her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamı esas alınmak suretiyle; kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarı bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3'ünden daha az olan bakıma muhtaç özürlülere

---

³²⁴ III. Özürlüler Şurası, s. 108.

³²⁵ III. Özürlüler Şurası, s. 108.

resmî veya özel bakım merkezlerinde ya da ikametgâhlarında bakım hizmeti verilmesi sağlanır.” hükmü getirilmiştir. Aslına bakılırsa bakım hizmetleri içerisinde en önemli olan hizmetlerin toplum temelli bakım hizmetleri olduğu açıktır. Çünkü engelli birey bakım evlerinde topluma entegre olma ve sosyal yaşama katılmada büyük zorluklar yaşamaktadır.

3.3 ENGELLİLERE YÖNELİK EĞİTİM KAMU HİZMETİ

3.3.1 Özel Eğitim

3.3.1.1 Dünya’ da

3.3.1.1.1 Amerika Birleşik Devletleri’nde

Dünyadaki engellilerin eğitimine ilişkin kanuni düzenlemelere göz atacak olursak, bu bağlamda en önemli örnek teşkil edecek ülke konumunda ABD karşımıza çıkmaktadır.³²⁶ ABD’de engellilerin, eğitim hizmetlerinden faydalanması ile ilgili kanun IDEA³²⁷ olarak anılır. Bunun dışında engellilere ilişkin pek çok hakkın yer aldığı ADA³²⁸ kanunu da IDEA’yı tamamlamıştır.

IDEA, ülke çapındaki kanunun içerisinde sayılan (Otizm, Dikkat Bozukluğu, Hiperaktivite, Körlük, Sağırılık, Öğrenme Güçlüğü, Duygusal düzensizlik, İşitme kaybı, Dilsizlik, çoklu engellilik, ortopedik engellilik, kronik hastalık, konuşma ve dil bozukluğu, travmatik beyin hasarı, görme eksikliği)³²⁹ kapsamındaki engelli genç ve çocukların alacağı hizmetleri garanti altına almak maksadı ile çıkartılmıştır. Devlet tarafından finanse edilerek bazı engellilik çeşitleri içerisindeki öğrencilere eğitim ile ilgili destek sağlanmaktadır. IDEA’ya bağlı olarak her eyalet kendi eğitim

---

³²⁶ W Wolfensberger, “The Fiftieth Anniversary of What Appears to be The World's First Doctoral Degree Program in Mental Retardation: Some Reminiscences of an Early Graduate”, **Intellect Dev Disabil**, Vol. 46(1), 2008, ss. 64-79.

³²⁷ Individuals with Disabilities Education Act, 20 U.S.C. §§ 1400 et seq.

³²⁸ Americans with Disabilities Act (ADA) 1990, 42 U.S.C. §§ 12101 et seq., <http://www.ada.gov/pubs/ada.htm> , (30.03.2008).

³²⁹ Disabilities under IDEA, **Special Educational Lawyers**, <http://www.specialeducationlawyers.info/disabilities.htm#attention>, (30.03.2008).

birimine (SEA)³³⁰ ve onlar da kendi yerel eğitim birimlerine (LEA)³³¹ sahiptir. Bu kanun ve ilgili birimler sayesinde sadece engelli öğrencilerin eğitim alması değil, bu eğitimi almaları için ihtiyaç duydukları özel gereksinimlerin karşılanması da kanun ile temin edilmiştir.

ABD 1973 tarihli Rehabilitasyon kanununun 504.³³² Bölümüne bağlı olarak da engelli çocukların eğitim görme hakkı bir kez daha garanti altına alınmıştır.

504. bölüm ile eğitim öğretim alanında devlet okulları içerisinde engelli öğrencilere ayrımcılık yapılması yasaktır ve diğer öğrenciler gibi engelli çocukların da eşit ve müfredata uygun şekilde eğitim hizmetinden yararlanmaları kanun ile garanti altına alınmıştır. IDEA kanunu çerçevesinde sayılan engellilik türleri 504. Madde ile bir kez daha devletin kanun ile koruması altına alınmış olup, 504. Madde içerisinde yer alan (IDEA içerisinde bahsi geçmemiş olsa da) ayrımcılık yasağı ilkesi ile diğer engellilik çeşitleri de eğitim öğretim alanında eşit eğitim sağlanması kapsamına dâhil edilmiştir.

Yukarıda bahsi geçen her 2 kanun ile birlikte ülke çapında devletin kanunları doğrultusunda kamu eğitim kurumlarında verilen hizmetler şunlardır³³³: Adyoloji-İşitme engelliler, Okuyucu- görme engelliler, Rehberlik, araç kullanım eğitimi, Teknoloji eğitimi, mütercim ve tercümanlık, terapi, oryantasyon, hareketlilik, ebeveyn eğitimi ve danışmanlığı, fiziksel terapi, rekreasyon, rehabilitasyon, okul sağlık birimi, sosyal çalışmalar, konuşma ve dil eğitimleri, taşıma bunların başlıcalarıdır.

Eğitim hakkının çoğu kez “pozitif” bir hak olduğunu, bunun da Devlete öğretmen, araç, gereç ve program sağlama ödevi yüklediğini biliyoruz.³³⁴

---

³³⁰ State Education Agency.

³³¹ Local Educational Agency.

³³² Section 504 of the **Rehabilitation Act** of 1973, as amended 29 U.S.C. § 794.

³³³ The Council for Disability Rights, **A Parent's Guide to Special Ed / Special Needs** <http://www.disabilityrights.org/appendix.htm>, (30.03.2008).

³³⁴ Nuri Yaşar, **İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü**, Filiz Kitapevi, 2000, İstanbul, s. 72.

3.3.1.1.2 UNESCO'nun Çalışmaları

UNESCO'un engellilerin eğitim hakkı ve herkes için eğitim alanındaki araştırmalarında gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmalar göstermektedir ki, engelli çocukların %90'ı hayatlarında hiç okula gitmemişlerdir. Çoğu ülkede değişken ihtiyaçlara sahip olan engelli öğrencilere, onların ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte eğitim hizmeti veremeyen okulların bulunduğu bir gerçektir.

Bu durumda engelli bireyler toplum içerisinde cahil kalma riski en yüksek olan gruplar arasındadır. Bu da doğal olarak onların yüksek eğitim almaktan, iş bulmaktan ve gelir elde etme imkânlarından yoksun kalmalarına sebep olmaktadır. Engelli olmak bir yandan fakirliğin nedeni, bir yandan da sonucudur.

Engellilik sosyal dışlanmanın en belirgin sebebidir. Aile içerisinde, okulda ve toplumda marjinalliği beraberinde getirmektedir.

Herkes için eğitim projesinin amacı yukarıda belirtilen durumun değiştirilmesidir. UNESCO³³⁵ bu amaç doğrultusunda EFA projesi kapsamında her ülke için ayrı olarak kendilerine has ulusal eğitim programları çerçevesinde destek vermektedir.

Eğer engelli çocuklara bir şans verilebilirse, onların da anlamlı bir hayata sahip olmaları sağlanabilir. Sosyal ve ekonomik hayata katkıda bulunmak bir anlamda anlamlı bir hayata da sahip olmak demektir. Bu gelişim beraberinde onların aileleri ve toplumları için de faydalı bireyler olmalarını getirecektir.

Eğitim müfredatı içerisinde engelli çocuklara yer verilmesi ve ömür boyu sürecek eğitimlerinin sağlanması fırsatı ile birlikte günümüz koşullarında hızla gelişen ekonomik ve sosyal hayat gerçeği içerisinde marjinalleşmeleri engellenmiş olur. Zira hızlı gelişen ve değişen hayat koşulları toplum ve engelli bireyler arasında ciddi bir boşluk oluşturmaktadır.

---

³³⁵ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: birleşmiş milletler eğitim, bilim ve kültür Örgütü'nün kısaltılmış adıdır. BM'nin uzmanlık kuruluşudur. 1946 yılında dünya barışına katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur. BM'ye üye devletler, bu kuruluşun yasal üyeleridir. Merkezi Paris'tedir. Türkiye, 20 Mayıs 1946 tarihinde üye olmuştur.

Tüm çocukların eğitilmesi küresel bir amaçtır. EFA isimi ile anılan ve 2015 yılına kadar neticelendirilmesi amaçlanan bu projenin başarısının ilk şartı; eğitim hakkının engelli bireyler için de evrensel bir hak niteliğinde olduğunun UNESCO' ya üye tüm ülkeler³³⁶ tarafından tanınmasıdır.

Üye olan ülkeler, ulusal eğitim müfredatlarını hazırlarken engelli bireylerin de dâhil olduğu bir plan düzenlemelidirler. Pek çok ülke eğitim programı içerisine engelli çocukların durumunu adapte etmemektedir. UNESCO, EFA projesi kapsamında ülkelerin eğitim planlarını, engelli çocukların ihtiyaçlarının da göz önünde tutularak hazırlamaları için tüm üyeler ile iş birliği yapmaktadır.

Eğitim sistemlerinin bu proje kapsamında yüklendikleri amaç hem çok kritik, hem de stres doludur. Bu sebeple mevcut sistemlerin kapasitelerinin nasıl arttırılacağı ve tüm çocuklar için temel öğretim ihtiyaçlarının nasıl genişletilerek eşit hale getirileceği çok önemlidir. Bu noktada engelli çocukların değişken ihtiyaçları ve buna uygun gerekli kalitenin tutturulması da çok önemli olmaktadır. Tüm bu kritik noktalar ele alındığında sürecin kalbinde ulusal fikir birliğinin, insan kaynakları

---

³³⁶ Afganistan, Almanya, Andorra, Angola, Antigua ve Barbuda, Arjantin, Arnavutluk, Avustralya, Avusturya, Azerbaycan, Bahamalar, Bahreyn, Bangladeş, Barbados, Belçika, Belize, Benin, Beyaz Rusya, Bhutan, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık, Birmanya, Bolivya, Bosna-Hersek, Botswana, Brezilya, Brunei, Bulgaristan, Burkina Faso, Burundi, Cape Verde, Cezayir, Cibuti, Cook Adaları, Çad, Çek Cumhuriyeti, Çin, Danimarka, Doğu Timur, Dominik, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Ekvatoryal Gine, El Salvador, Endonezya, Eritre, Ermenistan, Estonya, Etiyopya, Fas, Fiji, Fildişi Sahili, Filipinler, Finlandiya, Fransa, Gabon, Gambiya, Gana, Gine, Gürcistan, Grenada, Guatemala, Guyana, Güney Afrika, Haiti, Hırvatistan, Hindistan, Hollanda, Honduras, Irak, İran, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Jamaika, Japonya, Kamboçya, Kamerun, Kanada, Katar, Kenya, Kazakistan, Kıbrıs, Kırgızistan, Kiribati, Kolombiya, Komorlar, Kongo, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kore Cumhuriyeti, Kosta Rika, Kuveyt, Küba, Laos, Lesoto, Letonya, Liberya, Libya, Litvanya, Lübnan, Lüksemburg, Macaristan, Madagaskar, Makedonya, Malavi, Maldivler, Malezya, Mali, Malta, Marshall Adaları, Mauritius, Meksika, Mısır, Mikronezya, Moğolistan, Moldovya, Monako, Moritanya, Mozambik, Namibya, Nauru, Nepal, Nijer, Nijerya, Nikaragua, Niue, Norveç, Orta Afrika Cumhuriyeti, Özbekistan, Pakistan, Palau, Panama, Papua Yeni Gine, Paraguay, Peru, Polonya, Portekiz, Romanya, Ruanda, Rusya, Santa Kitts ve Nevis, Santa Lucia, Santa Vincent ve Grenadinler, Samoa, San Marino, Sao Tome ve Principe, Senegal, Seyşeller, Sırbistan ve Karadağ, Sierra Leone, Slovakya, Slovenya, Solomon Adaları, Somali, Sri Lanka, Sudan, Sudi Arabistan, Surinam, Suriye, Svaziland, Şili, Tacikistan, Tanzanya, Tayland, Togo, Tonga, Trinidad ve Tobago, Tunus, Tuvalu, Türkiye, Türkmenistan, Uganda, Ukrayna, Umman, Uruguay, Ürdün, Vanuatu, Venezuela, Viet Nam, Yemen, Yeni Gine, Yeni Zelanda, Yunanistan, Zambiya, Zimbabve. Yedek üyeler: Aruba, İngiliz Virgin Adaları, Cayman Adaları, Çin Macao, Hollanda Antilleri, Tokelau.

üzerinde yoğunlaştığı, politik uygulamalar ve EFA ulusal programlarından anlaşılmaktadır.³³⁷

EFA kapsamında tüm eğitim projelerinin birleştirilerek sistemin işletilmesi çok önemlidir. Birleştirici olmak, engelli çocukların eğitim hakkının garanti altına alınması için önemlidir. EFA kapsamının altına toplanan tüm çalışmalar; BM'nin tüm birimleri, ulusal ve uluslar arası engelli organizasyonları ile onlara destek veren yardım kuruluşlarının tam desteği ve katılımı ile gerçekleştirilmelidir. Ayrıca politikacıların, kanun koyucu birimlerin, engellileri temsil eden tüm yerel, ulusal, küresel NGO'ların ortak şekilde veya direkt olarak bu çalışmalara katılımlarının gerekliliği de program tarafından açıkça ortaya konmaktadır.

EFA ile Hedeflenen Amaçlar:

1. Ulusal eğitim planlarının geliştirilmesi çalışmaları ile engellilerin eğitim hakkının garanti edilmesi için çalışmak.
2. Farkındalığın artırılarak, eğitim hakkı için temsil edilmenin canlandırılarak, sürekliliklerinin izlenmesi.
3. Çocuklar ve eğitimciler için esnek başarı kriterlerinin geliştirilmesi.
4. Hem eğitim, hem de yetiştirme faaliyetleri için, yerel olarak mevcut bulunan kaynak ve tüm materyallerin kullanımının teşvik edilmesi.

UNESCO, her çocuğun kaliteli eğitime ulaşma hakkının tanınmasını talep etmektedir. Ulusal planlar çerçevesinde tamamlayıcı bir unsur olarak “kolay öğrenme”³³⁸ maksadıyla gerekli pedagojik süreçleri, n engelli olsun veya olmasın her çocuk için optimum eğitimin verilmesi amacıyla kullanılması gerekmektedir. Ayrıca engelliliğin çeşidine ve yaygınlığına bağlı olarak, bu prensip toleransın sağlanabileceği, öğretmenlerin yeterli eğitime haiz olduğu, her türlü eğitim materyalinin hâlihazırda bulunduğu, genel eğitim sistemi içerisine adapte edilebilir. Bu uygulamanın engelli çocuklar açısından ayrımcılık yaratmaması da önemli bir

---

³³⁷ Conceptual Paper, The Right to Education for Persons with Disabilities: **Towards Inclusion-ED/BAS/EIE/2004/1 REV**, Aralık 2004.

³³⁸ Learner Friendly.

unsurdur. Bu sistem, özel eğitim alanları ve programları, evde desteklenen öğrenme gibi alternatiflerle de desteklenebilir.³³⁹

EFA'nın hedeflediği amaçların merkezinde 3 tane eşitlik kavramı engelli bireyler için çok büyük öneme sahiptir.

1. Temel Eğitime, eşit erişim fırsatının yaratılması gerekmektedir.

2. Eğitimin herkes için kolay öğrenilebilir ve cinsiyete uygun yeterli kalitede eğitim tecrübesi ile desteklenebilir olması, ayrıca eşit rekabet koşulları içerisinde verilmesi gerekmektedir.

3. Eğitim engelli bireylerin öğrenme ihtiyaçlarını da tüm farklılıklarına rağmen diğer çocukları kadar karşılayabilmelidir.

Yapılan araştırmalar özellikle 3 ila 5 yaşlar gibi çok küçük yaşlarda başlayan eğitimin bilinçli şekilde süregelen fiziksel ve duygusal gelişime paralel seyretmesinin önemini göstermektedir. Bu nedenle UNESCO özellikle annelerin, toplum bireylerinin eğitimlerinin ve bilinçlendirilmelerinin çalışmalarını başarılı sonuçlar elde edilmesi için yürütmektedir.

En nihai olarak konulan topluma faydalı bireyler olarak yaşamayı sürdürmek amacı ile özellikle engelli bireylerin mesleki eğitimlerinin desteklenerek artırılması, temel eğitim sonrasındaki aşamalarda çok büyük önem taşımaktadır. O nedenle hazırlanan eğitim programları bu amaca yinelik olarak da organize edilmelidir.

Genel eğitim sistemi içerisinde yer alamayan bireylerin, özel olarak dizayn edilmiş veya desteklenmiş öğretim programlarına³⁴⁰, bu programlara ilişkin hizmetlere³⁴¹ ulaşmayı da seçme şansına sahip olmaları gerekir.

Eğitim ile ilgili kavram sadece temel eğitim seviyesinde düşünülmemelidir. Hatta eğitim sadece kamu hizmeti veya formal bir sistemin parçası olarak da

---

³³⁹ UNESCO, **Inclusive Quality Education** www.unesco.org/education/inclusive,(13.04. 2008).

³⁴⁰ Psikolojik destek verilen programlar, dil, konuşma, duyma konularında destek veren özel programlar.

³⁴¹ Ulaşım, fiziksel veya mesleki terapi, medikal hizmet.

algılanmamalıdır. Çocukların eğitim ile ilgili hakları okul duvarlarının içerisinde sınırlı değildir. Eğitim evde, aile içerisinde, akranları arasında, mahallesinde, yerel ve ulusal medyada sürekli olarak devam etmeli ve eğitime bakış açısı bu denli geniş tutulmalıdır.

Birleşmiş Milletler Engellilik Konvansiyonu tarafından, üye ülkelerin eğitim anlamında tüm bireyleri kapsayan yeni bir yaklaşımı söz konusu olmuştur. Bu yaklaşım ile engelli bireyler de eğitim sisteminin bir parçasıdır ve ayrı tutulamaz.³⁴² Bu Konvansiyonda yer alan ilkeler şunlardır:

1. Özel ve normal eğitim olarak ayrılmış mevcut bir sistemleri olan devletlerin, bu sistemleri dâhilinde verdikleri özel eğitim zamanla sınırlı olmalıdır. Devletler ikiye ayrılmış sistemde yürüttükleri eğitim sistemini, tek bir çatı altında toplamak için, ellerinde bulunan maddi ve insan kaynaklarını kesin olarak önceden belirledikleri bir tarihe kadar, özel eğitimden normal eğitime kaydırmalıdır.

2. Normal eğitim sisteminden engelli öğrencilerin tamamen ayrı tutulduğu uygulamalarda, ayrılan yeni kaynakların, engelli öğrencilerin de tamamının katılımının sağlanmasına yönelik olanlar için kullanılması ve yeni kanunların ve yönetmeliklerin, hem normal hem de engelli öğrencilerin bir arada eğitildiği yöntemlere uygun olarak çıkartılması esastır.³⁴³

Avrupa Birliği Antlaşmasınının 17. Maddesine uyum kapsamında yapılan Birleşmiş Milletler iyileştirmeleri şunlardır.

- Temel eğitim sistemi, hem engelli hem de engelsiz olan tüm eğitim adaylarının ihtiyaçlarına göre adapte edilmelidir. Engelli bireyler de erişilebilir ve içine dâhil oldukları bir sistemde eğitim haklarını (yuva ve okul öncesi eğitim sürecinde de) tecrübe etmelidirler.

---

³⁴² Centre for Studies on Inclusive Education, 25/05/04.

³⁴³ UN Enable, Centre for Studies on Inclusive Education, Inclusive education: disabled persons and education in the new UN Disability Convention “**Opportunities provided by the drafting of the new Convention**”, <http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahc3csie.htm>, (30.03.2008).

- Temel eğitim müfredatının öngördüğü ana hedefler ve standartlar yapılan başlıca iyileştirme uygulamalarında yansıtılmalıdır.
- Yapılan tüm iyileştirme uygulamalarında, engelli çocukların eğitim sistemine tam katılımlarının gözetilmesi gereklidir.

3.3.1.2 Türkiye’de

Eğitim hakkı beraberinde, yoksul ve yardıma muhtaç olanlar ile elbette engellilere de devletin eğitim verme zorunluluğunu ortaya koyar. Anayasamızın 42. Maddesinin 7. Fıkrasında “Devlet maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacıyla, burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır” şeklindeki düzenleme de bu zorunluluğun bir sonucu olarak yapılan bir anayasal düzenlemedir. Bu zorunluluğun, aynı zamanda devletin sosyal adaleti sağlama görevi ve sosyal devlet olma niteliğinin bir sonucu olduğu açıktır. Devlet fırsat eşitliğini eğitimin parasız olmasından başlayarak sağlayacak, geriye kalan durumu nedeniyle özellik gerektiren engellileri ve yoksulları bu eşitlik içine çekmek zorundadır.³⁴⁴

222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun 12. Maddesinde yer alan “ilköğretim çağında oldukları halde zihnen, bedenen, ruhen ve sosyal bakımdan engelli olan çocukların özel eğitim ve öğretim görmeleri sağlanır” şeklindeki ibare, Anayasa hükümlerine paralel olarak düzenlemiştir. Fırsat eşitliğini sağlamanın en temel şartı budur. Maddi durumu ne olursa olsun, engelli çocuklar ve aileleri devlete muhtaçtır. Çünkü maddi durumu iyi olan aileler bile, devletin bu konuda düzenlemeler yaparak özel eğitim kurumları kurmasını ve özel eğitimci yetiştirmek için eğitim kurumları açmasını beklemek zorundadırlar. Bu anayasal zorunluluğun tam olarak yerine getirildiğini söylemek güçtür.

Özel eğitimin hedef grubu olan engelliler ve aileleri ile ilgili örgün eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğundadır. Ancak, Milli Eğitim Bakanlığı

---

³⁴⁴ Yaşar, s. 91.

yanında yerel yönetimlerin engellilere ve ailelerine ve yörede yaşayan bireylere yönelik sorumlulukları vardır. 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun dışında Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Ek 3. Maddesinde görme, ortopedik, işitme, dil-konuşma, ses bozukluğu, zihinsel ve ruhsal engelli olan çocukların özel eğitim değerlendirme kurulları tarafından, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam etmeleri uygun görülenlerin belirleneceği belirtilmiştir. Eğitim giderlerinin, her yıl bütçe uygulama talimatında belirlenen miktarı, Milli Eğitim Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanacaktır. Bu düzenleme, anayasamızın sosyal devlet ilkesi gereğince yapılmış bir düzenlemedir. Her türlü engele sahip olan çocuklar özel eğitime ihtiyaç duymaları halinde özel eğitime tabi tutulacaklar ve bu devlet tarafından ücretsiz olarak yerine getirilecektir. Ayrıca 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunumuzun 8. Maddesinin son bendinde de özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır hükmüne yer verilerek özel eğitimin devlete yüklenen ve dayanağını anayasadan alan bir hak olduğu vurgulanmıştır.

573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Özel eğitim gerektiren bireyi çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey olarak tanımlar. Özel eğitim gerektiren tüm bireylerin, ilgi, istek, yeterlilik ve yetenekleri doğrultusunda ve ölçüsünde özel eğitim hizmetlerinden yararlandırılacağını belirtilmektedir.

Anılan Kanun Hükmünde Kararname 7. Maddesinde, tanısı konulmuş özel eğitim gerektiren çocuklar için okul öncesi eğitimi zorunlu tutulmaktadır. Bu eğitim, özel eğitim okulları ile diğer okul öncesi eğitim kurumlarında verilir. Gelişim ve bireysel özellikleri dikkate alınarak, özel eğitim gerektiren çocukların okul öncesi eğitim süreleri uzatılabilmektedir. Devlet, engelli olduğu tanısı konmuş her çocuk için okul öncesi eğitimi zorunlu kılarak zaten parasız yerine getirdiği hizmeti tüm engelli çocuklar için şart koşmaktadır. Bunun dışında okul öncesi eğitimini tamamlayan veya zorunlu ilköğretim çağına gelmiş, özel eğitim gerektiren çocuklar için hazırlık sınıfları açılacağı belirtilmiş, hazırlık sınıflarının amacının öğrencilerin gelişim ve bireysel özellikleri ile gereksinimleri doğrultusunda, onları

örgün eğitimi izleyebilecekleri duruma getirmek olduğu belirtilerek, engelli çocukların toplumsal entegrasyon açısından duydukları ihtiyaç karşılanmak istenmiştir.

Özel eğitim gerektiren bireylerin ilköğretimlerini, özel eğitim okulları ve/veya diğer ilköğretim okullarında sürdürecekleri belirtildikten sonra, zorunlu ilköğretim programlarının amaçlarını gerçekleştirecek durumda olmayan bireyler için gelişim alanlarındaki performans düzeyleri dikkate alınarak hazırlanmış eğitim programlarının uygulanacağı kurumlar açılacaktır. Normal bireylere erişemeyecek durumda olanlar için de toplumdan soyutlanmayacakları, iş bulabilecekleri, toplumla iletişim sağlayabilecekleri bir eğitim hedefi sürdürülmek istenmiştir.

Özel eğitim gerektiren bireyler, ortaöğretimlerini özel eğitim okullarında ve/veya diğer genel ve mesleki teknik ortaöğretim okullarında sürdürmelerine ilişkin düzenlemenin de amacı budur. Anılan kanun hükmünde kararname, aynı zamanda toplumsal entegrasyon ve engelli bireylerin yaşamları için büyük önem taşıyan yükseköğretime ilişkin bir düzenlemede yaparak; özel eğitim gerektiren bireylerin ilgi, istek, yetenek ve yeterlilikleri doğrultusunda ve ölçüsünde, yükseköğretim imkanlarından faydalanabilmeleri için gerekli özel tedbirler alınır³⁴⁵ ifadesi ile engelli bireyin tüm öğretim yaşamı için devlete ödev yüklemiştir. Gerçi bu görev ve yetkilerin neler olduğunun belirtilmemesi önemli bir eksikliklerdir.

Özel eğitim okullarında açılan yaygın eğitim programlarına katılan özel eğitim gerektiren bireyler ile söz konusu okulların aile eğitimi programlarına katılanlardan, öğrencilerin birinci derecede yakınlarının eğitimleri süresince giderleri, Milli Eğitim Bakanlığı'na karşılanmaktadır. Ailelerin, engelli eğitiminde, ne kadar önemli bir unsur olduklarının tartışmasız olması karşısında, ailelerin engelli çocuklarının eğitimi için alacakları eğitimin, devlet tarafından karşılanması son derece önemli ve gerekli bir düzenleme olarak görülmektedir.

Türk hukukunda ikili bir sistem benimsenmiş yani; özel eğitim ve normal eğitim ayrı düzenlemiştir. Ancak henüz yukarıda ki izah ettiğimiz Birleşmiş Milletler Konvansiyonu'ndaki sistem doğrultusunda, Türkiye'de ayrılmış sistemde yürütülen

---

³⁴⁵ Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat, ss. 6-58.

eğitim sistemini tek bir çatı altında toplamak için, maddi ve insan kaynaklarını kesin olarak önceden belirlenen bir tarihe kadar, özel eğitimden normal eğitime kaydırmaya ilişkin bir girişim bulunmamaktadır. Ancak engelli çocukların topluma entegrasyonlarının ancak tek bir sistemli eğitimle sağlanabileceği açıktır. Türkiye’de bu konuda yasal bir düzenlemeye ihtiyaç olduğu görölmektedir. Engelli bireyin eğitim hizmetinden parasız yararlanacağı ve devletin bunu karşılamak zorunluluğunu yukarıda belirttik. Devletin engelli bireyin eğitimini ne zamana kadar, diğer bir deyişle kaç yaşına kadar parasız karşılaması gerekliliği konusunda, yargı yerlerinin vermiş olduğu son derece önemli kararlar vardır. Bir başka deyişle, engelli bireyin tüm yaşamı boyunca sürececek eğitimine sosyal devlet ne zamana kadar cevap verecektir? Öncelikle Danıştay 8. Dairesi’nin 2003/614 E ve 2004 1921 K sayılı 21 yaşını doldurduğu için zihinsel engelli bireyin Özel Zihinsel Özürlüler Rehabilitasyon Merkezine kabul edilmemesine ilişkin işlem ile özel eğitime muhtaç bireylere verilen eğitime yönelik yaş sınırlamaları getiren, Zihinsel Özürlüler Özel Eğitim Merkezleri Yönetmeliğinin 2. Maddesinin iptal etmesi çok önemli bir karardır.

Danıştay’ın anılan kararında, 2709 sayılı T.C. Anayasasının 42. Maddesinde, kimsenin eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamayacağı, öğrenim hakkının kapsamının kanunla tespit edilip, düzenleneceği, devletin durumları sebebiyle özel öğretime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alacağı, belirtilmiştir. Yine Anayasanın 124. Maddesinde; başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzel kişilerinin, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla yönetmelikler çıkarabileceği hükmü vurgulanmıştır. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu’nun 1. Maddesinde, kanunun amacının açıklandığı, tanımlar başlıklı 3. Maddesinde; kurumun hizmet ve hizmet alanına giren kişi ve kurumlar tanımlanarak, hizmet alacak kişilerle ilgili bir yaş sınırlamasına yer verilmediği görölmektedir. Ancak dayanağı kanunda yaş sınırlaması getirilmemesine karşın, Zihinsel Özürlüler Özel Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği dava konusu edilen 2. Maddesinde, zihinsel engellilerin rehabilitasyonunu sağlamak için 21 yaş sınırlaması getirilmesi Danıştay tarafından hukuka aykırı bulunmuştur.

Danıştay dava konusu edilen yönetmelik maddesinde rehabilitasyon merkezlerinden yararlanacak zihinsel engelli bireyler için bir yaş sınırlaması öngörülmüş olmasına karşın, anılan yönetmeliğin dayanağı kanunun, gerek zihinsel özürülü tanımını, gerekse bu türden bir özel duruma sahip bireylerin yararlanacağı sosyal hizmet kuruluşlarının işlevini ve amaçlarını belirleyen hükümlerinde ise bu şekilde bir yaş sınırlaması getirilmediğine dikkat çekmektedir. Ayrıca Danıştay'ın çok haklı olarak belirttiği gibi, zihinsel engelle sahip bireylerin hangi yaşta olursa olsun bilinçli, sistematik bir eğitim ve bakıma ihtiyaçlarının bulunduğu gerçektir. Bu durumun aksine bir kabulün, bu bireylerin toplum dışına itilerek aileleri ve toplum için bir külfet haline dönüşmelerine neden olacağı gibi hem kanunun amacına hem de Anayasada yer alan sosyal güvenlik eğitim ve öğrenim hakkına ilişkin düzenlemelere de aykırı olacağını başka bir anlatımla, böyle bir düzenleme ve uygulamanın Anayasada güvence altına alınan hakların ihlali sonucunu doğuracağı açıktır.³⁴⁶ Görüldüğü üzere engelli birey için kararda çok haklı olarak belirtildiği gibi; eğitim belli bir zaman dilimi için değil, tüm hayat evresi için gereklidir ve devlet bu eğitimi tüm hayat evresi için üstlenmek zorundadır.

Anılan kararın sadece zihinsel engelli bireyler için mi yoksa tüm engellileri kapsayacak şekilde mi yorumlanacağı düşünülebilir. Gerçekten Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü tarafından çıkarılan; engellilerin eğitim giderlerinin Bakanlıkça karşılanmasına ilişkin 26.06.2006 gün ve 55270 sayılı tebliğde, Medeni Kanundaki ergin tanımı temel alınarak bedensel engelli kişilerin özel eğitim giderlerinin karşılanması için 18 yaş sınırı getirilmiştir. Anılan tebliğde zihinsel engelli çocuklarda yaş koşulu aranmamasına karşılık, bunlar dışındaki engelliler için 18 yaş sınırı getirilmiştir; anılan tebliğin iptali için açılan davada Danıştay 8. Dairesi 12.12.2007 tarihli Yürütmeyi Durdurma kararında çok haklı ve yerinde olarak Anayasa hükümleri uyarınca sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetinin idari yapısını oluşturan kurumlarının tüm eylem ve işlemlerinde "sosyal devlet" ilkesini gözetmelerinin bir zorunluluk olduğu belirtilmiştir. Bu ilke uyarınca, hiç bir ayırım gözetilmeden tüm vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini hukuk devleti ile bağdaşmayacak şekilde sınırlayan ekonomik ve sosyal engellerin kaldırılması gerektiği açıktır. Toplum yaşamı içinde varlığı yadsınamayacak kadar büyük boyutlara ulaşan (nüfusun yaklaşık %12'si) engelli

³⁴⁶ Danıştay 8. Dairesi 2003/614 E ve 2004 1921 K sayılı kararı, www.danistay.gov.tr, (15.04.2008).

vatandaşların, iş yaşamı ve sosyal yaşam içinde demokratik ve medeni bir toplum olmanın gereği olarak daha aktif bir biçimde yer alması gerektiği kuşkusuzdur. Engelli vatandaşların toplum yaşamına daha aktif bir şekilde katılımı için özel ve maddi açıdan daha külfetli bir eğitim ve rehabilitasyon sürecine ihtiyaç duyduklarının mutlak olduğu, bu eğitimin sağlanması aşamasında sosyal devlet olmanın bir gereği olarak, 5378 sayılı kanunda bir takım düzenlemeler yapılmış ve anılan kanunun amacını belirten 1. Maddesinde; "engellilerin her bakımından gelişmelerini sağlamak" ibaresine yer verilmesine rağmen anılan tebliğ ile engelli vatandaşların arasında Medeni Kanun'da yer alan erginlik tanımı temel alınarak eğitim giderlerinin Bakanlıkça karşılanması konusunda zihinsel ve bedensel engelli şeklinde bir ayırım yapılmıştır.

Yasal düzenlemeler ve Anayasa hükümleri karşısında engellilerin özel eğitim giderlerinin karşılanmasında temel alınması gereken kıstas; kişinin engelli olup olmadığı hususudur. Engelli bir kişinin, 4721 sayılı Medeni Kanuna göre ergin sayılması, onun engelli olduğu gerçeğini değiştirmedeği gibi, toplum yaşamına daha aktif bir şekilde katılımı için özel bir eğitime duyduğu gereksinimini de ortadan kaldırmamaktadır. Aksi düşünceyle zihinsel engelli olmayan ve 18 yaşından büyük olduğu için Medeni Kanun gereği ergin sayılan bedensel engelli vatandaşların, kanunda öngörülen ekonomik imkândan yararlanmaması gibi bir sonuç ortaya çıkacak ve bu uygulama hem kanunun amacıyla bağdaşmayacak hem de vatandaşların temel hakları önündeki sosyal ve ekonomik engelleri kaldırmakla görevli sosyal devlet anlayışı ve ilkesine ters düşecektir. Ayrıca bu durum, karşılaşılan zorluklar ve sosyal hayata katılım açısından aynı koşullara sahip olan engelli vatandaşlar arasında, Anayasal eşitlik ilkesine açıkça aykırılık teşkil edecektir.³⁴⁷

Anılan tebliğde yapılan ayrımcılık son derece yanlış ve haksız bir uygulama olarak değerlendirilmelidir. Yukarıda zihinsel engelliler yönünden verilmiş olan Danıştay kararı nedeniyle, zihinsel engellileri dışarıda bırakarak, diğer engelliler için yaş sınırı getirilmesi maalesef devletin engellilerin eğitimi konusunda sosyal yükümlülüklerini yerine getirirken maddi hesaplar yaptığı sorusunu akla

³⁴⁷ Danıştay 8. Dairesi 12.12.2007 tarihli Yürütmeyi Durdurma Kararı, www.danistay.gov.tr, (15.04.2008).

getirmektedir. Ancak Danıştay'ın yukarıda zikredilen kararında açıkça belli olduğu üzere, toplum yaşamına daha aktif bir şekilde katılımı için özel bir eğitime duyduğu gereksinimi açık olan engelli bireyin, bu imkândan yaş sınırı nedeniyle mahrum bırakılması ne anayasayla, ne de kanun ile bağdaşamaz.

3.3.2 Mesleki Eğitim ve İstihdam Hizmeti

3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu'nun 39. Maddesi ile Milli Eğitim Bakanlığı, özel eğitime muhtaç kişilere iş hayatında geçerliliği olan görevlere hazırlayıcı özel meslek kursları düzenlemekle zorunlu kılınmıştır. Kursların düzenlenmesinde ve uygulanmasında bu kişilerin ilgi, ihtiyaç ve yetenekleri dikkate alınmak zorundadır. Kurslara katılanlar, kursa devam ettikleri sürece bu kanunun çirak ve öğrencilere verdiği haklardan yararlanacaklardır.³⁴⁸

Engellilerin sayısının her geçen gün hızla artması karşısında üretime katılmadan sadece tüketmelerinin olumsuzluklar yaratacağı kuşkusuzdur. Ancak bundan çok daha önemli olan; çalışan engelli bireylerin, başka insanların acıma duygularına maruz kalmak gibi insanlık onuruyla çelişen bir duruma düşmemeleridir.³⁴⁹

3.3.2.1 İş Kanunu'na Göre Engelli Çalıştırılması

Sadece yasal çalıştırma yükümlülüğüne dayanarak işyerlerinde engelli çalıştırmak, onları boş oturan ve para alan kişiler gibi göstermek onur ve haysiyet kırıcı olacağı gibi, işyerlerini de engellilere bağıştta bulunan hayır kurumlarına dönüştürecektir. Oysa Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşlarına tanıdığı hukuk düzeni içersinde sosyal devletin gereği olarak onurlu bir yaşam sürdürme hak ve yetkisini vatandaşlarına tanımıştır.4857 sayılı İş Kanunumuza göre İşverenler elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde her yılın Ocak ayı başından itibaren

³⁴⁸ Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat, s.48.

³⁴⁹ Filiz Alkan Meşhur, "Özürlülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği ve uygulanan İstihdam Programlarının Değerlendirilmesi", **Öz-Veri**, Sayı 2, Aralık 2004, ss. 179-180.

yürürlüğe girecek şekilde Bakanlar Kurulunca belirlenecek oranlarda engelli ve eski hükümlü çalıştırmak zorunda idi. Bu kapsamda çalıştırılacak işçilerin toplam oranı %6 idi. Ancak engelliler için belirlenecek oran, toplam oranın yarısından az olamazdı. 26 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe giren 5763 sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 4857 sayılı kanunun 30. Maddesinde yapılan değişiklikle; işverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde %3 özürlü, kamu işyerlerinde ise %4 özürlü çalıştırmakla yükümlü kılınmışlardır. Aynı il sınırları içinde, birden fazla işyeri bulunan işverenin bu kapsamda çalıştırmakla yükümlü olduğu işçi sayısı, toplam işçi sayısına göre hesaplanacaktır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, engelli çalışma yükümlülüğünü özel sektör için %3 olarak sınırlanmış, %6 oranında sadece engelli çalışma seçeneği veren düzenleme; engelliler aleyhine, eski hükümlüler lehine değiştirilmiştir. Eski hükümlü adedinin fazla olmadığı durumlarda; Bakanlar Kurulunun daha çok engelli istihdam edilmesini sağlayabilecek yetkisinin sınırlandırılması yerinde değildir.

Aynı il sınırları içinde birden fazla işyeri bulunan işverenin bu kapsamda çalıştırmakla yükümlü olduğu işçi sayısı, toplam işçi sayısına göre hesaplanacaktır. Bu düzenlemeye aykırılık teşkil edecek durumlar için toplanacak para cezaları, Türkiye İş Kurumu bütçesinin Maliye Bakanlığı'nca açılacak özel tertibine gelir kaydedilmektedir. Bu hesapta toplanan paralar da engelli ve eski hükümlülerin mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyonu, kendi işini kurma ve bu gibi projelerde kullanılmak üzere Türkiye İş Kurumuna aktarılmaktadır.

Bu hesapta toplanan paraların böylesine önemli bir amaç için kullanılacak olması engelli işçilerin meslek kazanarak işyerlerinde üreten ve karşılığında yardım değil, ücret alan kişiler olmalarını sağlayacaktır. Her bireyin onurlu hayat sürmesi sosyal devlet anlayışı içerisinde son derece önemlidir. Ancak böyle önemli bir amaca bu bütçenin yeterli olup olmadığı sorusu akla gelmektedir.³⁵⁰

Özürlü ve Eski Hükümlü Çalıştırmayan İşverenlerden Ceza Olarak Kesilen Paraları Kullanmaya Yetkili Komisyonun Kuruluşu İle Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik bu kapsam içinde engelli bireyi doğuştan ya da sonradan

---

³⁵⁰ Fevzi Demir, **İş Hukuku ve Uygulaması**, Birleşik Matbaacılık, İzmir, 4. Baskı, 2005, s.78.

herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerle kaybetmesi nedeniyle çalışma gücünün en az % 40'ından yoksun olduğu "Özürllülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları"na uygun olarak belgelenen kimseler olarak tanımladığıdır.

Türkiye İş Kurumu Genel Müdürünün başkanlığında, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürü, Özürllüler İdaresi Başkanı, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürü veya yerlerine görevlendirecekleri yetkili birer temsilci ile Türkiye Sakatlar Konfederasyonu ve en fazla üyeye sahip işçi ve işveren konfederasyonlarının birer temsilcilerinden olmak üzere bir başkan ve 7 üyeden oluşan komisyon tarafından kararlar alınmaktadır. Anılan Yönetmeliğin 9. Maddesi ilginç bir hüküm içerir. Engelli çalıştırma zorunluluğu olduğu halde, çalıştırmadığı için işverenlerden kesilen ve kuruma aktarılan para cezalarının yalnızca engellilere, eski hükümlü çalıştırmadığı için işverenlerden kesilen ve kuruma aktarılan para cezalarının eski hükümlülere yönelik hizmetlerde kullanılabileceği belirtilmektedir. Burada ilginç olan durum şudur; engellilere yönelik bir proje üretildiğinde engellilere yönelik yeterli kaynak olmadığı için bu projeye ödenek ayrılmayacaktır. Ancak beklide imkân olmasına rağmen, eski hükümlülerin çalıştırılmadığı gerekçesiyle toplanan paralara dokunulmayacaktır. Bunun yerine kaynakların eşit kullanımı için tedbir alınmasının daha uygun olacağı kanısındayım.

Komisyon, para cezalarının nerelere ve ne kadar verileceği hakkında karar vermek üzere her yıl ocak, nisan, temmuz ve ekim aylarında gündemli olarak toplanmaktadır. Komisyon uygulanması önerilen projeleri; amaç, gerçekleştirme süresi, faydalanacak engelli ve eski hükümlü sayıları, birden fazla engelli grubuna yönelik olması, istihdam oranı düşük engelli grubuna hizmet etmesi ve istihdama katkısı bakımından inceleyecek, mevcut para miktarını da dikkate alarak değerlendirmektedir. İstihdam garantisi verilen proje önerileri tercih edilmektedir. Mesleki eğitim ve rehabilitasyon projelerine katılanlara sertifika verilmesi şartı istihdamı artırması açısından beklenmektedir.³⁵¹

---

³⁵¹ Özürllüler Kanunu ve İlgili Mevzuat, s.280.

3.3.2.2 Devlet Memurları Kanunu ve Engelli Çalıştırılması

Engelli bireylerin istihdamı için devlet bir takım düzenlemeler yapmaktadır ve yapmalıdır da. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, kurum ve kuruluşlar bu Kanuna göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda %3 oranında engelli çalıştırmak zorunluluğu getirmiştir. Bu %3'ün hesaplanmasında ilgili kurum veya kuruluşun (taşra teşkilatı dâhil) toplam dolu kadro sayısı dikkate alınmaktadır. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz gibi İş Kanunumuzda 50 veya daha fazla işçi çalıştırılan işyerlerinde en az %3 oranında engelli çalıştırılmak zorunluluğu vardır.

Akla gelen soru ise şudur, peki engelli birey bu kontenjandan değil de kendi mesleki ve bilgi birikimine göre istihdam edilmek isterse özellikle devlet memurluğu sınavını kazanırsa bu durumda ayrımcılığa tabi tutulmaksızın istihdam edilebilecek midir? Danıştay 12. Dairesinin bu konuya ilişkin son derece ilginç bir kararı bulunmaktadır. Buna göre, 16.09.2004 gün ve 25585 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Yarışma Sınavları Hakkında Yönetmelik bulunmaktadır. Yönetmeliğin amacı engellilerin; Devlet Memurluğuna alınma şartları ile yapılacak yarışma sınavları ve hangi işlerde çalıştırılacaklarına ilişkin usul ve esasları belirlemektir. Bu yönetmelik hükümleri; genel ve katma bütçeli kurumlarla bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlar, kanunlarla kurulan fonlar ve kefalet sandıklarına, il özel idareleri ve belediyeler, il özel idareleri ve belediyelerin kurdukları birlikler ile bunlara bağlı müessese, işletme ve döner sermayeli kuruluşlara ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa göre devlet memuru istihdam eden diğer kamu kuruluşlarına, ilk defa Devlet memuru olarak atanacak engelliler hakkında uygulanmaktadır. Yapılacak sınavın 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun değişik 36. Maddesinde tespit edilen sınıflar ve bu sınıflara gireceklerde aranması gerekli öğrenim şartları ile diğer nitelikler göz önüne alınarak düzenlenecektir. Kamu kurum ve kuruluşları, sınavları kendileri yapacaklardır. Sınavlarda gizlilik esastır. Sınav esnasında engel gruplarına göre, refakatçi bulundurulmasına izin verilmektedir. Bu sınavlar engel grupları dikkate alınarak sınav sorusu hazırlanması ve değerlendirilmesi için özel sınav kurulu teşkil edilerek yapılmaktadır. Engelli birey bu sınava giremeyerek 2004 yılı Kamu Personeli Seçme Sınavına girmiş 92.915 puan almıştır. KPSS 2004/2 ve Ek Yerleştirme sonucunda

SSK Hatay İl Müdürlüğü emrine memur olarak yerleştirilmiştir. Engelli bireyden işe başlamak için sağlık raporu talep edilmesi karşısında, Osmaniye Devlet Hastanesi'nden alınan 15.12.2004 tarih ve 12851/10774 sayılı Sağlık Kurulu raporunda %75 iş gücü kaybı olduğu ve engelli olarak işe girmesine mani bir hali olmadığını belirtilmiştir. Danıştay engellilerin Devlet Memuru olarak istihdamında; kurum ve kuruluşların çalıştırdıkları personelin %3'ü kadar özürlü kontenjanı oluşturmak zorunda olmaları, bu kadroların ne şekilde kullanılacağı da özel düzenlemelerle ortaya konulduğunu, engellilerin hangi işlerde çalıştırılacakları ayrıca yönetmelikle düzenlendiğini belirtmiştir. Engelliler için ihtiyaca göre ayrıca engel grupları dikkate alınarak sınav yapılacağı hüküm altına alınmıştır. Bu nedenle Danıştay engellinin sağlık kurulu raporunda belirtildiği üzere özürlü kadrosunda istihdamı gerektiğini kamu kurum ve kuruluşlarının talepleri doğrultusunda özürlüler için yapılacak sınavda başarılı olup, özrüne uygun kadrolara ataması yapılması gerektiğini belirtmiş ve genel sınav sonucunda yerleştirildiği kadroya atamasının yapılmamasında hukuka aykırılık bulunmadığı görüşüne varmıştır.³⁵²

Bu kararın yol açabileceği sonuç şudur: Engelli birey engeline rağmen engelsiz vatandaşları geride bırakarak bir sınav kazanmışken ve yapacağı işin engeliyle alakası yokken, ona, sen sadece engelli olarak istihdam edilebilirsin demek; engellinin kendisini toplumda eksikli hissettirmesi, engelini yüzüne vurmak anlamına gelmektedir. Böyle bir uygulama ancak engelli bireyin engelinden dolayı yapamayacağı bir iş için devlet memurluğu sınavını kazanması durumunda anlam ifade edebilirdi ki; bunun da çok iyi analiz edilmesi zarureti izahtan varestedir.

3.2.3 Korumalı İşyerleri

Korumalı istihdam, engelleri nedeniyle çalışma hayatına katılımları veya çalışma yaşamında kalabilmeleri güç olan engellilerin istihdamlarının özel koşullar

³⁵² Danıştay 12. Dairesinin 2006/2864 E 2006/4487 K sayılı yayınlanmamış kararı, www.kazanci.com, (15.04.2008).

çerçevesinde sağlanması olarak tanımlanmaktadır.³⁵³ 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 3. Maddesinin f bendinde “Normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan özürlüler için, meslekî rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak amacıyla Devlet tarafından teknik ve malî yönden desteklendiği ve çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği işyeri” olarak tanımlanan korumalı işyerleri aynı kanunun 14. Maddesi uyarınca ilgili usul ve esaslar Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Devlet Bakanlığı(Özürlüler İdaresi Başkanlığınca) müştereken çıkarılan yönetmelikle düzenlenmiştir.³⁵⁴ Anılan yönetmelikte korumalı işyeri “Normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan özürlüler için mesleki rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak amacıyla, Devlet tarafından ilgili mevzuatta teknik donanımın sağlandığı ve mali yönden desteklendiği, çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği işyeri” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamada korumalı iş yerinin tedavi edici ve istihdam yaratma işlevi birlikte değerlendirilmektir.³⁵⁵ Çalışan sayısının büyük şehir belediye sınırları içinde en az 30, büyük şehir belediye sınırları dışında en az 15 olduğu ve çalışanlarının %75’ini bu Yönetmeliğin 17. Maddesinin birinci fıkrasında belirtilen nitelikleri haiz engellilerin³⁵⁶ oluşturması halinde işyeri işverenleri korumalı işyeri statüsünün kazanılması için il müdürlüğüne başvuruda bulunabilmektedir.³⁵⁷

Büyükşehir belediyesi sınırları içinde en az 23 engellinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan atölyeler 5378 sayılı kanunun vaat ettiği mali ve teknik desteği alacaktır. Bu durum karşısında yönetmeliğin hazırlanma anlayışının iş gücü piyasasına kazandırılmasında güçlükleri olan engellileri bir atölyede toplayarak

³⁵³ Gülsevil ALPAGUT, “Korumalı İşyeri kavramı ve Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmeliğin Değerlendirilmesi”, **SİCİL**, Sayı:3, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası Yayını, İstanbul, 2006, ss.29-36, s.31.

³⁵⁴ Resmi Gazete ile Neşir ve İlânı: 30 Mayıs 2006 - Sayı: 26183

³⁵⁵ Alpagut ,s.33

³⁵⁶ Korumalı işyerinde istihdam edilebilmek için;

- a) En az %40 oranında zihinsel, ruhsal-duyusal ve davranışsal özürlü olmak veya diğer özürlü gruplarından ise %60 ve üzeri özürlü olmak,
  - b) Kuruma kayıtlı olmak,
  - c) 15 yaşını bitirmiş olmak,
- gerekir.

³⁵⁷ Resmi Gazete ile Neşir ve İlânı: 30 Mayıs 2006 - Sayı: 26183

orada koruma altına almak düşüncesiyle hazırlandığı ve işlevsel olmadığı, 1 yılı aşkın süre geçmesine rağmen henüz korumalı iş yeri açılmamış olmasının bunun en önemli göstergesi olduğuna ilişkin eleştiriler yapılmaktadır.³⁵⁸

Bu işyerleri için gerekli teknik donanım ise devletçe sağlanacak ve mali yönden destekleneceği belirtilmiş olması karşısında Yönetmelik'te bu teknik yardımın ve mali desteğin, nasıl yapılacağı konusunda bir açıklık bulunmaması önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Bu konuda bir düzenleme yapılması zorunluluk görülmektedir. Ancak yine de 26.05.2008 tarihli 5763 sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 45788 sayılı İş Kanuna getirilen düzenleme ile korumalı iş yerlerinde çalışan engellilerin prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin tamamının devletçe karşılanacak olması, çok yerinde ve önemli bir düzenleme olmuştur. Açılması ve işletilmesi büyük zorluk taşıyan bu iş yerlerine devletin somut olarak yardımlarından birininin netleştirilmesi açısından da önem taşımaktadır.

Korumalı istihdam amaç olarak değil, açık istihdama geçişte bir vasıta olarak görülerek engellinin ihtiyaç hissedilen alanlarda eğitilerek piyasaya kazandırılması sağlanmalıdır.³⁵⁹

3.4 ERİŞEBİLİRLİĞE İLİŞKİN HİZMETLER

3.4.1 Genel Olarak

Engelli insanların kentsel yaşama katılım alanındaki ihtiyaçları engelli olmayanlarla farklı olmakla birlikte benzerdir. Engelli olarak tanımlanan bireyleri, toplumun ayrı bir kesimi olarak niteleme yerine bütünleşmiş bir parçası olarak algılayabilmek ve mekânda da buna olanak sağlayabilmek amacıyla, engelli bireyin fiziksel çevreye ulaşılabilirliğini sağlamak gerekmektedir.

---

³⁵⁸ Ömer Koç, "Korumalı İşyeri" *Yeni Yüzyıl*, Sayı:3, İstanbul, 2008, ss.70-72, s.71.

³⁵⁹ Alpagut, s.36 Engellilere yönelik sosyal yardım amaçlı ödenen "Özürlü Aylıkları'nın" Korumalı İş Yerlerinde ödenmeye devam etmesi önerisi için bkz. Alpagut s.36

Tüm insanlar gibi, engelli insanların da ulaşım hizmetlerinden eşit fırsatlarda yararlanması; işine, okuluna, alışverişe, spor alanlarına, parklara, engelli olmayan insanların kullandığı yollarla ve taşıtlarla gidebilmesi gerekmektedir.³⁶⁰

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, engelli bireyi sosyal hayata kazandırmak, onun diğer bireyler ile aynı koşullarda yaşamasını sağlamak, devlete yüklenmiş bir ödevdir. Türk hukukunda imarla ilgili kanun ve yönetmeliklerde çoğu kez birbirine paralel ancak birbirinden farklı kapsama sahip hususlara değinilmiştir. Uygulamada da giderek daha fazla sayıda örneğe rastlanmaktadır. Ancak yine de uygulamaların beklenen hızla gerçekleştiğini ve fiziksel çevrenin tam erişilebilir niteliğe kavuştuğunu söylemek mümkün değildir. Bunda, uygulayıcıların ilgili standartlardan haberdar olmamasının etkisi büyüktür.³⁶¹

Engelli ve yaşlı bireyler için fiziksel ve mimari düzenlemelere ilişkin çeşitli kanun ve yönetmeliklerde hususlar bulunmaktadır. 3194 sayılı İmar Kanunu'na 1997 yılında eklenen ek madde ile fiziksel çevrenin engelli bireyler adına ulaşılabilir ve yaşanabilir kılınması için; “imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda, Türk Standartları Enstitüsünün ilgili standardına uyulması zorunludur.” hükmü getirilmiştir.

Türk Standartları Enstitüsü; her türlü madde ve mamuller ile usul ve hizmet standartlarını belirlemek amacıyla 18.11.1960 tarih ve 132 sayılı kanunla kurulmuştur. Enstitünün ilgili olduğu bakanlık Sanayi ve Ticaret Bakanlığıdır. Yalnız Türk Standartları Enstitüsü tarafından kabul edilen standartlar Türk Standardı adını alır. Bu standartlar ihtiyari olup, standardın ilgili olduğu bakanlığın onayı ile mecburi kılınabilir. Bir standardın mecburi kılınabilmesi için Türk Standardı olması şarttır. Mecburi kılınan standartlar Resmi Gazete'de yayımlanır.³⁶² 3194 sayılı İmar Kanunu'na eklenen yukarıda anılan düzenleme ile engellilere ilişkin hazırlanan Türk Standartları Enstitüsünün ilgili standardına uyulması zorunluluğu son derece önemli olmuştur.

---

³⁶⁰ Yerel Yönetimler İçin Özürlülere Yönelik Fiziki Ve Mimari Düzenleme Klavuzu www.ozida.gov.tr, (30.03.2008).

³⁶¹ Yerel Yönetimler İçin Özürlülere Yönelik Fiziki ve Mimari Düzenleme Klavuzu www.ozida.gov.tr (30.03.2008).

³⁶² Türk Standartları Enstitüsü, <http://www.tse.org.tr/Turkish/tse/kurulus.asp> (30.03.2008).

Standartlar kaliteyi, teknik özellikleri ve uyulan kuralları ifade eder. Bu nedenle Türk Standartları Enstitüsü'nün çıkarmış olduğu ilgili standartlara itibar edilmesi gerekir. Türk Standartları Enstitüsünce hazırlanan ve bina içi, bina yakın çevresi ve açık alanları kapsayan standartlar belirlenmiştir.

Bunlar arasında;

- TS 12576 Şehir İçi Yollar- Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemenin Tasarım Kuralları, fiziksel çevrenin erişilebilir olması yönünde kapsamlı önerilere sahiptir.
- TS 12460 Şehir İçi Yollar-Raylı Taşıma Sistemleri-Bölüm 5: Özürlü ve Yaşlılar İçin Tesislerde Tasarım Kuralları,
- TS 12574 Şehir İçi Yollar- Raylı Taşıma Sistemleri-Bölüm 10: İstasyon İçi İşaret ve Grafik Tasarım Kuralları,
- TS 12575 Şehir İçi Yollar-Raylı Taşıma Sistemleri-Bölüm 14: İstasyon Platformu Oturma Elemanları,
- TS 12576 Şehir içi Yollar-Özürlü ve Yaşlılar için Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler Ve İşaretlemelerin Tasarım Kuralları,
- Konut dışı çevrenin yapısal düzenlemesinde başvurulanan standartlardır.
- Engelli ve yaşlılara uygun konut düzenlenmesinde tek referans;
- TS 9111 Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları, standardıdır.

Engellilerin ulaşımını sağlayan toplu taşıma veya binek araçlara ilişkin belirlenmiş standart bulunmamaktadır.³⁶³

---

³⁶³ Yerel Yönetimler İçin Özürlülere Yönelik Fiziki ve Mimari Düzenleme Klavuzu www.ozida.gov.tr ,(30.03.2008).

3.4.2 İmar Kanunu'ndaki Durum ve Türk Standartları Enstitüsü'nün Ölçütleri

3194 sayılı İmar Kanunu'na 1997 yılında eklenen ek madde ile Fiziksel çevrenin engelliler için ulaşılabilir ve yaşanabilir kılınması için; imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda, Türk Standartları Enstitüsünün ilgili standardına uyulması zorunlu olduğunu yukarıda belirtmiştik.

3.4.2.1 Konutlar ile ilgili Türk Standartı: TS 9111 Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi

Nisan 1991 tarihli TS 9111 Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları engelli insanların ikamet edeceği binaların düzenlemesine ilişkindir. Standartın amacı engelli insanların ikamet edecekleri binalarda bir engellemeye uğramadan yaşamlarını sürdürmeleridir. Standart ilk olarak binalara yakın yerlerin düzenlenmesini ele almaktadır. Otoparkların mümkün olduğunca bina girişine yakın yapılması gerekliliği yanında kapalı olması ve otopark ile bina arasının gece kullanımı için aydınlatılmasının sağlanması gerekliliği ele alınmıştır. Bina arazisi içinde açık otopark veya garaj şeklinde park yeri bulunuyorsa engellilerin kullanacağı yollar ve geçitler araç trafiğine açık yollarla kesişmemelidir.³⁶⁴Girişte izlenecek yolun genişliği en az 3000 mm olmalıdır.

Bahçe yolları içinde en az 2000 mm genişlik ve çakıl gibi gevşek ve kayan malzeme ile döşenmesi gerekliliği, görme engelliler için bahçe yollarının üç farklı malzemededen yapılması gerekir. Yürüme bölgesi beton plaka, yakında engel olduğunu ifade eden dikkat bölgesi granitle ve bir kapı veya merdiven olduğunu anlatan ikaz bölgesi bazalt plaka ile kaplanmalıdır. Farklı seviyelerdeki yerler birbirine rampa ile bağlanmalıdır. Rampa yüzeyleri sert, tabii, kaymaz ve düzgün olmalıdır. Anılan

---

³⁶⁴ TS 9111 **Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları**, 1. Baskı, Ankara, Nisan 1991, s. 1.

standartta rampaların eğimi, tekerlekli sandalye kullanan engelliler için kenar korumaları, sahanlıklar ve trabzanlar ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir.³⁶⁵

Bina ana giriş bölümleri ile ilgili olarak girişin rahat ve tehlikesiz olması için, girişte sahanlık düzenlenmeli ve bina girişi kaygan olmayan sert malzemeden yapılmış olmalıdır. Bina girişi iyi aydınlatılmalıdır. Bu hususa özellikle rampa ve dönüşlerde dikkat edilmelidir. Girişteki paspas, posta kutusu ve giriş kapısı için ayrıca standart belirlenmiştir. Binada yer alan asansörlere ilişkin standartlarda yer almakla birlikte asansörlerle ilgili, Avrupa Birliği'nin 29 Haziran 1995 tarihli 95/16/EC "Asansörlere İlişkin Üye Devletlerin Mevzuatını Uyumlaştıran Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi" hazırlandığını; Türkiye'de de anılan Direktife uyum sağlamak amacıyla, 31.01.2007 tarihinde Asansör Yönetmeliği 26420 sayılı Resmî Gazete yayımlandığını belirtmiştik. Anılan yönetmeliğin Ek 1, Kabin başlıklı bölümü; "İnsan taşınması amaçlanan asansörlerde, boyutları elverdiği takdirde, kabin kendi yapısal özelliklerinin engelli insanların ulaşım ve kullanımını engellemeyeceği veya kısıtlamayacağı şekilde ve bunların kullanımını sağlayacak şekilde planlanan değişikliklere izin verecek şekilde tasarlanmalı ve monte edilmelidir" şeklinde düzenlenmiş olup, bu düzenleme 29 Haziran 1995 tarihli 95/16/EC sayılı Direktife uygun şekilde hazırlanmıştır.

Ayrıca standartta belirlendiği üzere merdivenlerin asansörün ve rampanın yanında bulunması gerektiği görme engellilerin kullandığı binalarda merdivene yandan yaklaşmasını sağlamak amacıyla merdiven, yürüyüş istikametine dik olarak konmalıdır. Bu yapılamıyorsa uygun malzeme ile merdiven başlangıcı çok iyi belirtilmelidir.³⁶⁶ Merdiven basamakları, sahanlıklar ve trabzanlara ilişkin standartlar ayrıca belirtilmiştir.³⁶⁷

---

³⁶⁵ Bina girişlerinde rampalar yaklaşık 5 dereceden dik olmalıdır. Rampaların uzunluğunun 6000 mm'den fazla olmaması tavsiye edilir. 1/15 ve 1/12 yaklaşık 4-5 derece arasındaki eğim için rampa uzunluğu en fazla 10000 mm olmalıdır. Rampalar ve ona yakın yerlerin üstün y kapalı değilse suyun yürüme yüzeylerine birikmesini önleyecek şekilde eğim verilmelidir. Tekerlekli sandalye kullanan engelliler için rampaların korumasız tarafına en az 50 mm yüksekliğinde koruma bordürü döşenmelidir. Rampaların başında ve sonunda sahanlıklar olmalıdır. Rampa yatay uzunluğu 1830mm'den uzun veya rampa yüksekliği 150 mm' den fazlaysa rampanın her iki tarafında trabzan bulunmalıdır.

³⁶⁶ TS 9111 Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları, 1. Baskı, Ankara, Nisan 1991, s. 5.

³⁶⁷ Basamaklar derinlik ve yükseklik olarak birbirine uygun olmalıdır. Genişlik 300 mm rıhtlar 150 mm den fazla olmamalıdır. Uzun ve dik merdivenler 8-10 basamakta bir sahanlıkla kesilmelidir.

Anılan standartlarda ayrıca merdiven asansörü denilen bir sistem kurularak fiziksel engelli bireyi ayrıca taşımaya yönelik standartlar belirtilmiştir.

Binanın genel bölümlerine ilişkin ise yer kaplamasının özellikle kaygan olmamasına ilişkin kalın halılar ve tutan halıların kullanılmaması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bunun dışında iç kapıların yerleşimi, belirgin hale getirilmesi, genişliği, kapı koluna ilişkin standartlar fiziksel engellilerin kapıyı tekerlekli sandalye ve yürüteçler ile itmek mecburiyetinde olmaları durumuna ilişkin koruyucu plaka tanımlanmaktadır.

Kapı eşiği yapılmaması tavsiye edilmekte ancak mecburi halde yapıldığında standardı belirtilmiştir. Bunun dışında tüm kapı tipleri ³⁶⁸ tanımlanarak standartları ayrı ayrı belirtilmiştir. Pencereler görme bozukluğu olan engellilerin özel problemi olan göz kamaştırıcı ışıktan kaçınılacak şekilde tasarlanmak zorunda olduğu gibi görme engellilerin cama çarpmasını, tekerlekli sandalye kullanıcılarının pencereden rahatlıkla görebilmelerini sağlayacak standart ölçüler belirlenmiştir.³⁶⁹

Bina bölümlerinin düzenlenmesine gelince TS 9111 Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları gereğince bina içi ulaşımında sık sık fazla düzenlemelere gidilmemesi donatıların sabit tutulması gereksiz girinti ve çıkıntılardan kaçınılması gerektiği belirtilmektedir. Yapılması mecburi olan girinti ve çıkıntıların köşeleri yuvarlatılmalıdır. Baş üstünde bulunan engeller yerden en az 2030 mm yükseklikte yer almalıdır.

Koridorlar, sirkülasyon alanları ve hollerin özellikle yürüme engelli ve tekerlekli sandalye kullanıcıları için standartları belirlenmiştir.³⁷⁰ Yine mutfakların U ve L şeklinde yapılabilecekleri belirtildikten sonra tekerlekli sandalye

---

Duvar ile trabzan arası mesafesi 38 mm olmalıdır. Trabzan bir girinti içine yerleştirildiğinde girinti en fazla 75 mm derinlikte olmalı ve trabzan üzerinden en fazla 455 mm devam etmelidir.

³⁶⁸ Mentşeli Kapılar, Normal Kapılar, Çarpma Kapılar, Yaylı Kapılar, Sürme Kapılar, Katlanabilir Kapılar, Sürme Kapılar

³⁶⁹ Görme engellilerin cama çarpma ve zarar görmesini engellemek için parapet 150 mm-200 mm genişliğinde yapılmalıdır. Tekerlekli sandalye kullanıcısının pencereden rahat görebilmesi için en fazla yerden 800 mm yüksekte yapılmalıdır.

³⁷⁰ Koridorların net açıklığı en az 815 mm olmalıdır.

kullanıcılarının manevralarına imkân vermek üzere gerekli standartlar verilmiştir. Pişirme bölümü, mutfak dolapları, eviyeler gibi tüm ayrıntılar değerlendirilmektedir. Tuvaletlerde özellikle tekerlekli sandalye ile girilmesi için derinlik ve alan standartları belirlenmiştir. Ayrıca tutunma bantları konusunda gerekli dizayn belirlenmiştir.

Banyolarda yine yükseklik ve net kullanım alanları değerlendirilmektedir. Örneğin tekerlekli sandalye kullanıcısının rahat girebilmesi için lavabonun ön kısmının altından döşemeye olan düşey mesafenin en az 735 mm altında olmaması gibi.³⁷¹

Yine banyoların küvet net kullanım alanları, tutunma bantları, su kontrol, duş, oturak, küvet kenarı, duş bölmesi vb bölümlerine ilişkin standartlar özellikle tekerlekli sandalye kullanıcıları için ayrıntılı belirlenmiştir.

634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanununun 42. Maddesine sonradan eklenen fıkra ile engelli bireylere yaşadıkları yerlerde kendi yaşamlarını kolaylaştıracak proje tadilatı hakkı verilmiştir. Anılan madde engellilerin yaşamı için zorunluluk göstermesi hâlinde, proje tadili kat maliklerinin en geç üç ay içerisinde yapacağı toplantıda görüşülerek sayı ve arsa payı çoğunluğu ile karara bağlanır. Toplantının bu süre içerisinde yapılamaması veya tadilat talebinin çoğunlukla kabul edilmemesi durumunda; ilgili kat malikinin talebi üzerine bina güvenliğinin tehlikeye sokulmadığını bildirir komisyon raporuna istinaden ilgili mercilerden alınacak tasdikli proje değişikliği veya krokiye göre inşaat, onarım ve tesis yapılır. İlgili merciler, tasdikli proje değişikliği veya kroki taleplerini en geç altı ay içinde sonuçlandırılır şeklindedir. Bu düzenlemeye istinaden çıkarılan Yapılarda Özürlülerin Kullanımına Yönelik Proje Tadili Komisyonları Teşkili, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik engellilerin ulaşımı ve kullanımına uygun olmayan yapıların uygun şekle getirilmesine yönelik proje değişiklik taleplerinin değerlendirilmesi için oluşturulacak komisyonun teşkili, çalışma usul ve esasları ile engellinin kullanımından sonraki sürece ilişkin hususları belirlemektedir. Anılan yönetmeliğe göre Proje değişikliği için başvuru yeri, belediye ve mücavir alan sınırları içinde yapının bulunduğu yerin belediyesi, dışında ise il özel idaresi

---

³⁷¹ TS 9111 Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları, 1. Baskı, Ankara, Nisan 1991, s.10.

müdürlüğüdür. Başvuru, kat maliki veya vekili tarafından yapılır³⁷². Vekâletname ile kat maliki adına işlem yapılabilir. Oluşturulan komisyon³⁷³ Proje tadilat talebinin Kanunda belirtilen usule uygunluğuna karar vermek, proje tadilat talebinin 3194 sayılı İmar Kanunu hükümlerine, imar yönetmeliklerine ve uygulama imar planlarına uygunluğuna karar vermek, zamanında görüşülemeyen veya kat maliklerinin çoğunluğunca kararlaştırılamayan değişiklik taleplerinin yerinde ve proje üzerinde incelemesi ve değerlendirmesini yapmak, tadilat talebinin özürünün kullanımına uygun olup olmadığı ve özürünün kullanımı için gerekli olup olmadığına karar vermek, talep edilen tadilatın bina güvenliğini tehlikeye sokup sokmadığına karar vermek, gerektiğinde değişik kariyer meslek bilgilerinden yararlanmak üzere konu ile ilgili kişilerin bilgilerine başvurmak, kararın gerekçesini açıklayan raporu düzenlemek görevlerine haizdir. Yönetmelikle getirilen en önemli düzenleme Tadilat projeleri İmar Kanunu ve ilgili yönetmeliklerle, özürlerle ilgili Türk Standartlarına uygun olarak yapılır düzenlemesidir çünkü anılan standartlara uygunluk engellinin fiziksel yaşamı için son derece önemlidir. Yönetmeliğin Tadilat Giderleri başlıklı 11. Maddesi proje tadilatına ilişkin inşaat ve imalat giderleri başvuru sahibine aittir düzenlemesini getirmiştir.³⁷⁴ Bu durum maddi durumu iyi olmayan engelli vatandaşlar için bu hükümden yararlanma şansını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Bu konuda maddi durumu yetersiz engelli bireyler için ayrı bir düzenlemeye ihtiyaç vardır.

---

³⁷² Başvuru dilekçesine proje değişikliği istenen yere ilişkin onaylı mimari proje, özürünün talebinin reddedildiğine ilişkin kararın bir örneği ve 18/3/1998 tarihli ve 23290 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Özürülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmeliğe göre alınmış sağlık kurulu raporu eklenir.

³⁷³ Komisyon, yapının bulunduğu yerin belediyesi veya il özel idaresi müdürlüğü tarafından teşkil edilir. Komisyon üyeleri Yapının ilgili proje müellifleri, Bayındırlık ve İskan Müdürlüğünden bir üye; mimar veya inşaat mühendisi, Belediye veya il özel idaresinden bir üye; mimar veya inşaat mühendisi, İl sağlık müdürlüğü, üniversiteler veya tabipler odasından özür grubuna uygun bir doktor, Valilikçe belirlenecek, özürülüler alanında faaliyet gösteren dernek, federasyon veya konfederasyondan; münhasıran tadilat talebinde bulunanın özür grubuna mensup bir temsilci, Meslek odalarından bir üye; mimarlar odası veya inşaat mühendisleri odasından bir üyeden oluşur. Komisyon, ruhsat vermeye yetkili kurumun üyesinin başkanlığında toplanır. Komisyon; en az üç üyenin doktorluk, mimarlık ve inşaat mühendisliği mesleklerinden olması gerekir. Valilikçe belirlenecek, özürülüler alanında faaliyet gösteren dernek, federasyon veya konfederasyondan; münhasıran tadilat talebinde bulunanın özür grubuna mensup bir temsilci, Meslek odalarından bir üye; mimarlar odası veya inşaat mühendisleri odasından bir üye. Komisyon, ruhsat vermeye yetkili kurumun üyesinin başkanlığında toplanır. Komisyon; en az üç üyenin doktorluk, mimarlık ve inşaat mühendisliği mesleklerinden olması gerekir.

³⁷⁴ Özürülüler Kanunu ve İlgili Mevzuat, ss.332-335.

3.4.2.2 Kamu Binaları, Açık Alanlar, Toplu Ulaşım

5378 sayılı Özürlüler Kanununun geçici 2. Maddesinde, kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmi yapıların, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel altyapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapıların engellilerin erişebilirliğine uygun duruma getirileceği; geçici 3. maddesinde de, Büyükşehir belediyeleri ve belediyelerin, şehir içinde kendilerince sunulan veya denetimlerinden gerçekleştirilen toplu taşıma hizmetlerinin engellilerin kullanımına uygunluğunu sağlayacağı hükmü altına alınmıştır. Bu uygulamaların gerçekleştirilmesi için tanınan 7 yıllık süre 07.07. 2005 tarihinde başlamıştır. Diğer bir deyişle anılan kanun gereğince tüm bu şartların sağlanması için son süre 2012 tarihidir. Ancak bu tarihe kadar gerekli düzenlemelerin yapılmamasının hiçbir yaptırımı getirilmemiştir. Bu durumda gerekli düzenlemeleri yapmayan kurumların hiçbir yaptırımla karşılaşmayacakları bu kanunun amacına ne kadar ulaşabileceğini düşündürmektedir.

10 Temmuz 2004 tarih ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda Büyükşehir Belediyelerine ve ilçe ve ilk kademe belediyelerine verilen görev, yetki ve sorumluluklar arasında engelliler ilgili hususlar yer almaktadır.

İzmir, İstanbul, Bursa ve Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar Yönetmeliklerinin tümünde de engellilerin kentsel mekânda ve binalarda erişebilirliğini kolaylaştırıcı hususlar yer almaktadır. Örneğin İzmir Büyükşehir Belediyesi İmar yönetmeliği'nin 66. Maddesi engellilerin fiziksel çevreye uyumlarının sağlanması için ayrıntılı düzenlemeler içermektedir.³⁷⁵ Tüm illerimizin İmar Yönetmeliklerinde bu tarz düzenlemelerin yer alması zorunlu tutulmalıdır.

---

³⁷⁵ İzmir Belediyesi, <http://www.izmir.bel.tr/StandartPages.asp?menuID=728&MenuName=ruhsatı%20ve%20kullanma%20İzmi> anılan yönetmeliğe göre Katlı ve açık otoparklar, okullar, resmi binalar, havaalanı, gar, otopark, hastaneler, üniversiteler, sinema, tiyatro, kültürel yapılar, büyük marketler (hipermarketler) açık ve kapalı yüzme havuzları, stadyum termal tesisleri, kapalı spor salonları, açık spor salonları, yatak kapasitesi 100'den fazla olan oteller moteller ve yurt binaları, toplam inşaat alanı 1000 m²'den büyük sağlık tesisleri' nin projelendirme ve yapımı aşamasında Açık ve katlı otopark yeri olarak ayrılan alanın en az %2'si (1'den az olmamak kaydıyla) engellilerin de kullanımını sağlayacak şekilde düzenlenecektir. Ayrıca bu oto yerleri 5 m. x 3,5 m. boyutunda olmalı, bina girişine yakın düzenlenmeli ve sarı renkle işaretlenmelidir. Ayrıca, engellilere ait olduğu trafik

03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14, 38, 60 ve 77. maddelerinde de engellilere yönelik hizmetlere değinilmektedir.³⁷⁶

İl Özel İdaresi Kanunda da engellilere yönelik bazı düzenlemelere gidilmiştir.³⁷⁷

---

park levhası ile ile belirlenmelidir. Ayrıca Bina girişlerinde; bedensel engellilerin kullanımı için, katlar arası düşey sirkülasyon sağlayan asansör veya merdivene ulaşan ve eğimi %6'yı aşmayan rampa yapılacaktır. Rampanın iki yanına 90 cm yüksekliğinde ve 4-5 cm çapında yuvarlak tutunma barları yapılacaktır. Rampa genişliği en az 90 cm olacak ve boşluk tarafına bordür konulacaktır. Katlar arasında düşey sirkülasyonu sağlayan ana giriş merdivenlerinde; basamaklar çıkıntılı yapılmayacak, genişliği 30 cm'den az ve rıht yüksekliği ise 15 cm'den fazla yapılmayacaktır. Duvar tarafına 90 cm yüksekliğinde tutunma barı yapılacaktır. Tutunma barları ve merdiven küpeşmeleri, ilk basamağa en az 30 cm dışından başlanmalıdır. Döner merdiven yapılmalı ve en çok 10 basamakta bir dinlenme sahanlıkları tertiplenmelidir. Bu binalardan asansör yapılması zorunlu olanlarında yapılacak asansörlerden en az bir tanesi bedensel engellilerin de kullanımını sağlayacak şekilde düzenlenecektir. Bu asansörün önündeki sahanlık genişliği 150 cm'den az olamaz. Asansör kabini genişliği 110 cm'den, derinliği 140 cm'den, kapı genişliği 80 cm'den az olamaz. Asansör düğmeleri 90-130 cm yükseklikte olmalı ve kabin içinde 90 cm yükseklikte tutunma barı düzenlenmelidir. Ayrıca bu asansörlerde görme engelliler için sesli ikaz sistemi tesis edilmeli ve kontrol düğmeleri kabartmalı yapılmalıdır. Okullar, üniversiteler, havaalanı, gar, otogar, stadyum, sinema, tiyatro toplam inşaat alanı 500 m2'yi aşan kültür yapıları, toplam inşaat alanı 1000 m2'yi aşan resmi yapılar, toplam inşaat alanı 1000 m2'yi aşan sağlık tesisleri ve dispanserlerde yapılacak WC'lerden en az birer adedi (bir kadın, bir erkek olmak üzere), Açık ve kapalı yüzme havuzları, açık spor alanları, kapalı spor alanlarında yapılacak WC'lerden ve duş mahallerinden en az birer adedi (bir kadın, bir erkek olmak üzere), Yatak kapasitesi 100'den fazla olan otel, motel, yurt binaları, hastanelerde; müşterek kullanılan WC'lerden en az birer adedi (bir kadın, bir erkek olmak üzere) ve içinde WC ve duş mahalli bulunan en az bir oda, Bedensel engellilerin de kullanılabileceği şekilde düzenlenecektir. Düzenlenen bu mekânlarda kapılar dışa açılacak, tutunma ve destek barları ile elçekleri yapılacaktır. İç ölçüler WC'lerde 140 cm x 140 cm'den, WC + duş mekânlarında ise 160 cm x 220 cm'den az olamaz. Duş mahalli en az 91,5 cm x 152,5 cm x 152,5 cm transfer oturaklı olarak düzenlenecektir. (02.04.2008)

³⁷⁶ Madde 14 'de Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda özürlü, yaşlı, düşkün ve dar gelirli durumuna uygun yöntemler uygulanır. Madde 38'de Belediye başkanının görev ve yetkileri şunlardır: n) Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, özürülere yönelik hizmetleri yürütmek ve özürülüler merkezini oluşturmak. Madde 60 i) bendinde Dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile özürülüler yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar. Madde 75'de Belediye, belediye meclisinin kararı üzerine yapacağı anlaşmaya uygun olarak görev ve sorumluluk alanlarına giren konularda; c) Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kamu yararına çalışan dernekler, özürülü dernek ve vakıfları, Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınmış vakıflar ve 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Kanunu kapsamına giren meslek odaları ile ortak hizmet projeleri gerçekleştirebilir. Madde 77'de Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürülüler, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında belde de dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular. Gönüllülerin nitelikleri ve çalıştırılmalarına ilişkin usûl ve esaslar İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir hükümleri yer almaktadır

³⁷⁷ İl özel idaresinin görev ve sorumlulukları başlıklı 6. maddesinde İl özel idaresi hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda özürlü, yaşlı, düşkün ve dar gelirli durumuna uygun yöntemler uygulanır hükmü İl özel idaresinin giderleri

3.4.2.2.1 Türk Standardı 12576 Şehir İçi Yollar- Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemenin Tasarım Kuralları

TS 12576 Şehir İçi Yollar- Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemenin Tasarım Kuralları, fiziksel çevrenin erişilebilir olması yönünde kapsamlı önerilere sahiptir. Anılan standartta amaç engellilerin evden çıkıp, engelle karşılaşmadan tüm sosyal ve kültürel aktivitelere katılmaları başlıca amaç olarak belirlendikten sonra, standardın iş ve günlük yaşamlarını sürdürürken yollardaki yaya kaldırımı, alt-üst geçitler, kavşaklar, kamu kurum binaları, alış veriş merkezleri, ikamet ettikleri binaların girişlerinde yapılacak yapısal önlemler ve işaretlemelerde, toplum hayatına katılımları olarak belirtilmiştir.³⁷⁸ Anılan standarda göre ulaşılabilirlik yapısal çevrenin bir özelliği olup, engellilerin günlük yaşamlarını sürdürebilmelerinde, öncelikle evden çıkabilmelerinde ve başkalarına muhtaç olmadan bütün ticari ve idari kamu binalarındaki işlerine gidip gelebilmeleri, sosyal- kültürel, spor, sağlık, dini faaliyetler gibi aktivitelere ulaşılabilirliğin sağlanması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır; engellerden arındırılmalıdır. Dik, yüksek, keskin kavisli veya köşeli olan yollar, engellilerin hareketini kısıtlayıcı olduğundan yaya kaldırım yüzeyi aynı yükseklikte, düz ve rahat kavisli olarak yapılmalıdır. Yine mevcut bir yol üzerine engellilerin ve yayaların yararlanacağı bir tesis yapılacağı zaman ne tür bir tesisin yapılacağı belirlenmesi, ölçümlendirilmesi gereklidir. Toplu taşıma durakları, oto parklar, yaya yolu, kaldırım düzenlemesi, dinlenme yerleri vb. Kapalı ve açık tüm alanlarda ulaşılabilirliği güçleştiren nedenler olarak tanımlanan fiziksel engellerin kaldırılarak, fiziksel çevre engelliler için yaşanabilir ve ulaşılabilir olarak tasarlanmalıdır. Engelli yayaların yürüyüşlerini serbestçe gerçekleştirebilmeleri için, yeterli yürüyüş alanları sağlanmalı, yoldaki düzenlemeler onlara istedikleri yere

---

başlıklı 43. maddesinde Yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile özürlülere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar bulunduğu İl özel idaresi hizmetlerine gönüllü katılım başlıklı 65.maddesinde İl özel idaresi sağlık, eğitim, spor, çevre, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürlülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında ilde dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular. Gönüllülerin nitelikleri ve çalıştırılmalarına ilişkin usul ve esaslar İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir hükmü yer almaktadır.

³⁷⁸ TS 12576 Şehir İçi Yollar- Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemenin Tasarım Kuralları, Ankara, Nisan 1999, s. 41.

gitmeleri için engel olmamalıdır. Uzun yürüme yolları, rahat ve kullanışlı olmayan geçitler, uzun bekleme süreleri engellilerin ulaşabilirliklerini zorlaştırdığından çevre herkesin işlevlerini mümkün olduğunca en özgür ve eşit şekilde yapmasını sağlayacak biçimde düzenlenmelidir. Engellilerin etrafta rahatça ve engellenmeden dolaşmaları için yeterli genişlik, yeterli hareket alanı, baş hizası altında serbest alan, düz satıh ve kaygan olmayan yüzey, yönlendirme uyarma araçları sağlanmalıdır. Görme engelliler için de ses veya dokunma yolu ve iri puntolu sembol ve harfler ile hareket etme olanağı sağlanmalıdır. Eğitimli köpek kullanan görme engellilerin günlük zorluklarını giderebilme için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Engelliler için ulaşabilirlik kolaylıklarının sağlanmasında diğer sağlıklı yayaları da kapsayacak ortak hizmet olanakları düşünülmelidir. Ayrıca insanlar fiziki bakımdan birbirinden farklı olduğundan, farklı kategorilerde ki insanlar için ayrı tesisler yapmak yerine, herkes tarafından kullanılabilir ortak şartlardaki tasarımlar yapılmalıdır.³⁷⁹

TS 12576 Şehir İçi Yollar- Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemenin Tasarım Kuralları, engelli bireylerin fiziksel çevreye erişimlerinin rahat sağlanması amacıyla yaya kaldırımları³⁸⁰, yaya geçitleri³⁸¹, dış mekânlardaki merdivenler³⁸², duraklar³⁸³, park tesisleri³⁸⁴, metal korkuluklar³⁸⁵, ticari, idari kamu binaları ile mesken binaları ara girişleri³⁸⁶, şehir

---

³⁷⁹ TS 12576 Şehir İçi Yollar - Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemenin Tasarım Kuralları, Ankara, Nisan 1999, s. 41

³⁸⁰ Örneğin tüm yayaların serbestçe hareket edebilmeleri için yaya kaldırımı en az net 150 cm olmalıdır. Yaya kaldırımı net ölçüsüne ilaveten mülkiyet yanında en az 25 cm, bordür taşı tarafında bordür taşı dahil 50 cm emniyet şeridi olmalıdır. Kaldırım genişliğine ve yol gruplarına göre emniyet şeritleri mülkiyet sırasında 50 cm'ye ve bordür taşı tarafında 120 cm'ye kadar olabilir.

³⁸¹ Örneğin yaya kaldırımında kavşak veya yol yaya geçitlerine rastlayan bölümlerinde araç yoluna doğru engellilerin hareket edeceği en çok %8 eğim olmalıdır.

³⁸² Örneğin merdiven basamakları kaygan olmamalı ve uçlarında kaymayı önleyici koruyucu malzeme basamak yüzeyi ile düz olacak şekilde monte edilmelidir.

³⁸³ Örneğin engellilerin duraklarda otobüse rahat inip binmeleri için, durak kısmı taşıt yolundan 20 cm rampa ile yükseltilmeli ve 30 cm döşemeye sahip otobüse kolay giriş sağlanmalıdır.

³⁸⁴ Örneğin park yeri, park ettikten sonra gideceği güzergahlar arasında engellerin olması problemlere sebep olduğundan, ulaşım mesafeleri 25,00 m tercihen 10,00 m olmalıdır.

³⁸⁵ Örneğin engellilerin taşıt yolunda karşıdan karşıya geçmesi istenmeyen yerlerde, kavşak kollarında ve yaya geçitlerinin en az 1500 cm sağ ve sol tarafında yapılan metal korkuluğu ile engellilerde yönlendirilmelidir.

³⁸⁶ Örneğin tüm ticari ve kamu binasında en az bir ana giriş engelliler için kullanılabilir olmalıdır.

mobilyaları ve donanımları³⁸⁷, halka açık telefon kulübeli³⁸⁸, halka açık wc'ler³⁸⁹, çöp kutuları³⁹⁰, işaretler³⁹¹ ayrıntılı olarak düzenlemiştir.

3.4.2.2.2. Türk Standardı 12460 Şehir İçi Yollar-Raylı Taşıma Sistemleri-Bölüm 5: Özürlü ve Yaşlılar İçin Tesislerde Tasarım Kuralları

TS 12460 Şehir İçi Yollar-Raylı Taşıma Sistemleri-Bölüm 5: Özürlü ve Yaşlılar İçin Tesislerde Tasarım Kuralları, şehir içi yollarda yapılacak raylı toplu taşıma sistemlerindeki yeraltı, hemzemin ve yer üstünde yükseltilmiş istasyon tesislerinde engelli ve yaşlı insanlar için mimari açıdan yapılacak tasarım kurallarını kapsamaktadır. Amaç engellilerin sağlıklı insanlar gibi istasyon girişinden, istasyon içinde takip edecekleri yolu kolayca bulmaları ve istasyon bölümlerinden yararlanabilmeleri, istasyon elemanlarını kullanabilmeleri ve emniyet ve konfor içinde seyahat etmeleridir. Raylı taşıma sistemlerinde tesis edilen yeraltı ve yer üstü istasyonlarında engelli yolcuların, bir engelle karşılaşmadan, basit ve direkt tarzda, lüzumsuz ve şaşırtıcı dönüşler ile uzun yürüyüş mesafelerine gerek duymadan dolaşmaları için mimari açıdan gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Hemzemin istasyonlarda, platform sonunda, yol orta refüjünden geçen raylı sistem durak veya istasyonun sonunda yol orta refüjünden geçen raylı sistem durak ve istasyonlarında engellilerin taşıta binmek için emniyet sağlayan ve yoldaki trafiğe uygun olarak hemzemin geçitler yapılmalıdır. Anılan standart bu nedenle istasyon çevresinin tasarımı, istasyon otoparkı, toplu taşıma ve taksi durakları, yaya geçidi, yaya geçidi korkuluğu, istasyonlara giriş yolu veya alanları, istasyon dışı aydınlatması gibi konularda düzenleme yapmıştır.

---

³⁸⁷ Örneğin şehir mobilyalarından telefon kabinleri, satış büfeleri, bilet satış gazete vb mobilyalar yaya yolunda hareket yönünde engel teşkil etmeyecek şekilde yerleştirilmeli ve işaretlenmelidir.

³⁸⁸ Örneğin halka açık görme engelliler için kabartma harf ve rakamlı telefon aparatı, ağır işitenler için frekans yükseltici ses düğmesi olmalıdır.

³⁸⁹ Örneğin engellilere ait wc'lerin kapısında engelli işareti bulunmalı ve gerektiğinde dışarıdan yardım istenebilmesi için içeride yardım butonu bulunmalıdır.

³⁹⁰ Örneğin çöp kutuları yaya hareketine mani olmayacak şekilde yaya kaldırımı kenarında bordür taşıma en az 40 cm uzaklığında ve en az 90 cm, en çok 120 cm yüksekliğinde monte edilmelidir.

³⁹¹ Örneğin engelliler için uluslararası engelli işareti kullanılmalı, bu işarete bağlı olarak tehlike, uyarı, bilgi ve durak/park etme gibi diğer işaretler uygulanmalıdır.

Engellilerin hareketi için istasyon tasarımında kullanılacak ölçü kuralları da belirlenmektedir. Tekerlekli sandalye dönüş alanı, yaklaşım mesafesi, tekerlekli sandalye için bekleme nişinde gerekli alan bu nedenle düzenlenmiştir.

İstasyon tasarımında³⁹² engellilerin dolaşacağı düşünülerek tasarımda gerekli önlemler alınmalıdır. İstasyon tasarımı, çevreye uyumlu, sistem bütününde birlik gösterip engelliler ve yaşlılarca kolay anlaşılır kullanılabilir mimari bir düzenleme olmalıdır. İstasyon tasarımı engellilerin algılayacağı şekilde basit ve işleyişi mantıksal sıraya göre organize edilmiş olmalı, mimari elamanlarda her istasyonun kendi özelliği yanında ulaşım sisteminin ve istasyonun tanıtım sembolü bulunmalıdır.³⁹³ Bu nedenle istasyon girişleri, yatay dolaşım, istasyon holü (ücretli alan, ücret toplama kısmı, ücretsiz genel alan) düşey dolaşım elamanları, rampa, merdivenler, yürüyen merdivenler, yürüyen bantlar, asansörler, platformlar ayrı ayrı düzenlenmiştir. Bunun haricinde engelliler için bilgilendirme ve alarm sistemleri, işaret ve grafikler ile aydınlatma, genel telefonlar, engelli tuvaleti, trendeki yön levhaları ve numaralar, döşemeler, renklendirme, oturma yerleri, vagon içi tutunma ve koruyucu tutunma boruları, hemzemin istasyonlarındaki duraklar ve kullanılan taşıtlar, vagonlardaki yer döşemeleri, vagon içi aydınlatma ve havalandırmaya ilişkin düzenlemeler mevcuttur.

3.4.2.2.3 Diğer Standartlar

Bunlar haricinde birde TS 12694 Demiryolu Taşıtları- Yolcu Vagonları- Özürlü Yolcuların Tekerlekli Sandalyeleri İle Seyahatine Uygun Vagon Düzenlemeleri, TES-EN 123-1214 Uçak yer destek donanımı - Özel kurallar - Bölüm 14:Özürlü/yetersiz yolcular için uçağa taşıyacak taşıtlar, TES ISO 10542-1 Özürlü veya engelli kişiler için teknik sistemler ve yardımcı donanımlar – tekerlekli sandalye bağlantı ve emniyet kemeri sistemleri - Bölüm 1: Bütün sistemler için özellikler ve deney metotları adları altında yer alan diğer standartların fiziksel çevre için yetersiz olduğu görülmektedir. Ayrıca engellilerin ulaşımını sağlayan toplu

---

³⁹² TS 12127 ve TS 12186 'ya uygun olmalıdır.

³⁹³ TS 12460 Şehir İçi Yollar-Raylı Taşıma Sistemleri-Bölüm 5: **Özürlü ve Yaşlılar İçin Tesislerde Tasarım Kuralları**, 1. Baskı, Ankara, Nisan 1998, s. 18

taşıma veya binek araçlara ilişkin belirlenmiş standart bulunmaması da büyük eksikliktir.

Engelli bireylere yönelik tüm hizmetlerin daha verimli sunulabilmesi için, mevcut engelli bireylere ait bir veri tabanının bulunması da önem arz etmektedir. Erişebilirliğe ilişkin hizmetlerde bu gereklilik daha da ön plana çıkar. Engelli bireylere ait bir veri tabanının oluşturulması engelli bireylerin engellilik durumunun, engellilik çeşidinin, yaşadığı yerlerin tespiti gibi konularda büyük yarar sağlar. Engellilere yönelik hizmetlerin kurulmasında ve sağlanmasında özellikle yerel yönetimler için büyük kolaylık sağlayacak olan bu konuda ülkemizde geç kalınmakla birlikte 19.07.2008 tarih ve 26941 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Özürlüler Veri Tabanı Oluşturulmasına ve Özürlülere Kimlik Kartı Verilmesine Dair Yönetmelik ile ciddi bir adım atılmıştır. Anılan yönetmeliğin 9. maddesine göre Özürlü kimlik kartı almak için başvuran engellilere ait bilgi formunda yer alan bilgiler, İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü tarafından Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün veri tabanına aktarılacak; kurum, veritabanındaki engelli bilgilerini, Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın belirlediği veri yapısında Özürlüler İdaresi Başkanlığı ulusal özürlüler veri tabanına aktarılmak üzere her ayın ilk haftası Özürlüler İdaresi Başkanlığı'na elektronik ortamda gönderecektir. Yine aynı yönetmeliğin 10. maddesine göre Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından uygun görüldüğü takdirde; ulusal özürlüler veri tabanındaki bilgiler, engellilere hizmet sunan kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve diğer ilgili taraflara uygun gördüğü şekilde verilebilecek veya paylaşılacaktır. Bu bilgilerin güvenliği ve amacı dışında kullanım sorumluluğu bilgiyi alan kurum veya kuruluşlara ait olacaktır.³⁹⁴

Bu sayede engellilere, hizmet sunacak olan kuruluşlar kendi hizmet alanlarındaki engellilere yönelik bilgilere ulaşarak hizmetleri daha sağlıklı ve verimli yerine getirebileceklerdir. Örneğin görme engelli bireylerin fazla yaşadığı bir alana görme engellilere yönelik bilgisayar ve kitap hizmeti verilmesi gibi.

---

³⁹⁴ Özürlüler Veri Tabanı Oluşturulmasına Ve Özürlülere Kimlik Kartı Verilmesine Dair Yönetmelik www.ozida.gov.tr, (20.08.2008).

3.5 SOSYAL GÜVENLİK HİZMETİ BAĞLAMINDA ENGELLİLER VE BUNLARIN YAŞLILIK AYLIĞI SORUNU

Yaşlılık aylığı, “yaşlanmaya bağlı olarak, bireyin çalışma gücünü tamamen ya da kısmen kaybetmesi neticesinde artık düzenli ve geçimini sağlayacak gelir getiren iş yapamaz hale geldiği biyolojik durum” olarak tanımlanmaktadır.³⁹⁵ Engellilerin bu yaşlılık aylığından yararlanmaları veya çalışma hayatı sırasında engelli hale gelen çalışanların bu aylıktan yararlanma koşulları farklı düzenlemeleri gerektirmektedir.

3.5.1 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’ndaki Engellilere Yönelik Düzenlemeler

5510 sayılı yasa ilk defa 5510’un yürürlüğünden sonra (hizmet akdiyle çalışanlar) sigortalı olanlar için yaşlılık aylığı bağlanmasında kural olarak; “Kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurmuş olmaları³⁹⁶ ve en az 7200 gün malûllük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması” şartını aramaktadır.

Bununla birlikte, engelliler için kolaylaştırılmış yaşlılık aylığı bağlanması şartlarına da 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununda olduğu gibi 5510 sayılı Kanunda da yer vermiştir. 5510 sayılı Kanunun 28. Maddesine göre; “Sigortalı olarak ilk defa çalışmaya başladığı tarihten önce 5510 sayılı Kanuna göre malûl sayılmayı gerektirecek derecede hastalık veya özürü bulunan ve bu nedenle malûllük aylığından yararlanamayan sigortalılara, en az onbeş yıldan beri sigortalı bulunmak ve en az 3960 gün malûllük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olmak şartıyla yaşlılık aylığı bağlanacaktır”.³⁹⁷ 5510 sayılı Kanunun olumlu yönü 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ile 1479 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız

³⁹⁵ Özkan Bilgili, **Sosyal Güvenlik Kılavuzu**, 5502 ve 5510 sayılı Kanuna Göre, İzmir Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayın No:52, İzmir, 2006,s. 421.

³⁹⁶ Belirtilen 58-60 yaş şartı; 1) 1/1/2036 ilâ 31/12/2037 tarihleri arasında kadın için 59, erkek için 61, 2) 1/1/2038 ilâ 31/12/2039 tarihleri arasında kadın için 60, erkek için 62, 3) 1/1/2040 ilâ 31/12/2041 tarihleri arasında kadın için 61, erkek için 63, 4) 1/1/2042 ilâ 31/12/2043 tarihleri arasında kadın için 62, erkek için 64, 5) 1/1/2044 ilâ 31/12/2045 tarihleri arasında kadın için 63, erkek için 65, 6) 1/1/2046 ilâ 31/12/2047 tarihleri arasında kadın için 64, erkek için 65, 7) 1/1/2048 tarihinden itibaren ise kadın ve erkek için 65, olarak uygulanır.

³⁹⁷ Resmi Gazete ile Neşir ve İlânı: 16 Haziran 2006 - Sayı: 26200

Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu'nda yer alan çalışma gücünün kaybı veya iş kazası veya meslekte kazanma gücünün kaybı için düzenlenen farklı oranları, tek bir orana bağlamış olmasıdır.³⁹⁸

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunda değinilen “ilk defa sigortalı olarak işe başlamadan önce yasaya göre malul sayılacak derecede sakatlığı olanlar için aylığa hak kazanmada asgari 15 yıl sigortalılık ve asgari 3600 gün (tam 10 yıl) prim aranırken, 5510 sayılı kanun bu sigortalılar için aynı şekilde yaş şartı aramamakta, asgari sigortalılık süresini yine 15 yıl olarak belirlemekte ise de, olumsuz şekilde, prim gün sayısını 3600 günden (10 yıldan), asgari 3960 güne (11 tam yıla) çıkarmaktadır. Böylece 5510 sayılı yasanın yürürlüğü ile sigortalı olan bu nitelikteki engelliler için aleyhte bir durum doğmaktadır.

İlk defa işe girmeden önce malullüğü olmayıp da daha sonra sakatlığa uğrayanlar için 506 sayılı Sosyal Sigortalar kanunda vergi indiriminden yararlanma şartına sahip olmak kaydıyla, 3 adet farklı sakatlık derecesine göre kolaylaştırılmış yaşlılık aylığı koşulları bulunmaktaydı.³⁹⁹ Ancak, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun yürürlüğünden sonra sigortalı olup da çalışması sürerken sakatlığa uğrayan kişiler için, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununu 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanundan farklı yeni bir düzenleme getirmiştir. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun kanun yaşlılık aylığına ilişkin 28. Maddesine göre:

---

³⁹⁸ Coşkun Saraç, “Son Tasarı Işığında 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun Başlıca Yenilikleri”, **SİCİL**, Sayı:9, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası Yayını, İstanbul, 2008, ss.120-131, s.125.

³⁹⁹ Sosyal Sigortalar Kanununun 60/C-b maddesinin aşağıdaki kolaylaştırılmış koşullardan yararlanabilir. Hükme göre: Sakatlığı nedeniyle vergi indiriminden yararlanmaya hak kazanmış durumda olan sigortalılardan; ilgili mevzuatı uyarınca:*** I. derece sakatlığı olanlar(Çalışma gücünün % 80'inden fazlasını (% 80 dahil) kaybetmiş bulunan hizmet erbabı) yaşları ne olursa olsun en az on beş yıldan beri sigortalı bulunmak ve en az 3600 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi ödemiş olmak,*** II. derece sakatlığı olanlar(Çalışma gücünün % 60'ından fazlasını(% 60 dahil % 80'e kadar) kaybetmiş bulunan hizmet erbabı) yaşları ne olursa olsun en az onsekiz yıldan beri sigortalı olmak ve en az 4000 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi ödemiş olmak,*** III. derece sakatlığı olanlar(Çalışma gücünün % 40'ından fazlasını(% 40 dahil % 60'e kadar fazlasını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı) yaşları ne olursa olsun en az yirmi yıldan beri sigortalı olmak ve en az 4400 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi ödemiş olmaları şartıyla yaşlılık aylığından yararlanırlar. Böylece 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun 60. maddesinin birinci fıkrasındaki 58-60 yaş koşuluna bağlı olmaksızın ve ayrıca daha düşük sigortalılık ve prim sayısı, yaşlılık aylığı alabilmektedir. 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, www.kazanci.com. erişim tarihi 20.05.2008

“Sigortalıda tespit edilen çalışma gücündeki kayıp oranının;

a) %50 ilâ %59 arasında olduğu anlaşılan sigortalılar, en az 16 yıldan beri sigortalı olmaları ve 4320 gün,

b) %40 ilâ %49 arasında olduğu anlaşılan sigortalılar ise, en az 18 yıldan beri sigortalı olmaları ve 4680 gün, malûllük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olmak şartıyla 58-60 yaş şartları aranmaksızın yaşlılık aylığına hak kazanacaklardır.⁴⁰⁰

O halde, 5510 sayılı kanun, öncelikle 506 sayılı kanundaki daha önce değinilen engellilerin yaşlılık aylığı kolaylığından yararlanması için gereken “vergi indiriminden yararlanma şartı”nı kaldırmaktadır. İkinci olarak, 506 sayılı kanunda olduğu gibi, 58-60 yaş şartını aramamaktadır. Üçüncü olarak, 506 sayılı yasada 3 olan sakatlık derece gruplarını, 2’ye indirmektedir. Son olarak, 506 sayılı kanundaki gibi, sakatlık derecesine göre kolaylaştırılmış koşullar getirmektedir. Ancak sigortalılar aleyhine sonuçlar getirebilecek farklılıklar bu son durumdan itibaren ortaya çıkmaktadır. Zira 5510 sayılı kanun, 506 sayılı kanunda 3 grupta toplanan sakatlık dereceleri yerine, %50-59 ve %40-49 şeklinde 2 sakatlık grubu oluşturmuş; ancak şartlardan sigortalılık süreleri nispeten 506 sayılı kanundaki düzenlemeye göre azaltılmış ise de, aranan prim gün sayıları bazı sakatlık dereceleri için,(çalışma kaybı oranları aynı olsa da) 506 sayılı kanuna göre artmış, bazılarında azalmıştır. Örneğin; 506 sayılı kanunda %41 oranındaki sakatlığı nedeniyle 3. Derecedeki sakatlarda “asgari 20 yıl sigortalılık ve asgari 4400 gün prim” aranırken, 5510 sayılı kanunda %41 sakatlık için “asgari 18 yıl sigortalılık ve asgari 4680 gün prim” aranacaktır (Bu örnekte, sigortalılık süresi yönünden 506’ya göre lehte; prim sayısı yönünden ise, 506’ya göre aleyhte bir durum ortaya çıkmaktadır). Yine, örneğin, 506 sayılı kanunda %41 yerine %51 oranındaki sakatlık için de (3. Derecedeki sakatlarda) asgari 20 yıl sigortalılık ve asgari 4400 gün prim aranırken, 5510’da bu kez %51 oranındaki sakat için en az 16 yıldan beri sigortalı olmaları ve 4320 gün prim ödemeleri yeterli olacaktır (yani bu örnekte, hem sigortalılık süresi, hem de prim sayısı 506 sayılı kanuna göre lehte olmaktadır).

⁴⁰⁰ bkz. 5754 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Kabul Tarihi: 17 Nisan 2008 Resmi Gazete ile Neşir ve İlânı: 8 Mayıs 2008 - Sayı: 26870

3.5.2 5510 Sayılı Kanun Yürürlüğe Girmeden Önceki Sosyal Sigortalar Kanunu'ndaki Düzenlemelere Göre

5510 sayılı Kanunun geçici 506 sayılı Kanunun malûllük, sakatlık hükümleri ile sosyal güvenlik destek primi ödemesi geçici hükümleri başlıklı 10. maddesine göre; 4. maddenin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında olup (Hizmet akdi ile bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılanlar), bu Kanunun “yürürlük tarihinden önce ilk defa sigortalı olanlardan”, sigortalı olarak ilk defa çalışmaya başladığı tarihten önce 506 sayılı kanuna göre malûl sayılmayı gerektirecek derecede hastalık veya özürü bulunan ve bu nedenle malûllük aylığından yararlanamayan sigortalılar, yaşları ne olursa olsun en az on beş yıldan beri sigortalı bulunmak ve en az 3600 gün malûllük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi ödemiş olmak şartıyla yaşlılık aylığından yararlanırlar. Böylece, 506 sayılı kanuna tabi çalışmakta olanlar hakkında kazanılmış hükümler dikkate alınarak, sigortalı olarak ilk defa çalışmadan önce malul durumunda olanlar 506 sayılı yasada ki aynı şartlara tabi kılınmışlardır.

Yine, 5510 sayılı yasanın yürürlük tarihinden önce sigortalı olup, işe başlarken malul sayılma durumunda olmayanlardan, 5510 sayılı yasanın yürürlük tarihinden önce veya sonra sakatlığı nedeniyle vergi indiriminden yararlanmaya hak kazanmış durumda olan sigortalılar için de kazanılmış haklar gözetilerek, 506 sayılı kanunda ki hükümlerle aynı şartlara tabi kılınmışlardır. Yani:

“Sakatlığı nedeniyle vergi indiriminden yararlanmaya hak kazanmış durumda olan sigortalılardan; ilgili mevzuatı uyarınca, I. derece sakatlığı olanlar yaşları ne olursa olsun en az 15 yıldan beri sigortalı bulunmak ve en az 3600 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi ödemiş olmak, II. derece sakatlığı olanlar yaşları ne olursa olsun en az 18 yıldan beri sigortalı olmak ve en az 4000 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi ödemiş olmak, III. derece sakatlığı olanlar yaşları ne olursa olsun en az 20 yıldan beri sigortalı olmak ve en az 4400 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi ödemiş olmaları şartıyla yaşlılık aylığından yararlanacaktır”

İstisna olarak 2003 yılı tarihli değişiklik dikkate alınarak, sigortalılar için kademeli olarak geçiş hükümleri de getirilmiştir. Buna göre; 6.8.2003 tarihli 4958 sayılı Sosyal Sigortalar Kurumu Kanununun yürürlüğü tarihi itibarıyla:

a) 12 yıl ve daha fazla sigortalılık süresi bulunanlar hakkında sakatlık derecesi ne olursa olsun bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce yürürlükte bulunan hükümler uygulanır.

b) 9 yıldan fazla 12 yıldan az sigortalılık süresi bulunup II. derece sakatlığı olanlar 15 yıl 8 ay sigortalılık süresi ve 3680 gün, 9 yıldan fazla 12 yıldan az sigortalılık süresi bulunup III. derece sakatlığı olanlar 16 yıl sigortalılık süresi ve 3760 gün,

c) 6 yıldan fazla 9 yıldan az sigortalılık süresi bulunup II. derece sakatlığı olanlar 16 yıl 4 ay sigortalılık süresi ve 3760 gün, 6 yıldan fazla 9 yıldan az sigortalılık süresi bulunup III. derece sakatlığı olanlar 17 yıl sigortalılık süresi ve 3920 gün,

d) 3 yıldan fazla 6 yıldan az sigortalılık süresi bulunup II. derece sakatlığı olanlar 17 yıl sigortalılık süresi ve 3840 gün, 3 yıldan fazla 6 yıldan az sigortalılık süresi bulunup III. derece sakatlığı olanlar 18 yıl sigortalılık süresi ve 4080 gün,

e) 3 yıldan az sigortalılık süresi bulunup II. derece sakatlığı olanlar 17 yıl 8 ay sigortalılık süresi ve 3920 gün, 3 yıldan az sigortalılık süresi bulunup III. derece sakatlığı olanlar 19 yıl sigortalılık süresi ve 4240 gün,

Malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi ödemiş olmak şartıyla yaşlılık aylığından yararlanırlar.⁴⁰¹

---

⁴⁰¹ Resmi Gazete ile Neşir ve İlânı: 06 Ağustos 2003 - Sayı: 25191

3.5.3 5510 Sayılı Kanun Yürürlüğe Girmeden Önceki Emekli Sandığı Kanunu'ndaki Düzenlemelere Göre

5510 sayılı yasanın yürürlüğe girmesinden önce sakatlık kontenjanından göreve başlayan ve T.C. Emekli Sandığına tâbi bir göreve devam edip bu Kanunun malûlen emeklilik şartlarını taşımayanlardan on beş yıl hizmeti bulunanlara, istekleri halinde yaşlılık aylığı bağlanır hükmü getirilerek⁴⁰², 5434 sayılı yasa kapsamında çalışan engelli çalışanlar lehinde bir düzenleme yapılmıştır.

---

⁴⁰² Resmi Gazete ile Neşir ve İlânı: 16 Haziran 2006 - Sayı: 26200

SONUÇ

Engelliler açısından istihdam, sağlık, eğitim, mesleki eğitim, bakım hizmetleri ve topluma katılıma yönelik diğer fiziksel çevreye ilişkin hizmetler, birbirini izleyen ve belirleyen süreçlerdir. Bu nedenle hizmetlerin düzgün planlanması ve kurulması engellilerin ihtiyaçlarının karşılanmasının temelini oluşturacaktır. Engelliler için sorunsuz bir yaşam ancak hukuksal, toplumsal ve örgütsel düzenlemelerin bir arada uyum içerisinde olmasına bağlıdır.

Öncelikle mevcut yasal düzenlemeler açısından bakıldığında, engelli bireylere yönelik mevzuatın dağınıklığı ve hizmet sunan kurumların fazlalığı göze çarpmaktadır. 01.07.2005 tarihli 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, beklenin aksine bu duruma bir çözüm getirmemiştir. Mevcut durumda dağınık mevzuat devam etmektedir. Bu durum da geçmişte olduğu gibi, hizmet sunumunun çok çeşitli kurumlar tarafından koordinasyonsuz biçimde yürütülmesine yol açmaktadır. Engellilere yönelik mevzuat tek bir çatı altında toplanmalıdır. Hizmet sunumunun çok çeşitli kurumlara değil de engellilere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini temin etmek için; ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, engelliler ile ilgili ulusal politikanın oluşmasına yardımcı olmak, engellilerin problemlerini tespit etmek ve bunların çözüm yollarını araştırmak üzere Başbakanlığa bağlı kurulan Özürlüler İdaresi Başkanlığı'na verilmesi koordinasyonsuz hizmet sunumunun önüne geçecek bir gereklilik olarak gözükmemektedir.

Ayrımcılıkla mücadele, engelli vatandaşlarımız için de büyük önem taşımaktadır. Çünkü toplumda en çok ayrımcılığa maruz kalan kesimlerden biri engellilerdir. Avrupa Birliği içinde daha yapılması gereken çalışmalar bulunmakla birlikte, Birliğin genişleme politikası içerisinde bu konu öncelikli başlıklardan biridir. Türkiye’de de 5378 sayılı “Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişik Yapılması Hakkında Kanun”un 41. Maddesi ile Türk Ceza Kanunu’nun 122. Maddesinin birinci fıkrasında geçen “dil, ırk, renk, cinsiyet” ibaresinden sonra gelmek üzere, “özürlülük” ibaresi eklenmiştir. Söz konusu

“engellilik” ibaresinin eklenmesi, Avrupa Birliği Komisyonu’nun ayrımcılık yapılamayacak konuların, hepsinin adının açıkça yazılmasını belirlemesi karşısında önemli ve gereklidir.

2004 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun da 122. Maddesi ile engelli bir bireyin her ne ad altında olursa olsun, sırf bu engeli dolayısıyla ayrımcılığa uğramasının yaptırımı bağlanması önemlidir. Ancak ispatı zor olan bu durumun titizlikle incelenerek, sadece kanun maddesi şeklinde kalmaması ve sorumluların cezalandırılması, böylece engellilerin ayrımcılığa uğramasının engellenmesi konusunda yargıya büyük görevler düşmektedir. Ayrıca 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile engellilere yönelik politikaların temel esasının ayrımcılıkla mücadele olması hedeflenmiştir. 5378 Sayılı Kanun engellileri ilgilendiren bir takım yasal düzenlemelerde değişiklik yapmasının dışında, yeni bir takım düzenlemeler de getirmiştir. İstihdam başlığını taşıyan 14. Madde, engellilere yönelik işyerlerinde yapılan ayrımcılığı karşı bir düzenlemedir. “İşe alımda; iş seçiminden, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan safhaların hiç birinde, özürülülerin aleyhine ayrımcı uygulamalarda bulunulamaz. Çalışan özürülülerin aleyhinde sonuç doğuracak şekilde, özrüyle ilgili olarak diğer kişilerden farklı muamelede bulunulamaz. Çalışan veya iş başvurusunda bulunan özürülülerin karşılaşılabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinde fiziksel düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile işyerleri tarafından yapılması zorunludur. Özürülülük durumları sebebiyle işgücü piyasasına kazandırılması güç olan özürülülerin istihdamı, öncelikle korumalı işyerleri aracılığıyla sağlanır” düzenlemesiyle kanun öncelikle engelli bireyin işe girmesi sürecinde başvuru formundan, işe girme aşaması ve çalışma koşullarına kadar, engellinden dolayı hiçbir ayrıma tabi tutulmaması için gerekli düzenlemeyi yapmıştır. Buna ilişkin yaptırım ise anılan kanunun 39. Maddesi ile 22.5.2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanununun 108. Maddesinin birinci fıkrası değiştirilerek sağlanmıştır. İş Kanununun 108. Maddesi “Bu kanunda öngörülen idari para cezaları, 101. Maddedeki idari para cezaları hariç, gerekçesi belirtilmek suretiyle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Bölge Müdürünce verilir. 101.

Madde kapsamındaki idari para cezaları ise, doğrudan Türkiye İş Kurumu İl Müdürü tarafından verilir.” şeklinde düzenlenmiştir. Bu halde engelli birey işe girmesi, çalışma koşulları gibi konularda, engelinden dolayı bir ayrımcılıkla karşılaşır ise söz konusu işyeri idari para cezasına çarptırılabilir. Bu konuda engelli bireylerin duyarlı olması ve durumu idari para cezası vermeye yetkili kuruluşa bildirmesi diğer engelli bireyler açısından da ayrımcılığın önlenmesi için oldukça faydalı olacaktır. Bu nedenle ceza alan bir işveren, ya da bu durumu öğrenen işverenler daha dikkatli davranmak durumunda kalacaklardır. Ayrıca yukarıda da belirtildiği üzere, engelli bireyin tek başına duyarlılığı çok bir şey ifade etmemektedir. Asıl mesele toplumun bu konuda eğitilmesidir. Eğer engelli bireylere karşı duyarlı bir toplum yaratılabilirse, ancak o zaman ayrımcılığa ilişkin düzenlemelerin anlam ifade edeceği unutulmamalıdır. Ancak ayrımcılığa ilişkin düzenlemeler bu konunun önceliğini yaratmak anlamında son derece yerinde olmuştur.

224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun'da kapsamlı ve sürekli hizmetin sağlanması, halkın yaşadığı her yere hizmet götürülmesi, "Herkese-her yerde ve her zaman sağlık hizmeti" sunulması devlete bir ödev olarak yükletilmiş ayrıca bu ödev başırmayan veya ulaşamayanlara hizmet götürülmesini de devlete yükleyerek engellilikte mücadelede devlete çok önemli sorumluluk yüklemiştir. Aslına bakılırsa, yapılan araştırmalarda özellikle engellilerin en fazla yararlandıkları hizmetin sağlık hizmeti olduğu bilinmektedir. Ancak bu hizmete bile ulaşamayan birçok engelli vatandaşın olması karşısında özellikle hizmetin, hizmete ulaşamayan vatandaşlara da götürülmesi çok önemli bir düzenlemedir.

Engellilere yönelik hizmetler oldukça kapsamlıdır. Engelli bireyler bu hizmetlerden ücretsiz yararlanmaktadırlar. Ancak Türk hukukunda ikili bir sistem benimsenmiş, yani özel eğitim ve normal eğitim ayrı düzenlemiştir. Birleşmiş Milletler Konvansiyonundaki sistem doğrultusunda Türkiye’de ayrılmış sistemde yürütülen eğitim sistemini, tek bir çatı altında toplamak için, maddi ve insan kaynaklarını kesin olarak önceden belirlenen bir tarihe kadar, özel eğitimden normal eğitime kaydırmaya ilişkin bir girişim bulunmamaktadır. Ancak engelli çocukların topluma entegrasyonlarının ancak tek bir sistemli eğitimle sağlanabileceği açıktır. Türkiye’de bu konuda yasal bir düzenlemeye ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Engelli bireyin eğitim hizmetinden parasız yararlanacağı ve devletin bunu karşılamak zorunluluğunu yukarıda belirttik. Devletin engelli bireyin eğitimini ne zamana kadar, diğer bir deyişle kaç yaşına kadar parasız karşılaması gerekliliği konusunda yargı yerlerinin vermiş olduğu son derece önemli kararlar vardır. Hükümetlerin engellilere verilecek parasız eğitim hizmetleri konusunda yaş sınırlarına gittiği görülmektedir. Ancak Danıştay kararları bu konuda hem eğitimin bir ömür olması, hemde zihinsel, fiziksel, görme gibi bir engel ayrımı yapılamayacağı yönündedir. Danıştay kararları doğrultusunda yasal bir düzenlemeye giderek verilecek hizmetler konusunda yaş sınırı ve engel ayrımı getirilebilecek idari düzenlemelerin önüne geçilmelidir.

İstihdama ilişkin olarak 4857 sayılı İş Kanunumuza göre, İşverenlerin 50 veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde, en az %3 oranından %6'ya kadar engelli çalıştırmak zorunluluğu önemli bir düzenlemedir. Ancak İngiltere gibi bu sınırın 20 işçi olduğu ülkelerin varlığı ve ülkemizdeki engelli nüfusun fazlalığı karşısında bu rakamın aşağı çekilmesi gerekliliktir. Bu düzenlemeye aykırılık teşkil edecek durumlar için toplanacak para cezalarının, Türkiye İş Kurumu bütçesinin, Maliye Bakanlığınca açılacak özel tertibine gelir kaydedilmesi ve bu hesapta toplanan paraların engellilerin mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyonu, kendi işini kurma ve bu gibi projelerde kullanılmak üzere Türkiye İş Kurumu'na aktarılması çok önemli bir düzenlemedir. Ancak böyle önemli bir hizmetin sadece idari para cezalarından toplanan parayla sınırlanması amacına tam ulaşmasını engelleyebilecektir. Ayrıca ilgili yönetmelikte yer alan engelli çalıştırma zorunluluğu olduğu halde çalıştırmadığı için işverenlerden kesilen ve kuruma aktarılan para cezalarının yalnızca engellilere, eski hükümlü çalıştırmadığı için işverenlerden kesilen ve kuruma aktarılan para cezalarının eski hükümlülere yönelik hizmetlerde kullanılabilmesi belirtilmektedir. Engellilere yönelik bir proje üretildiğinde engellilere yönelik yeterli kaynak olmadığı için bu projeye ödenek ayrılmayacaktır. Ancak bekli de imkân olmasına rağmen, eski hükümlülerin çalıştırılmadığı gerekçesiyle toplanan paralara dokunulmayacaktır. Bunun yerine kaynakların eşit kullanımı için tedbir alınmasının daha uygun olacağı kanısındayım.

Ayrıca 24.03.2004 tarihli Özürlü, Eski Hükümlü ve Terör Mağduru İstihdamı Hakkında Yönetmelik ile Türk İş Kurumu'nun, işverenlerden gelecek bilgilere ve yapacağı araştırmalara göre, engellilerin hangi işi yapabileceklerini belirleyerek,

işkolu ve meslek için gerekli olan nitelikleri de göz önüne alarak, engelliye mesleğe kazandırma eğitimi ve rehabilitasyon programlarından geçirecek olması, sadece yasal zorunluluk nedeniyle işe alınacak, kendisine iş verilmeden bir kenarda oturtulacak ve toplumla bütünleşme şansını yitirecek engelliler yerine; üreten, işe yaradığını hisseden ve toplumla bütünleşmiş engelliler yaratılabilmesi açısından çok faydalı olacak bir düzenlemedir. Ancak devletin bunu bir temenninin ötesine geçirecek tedbirler alması ve politikalar üretmesi yanında işverenlerin de mutlak işbirliği içinde duyarlı olmaları çok önemlidir.

Türkiye’de 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanununun 30. Maddesi gereğince 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununa eklenen ek 7. Madde ile sosyal güvenlik kurumlarına tabi olmayan, bakıma muhtaç engellilerden ailesini kaybetmiş olanlar ile ailesi ekonomik veya sosyal yoksunluk içerisinde bulunanlara bakım hizmetinin resmi veya özel bakım kurumlarında ya da ikametlerinde verilmesi gerekliliği hükme bağlanmıştır. Daha sonra söz konusu uygulamaya göre engelli bireyler arasında ayrımı ortadan kaldırmak ve daha geniş kapsamlı hizmet verebilmek amacıyla daha sonra Sosyal Güvenlik Kurumlarına tabi olanların da bakım hizmetinden yararlanması konusunda düzenleme yapılmıştır. Bu çok yerinde bir düzenleme olmakla birlikte Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelikte bakıma muhtaç engelli bireyi, özürlülük sınıflandırmasına göre ağır özürlü olduğu belgelendirilen; günlük hayatın tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getiremeyen bu nedenle de hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede olan, ayrıca her türlü gelirleri toplamı esas alınarak kendisi veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendisine düşen ortalama aylık gelir tutarının, bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3'ünden daha az olup bu durumun bakım raporu ile tespit edilenler olarak tanımlanmaktadır. Bugün asgari ücretin net tutarının 435 YTL olduğunu düşünürsek bunun üçte ikisinden az tutarında geliri olan engelli grubun bakıma muhtaç olarak değerlendirilmesinin bu kapsamı oldukça daraltmak maksatlı olduğunu düşündürmektedir.

Ayrıca bakım hizmetleri ile “Her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamı esas alınmak suretiyle; kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey

sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarı bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3'ünden daha az olan bakıma muhtaç özürllülere resmî veya özel bakım merkezlerinde ya da ikametgâhlarında bakım hizmeti verilmesi sağlanır.” hükmü getirilmiştir. Aslına bakılırsa, bakım hizmetleri içersinde en önemli olan hizmetlerin toplum temelli bakım hizmetleri olduğu açıktır. Çünkü engelli birey bakım evlerinde topluma entegre olma ve sosyal yaşama katılmada büyük zorluklar yaşamaktadır. Avrupa Birliği komisyonu tarafından da açıklanan ve yukarıda ayrıntılı olarak izah edilen raporda, bakım evlerinin engelli bireyleri toplumdan soyutladığı ve topluma entegre olmalarını zorlaştırdığı yönündedir. Bu nedenle ikametgâhta bakım hizmeti verilebilmesi yönündeki düzenleme son derece yerinde olmuştur.

Engelli bireyin bilgiye ulaşması ve toplumla iletişimi sağlaması kuşkusuz gerekliliktir. 5369 sayılı “Evrensel Hizmetin Sağlanması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile düşük gelirli, engelliler ve sosyal desteğe ihtiyacı olan grupların da evrensel hizmetten yararlanabilmesi için, (Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde herkes tarafından erişilebilir, önceden belirlenmiş kalitede ve herkesin karşılayabileceği makul bir bedel karşılığında asgari standartlarda sunulacak olan, temel internet erişimi de dahil elektronik haberleşme hizmetleri) uygun fiyatlandırma ve teknoloji seçeneklerinin uygulanabilmesine yönelik tedbirler alınacağı belirtilmektedir. Bu düzenleme ile engelli bireyin teknolojik hizmetlerden ucuza yararlanması amaçlanmıştır. Ancak bu düzenleme yeterli değildir. Avrupa Komisyonunun 13.09.2005 tarih ve COM (2005) 425 sayılı “E –Erişebilirlik” başlıklı tebliği, doğrultusunda engelli bireylerin bilgi toplumuna katılımında karşılaştıkları teknik engel ve zorlukların ortadan kaldırılmasını sağlayan yasal düzenlemelere acil olarak ihtiyaç bulunmaktadır.

Fiziksel çevreye ilişkin düzenlemeler fevkaledede önemlidir. Çünkü fiziksel çevre, engelli bireyin sosyal hayata katılımını sağlar. Kimseye muhtaç olmadan insan onuruna yakışır şekilde düzenlenmeyen bir fiziksel çevrede, engellilerin toplumsal entegrasyonundan söz edilemez. 3194 sayılı İmar Kanunu'na 1997 yılında eklenen ek madde ile fiziksel çevrenin engelli bireyler adına ulaşılabilir ve yaşanabilir kılınması için; imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve yapılarda, Türk Standartları Enstitüsünün ilgili standardına uyulması zorunludur hükmü son derece önemlidir. Ancak engellilerin ulaşımını sağlayan toplu taşıma veya binek araçlara ilişkin belirlenmiş standart bulunmamaktadır bu büyük bir eksikliklerdir.

634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanununun 42. Maddesine sonradan eklenen fıkra ile engelli bireylere yaşadıkları yerlerde kendi yaşamlarını kolaylaştıracak proje tadilatı hakkı verilmesi önemli bir düzenleme olmakla beraber, bu kanuna uygun olarak çıkarılan Yapılarda Özürlülerin Kullanımına Yönelik Proje Tadilat Komisyonları Teşkili, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin, Tadilat Giderleri başlıklı 11. Maddesi proje tadilatına ilişkin inşaat ve imalat giderleri başvuru sahibine aittir düzenlemesini getirmiştir. Bu durum maddi durumu iyi olmayan engelli vatandaşlar için bu hükümden yararlanma şansını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Bu konuda maddi durumu yetersiz engelli bireyler için ayrı bir düzenlemeye ihtiyaç vardır.

Fiziksel çevreye ilişkin yerel yönetimlere ödev yükleyen 5378 sayılı Özürlüler Kanununun geçici 2. Maddesinde, kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmi yapıların, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel altyapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapıların engellilerin erişebilirliğine uygun duruma getirileceği; geçici 3. Maddesinde de, Büyükşehir belediyeleri ve belediyelerin, şehir içinde kendilerince sunulan veya denetimlerinden gerçekleştirilen toplu taşıma hizmetlerinin engellilerin kullanımına uygunluğunu sağlayacağı hükmü altına alınmıştır. Bu uygulamaların gerçekleştirilmesi için tanınan yedi yıllık süre 07.07.2005 tarihinde başlamıştır. Diğer bir deyişle anılan kanun gereğince tüm bu şartların sağlanması için son süre 2012 tarihidir Ancak bu tarihe kadar gerekli düzenlemelerin yapılmamasına hiçbir yaptırım getirilmemiştir. Kanunun bu şekilde düzenlemesi onu bir temenni düzenlemesine dönüştürmektedir. Bu düzenlemenin mutlaka yaptırım getiren bir şekilde yeniden ele alınması gerekmektedir. Bunun dışında tüm belediye imar yönetmeliklerine engellilere yönelik düzenleme zorunluluğu ve standartlar getirilmesi eşitlik ve yeknesaklık açısından zorunludur.

Bu arada 19.07.2008 tarih ve 26941 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Özürlüler Veri Tabanı Oluşturulmasına ve Özürlülere Kimlik Kartı Verilmesine Dair Yönetmelik ile engelli bireylere ilişkin bir veri tabanının oluşturulması için başlatılan çalışma, engelli bireylerin yaşadıkları yer, çevre ve diğer koşullar hakkında sağlıklı bilgiler edinilmesine bu sayede kamu kurum ve kuruluşlarının hizmetleri daha bilinçli ve verimli yürütebilmesine imkan sağlayacağından önemli bir gelişmedir.

Ülkemizde 2005 yılında çıkarılan 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ve bu kanun çerçevesinde Avrupa Birliği'ne uyum sağlama amaçlı yönetmelikler çok önemli gelişmelerdir. Ancak düzenlemelerin birçoğunun yaptırım gücünün olmaması engellilere yönelik hizmetler konusunda uygulamada sorunlar çıkarabileceği kanısındayız.

KAYNAKLAR

ACTON, Norman. "Employment of Disabled Persons: Where Are We Going", **International Labour Review**, Cilt:120, Sayı:1, 1981, ss.1-14

AKYÜZ, Yahya. **Türk Eğitim Tarihi**, 7. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.

ALEST, Edoardo. "**Disability in Italy**" Legal Concept, 01.07.2007, www.law.uiuc.edu/publications/cil&pj/archive/vol_24/issue_4/AlesArticle24-4.pdf (17.02.2007).

ALPAGUT, Gülsevil. "Korumalı İşyeri kavramı ve Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmeliğin Değerlendirilmesi", **SİCİL**, Sayı:3, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası Yayını, İstanbul, 2006, ss.29-36.

ANN, Anschengrau ve George Seage R. **Essentials of Epidemiology in Public Health**, Bartlett Publishers, Kanada, 2003.

ARTAR, Yıldız ve Çağla Karabacakoğlu. **Türkiye'de Özürlüler Turizminin Geliştirilmesine Yönelik Olarak Konaklama Tesislerindeki Altyapı Olanaklarının Araştırılması**, Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara, 2003.

BARBOTTE, Eric, Francis Guillemin ve Narkasen Chau. "Prevalance of Impairments, Disabilites, Handicaps and Quality of Life in the General Population: A Review of Recent Literature", **Bulletin of the World Health Organization**, Cilt: 79, 2001, ss 1047-1055.

BIRNBAUM, RJ. "Neuroscience And Psychopharmacology Into The Next Millennium.", **CNS Spectr**, Cilt:4, Sayı:7,1999,ss.36-52.

BİLGİLİ, Özkan. **Sosyal Güvenlik Kılavuzu**, 5502 ve 5510 sayılı Kanuna Göre, İzmir Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayın No:52, İzmir, 2006

BLAKE, Jo Dona ve Dan Scott. **Employment of Persons with Disabilities: Physical Medicine and Rehabilitation**, W.B. Saunders Company, Philadelphia, 1998.

BOLLA Alexander J. “Distributive Justice and the Physically Disabled: Myth and Reality”, **Missouri. Law. Review**, Cilt:48, 1983, ss. 983-990.

BOOTH, Tim ve Wendy Booth. **Parenting under pressure: Mothers and fathers with Learning Difficulties**, Open University Press., Buckingham,1998.

BRUYERE, Susanne M, William A Erickson ve Joshua Ferrentino. “Identity and Disability in the Workplace”, **William & Mary Law Review**, Cilt.44, 2002–2003, ss.1173–1196.

BYRON, Margaret, Zoe Brownett Cockshott ve Hilary Tina Ramkalawan. “What Does Disability Mean for Medical Students? An Exploration of the Words Medical Students Associate With the Term Disability”, **Medical Education**, Cilt: 39, ss.176-183, 2005.

CASTENDIEK, Jan ve Günther Hofmann. **Das Recht der Behinderten Menschen**, Nomos 2, Auflage Baden, 2005.

CHINO, Naoichi ve diğerleri. “International Issues in Rehabilitation Medicine”, **Rehabilitation Medicine: Principles and Practice**, der. Joel A. Delisa, Bruce M. Gans, William L. Bockenek, Philadelphia, 1998.

CHRISTIE SR. “AIDS, Employment, And The Direct Threat Defense: The Burden Of Proof And The Circuit Court Split”, **Fordham Law Rev**, Cilt.76, Sayı:1, 2007, ss.235-83

CLEMENTS, Luke ve Janet Read. **Disabled People and European Human Rights**, The Policy Pres, Bristol,1993.

CONNOR, David J ve Beth A Ferri. “The Conflict Within: Resistance to Inclusion and Other Paradoxes in Special Education”, **Disability and Society**, Cilt: 22, Sayı:1, 2007, ss.: 63-77.

ÇINARLI, Serkan. **Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü Bağlamında Vakıf Üniversiteleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003.

ÇİFTÇİ, Ahmet. **Türk Eğitim Hukuku**, Ankara, 1995.

DAVID, J Connor ve Beth A Ferri. “The Conflict Within: Resistance to Inclusion and Other Paradoxes in Special Education”, **Disability and Society**, Cilt: 22, Sayı:1, 2007, ss.63-78.

DELISAI Joel A ve Peter Thomas. “Physicians With Disabilities and the Physician Workforce: a Need to Reassess Our Policies”, **American Journal of Physical Medicine and Rehabilitation**, Cilt:84, Sayı:1, 2005, ss: 5-11.

De MATTEO, D, G Marczyk ve M Pich. “A National Survey of State Legislation defining mental retardation: implications for policy and practice after” , **Atkins. Behav Sci Law**, Cilt: 25, Sayı:6, 2007, ss.781-802.

DEMİR, Fevzi. **Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, Anadolu Matbaacılık, İzmir,2005.

İş Hukuku ve Uygulaması, Birleşik Matbaacılık, İzmir,2005.

DERDİMAN, Ramazan Cengiz. **Türkiye İdaresinin Hukuksal Yönü ve Yapısı**, Aktüel, İstanbul, 2004.

DETELS, Roger, James McEwen, Robert Beaglehole ve Heizo Tanaka. **Oxford Textbook of Public Health**, Fourth Edition, Oxford, İngiltere, 2002.

DIMOND, B. “The Mental Capacity Act 2005 and decision-making: best interests”, **Br J Nurs**, Cilt: 16, Sayı:19, 2007, ss.1208-1210.

DOĞAN, Birol. **Spor Sosyolojisi ve Uygulamalı Spor Sosyolojisine Giriş**, Meta Basım, İzmir, 2004

DOYLE, Brian. “Disabled Workers' Rights, the Disability Discrimination Act and the UN Standard Rules”, **Industrial Law Journal**, Cilt:25, 1996, ss. 1-14.

EISENBERG, Mitchell S. “The Rights of People With Disabilities to a Barrier-Free Environment: U.S Compliance with International Law”, **New York University Journal of International Law & Politics**, Cilt:20, ss. 929-966, 1987-1988, s. 92.

ERGÜN, Mehmet. “Ayrımcılık ve Özürlüler”, **Öz-Veri**, Sayı 1, Mayıs, 2005, ss. 377-388.

ESEN, Bülent Nuri. **Anayasa Hukuku: Genel Esaslar**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970.

FİŞEK, Nusret H. **Halk Sağlığına Giriş**, Çağ Matbaası, Ankara, 1985.

FREYHOFF, Geert, Camilla Parker, Magali Coue ve Nancy Grey. **Included In Society**, Les Editions Europeenes, 2004.

GİRİTLİ, İsmet, Pertev Bilgen ve Tayfun Akgüner. **İdare Hukuku**, Der Yayınevi, İstanbul, 2001.

GOETZ, Iris ve diğeri. "Functional Impairment in patients with mania: baseline results of the EMBLEM study", **Bipolar Disorders**, Cilt: 9, 2007, ss. 45-52.

GOSTIN, Lawrence O ve Gable Lance. "Human Rights of Persons with Mental Disabilities: A Global Perspective on the Application of Human Rights Principles to The Mental Health", **Maryland Law Review**, Cilt:63, 2004, ss.20-121.

GÖZE, Ayferi. **Sosyal Devlet Sistemi**, İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi, 1976.

GÖZLER, Kemal. **İdare Hukuku Dersleri**, Ekin, Bursa, 2007.

GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref. **Anayasa Hukuku**, Ankara, 1989.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref. **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**, Ankara, 2005.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref. Turgut Tan. **İdare Hukuku**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2007.

GÜNDAY, Metin. **İdare Hukuku**, 5. Basım, Ankara, 2002.

HANSAJKOB, Maria. Vereinbarkeit des Deutschen Behindertenrechts Insbesondere des SGB IX, Mit der Europäischehen Rahmenrichtlinie 2000/78/EG (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Berlin, 2005.

HARTLEY, SL, DM Sikora ve R. McCoy. "Prevalence and risk factors of maladaptive behaviour in young children with Autistic Disorder", **J Intellect Disabil Res**, Epub ahead of print, Apr 27 2008, [].

HAYRAN, Osman ve Haydar Sur. **Sağlık ve Hastalık**, Çelik Matbaası, İstanbul, 1998.

HENDERSON, DC, L Kunkel ve DC Goff. **Psychosis and Schizophrenia in Massachusetts General Hospital Psychiatry Update and Board Preperation**, der. TA Stern, JB Herman, McGraw-Hill Companies, 2004.

HENDRIKS, Aart. "Disabled Persons and Their Right to Equal Treatment: Allowing Differentiation while Ending Discrimination", **Health and Human Rights**, Cilt: 1, Sayı: 2, 1995, ss. 152-173.

HERR, Stanley S. "Rights of Disabled Persons: International Principles and American Experiences", **Columbia. Human Rights Law Revisions**, Cilt:12, 1980-1981, ss.1-55.

HJERN, A, F Lindblad ve KK Boman. "Disability in Adult Survivors of Childhood Cancer: A Swedish National Cohort Study", **J Clin Oncol**, Cilt:25, Sayı:33,2007, ss.5262-5266.

JOACHIM, Weyand ve Schubert Jens. **Das neue Schwerbehindertenrecht**, Nomos, Baden, 2001.

KADAVÁ, Charlotte. Czech Republic, European Industrial Relations Observatory Online New **Legislation Seeks to Tackle Discrimination**, 07.12.2004 <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2004/12/inbrief/cz0412101n.htm> (27.12.2007).

KAISER, L ve LH Allen. "Position Of The American Dietetic Association: Nutrition And Lifestyle For A Healthy Pregnancy Outcome", **J Am Diet Assoc**, Cilt: 108, Sayı:3, 2008, ss.553-561.

KAPANİ, Münci. **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.

KARA, Uğur. **Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü**, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı, Ankara, 2004.

KARAHANOĞULLARI, Onur. **Kamu Hizmeti: Kavram ve Hukuksal Rejim**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002.

KARATEPE, Şükrü. **İdare Hukuku**, Üniversite Kitabevi, İzmir, 1993.

KARLUK, Rıdvan. **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.

KENNEDY, M. “Not the Only Way to Communicate: a Challenge to the Voice in Child Protection Work”, **Child Abuse Review**, Cilt:1, No: 3, s. 77-109.

KENT, MR, BJ Chandler ve MP Barnes. “An epidemiological survey of the health needs of disabled people in a rural community”, **Clinical Rehabilitation**, Cilt:14, 2000, ss. 481–490.

KERSTEN, P, MA Mullee, JAE Smith, L McLellan ve S George. “Generic health status measures are unsuitable for measuring health status in severely disabled people.”, **Clinical Rehabilitation**, Cilt: 13, 1999, ss.219–228.

KLEIN, Judith ve Camillia Parker. “Making Social Inclusion a reality: The Challenge for People with Mental disabilities in Central and eastern Europe”, **Eurohealth**, Cilt:9, Sayı:3, 2003, s16.

KOÇ, Ömer. “Korumalı İşyeri”, **Yeni Yüzyıl**, Sayı:3, İstanbul, 2008, ss.70-72.

KOSSENS, Michael, Michael Maaß ve Brigitte Steck. **Grundzüge des neuen Behindertenrechts**, C.H Beck, München, 2003.

KÜEY, L. “ The impact of stigma on somatic treatment and care for people with comorbid mental and somatic disorders”, **Current Opinion In Psychiatry**, 2008 (baskıda).

LAWSON, Anna. “United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: New Era or False Dawn”, **Syracuse Journal of. International Law. & Com**, Cilt:34, 2006–2007, ss. 563-620.

LEUCHT, S ve K Fountoulakis. “Improvement of the physical Health of People With Mental Illness”, **Current Opin Psychiatry**, Cilt:19, 2006, ss. 411–412.

LONDSDALE, Susan. **Women and Disability The Experience of Physical Disability: Among Women**, Basingstoke, Macmillan, 1990.

MAGDA, Devas. Support and Access in Sports an Leisure Provision” **Disability and Society**, Cilt: 18, Sayı: 2, 2003, ss.231-245.

MATTHEWS, J ve G Papakostas. “Mood Disorders: Depression” in **Massachusetts General Hospital Psychiatry Update and Board Preperation**, der. TA Stern, JB Herman, McGraw-Hill Companies, 2004.

Mc DONNELL, Rebecca ve Albert Weale. “Regulating for Equal Employment Opportunities: The Case of the Disabled Quota”, **Journal of Law and Society**, Cilt: 11, Sayı: 1, 1984, ss. 105-114.

Mc INTYRE, RS, JK Soczynska, JL Beyer ve diğerleri. “Medical Comorbidity İn Bipolar Disorder: Re-Prioritizing Unmet Needs”, **Curr Opin Psychiatry**, Cilt: 20, 2007, ss.406–416.

Mc KENZIE, F. James, R. Robert Pinger ve Jerome E Kotecki. **An Introduction to Community Health**, Fourth Edition, Health Bartlett Publishers, Kanada, 2002.

MEAGER ve diğerleri. **Monitoring the Disability Discrimination Act (DDA) 1995**, Departmet for Education and Employment, Nottingham, 1999.

MELVILLE, C. “Discrimination and Health Inequalities Experienced by Disabled People”, **Medical Education**, Cilt:.39, 2005, ss. 122–126.

MEŞHUR, Filiz Alkan. “Özürülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği ve uygulanan İstihdam Programlarının Değerlendirilmesi”, **Öz-Veri**, Sayı 2, Ankara, Aralık, 2004.

MYHILL, Christine E. “ICT for Access to Information Services for Disabled People: an Overview of the Projects and Services at Gateshead Libraries Service”, **Program**, Cilt: 36, Sayı: 3, 2002, ss. 176-181.

NEUFELDT, Aldred H. “Empirical Dimensions of Discrimination Against Disabled People”, **Health and Human Rights**, Cilt: 1, Sayı: 2, 1995, ss. 174-189.

OKUR, Nejla. **Özürülere Yönelik Örgütlenmenin İncelenmesi**, T.C Başbakanlık Özürülür İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

ORMEL, J, M Petukhova, S Chatterji, S Aguilar-Gaxiola, J Alonso, MC Angermeyer, EJ Bromet, H Burger, K Demyttenaere, G de Girolamo, JM Haro, I Hwang, E Karam, N Kawakami, JP Lépine, ME Medina-Mora, J Posada-Villa, N Sampson, K Scott, TB Ustün, M Von Korff, DR Williams, M Zhang, RC Kessler. “Disability And Treatment Of Specific Mental And Physical Disorders Across The World”, **Br J Psychiatry**, Cilt:192, 2008, ss.368-75.

ÖZAY, İl Han. **Günışığında Yönetim**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

ÖZBUDUN, Ergun. **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1992.

ÖZTEK, Zafer. “Türkiyede Sağlık Hizmetleri Sorunlar ve Çözümler”, http://www.ebto.org.tr/index.php?Itemid=78&id=158&option=com_content&task=view, (05.01.2008).

PARKER, Gordon, Alan Rosen, Tom Trauer ve Dusan Hadzi-Pavlovic. “Disability Associated With Mood States and Comparator Conditions: Application of the Life Skills Profile Measure of Disability”, **Bipolar Disorders**, Cilt: 9, 2007, ss. 11–15.

PÄTTINIEMI, Pekka. **Case Finland: Development of Legal Framework for Social Enterprises in Finland**, 28.09.2006, Zagreb, <http://www.oecd.org/dataoecd/8/51/37508850.pdf>, (27.12.2007).

PEARSON, Charlotte ve Nick Watson. “Tackling Disability Discrimination in the United Kingdom: The British Disability Discrimination Act”, **Washington University of Journal of Law& Policy**, Cilt:23, Sayı: 95, 2007, ss. 95-120.

PERLIS, RH ve SN Ghaemi. **Bipolar Disorder in Massachusetts General Hospital Psychiatry Update and Board Preperation**, der. TA Stern, JB Herman, McGraw-Hill Companies, 2004, <http://serendip.brynmawr.edu/bb/neuro/neuro99/web2/Gosselink.html> (15.01.2008).

QUINN, Gerard ve Theresia Degener. **Human Rights and Disability: The Current Use of the Future Potential of United Nations Human Rights Instruments in the Context of Disability**, New York: United Nations, 2002.

READ, Janet ve C Harrisson. Disabled Children living away from home in UK:recognising hazards and promoting god practice **Journal of Social Work**, Cilt:2, Sayı:2, ss. 31-211.

REİSOĞLU, Safa. **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**, Beta yayınları, İstanbul, 2001.

RIMMER, JA ve JL Rowland. “Physical Activity For Youth With Disabilities: A Critical Need In An Underserved Population”, **Dev Neurorehabil**, Cilt:11, Sayı:2, 2008, ss.141-148.

ROY, Elise C. “Aiming for Inclusive Sport: the Legal and Practical Implications of the UnitedNation’s Disability Convention for Sport, Recreation and Leisure for People with Disabilities”, **Entertainment and Sports Law Journal**, Cilt:5, Sayı:1, 2007, ss.1-12.

SARAÇ, Çoşkun. “Son Tasarı Işığında 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun Başlıca Yenilikleri”, **Sicil**, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası Yayını, Sayı:9, İstanbul, 2008, ss.120-131.

SCHMIDT, Marlene. **Das Arbeitsrecht der Europaeischen Gemenischaft**, Nomos, 2006.

SCHOMERUS, G ve MC Angermeyer. “Stigma And Its Impact On Help-Seeking For Mental Disorders: What Do We Know?”, **Epidemiol Psichiatr Soc.**, Cilt:17, Sayı:1, 2008, ss. 31-37.

SCULLION, P. “Disabled People As Health Service Employees: How To Break Down The Barriers”, **Nursing Management**, Cilt: 7, Sayı: 6, 2000, ss. 8-13.

SIMONS, K. Home, Work And Exclusion: **The Social Policy Implication Of Supported Living And Employment For People With Learning Disabilities**, York:York Publishing Services, Weston Journal of Social Work, 2002.

SOYSAL, Mümtaz. **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1993.

SÖZER, Ali Nazım. **Türkiye’de Sosyal Hukuk**, Kamu İşverenler Sendikası Yayınları, İzmir, 1994.

Sosyal Sigorta İlişkisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları No:0906., İzmir, 1991.

STEVEN, Paul. “Disability Civil Rights and a New Paradigm for the Twenty-First Century: The Expansion of Civil Rights beyond Race, Gender, and Age”, **University of Pennsylvania Journal of Labor and Employment Law**, Cilt:1, 1997-1998, ss.511- 526.

ŞAHİN, Hatice. “Engellilik: Sağlık Çalışanlarının ve Tıp Eğitiminin Bakış Açısı Nedir?” , **Toplum ve Hekim**, Sayı 3, 2005, ss. 219-228.

TANİLLİ, Server. **Devlet ve Demokrasi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1981.

TANÖR, Bülent ve Necmi Yüzbaşıoğlu. **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

TANÖR, Bülent. **Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar**, May Yayınları, İstanbul, 1978.

TEKİNALP, Ünal ve Gülören Tekinalp. **Avrupa Birliği Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

TENBROEK, Jacobus ve Floyd W. Matson. “The Disabled and the Law of Welfare”, **California Law Review**, Cilt: 54, Sayı: 2, 1966, ss. 809-840.

TUFAN, İsmail ve Özgür Arun. Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 İkincil Analizi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu, **Proje No: SOBAG-104K077**, Ankara,2006.

TUNAYA, Tarık Zafer. **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, S. Garan Matbaası, İstanbul, 1969.

TÜRK DİL KURUMU, **Türkçe Sözlük**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992.

US PREVENTIVE SERVICES TASK FORCE. “Screening for phenylketonuria (PKU): US Preventive Services Task Force Reaffirmation recommendation”, **Ann Fam Med**, Cilt:6, Sayı:2, 2008, ss.166.

VANHALA, L. “Fighting Discrimination Through Litigation In The UK: The Social Model Of Disability And The EU Anti-Discrimination Directive.” **Disability & Society**, Cilt:21, Sayı:5, 2006; ss. 551–565.

WEISS, Gregory L ve Lynne E. Lonquist. **The Sociology of Health, Healing and Illness**, Prentice Hall, 1994.

WEYAND, Joachim ve Schubert Jens. **Das Neue Schwerbehindertenrecht**, Nomos, Baden, 2001.

WOLFENBERGER, W. "The Fiftieth Anniversary of What Appears to be The World's First Doctoral Degree Program in Mental Retardation: Some Reminiscences of an Early Graduate", **Intellect Dev Disabil**, Cilt: 46, Sayı: 1, 2008, ss. 64-79.

YAŞAR, Nuri. **İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

ZARB, Gerry. **Removing Disabling Barriers**, Policy Studies Institute London, 1995.

RAPORLAR, ÇALIŞMA METİNLERİ ve İNTERNET KAYNAKLARI

Activities of the European Union, **The employment policy guidelines**, 2003–2005, <http://europa.eu/scadplus/leg/en/cha/c11319.htm>, (29.10.2007).

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, **Avrupa Sosyal Politikası ve Engelliler**, 20.03.2007, http://min.avrupa.info.tr/QA/forum/viewthread.php?-lang=1&forum_id=63&thread_id=3136, (22.11.2007).

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, **Avrupa Birliği ve Özürlülük Raporlar**, <http://www.ozida.gov.tr/raporlar/uluslararası/abveozurluluk.htm>, (15.02.2008).

COM (1993) 433 Final, http://europa.eu/pol/trans/index_en.htm (20.11.2007).

Communication From The Commission To The Council, The European Parliament, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions, Situation of disabled people in the enlarged European Union: **the European Action Plan 2006-2007**, COM (2005) 604 final, Brussels, 28.11.2005, http://ec.europa.eu/employment_social/index/com_2005_604_en.pdf, (27.12.2007).

Communication From The Commission To The Council, The European Parliament, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions, **“Equal opportunities for people with disabilities: A European Action Plan”**, 30.10.2003, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0650en01.pdf (03.12.2007).

Communication From The Commission To The Council, The European Parliament And The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions, **Accessibility** [SEC(2005)1095], 13.09.2005, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0425en01.pdf (26.12.2007).

Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee of the Regions, Situation of disabled people in the enlarged European Union: **The European Action Plan 2006-2007**, COM (2005) 604 final, Brussels, 28.11.2005.

Communication from the Commission to the Council, The European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, **Towards a Barrier Free Europe for People with Disabilities**, COM (2000) 284 Final, 12.05.2000.

Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions **White Paper on Services of General Interest**, 12.05.2004, http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2004/com2004_0374en01.pdf, (23.12.2007).

Conceptual Paper. “The Right to Education for Persons with Disabilities:Towards Inclusion-ED/BAS/EIE/2004/1 REV”, Aralık, 2004.

Cyprus, Social Insurance Services National Strategy Report on Pensions, 2005, http://ec.europa.eu/employment_social/missoc/2006/01/2006_01_cy_en.pdf (27.12.2007)

Disabilities under IDEA, **Special Educational Lawyers**, <http://www.specialeducationlawyers.info/disabilities.htm#attention>, (30.03.2008).

Disability Prevention and Rehabilitation **Report of the WHO Expert Committee on Disability Prevention & Rehabilitation-WHO Technical Report Series 668**, World Health Organization, Geneva, 1981.

Discrimination Law In the Field of Employment. (The Danish association of Polioand other accident Victims). June 2004, http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/pdf/aneval/disabfull_da.pdf, (27.12.2007).

Dutch Equal Treatment Commission, Equal Treatment (disability And Chroniz Illness) Act. September, 2003, <http://www.cbg.nl/cgb190.php>, (27.12.2007)

Employment & Training Corporation, <http://www.etc.gov.mt/>, (27.12.2007).

Employment Social Affairs & Equal Opportunities, **Action against discrimination** , Civil Society, Hungary, http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/legis/lgms_en.htm (27.12.2007).

Employment Social Affairs & Equal Opportunities, Implementation of Anti-discrimination directives into national law, Holger Kallehauge- High Court Judge & President of PTU, Report from The Kingdom of Denmark. On Danish Disability Discrimination Law In the Field of Employment. (The Danish association of Polioand other accident Victims).June 2004, http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/pdf/aneval/disabfull_da.pdf, (27.12.2007).

Employment Social Affairs & Equal Opportunities, Quality Work in The Public Employment Services of the EU/EEA - an overall review of development trends, http://ec.europa.eu/employment_social/employment_strategy/pdf/ReviewQualityManagement-EN.pdf, (27.12.2007).

Employment, Social Affairs & Equal Opportunities, Calls for Tender/Grants of Directorate general for Employment, Social Affairs & Equal Opportunities, **Open call for Tender VT/2005/021**, 22.06.2005, http://ec.europa.eu/employment_social/calls/2005/vt_2005_021/index_en.html (27.12.2007).

European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit D.4, **Equality and non-discrimination:Annual Report 2006**, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006.

Europe's Information Society Thematic Portal, **e-inclusion policy**, http://ec.europa.eu/information_society/activities/einclusion/policy/a_documents/austria_einclusion.doc, (27.12.2007).

European Commission Communication to the Spring European Council Working together for growth and jobs A new start for the Lisbon Strategy, 02.02.2005, http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/COM2005_024_en.pdf, (03.12.2007).

European Commission Directorate General for Employment and Social Affairs, **Definitions of Disability In Europa: A Comparative Analysis**, (Yayınlanmamış Rapor), 2002.

European Commission, Directorate General for Employment and Social Affairs Unit, **Equality and non discrimination in an enlarged European Union**, Office for Official Publications of the European Communities, Luxemburg, 2004.

European Commission, Directorate General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Unit, **Combating Discrimination A Training Manual**, Official Publications of the European Communities, Luxemburg, 2006.

European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit D.4, **Equality and non-discrimination:Annual Report**, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006.

European Commission, Employment, Social Affairs & Equal Opportunities, **Fight against poverty and social exclusion: common objectives for the second round of National Action Plans**, Brussels, 25. 11. 2002, http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/soc-incl/counciltext_en.pdf. (29.10.2007).

European Council of Lisbon - European Commission, investigating in European research, open method of coordination (OMC), Mart 2000, http://ec.europa.eu/invest-in-research/coordination/coordination01_en.htm#1, (27.12.2007).

European Foundation for the improvement of Living & Working Conditions, Füngeling Router Job Creation Project, Germany, <http://www.eurofound.europa.eu/areas/socialcohesion/egs/cases/de002.htm>, (27.12.2007).

Eurostat, Statistics in Focus: Population Social Conditions Theme-3, Office for Official Publication of the Communities, Luxemburg, 2003.

EU-wide campaign, **For Diversity. Against Discrimination**, The campaign to combat discrimination in the European Union will run from 2003 to 2007, <http://www.stop-discrimination.info/>, (11.10.2007).

Government Offices of Sweden, Ministry of Integration and Gender equality, **Prohibition of Discrimination in Working Life of People with Disability Act SFS 1999: 132**, 2002, <http://www.sweden.gov.se/sb/d/2025/a1-9959;jsessionid=af4Eayj3AoL8>, (18.10.2007)

Greek Manpower Employment Organization, **The International Environment and the Role Of O.A.E.D. in Society**, http://www.oeed.gr/Pages/SN_151.pg, (27.12.2007).

Handikappombudsmannen – HO, 1999, <http://www.ho.se>, (20.11.2007). http://ec.europa.eu/employment_social/socprot/disable/com271/comfinal_en.pdf (22.11.2007)

http://www.alomaliye.com/4731_sayili_kanun.htm, (26.11.2007).

<http://www.lm.gov.lv/print.php?id=1689>, (27.12.2007).

İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü, 09.01.2007,
http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/mev/mev_yon/y_tibbicihaz.pdf, (22.11.2007)

Labour Market Services and Benefits ActmPassed 28 September 2005
Entered into force 1 January 2006 (RT1 I 2005, 54,30),
<http://www2.sm.ec/tta/failid/Labour%20Market%20Services%20and%20Benefits%20Act%20-%20ver%2029.12.2006.a.doc> (27.12.2007).

National Action Plan on Social Inclusion for 2004-2006, Poland, Ministry of
Social Policy Warsaw, 2004, http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/soc-incl/nap_incl_pl_2004_en.pdf (27.12.2007).

Office for Official Publication of the European Communities, **Eurostat**,
Statistics in Focus: Population and Social Conditions Theme-3, Lüksemburg,
2003.

Proposal for a Regulation Of The European Parliament And Of The Council
on International Rail Passengers' Rights and Obligations (presented by the
commission) 03.03.2004, <http://ec.europa.eu/transport/rail/package2003/doc-/com143-en.pdf>, (27.12.2007).

Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND
OF THE COUNCIL Z vd. 34 EHRR 3 29392/95, 2001,
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=z%20%7C%20united%20%7C%20kingdom&sessionid=3686923&skin=hudoc-en>, (22.11.2007).

Social Services Act, SFS- 2001:453, 07.07.2001, www.sweden.gov.se
(17.02.2007).

Study On Practices And Policies In The Social Enterprise Sector In Europe
Austrian Institute For Sme Research, **Country Fiche – Slovenia**, Vienna 2007,

http://ec.europa.eu/enterprise/entrepreneurship/coop/projects-studies/doc/country_fiches_lv.pdf, (27.12.2007).

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, **III. Özürlüler Şurası Bakım Hizmetleri Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Yayın No:45, İstanbul, 2007.

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı; Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, **Türkiye Özürlüler Araştırması 2002**, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı Matbaası, Ankara, 2004.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 24.05.2004, http://www.calisma.gov.tr/birimler/isggm/isg_yonetmeligi.htm, (22.11.2007).

T.C. Danıştay Başkanlığı, Danıştay bilgi bankası, <http://www.danistay.gov.tr/kerisim/container.jsp>, (05.07.2007).

T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 29.06.2001, http://www.alomaliye.com/urunlere_iliskin_teknik_mevzuati.htm, (22.11.2007).

T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 31.01.2007, <http://www.sanayi.gov.tr/webedit/gozlem.aspx?sayfaNo=1809>, (22.11.2007).

Telekomünikasyon Kurumu, 24.03.2007, http://www.tk.gov.tr/Duzenlemeler/Hukuki/yonetmelikler/2007/terminal_ekipmanlari_yon_24_03_2007.doc, (23.11.2007).

The Council for Disability Rights, **A Parent's Guide to Special Ed / Special Needs**, <http://www.disabilityrights.org/appendix.htm>, (30.03.2008).

The Swedish Public Employment Service Performance in Brief, Jan.–June 2007, http://www.ams.se/admin/Documents/ams/eng_koaf07.pdf, (27.12.2007).

The UN and Persons with Disabilities, **United Nations Commitment to Advancement of the Status of Persons with Disabilities**, 1975, www.un.org/esa/socdev/enable/disun/htm, (17.05.2007)

TS 9111 Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları, 1. Baskı, Ankara, 1991.

TS 12460 Şehir İçi Yollar-Raylı Taşıma Sistemleri-Bölüm 5: Özürlü ve Yaşlılar İçin Tesislerde Tasarım Kuralları,1. Baskı, Ankara, 1998.

TS 12576 Şehir İçi Yollar- Özürlü ve Yaşlılar İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yollarda Yapısal Önlemler ve İşaretlemenin Tasarım Kuralları, Ankara, 1999.

Türk Standartları Enistütüsü, <http://www.tse.org.tr/Turkish/tse/kurulus.asp> (30.03.2008)

UN Enable, Centre for Studies on Inclusive Education, Inclusive education: disabled persons and education in the new UN Disability Convention “**Opportunities provided by the drafting of the new Convention**”, <http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahc3csie.htm>, (30.03.2008).

UNESCO, **Inclusive Quality Education**, www.unesco.org/education/inclusive, (13.04. 2008).

UN Enable, Centre for Studies on Inclusive Education, Inclusive education: disabled persons and education in the new UN Disability Convention “**Opportunities provided by the drafting of the new Convention**”, <http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahc3csie.htm>, (30.03.2008)

WHITE PAPER European Transport Policy for 2010: Time to Decide, 12.09.2001, http://ec.europa.eu/transport/white_paper/documents/doc/lb_com_20-01_0370_en.pdf, (24.12.2007)

Yerel Yönetimler İçin Özürlülere Yönelik Fiziki Ve Mimari Düzenleme Klavuzu, www.ozida.gov.tr, (30.03.2008).

Yerel Yönetimler ve Özürlüler Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri, **II. Özürlüler Şurası**, Ankara, 26-28 Eylül 2005.

YASAL DÜZENLEMELER

98/376/EC sayı ve 4 Haziran 1998 tarihli **Özürllüler İçin Park Kartı Verilmesi Konsey Tavsiye Kararı**, <http://www.ozida.gov.tr/>, (26.11.2007)

2001/85 EC, http://ec.europa.eu/enterprise/automotive/directives/vehicles/dir-2001_85_ce.html, (20.11.2007).

2003/25/EC sayı ve 14 Nisan 2003 tarihli **Ro-Ro Yolcu Gemilerine Yönelik Özel Denge Şartları Hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi** <http://www.denizcilik.gov.tr/mevzuat/dosyam/2003-2CE%20Tur..doc>, (26.11.2007)

Americans with Disabilities Act (ADA) 1990, 42 U.S.C. §§ 12101 et seq., <http://www.ada.gov/pubs/ada.htm>, (30.03.2008).

Disability Discrimination Act 1995 (c.50), 1995, **CHAPTER 50**, <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1995/1995050.htm#aofs>, (17.02.2007).

Dutch Equal Treatment Commission, Equal Treatment (Disablity And Chronic Illness) Act, September.2003, <http://www.cgb.nl/cgb190.php>, (27.12.2007).

Office of Public Sector Information, **Disability Discrimination Act 1995**, Chapter 50, <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1995/1995050.htm>, (21.10.2007).

Office of the Attorney General, **Irish Employment Equality Act, 1998**, Chapter 39- Functions of Authority, <http://www.irishstatutebook.ie/1998/en/act/pub/0021/index.html>, (21.10.2007).

Official Journal of 19.12.2001 the European Communities, Council Decision of 3 December 2001 on the European Year of People with Disabilities 2003, http://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/disable/com271/comfinal_en.pdf, (22.11.2007).

Official Journal of the European Communities, COMMISSION REGULATION (EC) No 2204/2002 of 12 December 2002 on the application of Articles 87 and 88 of the EC Treaty to State aid for employment, 13.12.2002, http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2002/l_337/l_33720021213en00030014.pdf, (22.11.2007).

Official Journal of the L 303/16 European Communities, COUNCIL DIRECTIVE 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, 02.12.2000, http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2000/l_303/l_30320001202en00160022.pdf(22.11.2007).

Prohibition of Discrimination in Working Life of People with Disability Act SFS 1999:132, 2002, <http://www.sweden.gov.se/sb/d/2025/a/19959-;jsessionid=af4Eayj3AoL8>, (18.10.2007).

Swedish Work Environment Authority, **The Work Environment Act**, 1977, <http://www.av.se/inenglish/>, (18.10.2007).

T.C. Adalet Bakanlığı Gümrük Kanunu, 05.02.2000, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1103.html>, (27.11.2007).

T.C. Adalet Bakanlığı, **Sürücü Koltuğuna İlave Olarak Sekizden Fazla Koltuğu Bulunan ve Yolcu Taşımak Amacıyla Kullanılan Araçların Özel Hükümleri İle İlgili Tip Onayı Yönetmeliği**, (2001/85/AT) <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/21918.html>, (20.11.2007).

T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, 2003/25/EC sayı ve 14 Nisan 2003 tarihli **Ro-Ro Yolcu Gemilerine Yönelik Özel Denge Şartları Hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi** <http://www.denizcilik.gov.tr/mevzuat/dosyam/2003-2CE%20Tur..doc> (26.11.2007).

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 98/376/EC sayı ve 4 Haziran 1998 tarihli **Özürlüler İçin Park Kartı Verilmesi Konsey Tavsiye Kararı**, <http://www.ozida.gov.tr/>, (15.02.2008).

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, **Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat**, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Working Environment Act, 17.06.2005,

Working Environment Act, 17.06.2005, <http://www.diskrimineringsnemnda.no/sites/d/diskrimineringsnemnda.no/files/459874589.pdf>, (20.11.2007).

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI

European Court of Human Rights **CASE OF MATTER v. SLOVAKIA** (**Application no. 31534/96**) JUDGMENT STRASBOURG, 5 July 1999, [http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=matter&sessionid=3706543&skin=hudoc-en\(27.11.2007\).](http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=matter&sessionid=3706543&skin=hudoc-en(27.11.2007).)

European Court of Human Rights EUROPEAN COMMISSION OF HUMAN RIGHTS FIRST CHAMBER Application No. **30548/96 Helen MacGregor against the United Kingdom** REPORT OF THE COMMISSION, (adopted on 1 July 1998), [http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=30548/96&sessionid=3706708&skin=hudoc-en\(24.11.2007\).](http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=30548/96&sessionid=3706708&skin=hudoc-en(24.11.2007).)

European Court of Human Rights, FORMER FOURTH SECTION **CASE OF KUTZNER v. GERMANY** (Application no. 46544/99) JUDGMENT STRASBOURG, 26.02.2002, [http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=Kutzner&sessionid=3686923&skin=hudoc-en\(22.11.2007\).](http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=Kutzner&sessionid=3686923&skin=hudoc-en(22.11.2007).)

European Court of Human Rights, **Application No. 34151/96 by Roberto SCIALACQUA against Italy,** 1998, [http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Scialacqua&sessionid=3686511&skin=hudoc-en\(23.11.2007\).](http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Scialacqua&sessionid=3686511&skin=hudoc-en(23.11.2007).)

European Court of Human Rights, As To The Admissibility Of Application No. 22504/93 by **Asbjörn SKJOLDAGER against Sweden,** 17.05.1995, [http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Skjoldager&sessionid=3706543&skin=hudoc-en\(23.11.2007\).](http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Skjoldager&sessionid=3706543&skin=hudoc-en(23.11.2007).)

European Court of Human Rights, As To The Admissibility Of **Application No. 15780/89 by Johann EGGER** against Austria, 1993,

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=egger&sessionid=3706543&skin=hudoc-en>, (25.11.2007).

European Court of Human Rights, **CASE OF MALONE v. THE UNITED KINGDOM** (Application no. 8691/79) JUDGMENT STRASBOURG, 2 August 1984, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=malone&sessionid=3706657&skin=hudoc-en>, (23.11.2007).

European Court Of Human Rights, Search Portal Hudoc AS TO THE ADMISSIBILITY OF **Application No. 26494/95 By J.T. Against The United Kingdom**, 20.05.1998, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=26494/95&sessionid=3706543&skin=hudoc-en>, (27.11.2007).

European Court of Human rights, search portal Hudoc, AS TO THE ADMISSIBILITY OF Application No. 22504/93 by **Asbjörn SKJOLDAGER against Sweden**, 17.05.2005, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Skjoldager&sessionid=3686923&skin=hudoc-en>(22.11.2007).

European Court of Human rights, search portal Hudoc, **SUR LA RECEVABILITE de la requête No 18835/91 présentée par Michel GRARE contre la France**, 1992.

European Court of Human Rights, **CASE OF AIREY v. IRELAND** (ARTICLE 50) (Application no. 6289/73) JUDGMENT STRASBOURG 16 February 1981, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=4&portal=hbkm&action=html&highlight=Airey&sessionid=3706543&skin=hudoc-en>, (27.11.2007).